

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Мошенський С.З.
Новак О.С.
Петрук О.М.

ГРОШІ ТА КРЕДИТ

**Навчально-методичний посібник
для аудиторного та самостійного вивчення дисципліни**

Затверджено на засіданні
Вченої ради факультету
обліку і фінансів
Протокол №1
від 22 вересня 2016 р.

**Житомир
2016**

С.З. Мошенський, О.С. Новак, О.М. Петрук

Гроші та кредит: Навчально-методичний посібник для самостійного вивчення дисципліни. – Житомир: ЖДТУ, 2016. – 276 с.

Мета даного посібника – допомогти студентам здобути знання та навички з курсу “Гроші та кредит” відповідно до типової навчальної програми та трьох базових підручників і посібників:

Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та Г 86 ін.] ; за наук. ред. М. І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2011. – 589;

Луців Б.Л. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментаріях: Навч. посіб. – Львів, 1999. – 153 с.

Александрова М.М., Кірейцев Г.Г., Маслова С.О. Гроші. Фінанси. Кредит.: В 2-х частинах. Ч. II.: Навчально-методичний посібник. – Житомир: ЖІТІ, 2002. – 200 с.

Посібник розрахований на студентів економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання.

ВСТУП

“Гроші”, “кредит” – не нові економічні категорії. Вони існували і існують в різних суспільно-економічних формаціях на базі товарного виробництва і обігу. Гроші і кредит – елементи не приватних угод, ізольованих один від одного, а суспільні явища, елементи виробничих відносин, тісно пов’язаних з іншими економічними категоріями.

Гроші і кредит як наслідок економічних відносин розвиваються в масштабах, які визначаються економічними процесами. Зміни в грошово-кредитному обороті обумовлені процесами відтворення. Отже, гроші та кредит по своїй суті не є незмінними категоріями. На сучасному етапі вони мають особливе значення як елемента ринкових відносин. В умовах конкуренції між учасниками процесу відтворення успіх приходить до того, хто краще володіє сучасними методами використання грошей, кредиту, технології банківської справи.

Мета: вивчення теоретико-методологічних засад і організаційно-правового механізму функціонування в ринковій економіці грошей, кредиту і банків.

Завдання: з’ясування сутності, функцій та ролі грошей і кредиту; механізму функціонування грошової системи в ринковій економіці; закономірностей функціонування валютного ринку і валютної системи, грошового ринку; засвоєння ролі, специфіки та практики використання грошово-кредитної політики центрального банку, напрямів діяльності банків та небанківських фінансових інструментів щодо грошово-кредитного обслуговування суб’єктів господарювання та населення в Україні.

Вивчивши цей курс, студент повинен вміти:

- розраховувати показники грошового обігу: швидкість обігу грошової одиниці, обсяг грошової маси;
- визначати об’єктивно необхідну масу купівельних і платіжних засобів в обігу;
- розрахувати рівень позичкового проценту;
- визначити курсову ціну валюти.

Матеріали предмета пов’язані з дисциплінами: макро- та мікроекономіка, економіка підприємства, статистика, фінанси, фінанси підприємства, банківські операції тощо.

Програма передбачає проведення семінарських занять, самостійну роботу студентів, які вони виконують на навчальних заняттях і поза аудиторно. Семінарські заняття проводяться, в основному, методом всебічного обговорення питань теми без попереднього призначення доповідачів.

Завдання семінарських занять: закріплення і поглиблення знань, отриманих студентами при вивченні лекційного курсу, а також організація систематичної роботи студентів із додатковою літературою. Вони поєднують вивчення теоретичних питань з виконанням конкретних практичних занять. Семінарські заняття проводяться по темах курсу, де необхідно засвоїти суть, необхідність та функції грошей, методи державного регулювання грошовим обігом, необхідність та суть кредиту, вміти визначити курси валют, знати основні банківські операції, міжнародні валютні та кредитно-розрахункові відносини.

Семінарські заняття передбачають розв'язування задач, які студенти розв'язують в поза аудиторний час, а розбір методики та наслідків розв'язку – в аудиторії на семінарських заняттях при поясненні питань, до яких відноситься та чи інша задача. Самостійна робота може виконуватися у вигляді складання конспектів, написання рефератів, доповідей тощо.

Навчальним планом передбачені рубіжні та підсумкові модульні контрольні роботи.

Обґрунтовані зміни у змісті програмного матеріалу і розподілення навчальних годин за темами (в межах загального бюджету часу, відведеного на вивчення дисципліни) вносяться кафедрою і затверджуються керівництвом навчального закладу.

РОЗДІЛ І.

РОЗШИРЕНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ КУРСУ “ГРОШІ ТА КРЕДИТ”

Тема 1. Суть та функції грошей

Походження грошей. Раціоналістична та еволюційна концепції походження грошей. Поява грошей як об'єктивний наслідок розвитку товарного виробництва та обміну. Роль держави у створенні грошей.

Суть грошей. Гроші як загальний еквівалент і абсолютно ліквідний актив. Портфельний підхід до визначення суті грошей. Гроші як форма прояву суспільних відносин. Специфіка прояву суті грошей у різних економічних системах. Гроші як особливий товар, мінова і споживча вартість грошей як товару. Гроші як гроші й гроші як капітал. Зв'язок грошей з іншими економічними категоріями.

Форми грошей та їх еволюція. Натурально-речові форми грошей, причини та механізм їх еволюції від звичайних товарів першої необхідності до благородних металів. Причини та механізм демонетизації золота. Ідеальні форми грошей та їх кредитна природа. Еволюція кредитних грошей. Різновиди сучасних кредитних грошей. Роль держави в утвердженні кредитних зобов'язань у якості грошей.

Вартість грошей. Специфічний характер вартості грошей. Купівельна спроможність як вираження вартості грошей при різних їх формах. Вартість грошей і час. Вплив зміни вартості грошей на економічні процеси. Ціна грошей як капіталу: альтернативна вартість зберігання грошей та процент.

Функції грошей. Поняття функції грошей та їх еволюція. Функція міри вартості, її суть і сфера використання. Масштаб цін. Ідеальний характер міри вартості. Ціна як грошове вираження вартості товарів. Функція засобу обігу, її суть, сфера використання; реальність і кількісна визначеність грошей у цій функції. Функція засобу платежу, її суть, відмінність від функції засобу обігу, сфера використання, еволюція. Функція засобу нагромадження, її суть, сфера використання. Вплив часу на функцію засобу нагромадження. Світові гроші. Еволюція золота як світових грошей. Передумови використання в якості світових грошей національних та колективних валют. Взаємозв'язок функцій грошей. Вплив на функції грошей зміни їх вартості.

Цінність грошей та чинники, що її визначають. Якісні властивості грошей: стабільність, економічність, тривалість використання, однорідність, подільність, портативність.

Тема 2. Грошовий оборот і грошова маса, що його обслуговує

Поняття грошового обороту як процесу руху грошей. Грошові платежі як елементарні складові грошового обороту. Основні суб'єкти грошового обороту. Основні ринки, що взаємопов'язуються грошовим оборотом. Національний дохід і національний продукт як визначальні параметри грошового обороту. Економічна основа та загальна схема грошового обороту.

Грошові потоки. Поняття грошового потоку та критерії їх класифікації. Характеристика основних видів грошових потоків. Взаємозв'язок між окремими видами грошових потоків. Балансування потоку національного доходу та потоку національного продукту через внутрішній і зовнішній грошові ринки.

Структура грошового обороту. Готівковий та безготівковий сектори грошового обороту. Сектор грошового обороту, фінансовий та кредитний сектори.

Маса грошей, що обслуговує грошовий оборот, її склад та фактори, що визначають її зміну. Базові гроші. Грошові агрегати. Швидкість обігу грошей: поняття, фактори, що визначають швидкість обігу та її вплив на масу і стабільність грошей. Порядок розрахунку швидкості обігу грошей.

Закон кількості грошей, необхідних для обороту, його суть, вимоги та наслідки порушення вимог. Проблема монетизації валового внутрішнього продукту.

Механізм поповнення маси грошей в обороті. Первинна емісія центрального банку. Вторинна емісія депозитних грошей комерційних банків. Грошовий мультиплікатор.

Сучасні засоби платежу, які обслуговують грошовий обіг: банкноти, розмінна монета, депозитні гроші, векселі, чеки, електронні гроші, їх суть та характеристика. Проблема монетизації економіки.

Тема 3. Грошовий ринок

Суть грошового ринку. Гроші як об'єкт купівлі-продажу. Особливості прояву на грошовому ринку основних ринкових ознак: попиту, пропозиції, ціни.

Інституційна модель грошового ринку. Канали прямого і опосередкованого фінансування. Суб'єкти грошового ринку. Банки і небанківські фінансово-кредитні структури як суб'єкти грошового ринку.

Економічна структура грошового ринку. Ринок грошей і ринок капіталів. Ринок цінних паперів та валютний ринок як складові грошового ринку.

Попит на гроші. Суть та форми прояву попиту на гроші. Фактори, що визначають зміну попиту на гроші.

Пропозиція грошей. Суть та механізм формування пропозиції грошей. Фактори, що визначають зміну пропозиції грошей.

Графічна модель грошового ринку. Рівновага на грошовому ринку та процент. Фактори, що визначають рівновагу грошового ринку.

Тема 4. Грошові системи

Суть грошової системи, її призначення та місце в економічній системі країни. Елементи грошової системи.

Основні типи грошових систем, їх еволюція. Системи металевого і кредитного обігу.

Створення і розвиток грошової системи України. Необхідність створення грошової системи України. Особливості процесу запровадження національної валюти в Україні: запровадження тимчасової валюти, паралельний обіг купоно-карбованця та рубля, процес стабілізації тимчасової валюти. Випуск постійної валюти – гривні.

Державне регулювання грошової сфери як головне призначення грошової системи. Центральний банк як орган державного регулювання грошової сфери. Методи регулювання – методи прямого впливу і методи опосередкованого впливу. Грошово-кредитна політика центрального банку – суть, типи, стратегічні цілі, проміжні та тактичні задачі. Інструменти грошово-кредитного регулювання.

Фіскально-бюджетна і грошово-кредитна політика в системі державного регулювання ринкової економіки. “Сеньйораж” і монетизація бюджетного дефіциту.

Тема 5. Інфляція та грошові реформи.

Інфляція: суть та форми прояву. Закономірності інфляційного процесу. Вимірювання інфляції. Інфляція попиту. Інфляція витрат.

Причини інфляції. Грошові теорії інфляції. Вплив інфляції на виробництво, зайнятість та життєвий рівень.

Інфляція в системі державного регулювання грошової сфери. Антиінфляційна політика. Дефляційна політика. Кредитна рестрикція. Політика доходів. Особливості інфляційного процесу в Україні.

Грошові реформи: поняття, цілі та види грошових реформ. Стабілізація грошей як основна мета реформи. Особливості проведення грошової реформи в Україні.

Тема 6. Валютний ринок та валютні системи

Поняття валюти. Призначення та сфера використання валюти. Види валюти: національна, іноземна, колективна. Суть та види валютних відносин.

Валютний курс та конвертованість валют. Суть, основи формування та види валютного курсу. Поняття, значення та механізм забезпечення конвертованості валюти.

Валютний ринок: суть та основи функціонування. Об'єкти та суб'єкти валютного ринку. Біржова та позабіржова торгівля валютою. Основні види валютних операцій. Роль банків на валютному ринку. Фактори, що впливають на кон'юнктуру валютного ринку.

Валютне регулювання: суть та необхідність. Механізм регулювання валютного курсу: девальвація, ревальвація, валютна інтервенція. Регламентація статусу валюти та порядку здійснення операцій з нею (правила купівлі-продажу, увозу-вивозу, використання валютної виручки, здійснення валютних платежів, нагромадження золотовалютних запасів тощо). Платіжний баланс в механізмі валютного регулювання. Органи валютного регулювання. Золотовалютні запаси в системі валютного регулювання.

Валютні системи: поняття, структура, призначення. Види валютних систем: національні, регіональні, світові. Розвиток валютної системи України. Європейська валютна система. Еволюція світової валютної системи. Характеристика сучасної світової валютної системи та роль МВФ у її функціонуванні.

Тема 7. Механізм формування пропозиції грошей та монетарна політика.

Загальна характеристика формування пропозиції грошей та структури грошової бази. Модель пропозиції грошей. Грошова база. Грошово-кредитний мультиплікатор. Структура грошової бази.

Формування центральним банком грошової бази. Активи НБУ. Пасиви НБУ.

Грошово-кредитний мультиплікатор та вплив центрального і комерційних банків на його рівень. Простий мультиплікатор депозитів. Вплив поведінки банків на мультиплікатор депозитів. Банки і купівельні резерви.

Вплив небанківських інституцій на грошовий мультиплікатор. Відношення готівки до депозитів. Накопичення багатства. Очікування віддачі від зберігання грошей. Очікування ризиків. Ризик втрати депозитів унаслідок банкрутства банків. Стан ліквідності. Інформаційна вартість.

Вплив уряду та державного бюджету на пропозицію грошей. Дефіцит державного бюджету. Сеньйораж.

Узагальнення процесу формування пропозиції грошей та роль грошово-кредитної політики. Узагальнення чинників впливу на пропозицію грошей. Пропозиція грошей та грошово-кредитна політика.

Тема 8. Роль грошей у ринковій економіці.

Роль грошей у ринковій економіці. Переваги монетарної економіки над бартерною. Дискусії щодо нейтральності грошей у процесі відтворення. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку. Особливості передавального механізму в трансформаційній економіці України.

Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в короткостроковому періоді. Сукупна пропозиція. Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в довгостроковому періоді. Дискусії про роль грошей та практика регулювання пропозиції грошей.

Тема 9. Теорії грошей.

Класична кількісна теорія грошей, її основні постулати. Економічні причини появи кількісного підходу до вивчення ролі грошей. Еволюція постулатів кількісної теорії. Номіналістичне трактування суті грошей послідовниками кількісної теорії. Відмінності в поглядах на гроші послідовників кількісної теорії грошей та трудової теорії вартості.

Неокласичний варіант розвитку кількісної теорії грошей. “Трансакційний варіант” І. Фішера. “Кембріджська версія” кількісної теорії.

Внесок Д. Кейнса в розвиток кількісної теорії грошей. Зміна акцентів в оцінці ролі держави в економічному регулюванні та механізмів впливу на економіку. “Передавальний механізм” у трактуванні Кейнса. Неминучість інфляційних наслідків реалізації кейнсіанських концепцій.

Сучасний монетаризм як альтернативний напрямок кількісної теорії. Відмінності монетаристських трактувань ролі держави в регулюванні економіки. Вклад М. Фрідмана в розробку монетарної політики на основі неокласичного варіанту кількісної теорії.

Зближення позицій монетаристів та неокейнсіанців у їхніх рекомендаціях щодо грошово-кредитної політики в сучасних умовах. Кейнсіансько-неокласичний синтез.

Грошово-кредитна політика України в сучасних умовах у світлі сучасних монетаристських теорій.

Тема 10. Сутність та функції кредиту

Необхідність кредиту. Загальні передумови формування кредитних відносин. Два методи перерозподілу коштів у процесі відтворення, їхні відмінності та сфера використання. Економічні чинники розвитку кредиту та особливості їх прояву в різних галузях народного господарства.

Суть кредиту. Кредит як форма руху вартості на зворотній основі. Еволюція кредиту в міру розвитку суспільного виробництва. Кредит як форма суспільних відносин. Позичковий капітал та кредит. Зв'язок кредиту з іншими економічними категоріями.

Економічна основа, стадії та закономірності руху кредиту. Об'єкти та суб'єкти кредитних відносин.

Форми та види кредиту. Критерії класифікації кредиту. Форми кредиту, переваги та недоліки кожної з форм. Види кредиту. Характеристика окремих видів кредиту: банківського, державного, комерційного, міжнародного, споживчого. Банківський кредит як переважний вид кредиту. Принципи банківського кредитування.

Економічні межі кредиту. Поняття меж кредиту, причини та наслідки їх порушення. Кредитні відносини та інфляція.

Процент за кредит. Суть проценту, види, економічні межі руху та фактори зміни ставки проценту. Процент в умовах інфляції. Роль процента.

Функції та роль кредиту. Поняття функцій кредиту та їх класифікація. Характеристика окремих функцій кредиту. Основні напрями прояву ролі кредиту в ринковій економіці.

Розвиток кредитних відносин у перехідній економіці України. Відновлення комерційного кредиту та фактори, що гальмують його розвиток. Труднощі розвитку банківського кредиту. Еволюція державного та споживчого кредиту.

Тема 11. Форми, види та роль кредиту.

Класифікація кредиту. Методологічні основи класифікації кредиту. Форми кредиту. Види кредиту.

Характеристика основних видів кредиту. Міжгосподарський кредит. Комерційний кредит. Банківський кредит. Споживчий кредит. Міжнародний кредит.

Економічні межі кредиту. Мікроекономічні межі кредиту. Макроекономічні межі кредиту.

Роль кредиту в розвитку економіки. Розвиток кредитних відносин в Україні.

Тема 12. Теоретичні основи процента.

Сутність та вимірники процента. Норма позичкового процента. Маржа. Види процентних нарахувань та дисконтів.

Теорія вибору портфеля активів. Поведінка ринкових процентних ставок. Ризикова та строкова структура процентних ставок. Способи нарахування процентів. Функції та роль процента.

Тема 13. Фінансові посередники грошового ринку.

Сутність, призначення та види фінансового посередництва. Фінансовий посередник як суб'єкт грошового ринку.

Економічні вигоди фінансового посередництва. Транзакційні витрати. Інформаційні витрати.

Банки як провідні інституції фінансового посередництва. Місце банків на грошовому ринку. Дискусії навколо визначення суті банку. Функції банків.

Небанківські фінансові інституції. Страхові компанії. Ломбарди. Лізингові компанії. Факторингові компанії. Інвестиційні фонди. Фінансові компанії. Кредитні кооперативи. Інституції фінансового ринку. Інвестиційні банки. Брокери та дилери. Біржа.

Фінансове регулювання. Банківська система в механізмі фінансового регулювання. Банківська система: сутність, цілі та функції. Централізоване регулювання банківської діяльності. Особливості побудови банківської системи України. Інновації у фінансовому посередництві.

Тема 14. Теоретичні засади діяльності комерційних банків

Призначення та класифікація комерційних банків. Походження та розвиток комерційних банків.

Банківська діяльність як галузь економіки, її організація та регулювання. Банківництво як окрема галузь. Організація діяльності банків. Регулювання діяльності банків.

Банківництво як вид бізнесу. Баланс комерційного банку. Характеристика пасивних операцій банків. Характеристика активних операцій банків. Комісійно-посередницькі операції банків. Формування прибутку комерційного банку.

Банківські ризики та основи їх менеджменту. Стабільність банків і механізм її забезпечення. Розвиток комерційних банків в Україні. Міжнародне банківництво.

Тема 15. Центральні банки в системі монетарного управління та банківського регулювання.

Призначення, роль та основи організації центрального банку. Закордонний досвід організації центрального банку. Походження та розвиток центральних банків. Незалежний статус центральних банків – вітчизняний та світовий досвід. Функції та завдання центрального банку.

Грошово-кредитна політика центральних банків. Сутність грошово-кредитної політики. Цільова спрямованість грошово-кредитної політики. Інструменти грошово-кредитної політики. Таргетування інфляції. Види грошово-кредитної політики. Передавальний механізм грошово-кредитної політики. Організаційне забезпечення грошово-кредитної політики.

Місце центрального банку в системі банківського регулювання та нагляду.

Тема 16. Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною.

Інтеграційні процеси та створення міжнародних валютно-кредитних установ. Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні. Світовий банк. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції: Азіатський банк розвитку, Африканський банк розвитку, Чорноморський банк торгівлі та розвитку. Європейський банк реконструкції та розвитку. Банк міжнародних розрахунків.

РОЗДІЛ II.
СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Гроші та грошовий ринок												
Сутність та функції грошей	17	4	4	-	-	9	17	1	1	-	-	15
Грошовий оборот і грошова маса, що його обслуговує	17	4	4	-	-	9	17	1	1	-	-	15
Грошовий ринок	18	4	4	-	-	10	16	1	-	-	-	15
Грошові системи	17	4	4	-	-	9	16	-	1	-	-	15
Інфляція та грошові реформи	17	4	4	-	-	9	16	1	-	-	-	15
Валютний ринок та валютні системи	18	4	4	-	-	10	16	-	1	-	-	15
Механізм формування пропозиції грошей та монетарна політика	18	4	4	-	-	10	20	1	1	-	-	18
Роль грошей у ринковій економіці	14	2	2	-	-	10	16	1	-	-	-	15
Теорії грошей	14	2	2	-	-	10	16	-	1	-	-	15
Разом за змістовим модулем 1	150	32	32	-	-	86	150	6	6	-	-	138
Модуль 2												
Змістовий модуль 2. Кредит і банківництво												
Сутність та функції кредиту	24	4	4	-	-	12		1	-	-	-	19
Форми, види та роль кредиту	24	4	4	-	-	12		1	1	-	-	19
Теоретичні основи процента	20	4	6	-	-	12		-	2	-	-	19
Фінансові посередники грошового ринку	24	4	4	-	-	12		-	1	-	-	19
Теоретичні засади діяльності комерційних банків	24	6	4	-	-	12		2	1	-	-	19
Центральні банки в системі монетарного управління та банківського регулювання	24	6	6	-	-	14		1	1	-	-	24
Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва	24	4	4	-	-	12		1	-	-	-	19
Разом за змістовим модулем 2	150	32	32	-	-	86	150	6	6	-	-	138
Усього годин	300	64	64	-	-	172	300	12	12	-	-	276

РОЗДІЛ III. РОБОЧА ПРОГРАМА ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ВИВЧЕННЯ КУРСУ “ГРОШІ ТА КРЕДИТ”

***Заняття 1* СУТЬ ТА ФУНКЦІЇ ГРОШЕЙ**

План лекційного заняття

- 1.1. Походження та сутність грошей
- 1.2. Форми та види грошей
- 1.3. Функції грошей
- 1.4. Якісні властивості грошей

План практичного заняття

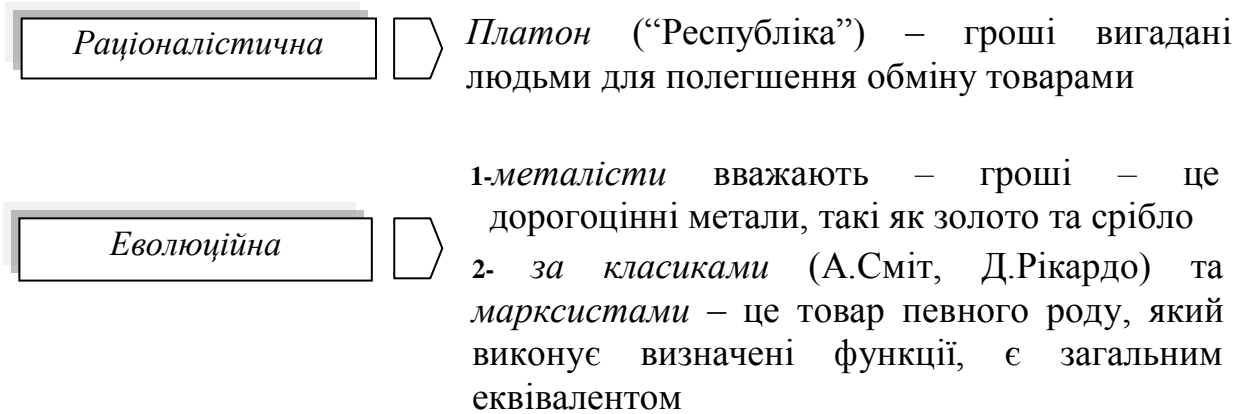
1. Сутність грошей
2. Гроші як гроші і гроші як капітал
3. Походження грошей
4. Роль держави у створенні грошей
5. Форми грошей та їх еволюція
6. Характеристика сучасних форм грошей
7. Цінність грошей
8. Функції грошей
9. Якісні властивості грошей

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

1.1. Походження та сутність грошей

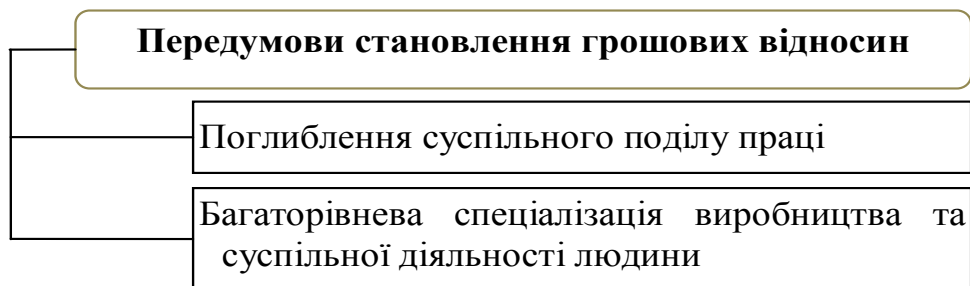
Питання про сутність грошей привертало увагу дослідників з найдавніших часів. В економічній науці було та залишається декілька теорій грошей. Одні економісти вважали, що такі метали як золото та срібло, за своєю природою вже є грошима. Другі виходили з того, що гроші – це умовні знаки, вигадані людьми для полегшення обміну, так як безпосередній товарообмін пов’язаний з певними труднощами. Треті, хоча й розуміли, що гроші є товаром, але не бачили в них товару певного роду. Вони так же, як й другі, зводили роль грошей до технічного знаряддя, що полегшує обмін.

ПОГЛЯДИ НА ПОХОДЖЕННЯ ГРОШЕЙ

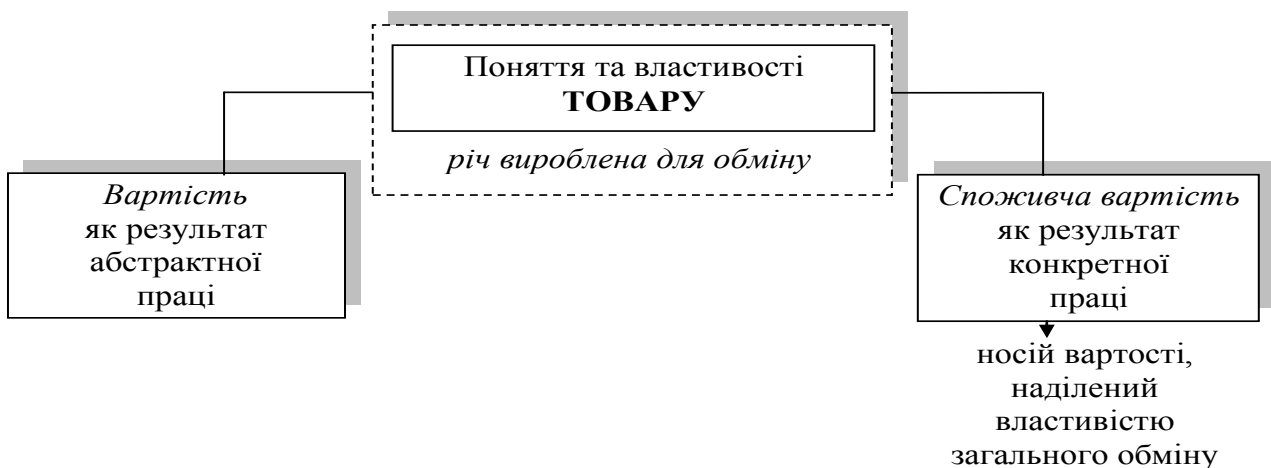

Рис. 1.1. Погляди на виникнення грошей

Появі грошей передувала **епоха натурального, або бартерного, обміну:**

Рис. 1.2. Передумови становлення грошових відносин

Рис. 1.3. Товар і його властивості

Характеристика ролі товарів у процесі обміну

РОЛЬ ТОВАРІВ ПІД ЧАС ОБМІНУ	
<i>Товар у відносній формі вартості</i>	<i>Товар у еквівалентній формі вартості</i>
<i>Виражає свою вартість через інший товар</i>	<p><i>Відіграє активну роль – служить мірилом</i></p> <p>1. Споживча вартість товару-еквіваленту служить формою вираження своєї протилежності – вартості. Споживча вартість є формою існування вартості. Без неї вартість існувати не може. Тому вартість товару неможна виразити по-іншому, як через відношення до іншого товару як споживчої вартості.</p> <p>2. Конкретна праця, яка створює товар-еквівалент, служить формою прояву абстрактної праці. Вартість товару створюється абстрактною працею. Товари прирівнюються один до одного в процесі обміну як втілення абстрактної праці. Але абстрактна праця реалізується у вигляді певних видів конкретної праці, яка створює споживчі вартості.</p> <p>3. Приватна праця, що знаходиться в товарі-еквіваленті, виступає безпосередньо як суспільна праця. Однак суспільний характер праці, втіленої в товарах, проявляється тільки в процесі обміну. Для того щоб довести свою суспільну значущість, товар повинен обмінятися на інший товар</p>

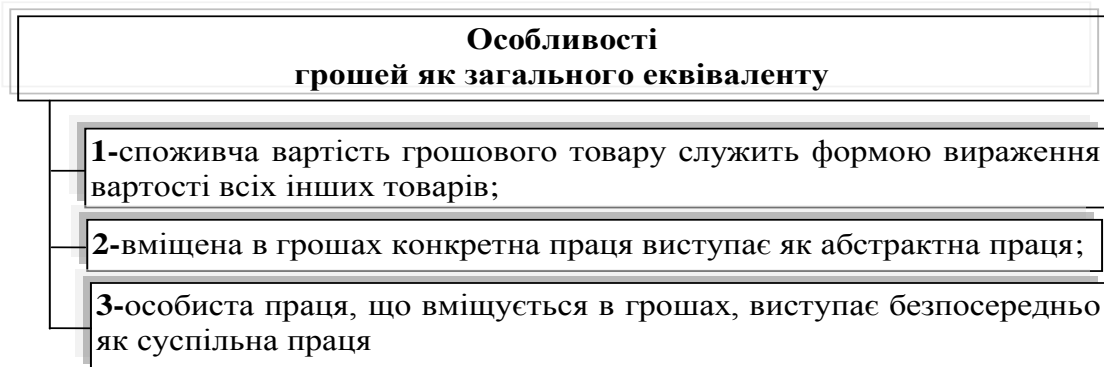
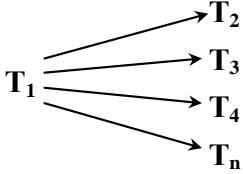
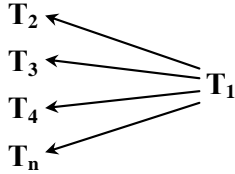
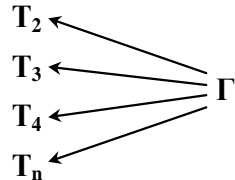

Рис. 1.4. Гроші як загальний еквівалент

Для розуміння того, як товар, що володіє особливою споживчою вартістю, набуває властивість загальної споживчої вартості, тобто стає грошима, необхідно прослідити, як з розвитком обміну розвивалися форми вартості (яким способом товари виражали свою вартість від появи перших зачатків обміну до виникнення грошової форми вартості).

Розвиток форм вартості [53, с.11]

Назва форми		Властивості
Проста форма вартості	$T_1 \rightarrow T_2 \rightarrow T_3 \rightarrow T_4 \rightarrow T_n$	Вартість товару виражається в будь-якому окремому товарі (бартер)
Повна, або розгорнута форма вартості		Один товар зустрічається при обміні з великою кількістю інших товарів-еквівалентів
Загальна форма вартості		В якості еквіваленту виступає один товар, а тому він є загальним еквівалентом. Товар стає головною метою виробництва
Грошова форма вартості		Товар виконує роль загального еквівалента, стає грошима

Таким чином, в грошах вирішується притаманне товарам протиріччя між споживчою вартістю та вартістю. Товар-гроші, будучи особливою споживчою вартістю, стає також загальною споживчою вартістю, так як гроші обмінюються на всі товари та, маючи гроші, можна задовольнити потребу в будь-якому товарі. Тим самим внутрішньо притаманне товарам протиріччя зовнішньо вирішується в роздвоєнні товарного світу на звичайні товари та товар-гроші. Звичайні товари виступають як споживчі вартості, а їх вартість знаходиться в прихованій формі та проявляється тільки в процесі обміну шляхом прирівнювання до грошей. Товар-гроші виступає безпосередньо як вартість.

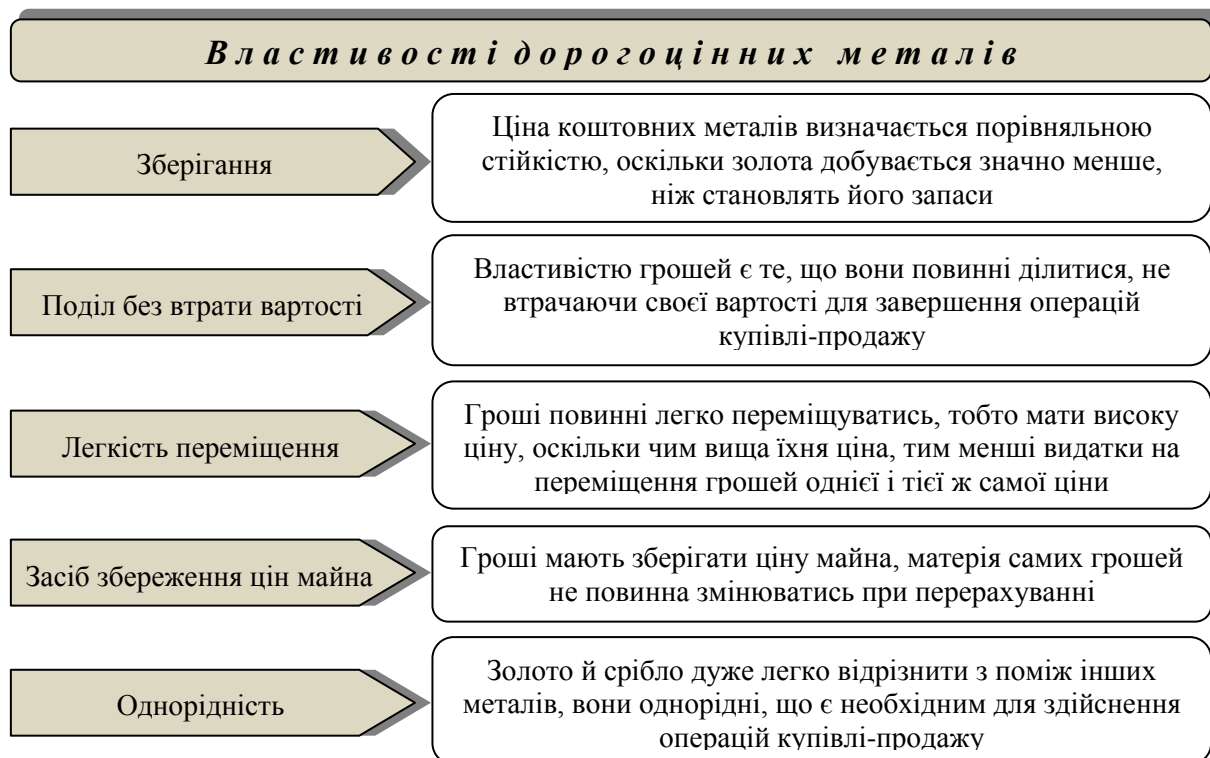
Гроші – це виражені у певній формі (матеріалізовані) відносини людей, що складаються між ними з приводу обміну продуктами праці в процесі виробництва матеріальних і нематеріальних благ. Всі товари отримують грошове вираження втіленої в них людської праці. Тому виробничі відносини людей знаходять в грошах загальне вираження.

1.2. Форми та види грошей

Рис. 1.5. Форми грошей

Після другого великого суспільного розподілу праці (відокремлення ремесел від землеробства) в ролі грошей виступають метали. Першими металевими грошима були залізні та мідні. Однак поступово у всіх народів всезагальним еквівалентом стають благородні метали – срібло та золото, а потім тільки золото. Це пояснюється фізичними властивостями благородних металів, які найбільш придатні із всіх товарів для виконання ролі грошей.

Рис. 1.6. Властивості коштовних металів за І.М. Туганом-Барановським

Рис. 1.7. Історія золота [53, с.13]

ПРИЧИНИ ДЕМОНЕТИЗАЦІЇ ЗОЛОТА

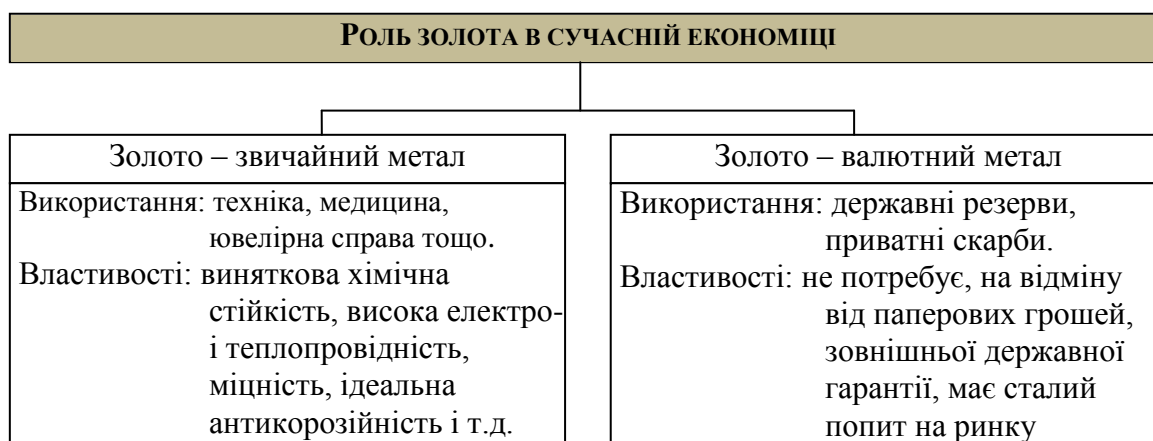
1. Швидко посилювалися вимоги щодо зростання обсягів відтворення грошового товару відповідно до інтенсивно зростаючих масштабів суспільного виробництва й обігу. Реакцією на цю вимогу було широке запровадження в обіг розмінних на золото паперових банківських білетів, оскільки виготовлення золотих грошей було вкрай обмежене малими запасами золота

2. Зростали вимоги щодо скорочення витрат на виготовлення грошей для мінімізації суспільних витрат обігу, які постійно зростали в міру розширення масштабів виробництва та обігу і спричиненого цим збільшення маси грошей. Навіть при заміні в обігу золотих монет паперовими банкнотами, але при збереженні розміну їх на золото держави повинні були нагромаджувати великі маси золота, відволікаючи для цього значні обсяги суспільного багатства

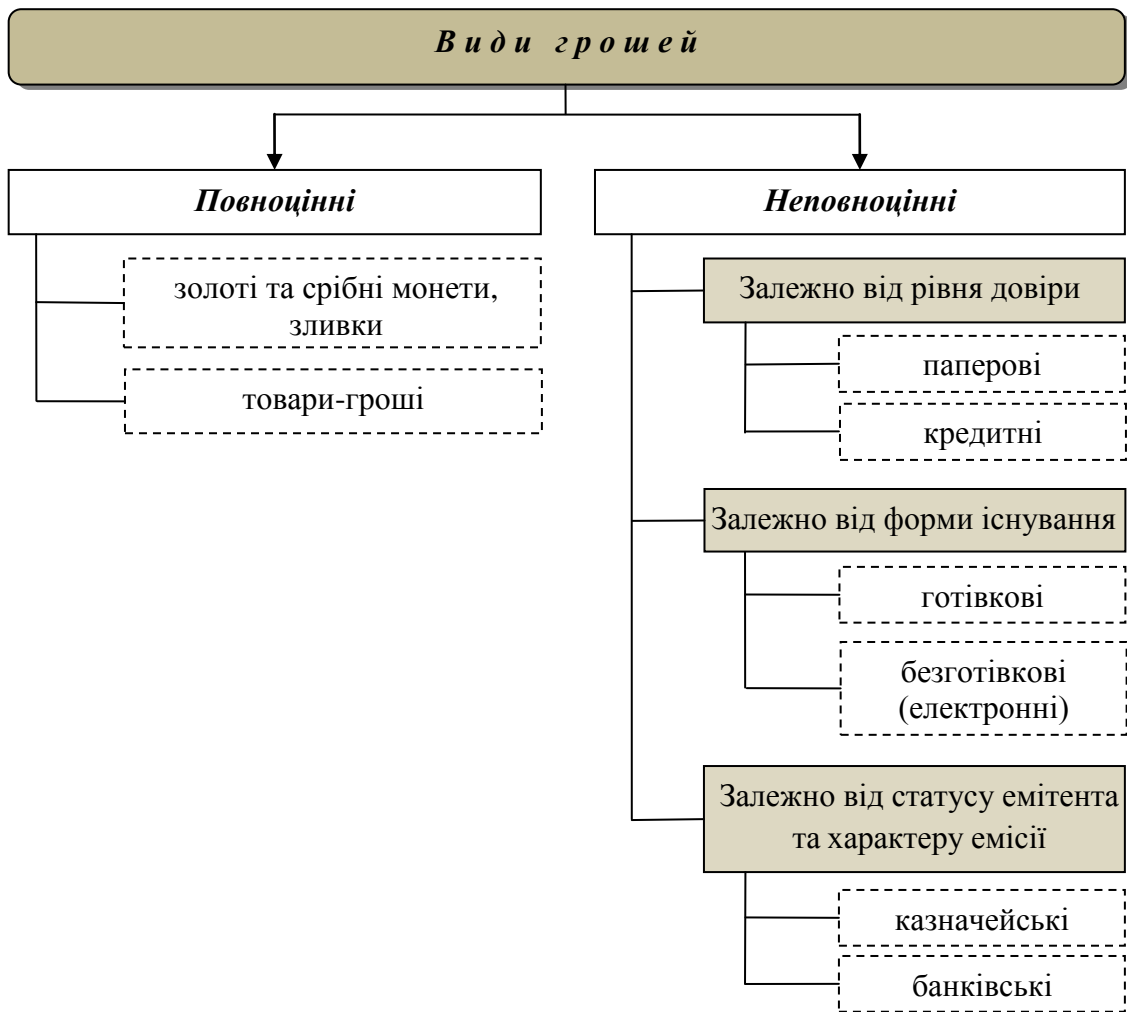
3. Сама вартість грошей у нових умовах, що вимагали активного втручання держави в економічне життя суспільства, повинна була стати більш гнучкою, більш податливою до державних регулятивних заходів

Рис. 1.8. Причини демонетизації золота

Золото сьогодні – досить високоліквідний актив.

Рис. 1.9. Роль золота в сучасній економіці [53, с.25]

Рис. 1.10. Види грошей

Таблиця 1.3

Характеристика видів грошей

ПАПЕРОВІ ГРОШІ

зміст	нерозмінні на метал знаки, що випускаються державою для покриття своїх (бюджетних) витрат і наділяються нею примусовим курсом, законодавчо декретуються як обов'язкові до приймання в усі види платежів
передумови виникнення	об'єктивні причини, які привели в кінцевому підсумку до демонетизації золота
характеристика	<ul style="list-style-type: none"> – випуск їх для покриття бюджетного дефіциту; – нерозмінність на золото; – примусове запровадження в оборот; – нестабільність курсу; – неминуче знецінення

КРЕДИТНІ ГРОШІ

зміст	неповноцінні знаки вартості, які емітуються на основі кредитування реальної економіки, завдяки чому їх випуск тісно пов'язується з потребами обороту, забезпечується їх вилучення з обороту при погашенні позичок і підтримка стабільної цінності
передумови виникнення	коли ринкові зв'язки, а разом з ними і взаємна довіра суб'єктів ринку досягли такого рівня, що один із суб'єктів наважився передати іншому товар чи іншу вартість під зобов'язання заплатити в майбутньому, була відкрита можливість виникнення принципово нової форми неповноцінних грошей, альтернативної паперовим грошам
характеристика	– замість комерційних векселів банки стали випускати свої зобов'язання – банкноти (універсальний платіжний і купівельний засіб); – при залученні банкнот від клієнтів на вклади, виникають депозитні гроші

БАНКНОТА

зміст	простий вексель емісійного банку
передумови виникнення	історично “класична” банкнота виникла з розписки середньовічних банкірів про взяття на збереження від купців золото та про зобов'язання повернути його на першу вимогу. У міру зростання багатств банків їхні розписки (банкноти) стали користуватися такою довірою, що почали прийматись у платежі нарівні із золотою монетою. Поступово такі розписки набули суворо встановленої форми й абстрактності як важливих ознак векселя і стали подовгу затримуватися в обігу, не повертаючись у банки для виплати за ними золота. Ця обставина дала можливість банкірам видавати свої банкноти купцям на суму, що перевищувала вартість золота, прийнятого на збереження, тобто перейти від повного до часткового покриття банкнот. Не забезпечені золотом банкноти стали видаватися підприємцям замість комерційних векселів
характеристика	– випуск її емісійним банком замість комерційних векселів; – обов'язковий обмін на золото на першу вимогу власників; – подвійне забезпечення: золоте (золотим запасом банку) і товарне (комерційними векселями, що перебували у портфелі банку)

БЕЗГОТІВКОВІ ГРОШІ

зміст	різновид кредитних грошей, який існує у вигляді певних сум, записаних на рахунках економічних суб'єктів у банках
передумови виникнення	посилення вимог щодо економічності та зручності грошового обороту тоді, коли його обсяги і суми окремих платежів досягають значних розмірів. Тому й сучасних умовах вони стали основною формою грошей у країнах з розвинутою ринковою економікою. Їхня частка становить близько 90% усієї грошової маси в обороті

<i>характеристика</i>	<ul style="list-style-type: none"> – успішне функціонування можливе лише за високого рівня розвитку банківської справи; – не мають речового виразу; – використовуються у безготівковій формі; – рух їх здійснюється по рахунках у банках і не виходить за межі банківської системи (рух здійснюється за допомогою технічних інструментів – чеків, платіжних доручень, пластикових карток); – переваги перед готівковою формою грошей: значно економніша, зручніша у користуванні, піддається контролю з боку банків за оборотом грошей; – переміщуючись по рахунках у банках, виконують функції купівельного та платіжного засобів, а відтак включаються в загальний грошовий оборот
-----------------------	--

ЕЛЕКТРОННІ ГРОШІ

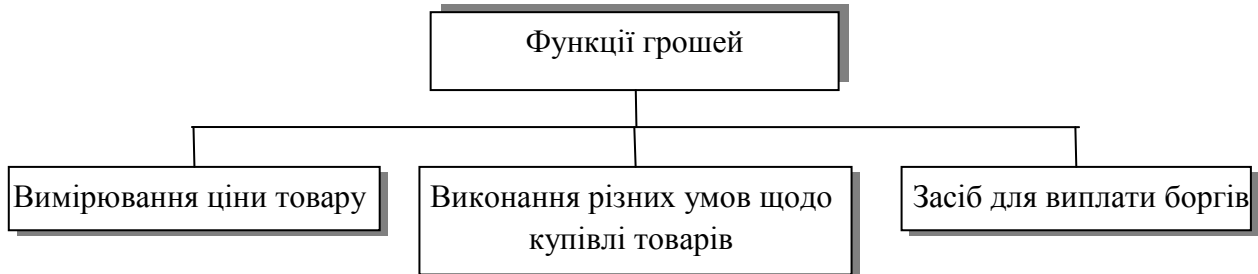
<i>зміст</i>	одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі
<i>передумови виникнення</i>	випуск електронних грошей може здійснювати виключно банк. Банк має право здійснювати випуск електронних грошей, номінованих лише в гривні. Банк, що здійснює випуск електронних грошей бере на себе зобов'язання з їх погашення
<i>характеристика</i>	ця форма органічно поєднує у собі переваги депозитної та готівкової форм грошей: немає потреби переносити чи перевозити великі маси готівки; досягається значна економія витрат на їх виготовлення, збереження, перерахування, перевезення тощо; кожний платник має можливість вмиг виконати платіж

КВАЗІГРОШІ (майже гроші)

<i>зміст</i>	специфічні грошові форми, в яких грошова сутність істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм
<i>передумови виникнення</i>	<ol style="list-style-type: none"> 1) в стандартних формах значно послаблюється грошова суть, адже, при розміщенні грошей у довгострокові вклади вони зберігають звичайну форму депозитних грошей, проте при цьому знижується їх ліквідність, здатність бути платіжними засобами; 2) грошові функції виконують нестандартні форми (вексель у певних межах може використовуватися як гроші у функції купівельного і платіжного засобу, хоч не є грошима в загальноприйнятому розумінні)
<i>характеристика</i>	<ul style="list-style-type: none"> – дає можливість підвищити ліквідність економіки за рахунок запровадження в оборот додаткових платіжних інструментів (векселів); – дає можливість зменшити масу платіжних засобів в обороті за рахунок вилучення їх у довгострокові депозитні вклади, що сприяє оздоровленню кон'юнктури ринків та нарощуванню інвестиційних ресурсів; – робить управління грошовою масою, а отже пропозицією грошей, більш гнучким і ефективним

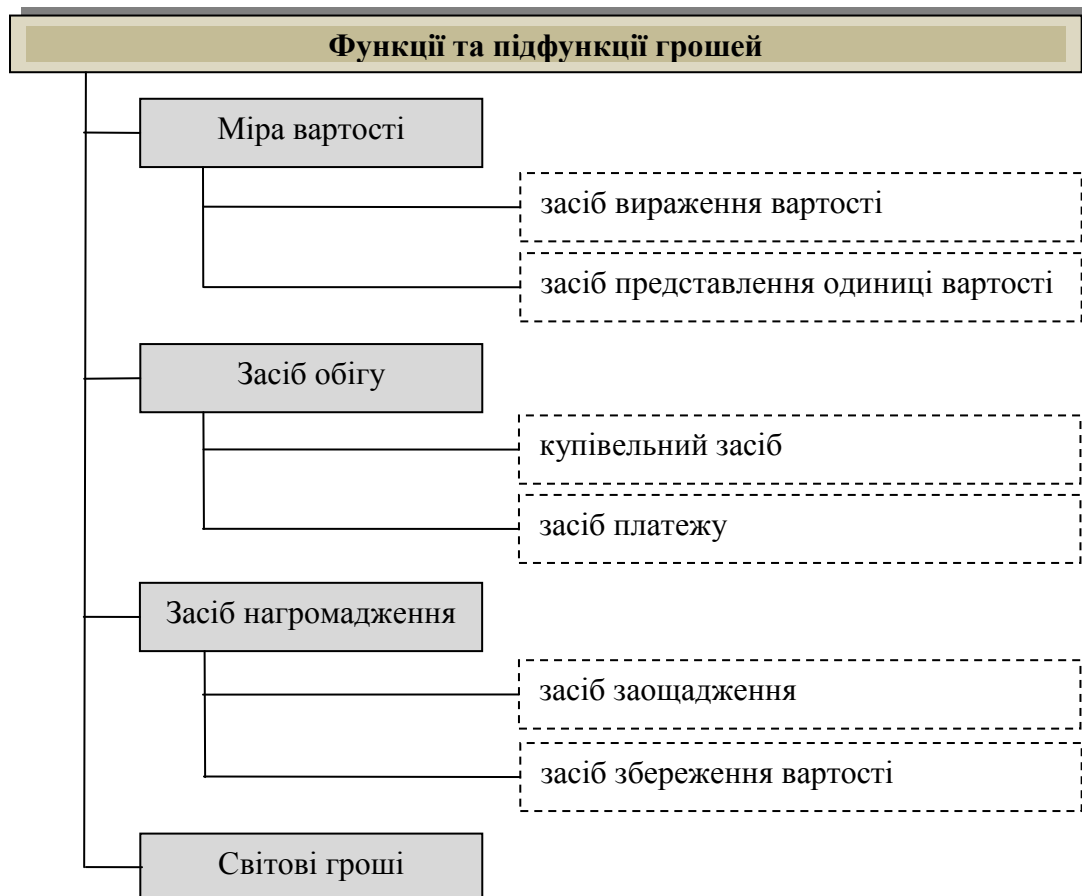
1.3. Функції грошей

В економічній науці існують різні підходи до переліку функцій та, відповідно, змісту грошей.

Рис.1.11. Функції грошей за І.М. Туганом-Барановським

Якщо спробувати знайти компроміс між поглядами Туган-Барановського та сучасними підходами, то отримаємо наступну схему:

Рис. 1.12. Функції та підфункції грошей

Більш поширеною точкою зору є та, що таких функцій п'ять:

Таблиця 1.4.

Функції грошей

Функції	Ознака
1	2
Міра вартості	Сутність грошей як міри вартості полягає в тому, що вартість всіх товарів вимірюється у грошах. Грошове вираження вартості товарів називається ціною. Ціна – показник величини вартості товарів. Вона залежить, з одного боку, від величини вартості товару, а з іншого – від величини вартості самих грошей. Ринкова ціна товарів не може співпадати з вартістю, що закладена в самій ціні як формі вартості. Ступінь такого неспівпадіння та напрямок, в якому відбувається відхилення ціни від вартості, залежить від співвідношення між попитом на цей товар та його пропозицією. Коли попит на товар перевищує його пропозицію, ціна відхиляється вгору від вартості, та навпаки. Вартість товару виражається в його відношенні до певної, подумки уявленої кількості грошей. Тому функцію міри вартості грошей виконують як подумки уявлені, ідеальні гроші. Для виміру вартості товарів необхідна одиниця міри, або масштаб цін – вагова кількість металу, прийнята в цій країні за грошову одиницю. Гроші як міра вартості і як масштаб цін виконують різні функції. Як міра вартості гроші відносяться як до всіх інших товарів, а як масштаб цін – до самих себе
Засіб обігу	Кожен товар, перш ніж обмінятися на інший товар, повинен прийняти форму грошей. Товаровиробник продає свій товар за гроші (Т-Г), отже, перетворює його в грошову форму, а потім на виручені гроші купує необхідні йому товари (Г-Т) – перетворює гроші на товар. Цей процес обміну схематично виглядає як Т-Г-Т, де гроші, виступаючи в ролі посередника в обміні товарами, виконують функцію засобу обігу. При обміні товарів за допомогою грошей повна операція купівлі-продажу складається з двох етапів: Т-Г та Г-Т. Поділ процесу обміну одного товару на інший на два протилежних акти (продаж та купівля) перетворює індивідуальні, часові та просторові межі, притаманні безпосередньому товарообміну. Функцію міри вартості виконують ідеальні гроші, а функцію засобу обігу – реальні гроші. Для того щоб купити, покупець повинен передати продавцю певну суму грошей. Разом з тим функцію засобу обігу можуть виконувати не тільки повноцінні гроші, але й їх знаки: неповноцінні металічні (розмінні монети), паперові гроші та банкноти
Засіб платежу	Купівля товарів відбувається як з негайною оплатою їх вартості, так й з відстрочкою платежу – в кредит. Необхідність купівлі-продажу товарів в кредит викликаються умовами виробництва та реалізації товарів. Сезонний характер, неоднакова тривалість періодів виробництва товарів, різне розташування товаровиробників від ринків збуту та інші причини призводять до

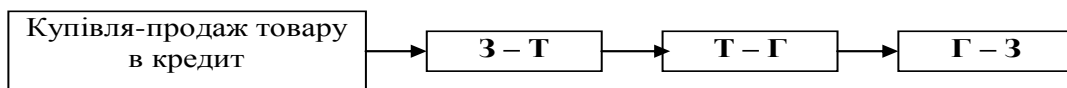
1	2
	<p>того, що одні товаровласники можуть виступати як продавці раніше, ніж інші як покупці з негайною оплатою товарів. При цих умовах товар може бути проданий тільки в кредит. В цьому випадку гроші функціонують як міра вартості та ідеальний купівельний засіб. Товар продається не за гроші, а під письмове зобов'язання платити по закінченню певного часу, під вексель. Коли ж настає строк платежу та боржник погашає своє боргове зобов'язання, гроші функціонують як засіб платежу. Таким чином, при виконанні грошима функції засобу обігу продаж товарів співпадає в часі з його оплатою. Виконання грошима функції засобу платежу припускає продаж без оплати. У функції засобу платежу гроші завершують процес продажу, обмін як самостійне втілення товарної вартості</p>
Засіб нагромадження	<p>Гроші як загальне втілення суспільного багатства викликають у людей прагнення до їх накопичення, що припускає продаж товарів без купівлі іншого товару. У зв'язку з цим обіг грошей зупиняється та вони перетворюються в скарб. І навпаки, купівля без продажу, якщо вона не здійснюється в кредит, припускає зворотній процес – перетворення грошей зі скарбу в засіб обігу. Якщо ж товари продаються в кредит, то боржник за умови, що однієї його виручки недостатньо для погашення боргу, вимушений буде виручені гроші, перш ніж використати їх як засіб платежу, перетворити в скарб, а потім з багатства – в засіб платежу. Так як розміри товарного обігу та швидкість обігу грошей постійно змінюються, то і потреба в грошах як в засобі обігу та засобі платежу змінюється. При скороченні товарного обігу, якщо швидкість обігу грошей не уповільнюється або уповільнюється, але в меншій мірі, ніж скорочується товарообіг, потреба товарного обігу в грошах зменшується, і гроші, не потрібні для обігу, стають багатством, а при розширенні – гроші з багатства поступають в обіг. Сьогодні скарб як форма накопичення багатства має другорядне значення, тому що капітал – це вартість, що приносить додаткову вартість. Щоб приносити додаткову вартість, капітал увесь час повинен бути в русі. У зв'язку з цим накопичення грошей як скарбу суперечить природі капіталу</p>
Світові гроші	<p>Цю функцію гроші виконують тоді, коли вони функціонують у відносинах між країнами, тобто обслуговують світовий ринок. На світовому ринку гроші функціонують як загальний засіб платежу, всезагальний купівельний засіб та засіб перенесення багатства з однієї країни в іншу</p>

На основі міри вартості встановлюється **ціна**, що є грошовим виразом вартості товару.

Рис. 1.13. Ціна як грошовий вираз вартості товару

Функція засобу платежу. Ця функція відображає особливості кредитного господарства, тобто реалії купівлі-продажу товарів у кредит з відстрочкою платежу. У цьому разі засобом обігу виступають не власне гроші, а виражені в грошах зобов'язання.

де **З** – боргове зобов'язання.

Рис. 1.14. Схема здійснення функції засобу платежу [53, с.22]

Гроші як **засіб платежу** відрізняються від грошей як **засобу обігу** тим, що лише завершують купівлю-продаж, а не є посередником при купівлі-продажу.

Цю функцію можуть виконувати лише **реальні** гроші. Для ефективного виконання цієї функції вони повинні бути **стійкими**.

Функція засобу нагромадження.

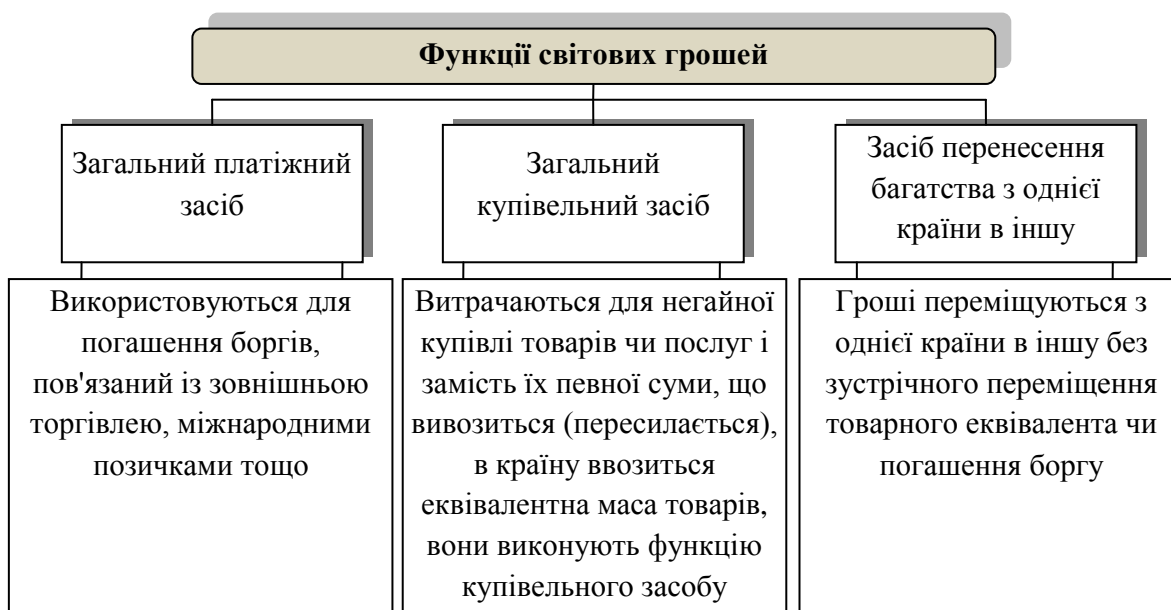
Функція засобу нагромадження обслуговує нагромадження вартості в розпорядженні суб'єктів економіки в процесі відтворення.

Процес нагромадження є об'єктивним.

ПРОЦЕС НАГРОМАДЖЕННЯ		
СУБ'ЄКТИ ЕКОНОМІКИ		
ЮРИДИЧНІ ОСОБИ		ФІЗИЧНІ ОСОБИ
ПРИЧИНИ	Внутрішні закономірності обігу капіталу	Перевищення поточних доходів над поточними витратами
ФОРМИ	1. Нерозподілений прибуток 2. Кошти амортизаційного фонду 3. Інші цільові фонди	Заощадження (відкладене споживання)

Рис. 1.15. Причини та форми процесу нагромадження [53, с.23]

Світові гроші

Рис. 1.16. Світові гроші як функція грошей

Завдання для тестування з теми:

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Яка з форм вартості притаманна первісному суспільству:	А. проста; Б. розгорнена; В. загальна; Г. грошова; Д. правильна відповідь відсутня
2.	Гроші обслуговують процес ціноутворення у функції:	А. міри вартості; Б. засобу обігу й платежу; В. засобу нагромадження й заощадження; Г. світових грошей; Д. всі відповіді вірні
3.	Білонна монета це:	А. знаки вартості, що використовуються як платіжні і купівельні засоби, випускаються державою з метою покриття бюджетного дефіциту; Б. з однієї сторони знаки вартості, з іншої – боргові зобов'язання, поява яких пов'язана з розвитком капіталістичного способу виробництва; В. дрібна розмінна монета, виготовлена із будь-якого сплаву недорогоцінних металів і використовується для дрібних платежів; Г. монета із дорогоцінного металу; Д. правильна відповідь відсутня
4.	Спроможність товару задовольняти потреби людини – це:	А. мінова вартість; Б. споживча вартість; В. самозростаюча вартість; Г. специфічна вартість; Д. правильна відповідь відсутня
5.	Гроші як засіб погашення боргу обслуговують функцію:	А. міри вартості; Б. засобу обігу; В. засобу платежу; Г. світові гроші; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
6.	Здатність активу негайно обмінюватися на будь-які блага:	А. еквівалентність; Б. ліквідність; В. платоспроможність; Г. надійність; Д. всі відповіді правильні
7	Яку функцію грошей можна відобразити формулою $T - G - T$?	А. засіб платежу; Б. міра вартості; В. засіб обігу; Г. засіб нагромадження; Д. правильна відповідь відсутня
8	Представниками раціоналістичної концепції походження грошей є:	А. А. Сміт, Д. Рікардо; Б. К. Маркс, Енгельс; В. П. Самуельсон, Аристотель; Г. А. Сміт, К. Маркс; Д. всі відповіді правильні
9	Представниками еволюційної концепції походження грошей є:	А. А. Сміт, Д. Рікардо, К. Маркс; Б. А. Сміт, П. Самуельсон, К. Маркс; В. Д. Рікардо, Аристотель; Г. П. Самуельсон, Аристотель; Д. правильна відповідь відсутня
10	Електронні гроші – це:	А. одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі; Б. гроші, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух через комп'ютерні системи за розпорядженнями власників рахунків; В. специфічні грошові форми, в яких грошова сутність істотно послаблена, відхиляється від загальноприйнятих, стандартних форм; Г. гроші, що виникли внаслідок розвитку кредитних відносин; Д. всі відповіді правильні
11	Функція, в якій гроші є посередником в обміні товарів і забезпечують їх обіг:	А. міра вартості; Б. засіб обігу; В. засіб платежу; Г. засіб нагромадження; Д. правильна відповідь відсутня
12	Функція, в якій гроші обслуговують рух вартості в міжнародному економічному обороті і забезпечують реалізацію взаємовідносин між країнами:	А. міра вартості; Б. засіб обігу; В. засіб платежу; Г. світові гроші; Д. всі відповіді правильні
13	Гроші є специфічним товаром, що має властивість обмінюватися на будь-який інший товар – це	А. функціональний підхід до сутності грошей; Б. підхід представників теорії трудової вартості; В. твердження прибічників портфельного підходу; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
14	Недоліком якого підходу є проблема визначення межі між грошима і не грошима?	А. функціонального; Б. еквівалентного; В. портфельного; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
15	Якісні властивості грошей – це	<p>А. стабільність цінності, економічність, одноманітність, подільність, портативність, прийнятність;</p> <p>Б. стабільність цінності, економічність, однорідність, неподільність, портативність, прийнятність;</p> <p>В. стабільність цінності, економічність, однорідність, подільність, портативність, прийнятність;</p> <p>Г. немає правильної відповіді</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>
16	Закон Грешема проголошує, що	<p>А. більш “якісні” гроші витісняють з обороту менш якісні;</p> <p>Б. менш “якісні” гроші витісняють з обороту більш якісні;</p> <p>В. немає правильної відповіді;</p> <p>Г. ваш варіант відповіді;</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>
17	Повноцінні гроші – це:	<p>А. гроші з власною вартістю, в яких номінальна вартість дорівнює реальній, мають здатність утворювати скарби;</p> <p>Б. грошові знаки, номінальна вартість яких більша ніж реальна і основними функціями є засіб обігу і платежу;</p> <p>В. всі відповіді правильні;</p> <p>Г. правильна відповідь відсутня;</p> <p>Д. ваш варіант відповіді</p>
18	Гроші можуть набувати форм:	<p>А. повноцінні, неповноцінні;</p> <p>Б. готівкові, безготівкові;</p> <p>В. паперові, кредитні, електронні, білонна монета;</p> <p>Г. правильна відповідь відсутня;</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>
19	Депозитні гроші – це:	<p>А. безготівкові розрахунки між продавцями і покупцями, банками і клієнтами, банками і банками, що здійснюються за допомогою комп’ютерної мережі, систем зв’язку з використанням способів кодування інформації та її автоматизованої обробки;</p> <p>Б. вид кредитних грошей, що створюються на основі банківських вкладів і системи спеціальних розрахунків, які здійснюються між банками шляхом перенесення сум з одного рахунку на інший;</p> <p>В. гроші особливого типу, що нерозмінні на золото, а в обіг випускаються центральним (національним) банком як банкноти;</p> <p>Г. це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>
20	Які функції грошей історично сформувалися першими	<p>А. міра вартості і світові гроші;</p> <p>Б. засіб обігу і засіб платежу;</p> <p>В. засіб нагромадження і засіб обігу;</p> <p>Г. міра вартості і засіб обігу;</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>

Теми рефератів:

1. Монети в давнину.
2. Роль золота в постіндустріальній економіці.
3. Стан та перспективи використання електронних грошей в Україні.
4. Еволюція форм та видів грошей в Україні у ХІХ-ХХ сторіччі.

Питання для самостійного вивчення теми:

1. Які існують концепції походження грошей та яка з них більш адекватна ринковій практиці використання грошей в економіці?
2. Який спосіб обміну продуктами вигідніший і зручніший для учасників ринку – у формі бартеру чи з допомогою грошей? Чому?
3. Визначте, яке з наведених нижче визначень сутності грошей є найбільш повним і правильним (і чому):
  - це законні платіжні засоби, створені державою;
  - це все те, що використовується як гроші;
  - це все те, що може слугувати загальним еквівалентом;
  - це найбільші ліквідні активи.
4. Чим гроші відрізняються від звичайного товару?
5. Назвіть причини, що зумовили демонетизацію золота.
6. Чи існує ймовірність повернення золота на роль грошового товару?
7. Які функції виконують гроші? Які існують відмінності в іноземній та вітчизняній літературі щодо кількості функцій грошей і з чим вони пов'язані?
8. У яких функціях гроші найбільше потерпають від інфляції?
9. Чим відрізняються неповноцінні гроші від повноцінних?
10. Що таке цінність грошей як грошей, на чому вона базується і в чому вона проявляється?
11. Що таке цінність грошей як капіталу і в чому вона проявляється?
12. Чому неповноцінні гроші називають ще кредитними? Чим кредитні гроші відрізняються від паперових?
13. Чи впливає статус “законних платіжних засобів” на сталість грошей і чи всі існуючі засоби платежу мають такий статус?
14. Що таке “електронні гроші”? Що у них є спільного і відмінного від готівкових грошей і депозитних грошей?
15. Назвіть п'ять основних властивостей грошей. Яка з них є базовою?

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [51], [52], [53], [81], [127], [132], [150], [151].

Заняття 2

ГРОШОВИЙ ОБОРОТ ТА ГРОШОВА МАСА, ЩО ЙОГО ОБСЛУГОВУЄ

План лекційного заняття

- 2.1. Суть та економічна основа грошового обороту
- 2.2. Модель грошового обороту. Грошові потоки та їх балансування
- 2.3. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів
- 2.4. Маса грошей в обороті. Грошові агрегати та грошова база
- 2.5. Швидкість обігу грошей

План практичного заняття

1. Сутність та економічна основа грошового обороту
2. Модель грошового обороту
3. Грошові потоки та їх балансування
4. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів
5. Маса грошей в обороті
6. Грошові агрегати та грошова база
7. Швидкість обігу грошей
8. Проблема монетизації економіки України

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

2.1. Сутність та економічна основа грошового обороту

На мікроекономічному рівні грошовий оборот обслуговує кругооборот індивідуального капіталу. При цьому гроші виступають однією з функціональних форм капіталу, є його складовою та елементом багатства, яким володіє власник цього індивідуального капіталу.

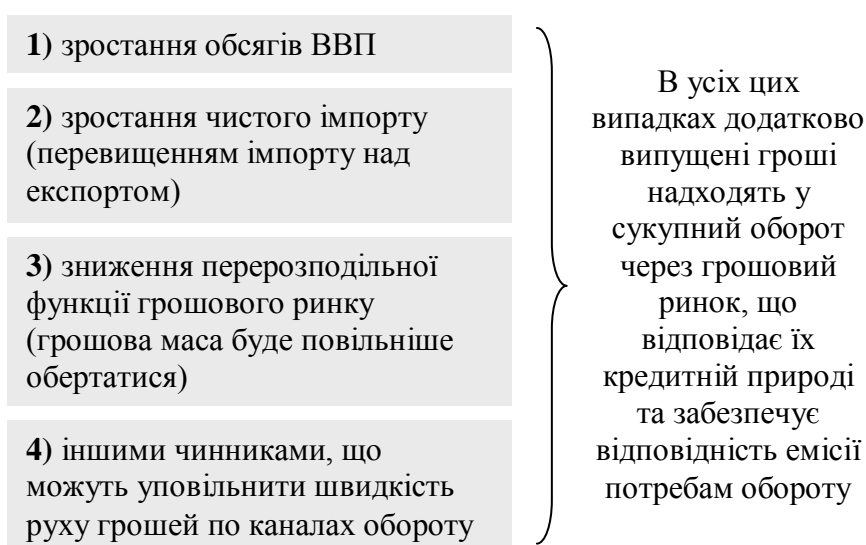
На макроекономічному рівні грошовий оборот обслуговує кругообіг усього сукупного капіталу суспільства на всіх стадіях суспільного відтворення: у виробництві, розподілі, обміні і споживанні. Тому його називають ще сукупним грошовим оборотом.

У сукупному грошовому обороті гроші функціонують виключно як гроші і не є функціональною формою капіталу.

Рис. 2.1. Характеристика грошового обороту на макро- та мікрорівнях

Фактори, які зумовлюють необхідність в додатковій емісії

Рис. 2.2. Фактори, які зумовлюють додаткову емісію грошей

2.2. Модель грошового обороту. Грошові потоки та їх балансування

Суб'єктами грошового обороту є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у створенні, розподілі, обміні та споживанні валового національного продукту. Їх можна об'єднати в такі групи:

– *фірми* – суб'єкти, що забезпечують створення та реалізацію ВВП;

– *домашні господарства* – суб'єкти, які забезпечують виробництво ВВП основними факторами (робочою силою, засобами виробництва тощо) і є кінцевими його споживачами;

– *державні структури* – суб'єкти, які забезпечують розподіл та перерозподіл вартості створеного національного доходу та національного продукту, здійснюючи вплив на реалізацію та споживання останнього;

– *фінансові посередники* – суб'єкти грошового ринку, які спрямовують потік грошових коштів від їх власників до позичальників.

Грошовим оборотом взаємопов'язуються ті основні ринки, через які здійснюється більшість грошових відносин між економічними суб'єктами:

– *ринок продуктів*, на якому реалізується створений фірмами національний продукт;

– *ринок ресурсів*, на якому фірми купують необхідні для виробництва ресурси (робочу силу, капітал і природні ресурси);

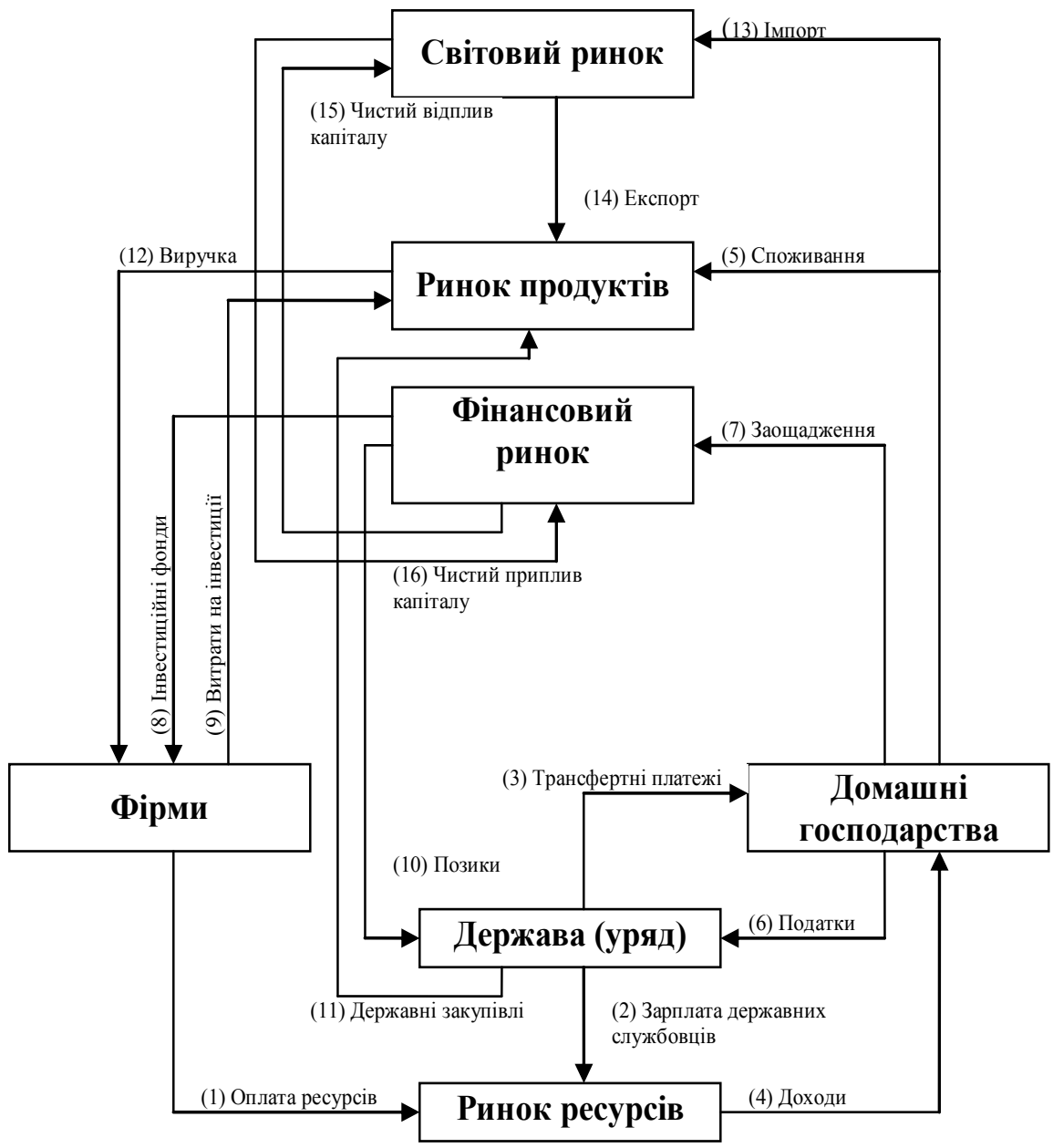
– *фінансовий ринок*, де реалізуються вільні грошові кошти;

– *світовий ринок*, через який здійснюється зв'язок внутрішньої економічної системи із “зовнішнім” світом.

Усі розрахунки і платежі, які становлять грошовий оборот, можна згрупувати в кілька великих потоків залежно від їх призначення у відтворювальному процесі. Це дає можливість схематизувати весь грошовий оборот у вигляді кількох взаємопов'язаних і здійснюваних за колом потоків руху грошей.

Для зручності показано лише грошові потоки і не показано зворотні потоки товарів і послуг. Крім того, допускається, що всі ресурси, необхідні фірмам для підтримання їх діяльності, як і самі фірми, повністю перебувають у приватній власності сімейних господарств.

Грошовий потік – сукупність платежів, які обслуговують окремий етап (чи його частину) процесу розширеного відтворення.

Рис. 2.3. Схема грошового обороту [53, с. 48]

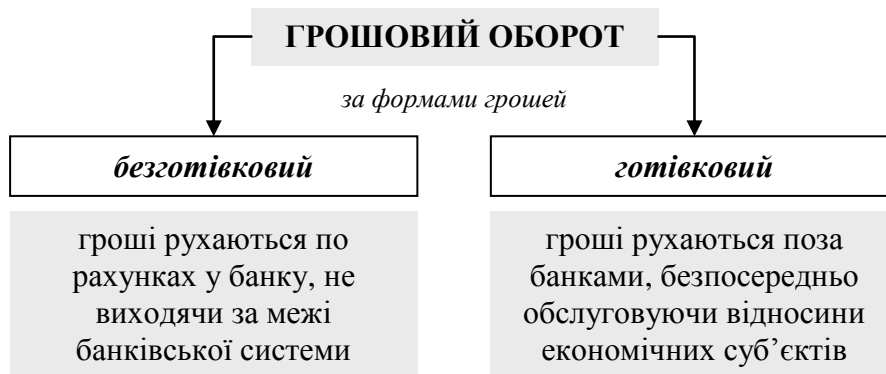
2.3. Структура грошового обороту за економічним змістом та формою платіжних засобів

Відмінності в характері економічних відносин між суб'єктами грошового обороту дають підстави структурувати його на три сектори:

Рис. 2.4. Склад сукупного грошового обороту

Залежно від форми грошей, в якій відбувається грошовий оборот, він поділяється на безготівковий і готівковий.

Рис. 2.5. Класифікація грошового обороту за формами грошей

Безготівковий грошовий оборот має переваги порівняно з обігом готівки: економляться кошти, прискорюється оборот грошей. Рух грошей по рахунках створює можливість контролювати його. Визначаючи законодавчо права та обов'язки банків щодо здійснення такого контролю, держава може впливати на весь безготівковий грошовий оборот, а отже – на процес суспільного відтворення в цілому. У цьому головна перевага безготівкового обороту над

готівковим, тому з розвитком ринкових відносин в Україні буде розширюватись сфера безготівкового обороту і звужуватись готівкова.

Закон грошового обігу. Закон грошового обігу полягає в тому, що протягом даного періоду часу для обігу необхідна лише повна, об'єктивно зумовлена маса купівельних і платіжних засобів.

Виходячи з відомого рівняння І.Фішера, кількість грошей, необхідна для забезпечення обігу товарів і послуг, прямо пропорційна номінальному обсягу виробництва (ВВП) та обернено пропорційна швидкості обігу грошової одиниці:

$$M_d = \frac{PQ}{V}, \text{ де } P - \text{ абсолютний рівень цін; } Q - \text{ реальний обсяг}$$

виробництва; V – швидкість обігу грошей.

У країнах з розвиненою ринковою економікою врахування вимог закону грошового обігу здійснюється на основі визначення стану грошового обігу, тобто фактичної міри збалансованості фактичної маси грошей (K_{ϕ}) і об'єктивно необхідної для обігу маси грошей (K_n) та розробки і впровадження в життя відповідної кредитної та бюджетної політики.

Збалансованість K_{ϕ} і K_n є важливою умовою забезпечення сталості грошей. Через механізм виведення з рівноваги K_{ϕ} і K_n на сталість грошей впливають фактори їх кількості та швидкості обігу. Вони безпосередньо впливають на величину K_{ϕ} , постійно збільшуючи її щодо K_n . Це пояснюється, з одного боку, прагненням емітентів одержати додаткові грошові ресурси за рахунок нового випуску грошових знаків, а з іншого – прискоренням обігу грошей унаслідок удосконалення організації та автоматизації грошового обігу.

2.4. Маса грошей в обороті. Грошові агрегати та грошова база

Грошова маса – це сукупність залишків грошей у всіх формах, які є в розпорядженні суб'єктів грошового обороту в певний момент.

Для визначення обсягу та структури грошової маси в банківській практиці застосовується відповідний набір грошових агрегатів.

Грошові агрегати (monetary aggregate) – зобов'язання депозитних корпорацій перед іншими секторами економіки, крім сектору загального державного управління та інших депозитних корпорацій.

Грошовий агрегат – це визначене законодавством відповідно до ступеня ліквідності специфічне угруповання ліквідних активів.

Грошові агрегати формуються на основі таких принципів:

- 1) грошова маса включає не лише готівкові гроші, а й депозитні;

2) уся грошова маса поділяється на ту, що є в обігу, і ту, яка нагромаджується, виконує функцію збереження вартості;

3) сукупна грошова маса включає також банківські вклади, депозити та інші папери з фіксованим доходом.

Грошові агрегати будуються шляхом приєднання до попередніх величин нових грошових компонентів у послідовності, що характеризує зменшення їх ліквідності.

З 1993 року НБУ визначає структуру грошової маси відповідно до агрегатного методу. Складовими грошових агрегатів є фінансові активи у формі готівкових коштів у національній валюті, переказних депозитів, інших депозитів, коштів за цінними паперами, крім акцій, що емітовані депозитними корпораціями та належать на правах власності іншим фінансовим корпораціям, нефінансовим корпораціям, домашнім господарствам та некомерційним організаціям, що обслуговують домашні господарства. Залежно від зниження ступеня ліквідності фінансові активи групують у різні грошові агрегати M_0 , M_1 , M_2 та M_3 (див. таблицю 2.1.).

Грошовий агрегат M_0 включає готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями.

Грошовий агрегат M_1 – грошовий агрегат M_0 та переказні депозити в національній валюті.

Грошовий агрегат M_2 – грошовий агрегат M_1 і переказні депозити в іноземній валюті та інші депозити.

Грошовий агрегат M_3 (грошова маса) – грошовий агрегат M_2 та цінні папери, крім акцій.

Грошова база – сукупність зобов'язань НБУ в національній валюті, що забезпечують зростання грошових агрегатів і кредитування економіки. Грошова база є показником бази фінансування та основою для формування грошових агрегатів, а не самим грошовим агрегатом. Грошова база включає готівкові кошти, випущені в обіг НБУ, і переказні депозити в національній валюті в НБУ. До готівкових коштів в обігу належать банкноти та монети, емітовані НБУ, за винятком банкнот і монет у його сховищах НБУ та касах і банкоматах установ НБУ. До переказних депозитів належать зобов'язання НБУ за коштами на кореспондентських рахунках, коштами обов'язкових резервів та іншими коштами на вимогу інших депозитних корпорацій, а також коштами на рахунках інших фінансових корпорацій, нефінансових корпорацій та домашніх господарств (працівників Національного банку) у національній валюті в НБУ.

2.5. Швидкість обігу грошей

Швидкість обігу грошей – це показник переходу грошей від одного суб'єкта грошових відносин до іншого в обслуговуванні економічних операцій за певний період. Він показує, скільки в середньому за рік певна грошова одиниця витрачається на купівлю товарів і послуг.

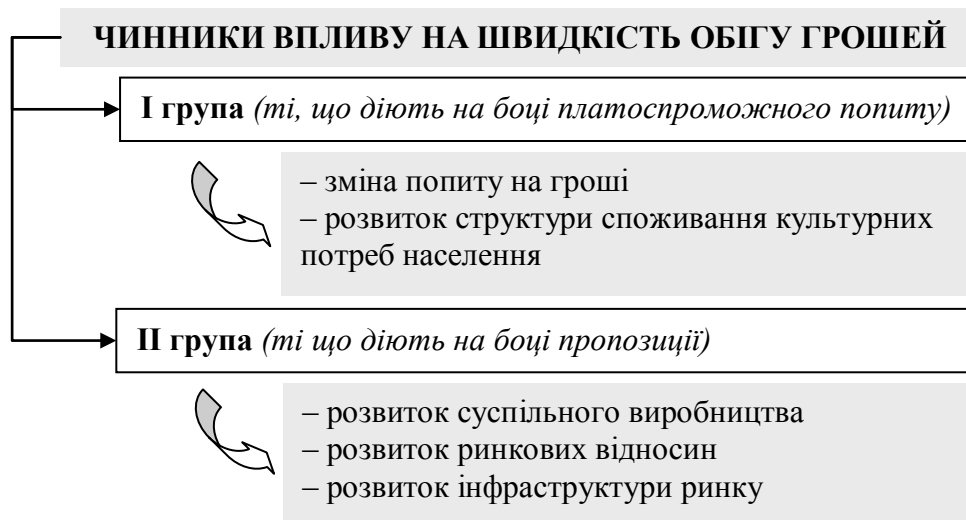
Швидкість обігу грошей виражається рівнянням:

$$V = \frac{QP}{M},$$
 де V – швидкість обігу грошей; Q – фізичний обсяг товарів і послуг, що реалізується; P – рівень цін товарів і послуг; M – маса грошей, що перебуває в обігу.

Статистично показник швидкості обігу грошей виражається або числом оборотів однойменної грошової одиниці за певний час, або тривалістю одного обороту.

Статистично показник швидкості обігу грошей виражається або числом оборотів однойменної грошової одиниці за певний час, або тривалістю одного обороту.

Швидкість обігу грошей обернено пропорційна пропозиції грошової маси. Це означає, що в разі зменшення кількості грошей, яка обслуговує певну величину ВВП, швидкість обігу кожної грошової одиниці зростатиме. Недостатність грошової маси, необхідної для обслуговування обігу товарів і послуг, компенсується прискоренням швидкості обігу грошей. Таке прискорення здійснюється автоматично методом саморегулювання.

Рис. 2.6. Чинники впливу на швидкість обігу грошей

Таблиця 2.1

**Грошова маса, що обслуговує грошовий оборот в Україні
(на кінець року), млн. грн.**

Показник грошової маси	2004		2005		2006		2007		2008		2009	
	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року
Грошова база	53763	134,1	82760	153,93	97214	117,46	141901	145,97	186671	131,55	194965	104,44
Агрегат М0	42345	127,86	60231	142,24	74984	124,49	111119	148,19	154759	139,27	157029	101,47
Агрегат М1	67090	130,17	98573	146,93	123276	125,06	181665	147,36	225127	123,92	233748	103,83
Агрегат М2	125483	132,29	193145	153,92	259413	134,31	391273	150,83	512527	130,99	484772	94,58
Агрегат М3	125801	132,36	194071	154,27	261063	134,52	396156	151,75	515727	130,18	487298	94,49
У тому числі готівка												
- сума	42345	127,86	60231	142,24	74984	124,49	111119	148,19	154759	139,27	157029	101,47
- питома вага, %	33,66	96,6	31,04	92,2	28,72	92,54	28,05	97,65	30,01	106,98	32,22	107,39

Закінчення таблиці 2.1

Показник грошової маси	2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року	Сума	% до попереднього року
Грошова база	225691	115,76	239884	106,29	255283	106,42	307200	120,33	333194	108,46	331991	99,64
Агрегат М0	182990	116,53	192665	105,29	200680	104,16	237776	118,49	282947	119,0	276317	97,66
Агрегат М1	289894	124,02	311047	104,07	322180	103,58	383821	119,13	435475	113,46	443907	101,94
Агрегат М2	596841	123,12	681801	114,23	762300	111,81	906236	118,88	955349	105,42	948075	99,24
Агрегат М3	597872	122,7	685515	114,66	773200	112,79	908994	117,56	956728	105,25	948322	99,12
У тому числі готівка												
- сума	182990	116,53	192665	105,29	200680	104,16	237776	118,49	282947	119,0	276317	97,66
- питома вага, %	30,61	95,0	28,11	91,83	25,95	92,32	26,16	100,81	29,57	113,04	29,14	98,55

* складено за даними НБУ. – Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>

Завдання для тестування з теми:

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Суб'єкти грошового обороту, що забезпечують створення та реалізацію ВВП:	А. фірми; Б. домашні господарства; В. державні структури; Г. фінансові посередники; Д. правильна відповідь відсутня
2.	Грошовий оборот – це:	А. процес безперервного руху грошей між суб'єктами економічних відносин на всіх етапах суспільного відтворення; Б. сукупність платежів, які обслуговують окремих етап процесу відтворення; В. безперервний рух грошей від споживачів до виробника; Г. рух фінансових інструментів на фінансових ринках; Д. всі відповіді правильні
3.	Грошовий агрегат – це:	А. види грошей, які відрізняються між собою за ступенем ліквідності; Б. вилучення грошової маси в певний момент часу з обороту; В. зобов'язання депозитних корпорацій перед іншими секторами економіки, крім сектору загального державного управління та інших депозитних корпорацій; Г. рух фінансових інструментів на фінансових ринках; Д. правильна відповідь відсутня
4.	Грошова база – це:	А. гроші, які вилучаються з резервів центрального банку для здійснення розрахунків; Б. гроші, які перебувають у резервах центрального банку, і не беруть участі в обслуговуванні грошового обороту; В. сукупність усіх грошових знаків, які перебувають у наявності у суб'єктів економічних відносин; Г. сукупність зобов'язань Національного банку України в національній валюті, що забезпечують зростання грошових агрегатів і кредитування економіки; Д. всі відповіді правильні
5.	Грошовий агрегат М1 – це:	А. готівкові кошти в обігу поза депозитними корпораціями; Б. М0 + переказні депозити в національній валюті; В. М0 + переказні депозити в іноземній валюті й інші депозити; Г. М0 + цінні папери, крім акцій; Д. правильна відповідь відсутня
6.	Який з цих грошових агрегатів має найвищу ліквідність:	А. М0; Б. М1; В. М2; Г. М3; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
7	Найширшим агрегатом, який охоплює всі елементи грошової маси, що перебувають в обороті є:	А. М0; Б. М2; В. М3; Г. М4; Д. правильна відповідь відсутня
8	Структуру грошової маси відповідно до агрегатного методу визначає:	А. КМУ; Б. ВРУ; В. НБУ; Г. Міністерство фінансів України; Д. всі відповіді правильні
9	Залежно від форм грошей, грошовий оборот поділяється на:	А. готівковий та безготівковий; Б. готівковий, грошовий та кредитний; В. грошовий, фіскально-бюджетний та кредитний; Г. фіскально-бюджетний та кредитний; Д. правильна відповідь відсутня
10	Рівняння обміну $M \times V = P \times Q$ було сформульовано:	А. К. Марксом; Б. Ф. Енгельсом; В. І. Фішером; Г. Аристотелем; Д. правильна відповідь відсутня
11	Безготівковий оборот – це:	А. сукупність платежів, які здійснюються шляхом заліку взаємних вимог та перерахунку грошей за допомогою системи електронних банківських платежів; Б. сукупність платежів готівковими коштами; В. сукупність різноманітних засобів платежу у вигляді грошей та інших фінансових інструментів; Г. рух фінансових інструментів на фінансових ринках; Д. правильна відповідь відсутня
12	Суб'єктами грошового обороту є:	А. фірми, домашні господарства, державні структури, фінансові посередники; Б. сільське господарство, фінансові структури, державні органи влади, банківські установи; В. фірми-посередники, населення; Г. фірми, домашні господарства, фінансові посередники; Д. правильна відповідь відсутня
13	Строкові вклади і депозити входять до складу такого грошового агрегату:	А. М0; Б. М1; В. М2; Г. М4; Д. правильна відповідь відсутня
14	Запаси всієї готівки, яка перебуває в обороті поза банківською системою та в касах банків, а також суму резервів комерційних банків на їх кореспондентських рахунках у центральному банку включає:	А. грошова маса; Б. грошова база; В. грошовий оборот; Г. грошовий обіг; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
15	Рух грошей від одного суб'єкта до іншого на певний момент часу:	<p>А. грошова база; Б. швидкість обігу грошей; В. грошова маса; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні</p>
16	Норма обов'язкового резервування для банків вводиться з метою:	<p>А. обмеження грошової маси; Б. щоб запобігти вилученню вкладів; В. підвищення прибутковості банків; Г. зниження ліквідності банків; Д. покриття дефіциту державного бюджету</p>
17	Грошова маса за агрегатом М3 збільшується кожний раз, коли комерційні банки:	<p>А. збільшують свої вклади в центральному банку; Б. збільшують обсяги позичок своїм клієнтам-юридичним особам; В. збільшують свої зобов'язання по поточним рахункам шляхом залучення готівкових грошей на вклади населення; Г. вилучають частину вкладів у центральному банку Д. правильна відповідь відсутня</p>
18	Які зі зазначених процесів пов'язані причинно-наслідковими зв'язками?	<p>А. зростання дефіциту державного бюджету і збільшення обсягу грошової маси; Б. скорочення податкового податку і зменшення обсягу грошової маси; В. зростання трансфертних платежів і скорочення обсягу грошової маси; Г. зростання податків на корпорації і збільшення обсягу грошової маси; Д. будь-які залежності відсутні</p>
19	Якщо фактична маса грошей в обороті (Кф) перевищує необхідну для обороту (Кн), то які явища матимуть місце:	<p>А. нестача купівельної спроможності; Б. грошовий попит відповідає товарній пропозиції; В. надлишок купівельної спроможності; Г. будь-які залежності відсутні; Д. всі відповіді правильні</p>
20	Як визначається рівень монетизації економіки:	<p>А. як відношення грошової маси на кінець року до валового внутрішнього продукту за відповідний рік; Б. як відношення валового внутрішнього продукту за рік до грошової маси на кінець року; В. як відношення середньомісячної грошової маси до валового національного продукту за рік; Г. правильна відповідь відсутня; Д. всі відповіді правильні</p>

Теми рефератів:

1. Особливості грошового обороту в Україні.
2. Грошова маса в Україні та її особливості.
3. Закон грошового обігу і механізм його реалізації при різних грошових системах.

Питання для самостійного вивчення теми:

1. Визначте сутність та основні риси грошового обороту. Які дискусії є в літературі з цього приводу?
2. Назвіть основні потоки грошей, по яких вони рухаються в процесі обороту. Що таке потоки втрат і потоки ін'єкцій? Чи збігаються обсяги цих двох груп потоків?
3. Які два потоки в грошовому обороті рівнозначні і повинні балансуватись?
4. Назвіть вхідні і вихідні потоки у групи суб'єктів "сімейні господарства" і поясніть, як вони балансуються.
5. Поясніть, чому у відкритій економіці наявність чистого імпорту спричиняє необхідність припливу капіталу, а чистого експорту – відпливу капіталу з країни?
6. На які три сектори можна розділити грошовий оборот за економічним змістом його потоків?
7. Який із названих запасів грошей найповніше характеризує обсяг маси грошей в обороті:
  - готівка, що перебуває поза банками;
  - уся готівка, емітована центральним банком;
  - гроші, що перебувають на поточних рахунках у банках;
  - гроші, що перебувають у розпорядженні суб'єктів грошового обороту?
8. Чи можна вважати нормальними співвідношення грошових агрегатів M_0 і M_3 в Україні? Якщо ні, то чому і чим таке співвідношення спричинене?
9. Який з українських грошових агрегатів виражає:
запас найліквідніших грошей; запас грошей з усім спектром ліквідності, що фактично склався; найвужчі гроші; найширші гроші.
10. Чи входить до агрегату M_0 запас готівки в касах комерційних банків? Обґрунтуйте свою відповідь.

11. Чи входить до агрегату М3 запас грошей, який зберігають комерційні банки на своїх коррахунках у центральному банку? Обґрунтуйте свою відповідь.

12. Чи є зміна швидкості обігу грошей самостійним фактором впливу на ринкову кон'юнктуру чи це лише механічний наслідок зміни маси грошей, коли при збільшенні маси швидкість зменшується, а при зменшенні – збільшується?

13. Коли можна абстрагуватися від зміни швидкості обігу грошей при визначенні завдань грошово-кредитної політики, а коли не можна?

14. Коли зростання швидкості грошей можна розцінювати як позитивне явище, а коли – як негативне?

15. Поясніть, що означає показник монетизації ВВП і чому відбулася демонетизація економіки України в 1991–1995 рр.?

16. Який чинник є вирішальним у забезпеченні демонетизації економіки – попит на гроші чи пропозиція грошей? Поясніть свою відповідь.

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [51], [52], [53], [65].

Заняття 3

ГРОШОВИЙ РИНОК

План лекційного заняття

- 3.1. Сутність та особливості функціонування грошового ринку
- 3.2. Інституційна модель грошового ринку
- 3.3. Структура грошового ринку
- 3.4. Попит на ринку грошей
- 3.5. Пропозиція грошей
- 3.6. Рівновага на ринку грошей
- 3.7. Основи функціонування ринку капіталу

План практичного заняття

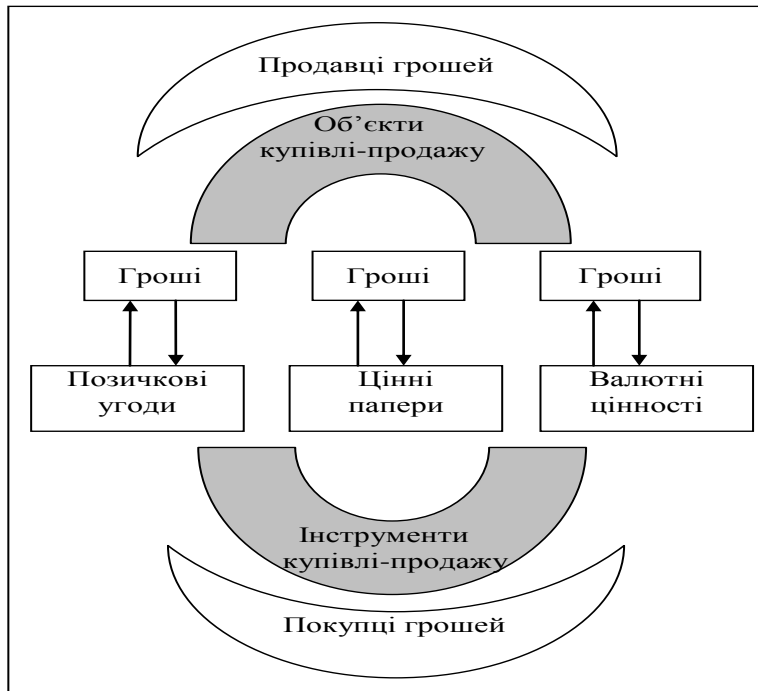
1. Сутність та особливості функціонування грошового ринку
2. Інституційна модель грошового ринку
3. Структура грошового ринку
4. Основи механізму функціонування ринку грошей: попит на гроші
5. Основи механізму функціонування ринку грошей: пропозиція грошей
6. Рівновага на грошовому ринку
7. Основи функціонування ринку капіталу
8. Інструменти ринку капіталу

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

3.1. Сутність та особливості функціонування грошового ринку

Схема взаємозв'язку між об'єктами та інструментами грошового ринку в загальних рисах показана на рис. 3.1.

З наведеної схеми видно, що назустріч потокам грошей, що спрямовуються від продавців до покупців, переміщуються відповідні інструменти грошового ринку.

Рис. 3.1. Загальна схема взаємозв'язку між об'єктами та інструментами грошового ринку [51, с. 76]

3.2. Інституційна модель грошового ринку

У загальному вигляді інституційну модель грошового ринку можна подати як схему потоків грошей та інструментів між трьома групами економічних суб'єктів: тими, що заощаджують гроші; тими, що запозичують гроші; фінансовими посередниками (рис. 3.2).

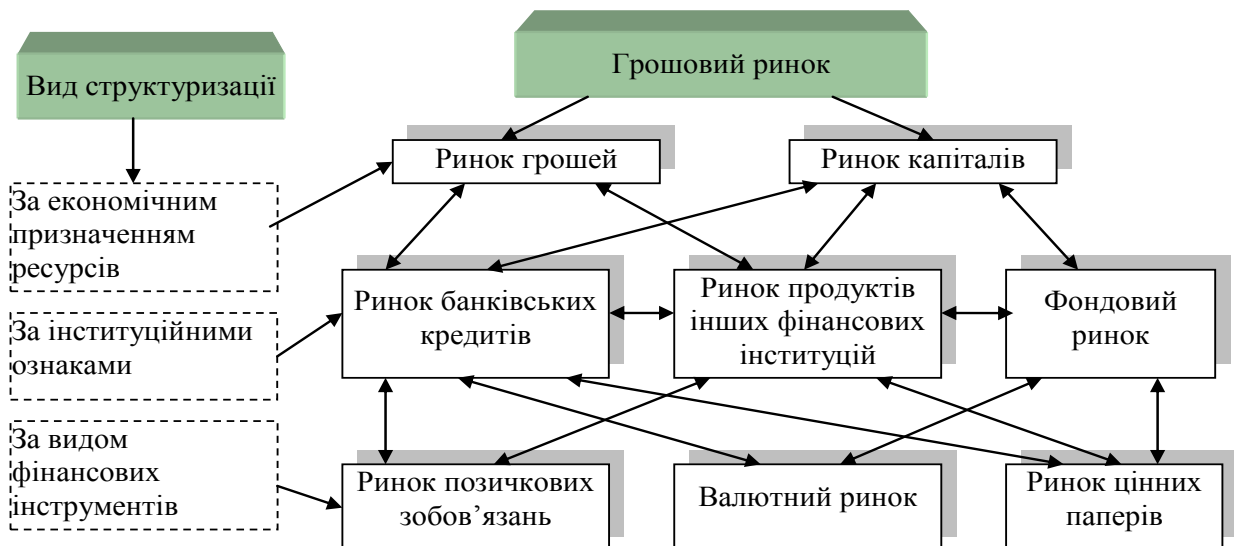
Кредиторами можуть бути будь-які економічні суб'єкти, що заощадили грошові кошти. Це насамперед сімейні господарства (населення), а також фірми, урядові структури, включаючи органи місцевого самоврядування, іноземні фізичні та юридичні особи. Позичальниками можуть бути ті ж види економічних суб'єктів, але на перше місце за частотою і обсягом запозичень слід поставити фірми, а потім – урядові структури, сімейні господарства, іноземців. Стрілки, що показують рух грошей, спрямовані від кредиторів до позичальників, а стрілки, що відображають рух інструментів, – від позичальників до кредиторів.

Рис. 3.2. Інституційна модель грошового ринку [51, с. 79]

3.3. Структура грошового ринку

Якщо всі три види структуризації грошового ринку звести в єдину систему, то її можна подати у вигляді такої схеми (рис. 3.3).

Рис. 3.3. Схема системної структуризації грошового ринку [51 с. 82]

Як видно з наведеної схеми, між усіма елементами грошового ринку, незалежно від того, за якими критеріями вони були вичленені, існує внутрішній взаємозв'язок, що підтверджує його внутрішню єдність.

Інструменти та учасники фондового ринку як складової грошового ринку

ФОНДОВИЙ РИНОК (ринок цінних паперів) – сукупність учасників фондового ринку та правовідносин між ними щодо розміщення, обігу та обліку цінних паперів і похідних (деривативів)	
У	Емітент – юридична особа, АРК або міські ради, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками
Ч	Інвестори в цінні папери – фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства
А	Саморегулівна організація професійних учасників фондового ринку – неприбуткове об'єднання учасників фондового ринку, що провадять професійну діяльність на фондовому ринку з торгівлі цінними паперами, управління активами інституційних інвесторів, депозитарну діяльність (діяльність реєстраторів та зберігачів), утворене відповідно до критеріїв та вимог, установлених Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку
С	Професійні учасники фондового ринку – юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України
Н	
И	
К	
И	

Рис. 3.4. Учасники фондового ринку

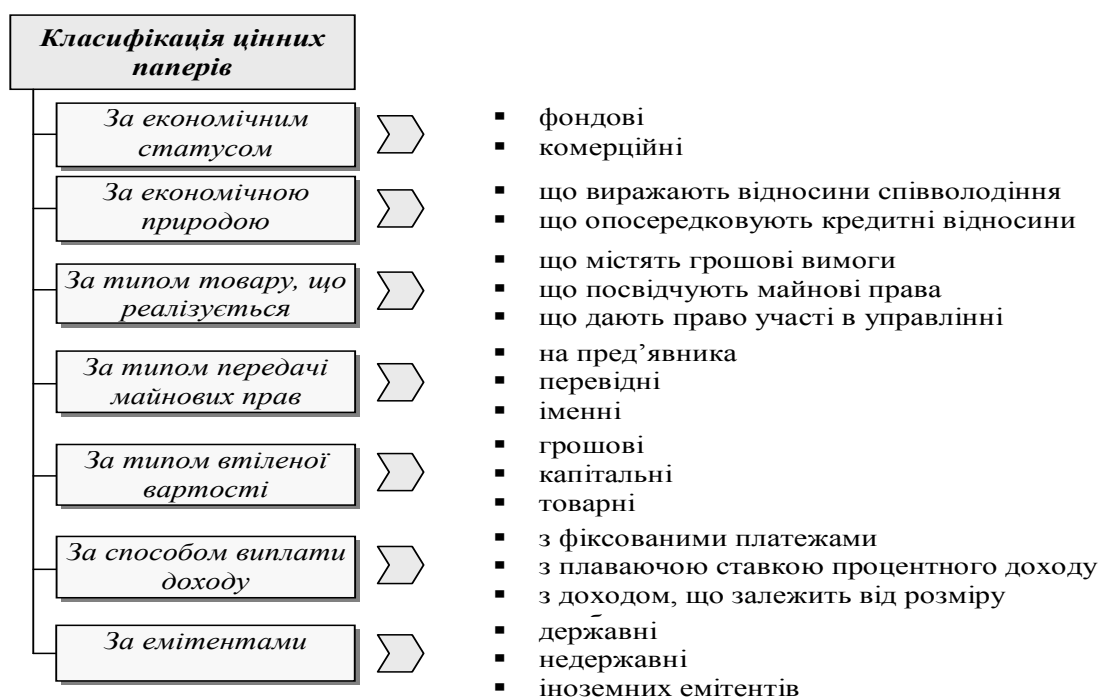

Рис. 3.5. Класифікація цінних паперів в економічній науці

ЦІННІ ПАПЕРИ

документи встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчують грошові або інші майнові права, визначають взаємовідносини особи, яка їх розмістила (видала), і власника, та передбачають виконання зобов'язань згідно з умовами їх розміщення, а також можливість передачі прав, що випливають із цих документів, іншим особам

К Л А С И Ф І К А Ц І Я

За порядком розміщення

емісійні

цінні папери, що посвідчують однакові права їх власників у межах одного випуску стосовно особи, яка бере на себе відповідні зобов'язання (емітент)

неемісійні

цінні папери, що видаються емітентом конкретному набувачу. Неемісійні цінні папери називають комерційними цінними паперами, адже зазвичай вони є наслідком укладення комерційних правочинів, комерційні цінні папери передбачають одного боржника і, як правило, одного кредитора

За формою існування

документарні

права належать пред'явникові цінного паперу

бездокументарні

права належать особі, зазначеній у цінному папері

За формою випуску

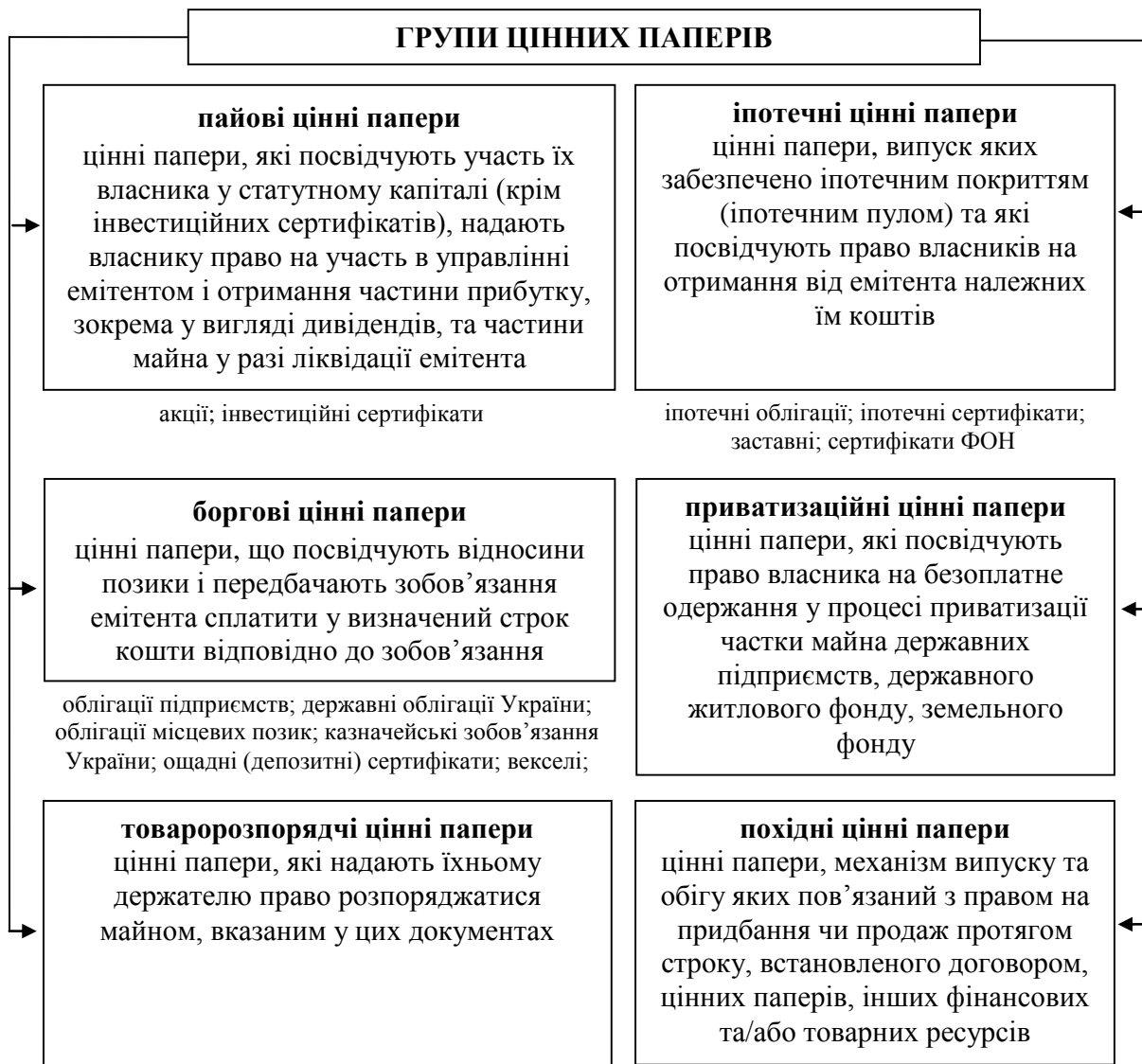
на пред'явника

іменні

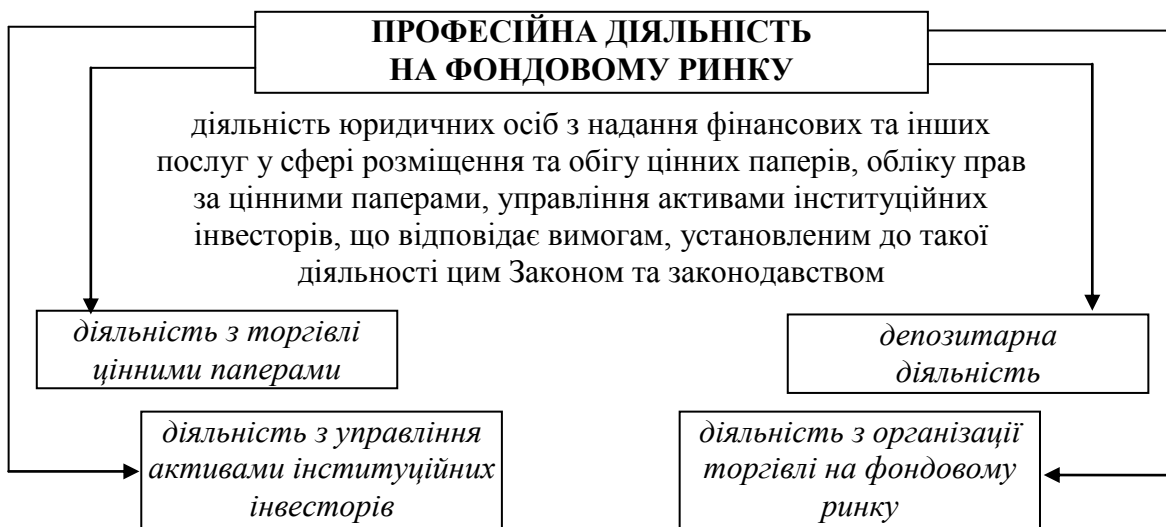
орендні

права належать особі, зазначеній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням (наказом)

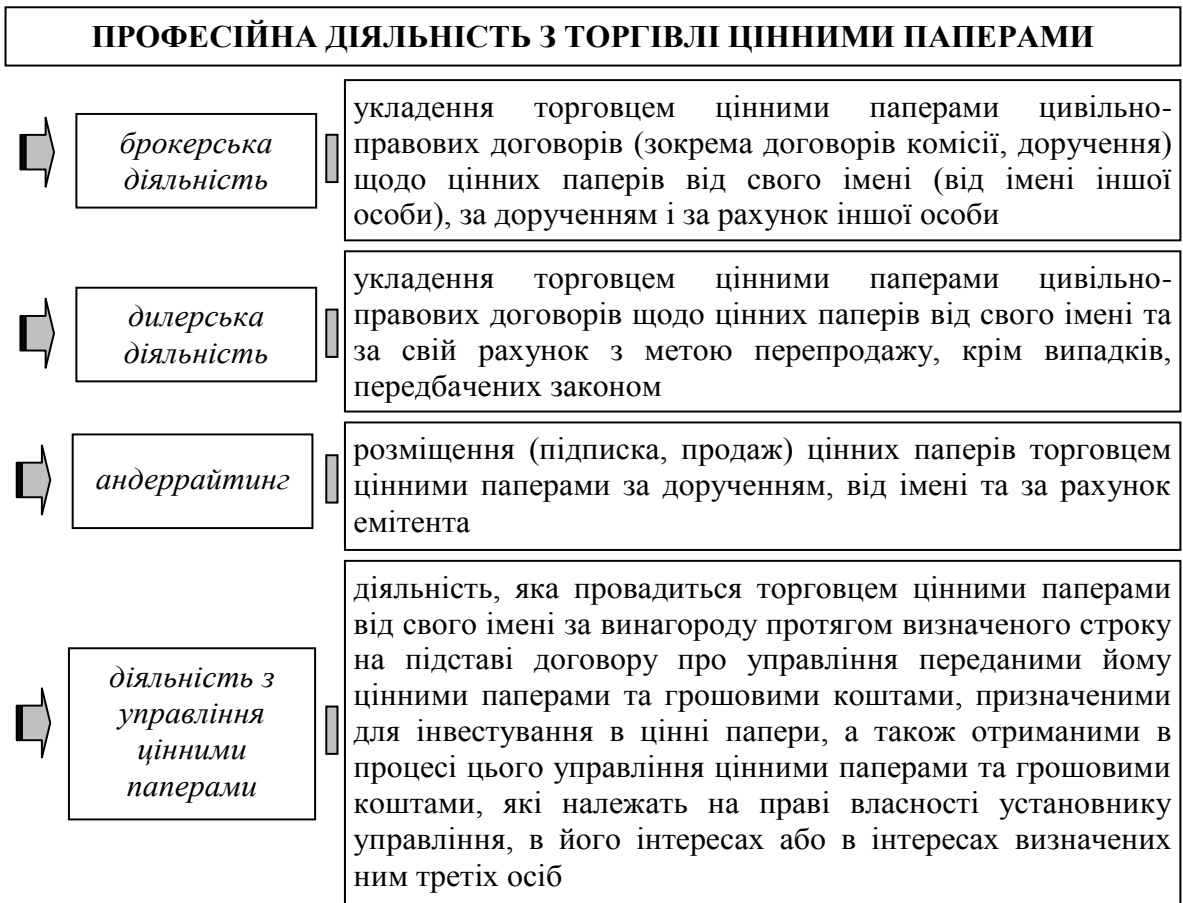
Рис. 3.6. Класифікація цінних паперів за формою

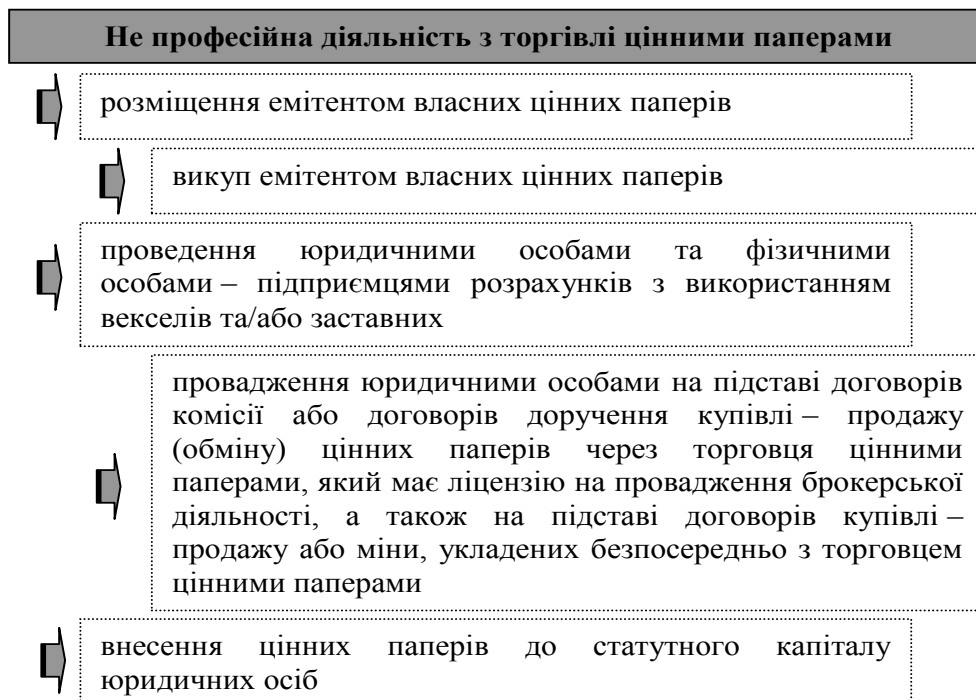
Рис. 3.7. Групи цінних паперів за змістом

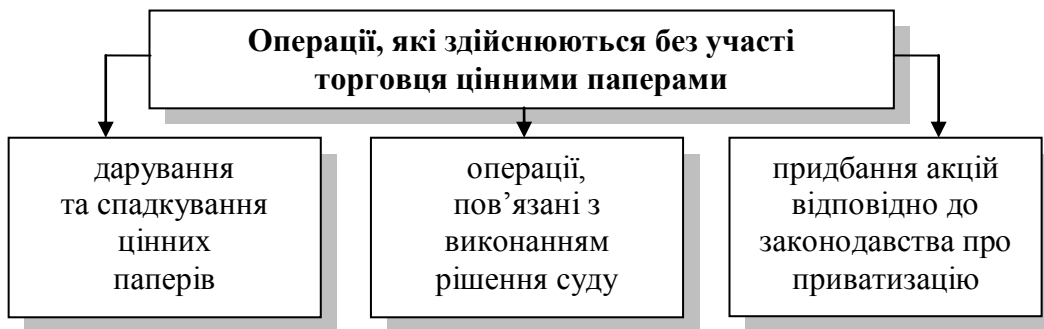
Рис. 3.8. Види професійної діяльності на фондовому ринку

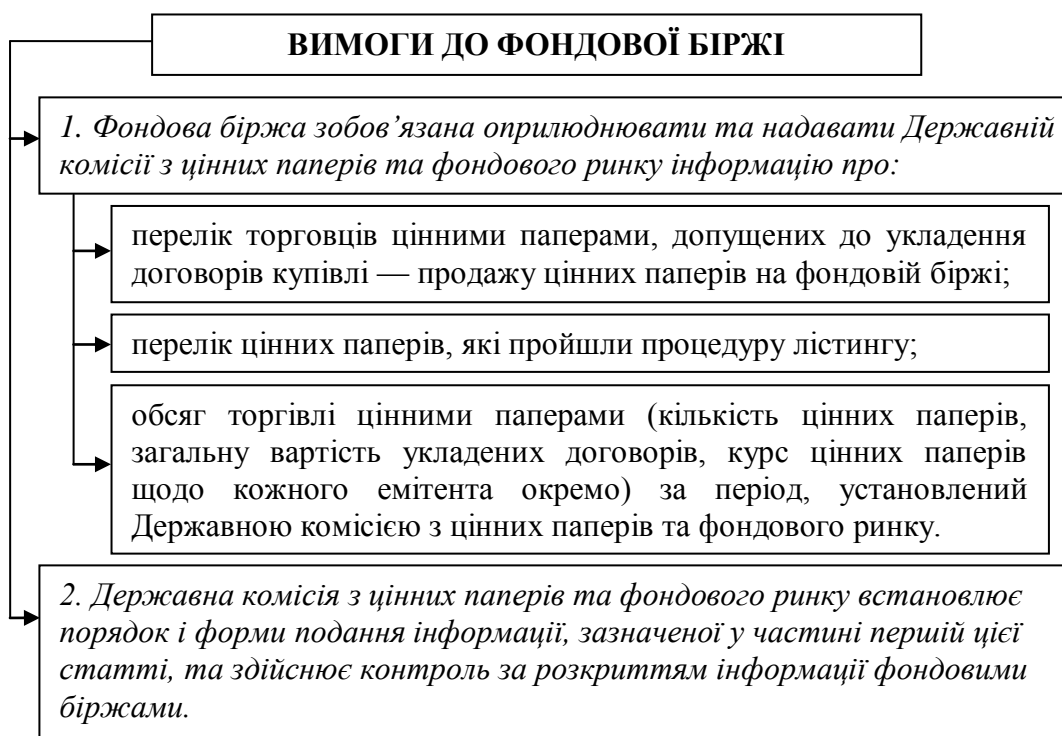
Рис. 3.9. Види професійної діяльності з торгівлі цінними паперами

Рис. 3.10. Не професійна діяльність з торгівлі цінними паперами

Рис. 3.11. Операції, які здійснюються без участі торговця цінними паперами

Рис. 3.12. Вимоги до фондової біржі

ПРАВИЛА ФОНДОВОЇ БІРЖИ

- 1) організації та проведення біржових торгів;
- 2) лістингу та делістингу цінних паперів;
- 3) допуску членів фондової біржі та інших осіб, визначених законодавством, до біржових торгів;
- 4) котирування цінних паперів та оприлюднення їх біржового курсу;
- 5) розкриття інформації про діяльність фондової біржі та її оприлюднення;
- 6) розв'язання спорів між членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством;
- 7) здійснення контролю за дотриманням членами фондової біржі та іншими особами, які мають право брати участь у біржових торгах згідно із законодавством, правил фондової біржі;
- 8) накладення санкцій за порушення правил фондової біржі.

Рис. 3.13. Правила фондової біржі

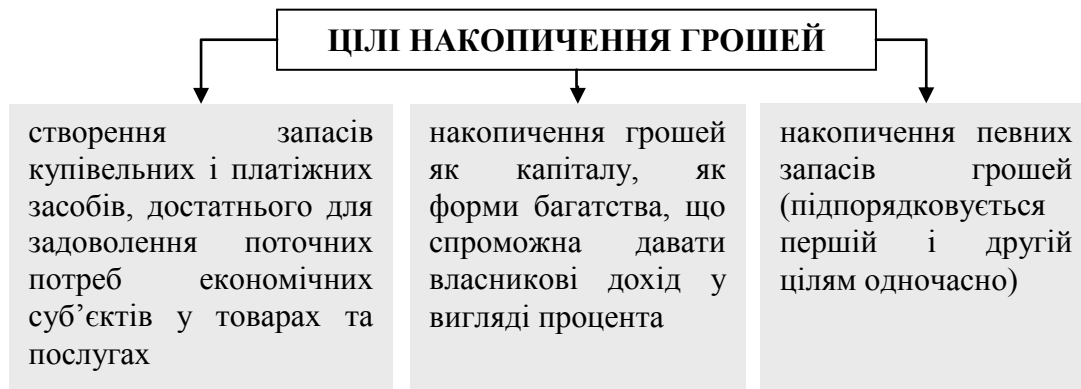
3.4. Попит на ринку грошей

ТЕОРІЯ ПЕРЕВАГИ ЛІКВІДНОСТІ

застосована Дж. М. Кейнсом

Попит на гроші можна трактувати як бажання підприємців мати певну частину свого портфеля активів в ліквідній формі

Рис. 3.14. Сутність теорії переваги ліквідності

Рис. 3.15. Цілі накопичення грошей

Таблиця 3.1

Мотиви попиту на гроші

<i>Мотив</i>	<i>Суть мотиву</i>
1	2
Трансакційний мотив	Постійне відчуття економічними суб'єктами потреби у грошах для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте та виробниче споживання
Мотив завбачливості	Бажання юридичних і фізичних осіб мати запас грошей як ресурсу купівельної спроможності, з тим щоб у будь-який час мати можливість задовольнити свої непередбачені потреби чи скористатися перевагами несподіваних можливостей
Спекулятивний мотив	Бажання економічних суб'єктів мати у своєму розпорядженні певний запас грошей, з тим щоб за сприятливих умов перетворити їх у високодохідні фінансові інструменти Механізм базується на тому, що запаси грошей і запаси фінансових інструментів розглядаються як альтернативні види активів (багатства), які дають не однаковий дохід і містять у собі не однакові ризики. Актив у формі грошей приносить мінімальний (часто нульовий) дохід і має максимальний захист від ризику. Зберігаючи гроші, індивіди втрачають доходи – альтернативну вартість зберігання грошей
Мотив капіталізації	Визначення альтернативної вартості зберігання грошей (у готівці та на поточних рахунках), її вплив на бажання мати такий запас грошей і на попит на гроші в цілому (послаблений спекулятивний аспект і посилений аспект дохідності активів взагалі) У міру зростання процента та інших доходів на активи бажання суб'єктів мати високоліквідні активи буде посилюватися. А попит на високоліквідні форми грошей (попит на гроші), навпаки – послаблюватиметься

Чинники впливу на попит на гроші

Чинник впливу	Характеристика
Зміна обсягів виробництва (обсягів національного доходу)	Чим більший обсяг виробництва, тим більшим може бути обсяг операцій щодо реалізації і тим більшим має бути запас грошей для виконання цих операцій $MG = f(Q)$ де Q – номінальний обсяг ВВП; MG – обсяг попиту на гроші Зміна обсягу ВВП визначається двома самостійними чинниками – динамікою рівня цін та рівня реального обсягу виробництва, кожний з яких може діяти незалежно один від одного
Швидкість обігу грошей	Чим вища швидкість обігу грошей, тим меншим буде попит на гроші, і навпаки. Тобто вплив цього показника обернено пропорційний. Оскільки швидкість обігу грошей формується під впливом багатьох чинників, то всі вони опосередковано теж впливають на попит на гроші
Зміна норми процента	Як відомо, грошові заощадження можуть зберігатися за бажанням власника грошей в альтернативних формах: їх можна розмістити у фінансові активи (цінні папери, строкові вклади та депозити тощо) або зберігати у ліквідній формі (готівкових або депозитних) грошей. Заощадження у формі фінансових активів забезпечують їх власникам дохід у вигляді певного процента, тоді як зберігання активів у формі грошей не дають жодного доходу. І все-таки люди воліють тримати частку своїх активів саме у грошовій формі, а не в інших альтернативних формах. Величина грошей, що перебуває на руках у населення, залежить від нагальних витрат та вигод. У зв'язку з цим вирішення питання про зберігання грошей у формі касових залишків чи фінансових активів здебільшого залежить від норми процента, що в економічній теорії трактується як показник альтернативної вартості заощадження грошей. Тобто зростання альтернативної вартості зберігання грошей зменшує попит на реальні грошові залишки. $MG = f(R)$, де R – норма доходу на капіталізовані активи, яка значною мірою залежить від норми процента
Накопичення багатства	Економічні суб'єкти, накопичуючи багатство у формі різних активів, відносно рівномірно розміщують приріст його між усіма видами активів, у тому числі й у вигляді запасу грошей. Унаслідок цього в міру збільшення маси багатства зростатиме і попит на гроші
Інфляція	Запас грошей в економічних суб'єктів неминуче знецінюється, і вони зазнають втрат, що само по собі провокує скорочення їх попиту на гроші. Інфляційне зростання цін підштовхує вгору ставку процента і всі інші очікувані доходи на альтернативні грошам види активів. Унаслідок цього буде зростати альтернативна вартість грошових запасів і скорочуватися попит на гроші
Очікування погіршення кон'юнктури ринків	Економічні суб'єкти віддають перевагу накопиченню багатства у товарній формі, а не в грошовій, і попит на гроші скоротиться

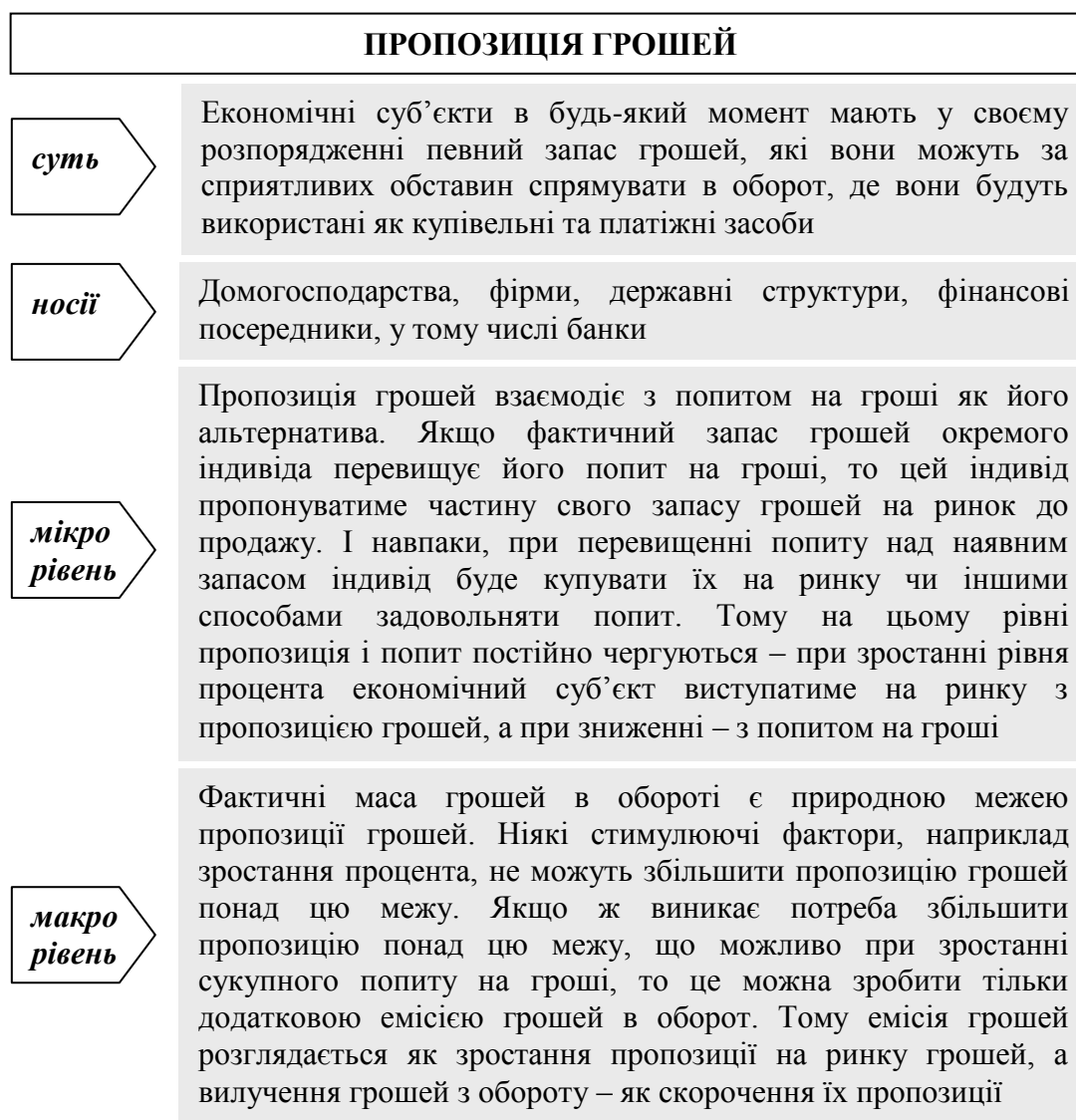

З урахування новітніх чинників впливу на попит формулу його можна записати у такому вигляді:

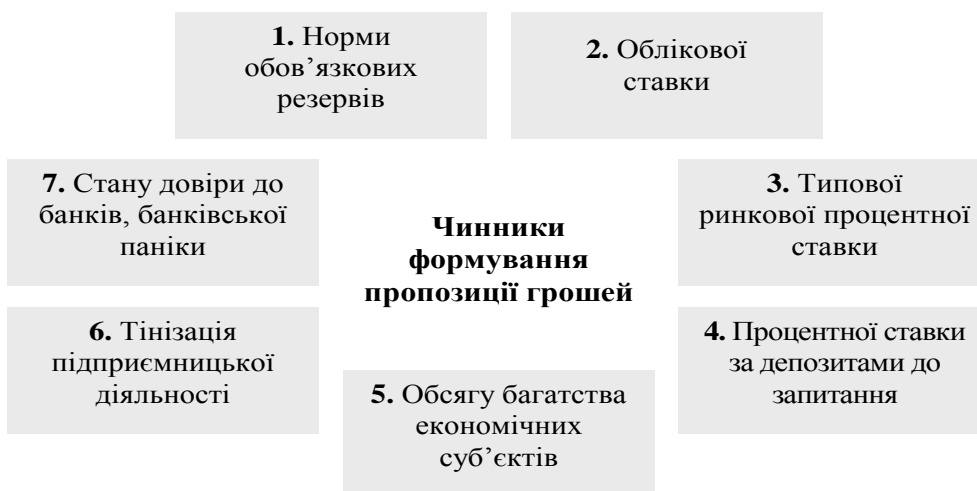
$$MG = \left(\overset{+}{Y}, \overset{+}{P}, \overset{-}{R}, \overset{+}{B}, \overset{-}{I}, \overset{-}{O} \right) \quad (1)$$

де Y – реальний обсяг ВВП; P – середній рівень цін;
 R – рівень очікуваного доходу на альтернативні грошам активи;
 B – обсяг багатства;
 I – рівень інфляції;
 O – очікування змін ринкової кон'юнктури.

3.5. Пропозиція грошей

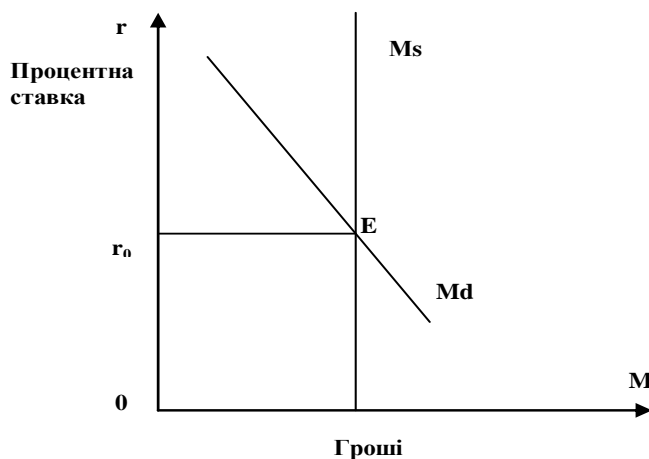
Рис. 3.16. Характеристика пропозиції грошей

Рис. 3.17. Чинники формування пропозиції грошей

3.6. Рівновага на ринку грошей¹

Принципово важливою функцією грошового ринку є забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією грошей. Монетаристи опрацювали кілька теоретичних моделей встановлення грошової рівноваги на основі взаємодії грошової маси, реальних доходів і норми процента.

Рис. 3.18. Грошовий ринок

Графічний аналіз грошового ринку.

На рис. 3.18 по горизонтальній вісі показано загальну кількість грошей (M), по вертикальній – номінальну процентну ставку. Пряма (Ms), що вертикальна вісі абсцис, характеризує пропозицію грошей, яка вважається більш сталою величиною; попит на гроші – змінна величина, динаміка якої

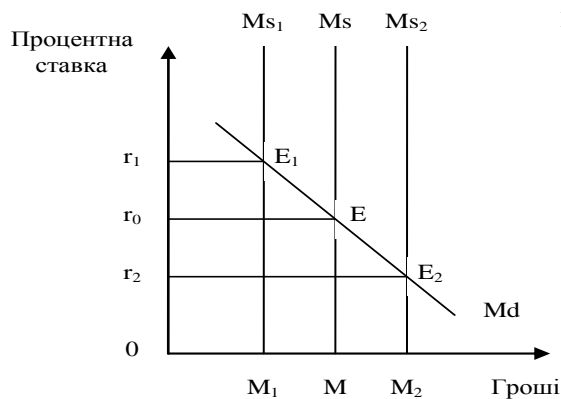
¹ Викладено за [53, с. 70-73]

показана у вигляді лінії (M_d), нахиленої вниз. За вищих процентних ставок суб'єкти ринку переміщують більшу частину своїх грошових залишків (що не приносять доходу) до високододаткових активів (чим нижча процентна ставка, тим більше процент тримають у високоліквідних активах).

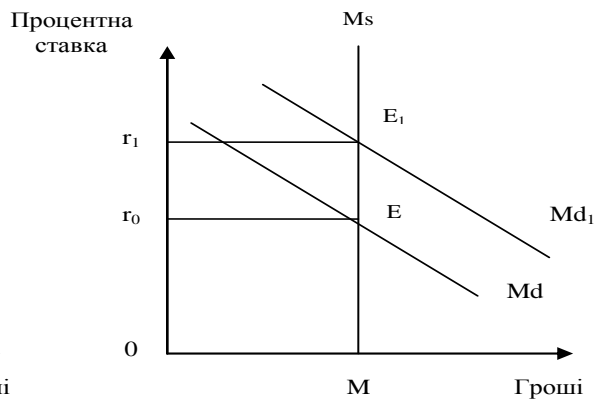
Перетин ліній M_d і M_s у точці (E) визначає не лише момент встановлення рівноваги монетарного ринку, а й показник рівноважної норми процента (r_0), яка в даному разі є похідною величиною. З будь-якою більш низькою процентною ставкою рівень попиту на гроші перевершуватиме їх кількісну пропозицію. І навпаки, з будь-якою більш високою процентною ставкою пропозиція грошей перевищує рівень попиту. Тільки в точці (E) пропозиція і попит збігаються (рівноважні).

Тепер графічно покажемо наслідки зміни в пропозиції або попиті на гроші, що відбуваються на монетарному ринку. Скажімо, у центрального банку виникли побоювання щодо інфляції і він вирішив зробити монетарну політику більш жорсткою, продаючи цінні папери і зменшуючи пропозицію грошей. Вплив такої політики показано на рис. 3.19. Переміщення лінії (M_s) пропозиції грошей уліво означає, що за існуючої ставки (r_0), запас грошей не забезпечує потреби суб'єктів ринку в грошах. Менша пропозиція грошей спричинила надлишковий попит на гроші. Суб'єкти ринку починають продавати свої активи і збільшувати запас грошей. Процентні ставки зростають доти, доки не досягнеться нова рівновага, як показано на рис. 3.19. у точці (E_1), за нової вищої процентної ставки (r_1).

Послаблення монетарної політики або зменшення попиту на гроші призводить до протилежних результатів. Якщо центральний банк скуповує на відкритому ринку цінні папери і тим самим збільшує пропозицію грошей, як показано на рис. 3.19, тоді лінія (M_s) переміститься вправо. Тепер у точці E спостерігається надлишок пропозиції грошей. Нова рівновага буде досягнута в точці E_2 , за нижчої процентної ставки (r_2). Таке зниження рівня процентної ставки спонукає суб'єктів ринку тримати активи в грошовій формі, оскільки альтернативна форма розміщення грошей у цінні папери є менш привабливою.

Рис. 3.19. Зміни в монетарній політиці

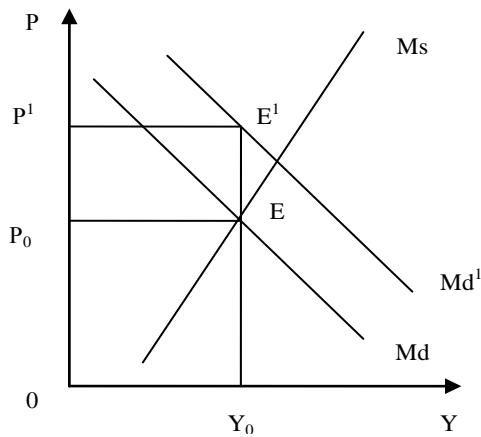
Рис. 3.20. Зміна попиту і пропозиції

Порушення рівноваги на грошовому ринку може спричинитися зміною попиту на гроші. У разі збільшення реального обсягу виробництва або рівня цін попит на гроші збільшується. На рис. 3.20. лінія попиту переміщується справа вгору від Md до Md_1 , підвищуючи при цьому рівноважну процентну ставку до рівня (r_1). Протилежні випадки мають місце у разі зменшення попиту на гроші через зниження цін або скорочення реального обсягу виробництва.

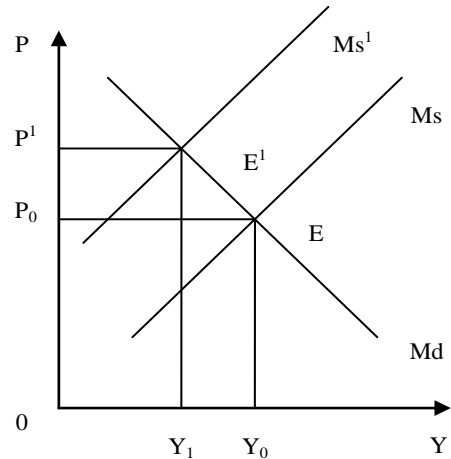
Отже, на монетарному ринку рівень процентної ставки змінюється таким чином, щоб відновити рівновагу між попитом і пропозицією. Збільшення маси грошей в обігу (грошових залишків) знижує рівноважну процентну ставку. Зростання цін або реальних доходів підвищує рівноважну процентну ставку.

Грошовий ринок та інфляція. У кейнсіанській макроекономічній моделі формою прояву інфляції є динаміка цін, імпульс до зростання яких може виходити як з боку попиту, так і з боку пропозиції. Зупинимось на цих висновках більш детально.

На рис. 3.21. показано спочатку лінію сукупного попиту Md і лінію сукупної пропозиції Ms , лінія сукупного попиту Md показує рівень випуску продукції і доходів, за яких видатки дорівнюють доходам, а грошовий ринок перебуває в стані рівноваги. Лінія сукупної пропозиції Ms показує, який обсяг продукції господарські агенти готові запропонувати на ринку за певного рівня цін. Отож, стан рівноваги на ринку буде на перетині ліній Md і Ms у точці E . У разі рівноважного рівня ціни (P_0) попит відповідає обсягу продукції (Y_0), який господарські агенти готові реалізувати на ринку.

Рис.3.21. Зростання грошової маси

Рис.3.22. Негативний “шок” пропозиції

Якщо лінія сукупного попиту Md^1 стрімко піднімається вгору, то в основному пристосовуються ціни, а випуск продукції збільшується помірно, непомітно. Такий варіант називається “інфляцією попиту”, оскільки зростаючий попит підштовхує вгору рівень цін (P^1). причиною зростання цін є надмірний сукупний попит на гроші у відношенні до загальної пропозиції товарів в умовах повної зайнятості економіки.

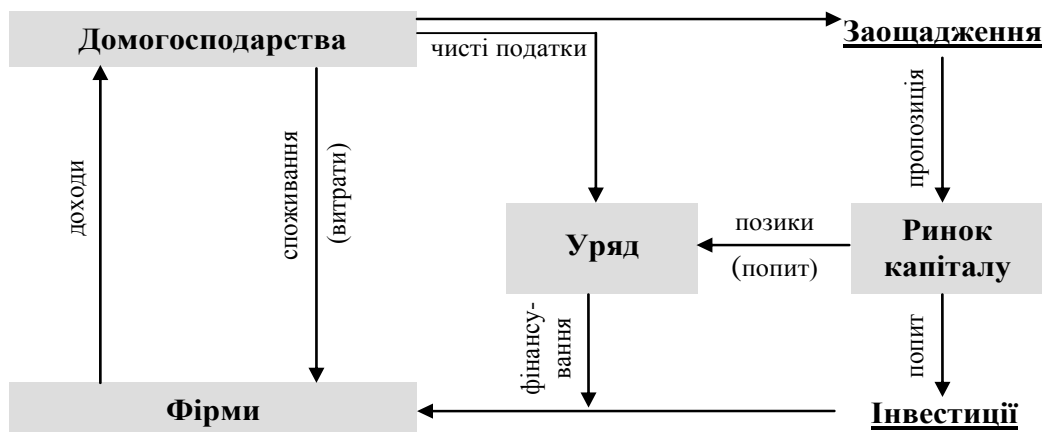
Тепер розглянемо зміни чи порушення, що мають місце у сфері пропозиції (рис. 3.22.). Припустимо, що ціни на компоненти виробництва (на енергоносії) зростають. Господарські агенти, щоб покрити свої зростаючі витрати, намагатимуться продати свою продукцію за більш високою ціною. Лінія сукупної пропозиції під впливом зростаючих затрат переміщується вліво і вгору – із положення Ms у положення Ms^1 .

Зростання витрат виробництва призводить до появи нової точки короткострокової рівноваги E^1 . рівень цін зростає з P_0 до P^1 , а реальний випуск продукції зменшується з Y_0 до Y_1 . Як бачимо, негативні зміни у сфері пропозиції викликають спад виробництва і зростання цін. Такий варіант називається “інфляцією витрат”, оскільки ціни зростають за рахунок очікуваного збільшення затрат виробництва.

3.7. Основи функціонування ринку капіталу²

Опираючись на модель грошового обороту, побудуємо модель “заощадження-інвестиції” як силових чинників ринку капіталу (рис. 3.23).

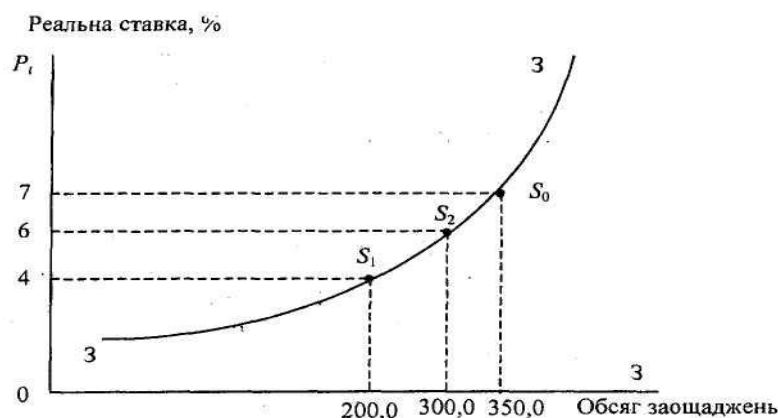
² Викладено за [51, с. 102]

Рис. 3.23. Заощадження та інвестиції в кругооборі національного доходу

Як видно з наведеної схеми, заощадження формуються під впливом трьох чинників: обсягу доходів домогосподарств, обсягу чистих податків, обсягу споживання.

Згідно з класичною економічною теорією ключовим чинником, що визначає динаміку реальних заощаджень, є зміна **реальної процентної ставки** (P_I) на ринку капіталів, яка визначається, як різниця між номінальною P та рівнем інфляції. Інші чинники, зокрема зміна сукупного доходу, визнаються незмінними. За цих умов залежність динаміки реальних заощаджень від зміни реальної ставки процента ілюструється таким графіком (рис. 3.24).

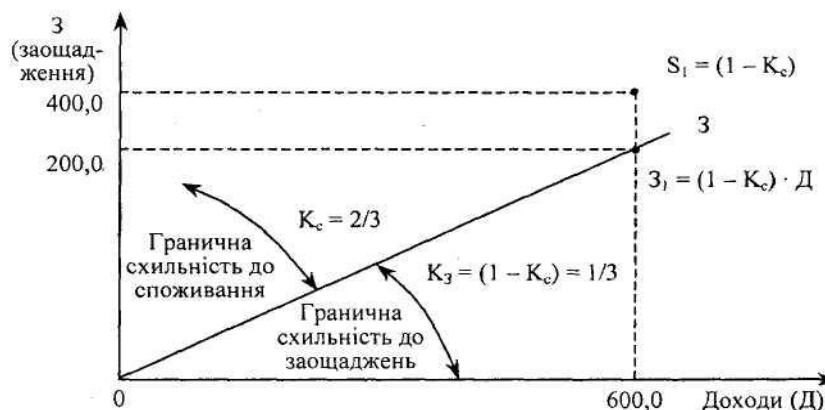

Рис. 3.24. Графік заощаджень, аналог кривої пропозиції на ринку капіталу (за чинниками класиків)

Позитивний нахил кривої пропозиції позичкового капіталу означає, що обсяг пропозиції грошей як капіталу змінюється пропорційно до рівня реальної процентної ставки: в міру її зростання обсяги заощаджень та пропозиції позичкового капіталу будуть зростати, і навпаки. Наприклад, якщо при реальній ставці 4 % заощадження становили 200,0 одиниць, то при збільшенні її

до 6 % заощадження зростуть до 300,0 одиниць, а при ставці 7 % – до 350,0 одиниць.

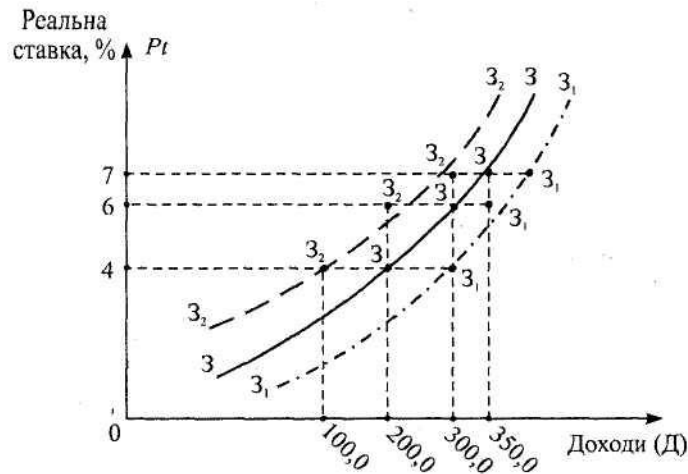
Дж. М. Кейнс та його послідовники, на відміну від класиків, вирішальне значення в зміні заощаджень, а отже, і в пропозиції позичкового капіталу, надавали змінам реального доходу. Вплив реальної процентної ставки на заощадження вони явно недооцінювали і від нього абстрагувалися у своєму аналізі. Крива пропозиції на цьому ринку в трактуванні кейнсіанців набула такого вигляду (рис. 3.25).

Рис. 3.25. Графік заощаджень і пропозиції капіталу за чинниками кейнсіанців

Дж. М. Кейнс увів до наукового обороту поняття *гранична схильність до споживання* та *гранична схильність до заощаджень* як коефіцієнти, що виражають відношення, відповідно, споживання (K_c) і заощаджень (K_z) до національного доходу. Оскільки обсяги споживання і заощаджень разом дорівнюють обсягу національного доходу, то сума K_c і K_z дорівнюватиме 1. Отже, гранична схильність до заощаджень визначається так: $K_z = 1 - K_c$. Цю величину кейнсіанці вважали об'єктивно даною (такою, що фактично склалася), а тому обсяг заощаджень за даного K_z визначається обсягом реального доходу: якщо обсяг національного доходу становить 600,0 одиниць, то за умови $K_z = 1/3$ обсяг заощаджень дорівнюватиме 200,0 одиниць. При зростанні обсягу доходу, відповідно, і обсяг заощаджень зростатиме, а при зниженні – знижуватиметься.

Кейнсіанський підхід, як і підхід класиків, характеризується певною односторонністю, тому обидва вони не враховують усіх чинників впливу на пропозицію грошей як капіталу і не відповідають реальній дійсності. Це було визнано у тривалих взаємних дискусіях неокейнсіанців та неокласиків. Зближення позицій у процесі кейнсіансько-неокласичного синтезу дає підстави побудувати графік пропозиції грошей на ринку капіталу з обох ключових чинників впливу – реальної процентної ставки та обсягу доходів (рис. 3.26).

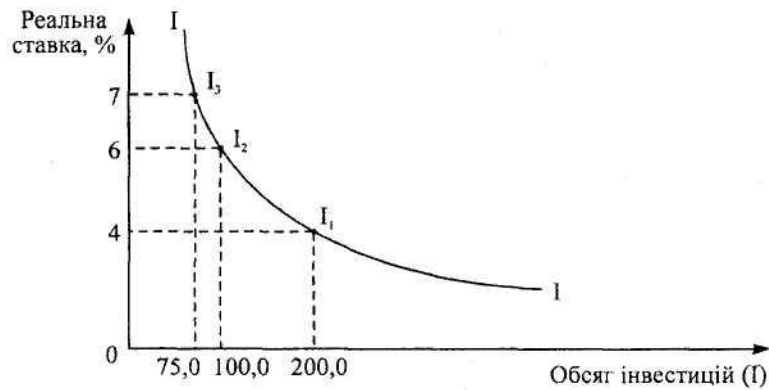

Рис. 3.26. Графік заощаджень відповідно до сумарного впливу ключових чинників

Крива пропозиції позичкового капіталу може зміщуватися вправо чи вліво від положення Z під впливом непроцентних чинників, насамперед зміни доходів домогосподарств. Наприклад, політика зростання реальних доходів, зменшення податкового тиску чи посилення бажання відкласти споживання на майбутнє змістить криву Z вправо в положення Z_1 . Зміна напрямку дії цих чинників на протилежний змістить криву Z вліво в положення Z_2 . Подібні зміщення кривої заощаджень призведуть до збільшення пропозиції позичкового капіталу чи до зменшення, відповідно, за умови незмінності ставки процента. Наприклад, при ставці 4 % обсяг Z в першому випадку зростає з 200,0 одиниць до 300,0 одиниць (Z_1), а в другому випадку зменшиться до 100,0 одиниць (Z_2). Але в реальній дійсності обидва чинники діють одночасно і можуть підсилювати один одного чи послаблювати. Так, якщо зміщення кривої заощаджень вліво зменшує пропозицію з 200,0 до 100,0 одиниць, то збільшення ставки з 4 % до 6% збільшує пропозицію на 100,0 одиниць, тобто повертає її на попередній рівень, а точніше, нейтралізує негативний вплив попереднього чинника.

Обернений зв'язок між рівнем процентної ставки і обсягом інвестицій визначає низхідний напрямок кривої попиту на інвестиції (рис. 3.27).

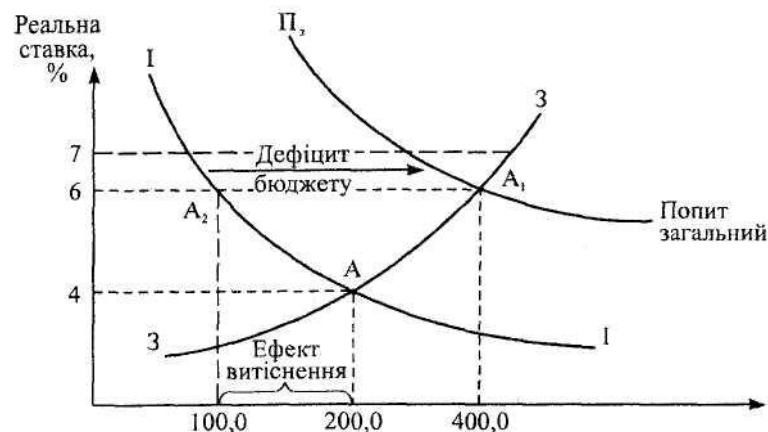

Рис. 3.27. Графік інвестицій, аналог кривої попиту на ринку капіталу

Наведений графік свідчить про те, що зміна реальної процентної ставки “примушує” обсяг інвестицій рухатися по кривій I : при зниженні ставки з 7 до 4 % вони збільшуються з 75,0 до 200,0 одиниць, а при зростанні ставки з 4 до 7 % – зменшуються з 200,0 до 75,0 одиниць. Відповідно буде змінюватися і обсяг інвестиційного попиту фірм на ринку капіталу.

Якщо накласти криву попиту на криву пропозиції на позичковий капітал, то одержимо графічну модель ринку капіталу (рис. 3.28).

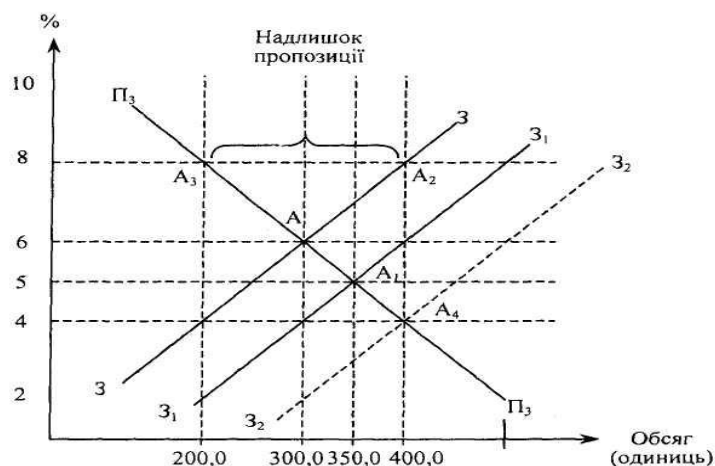
Рис. 3.28. Графічна модель ринку капіталу з урахуванням державного попиту на позичковий капітал

Точка перетину кривих пропозиції (заощаджень – $З$) і попиту (інвестицій – $П$) A є точкою їх рівноваги, яка визначає рівноважний рівень реальної процентної ставки – 4 %. При цій ставці заощадження та інвестиції зрівняються на рівні 200,0 од. За будь-якої іншої ставки між ними виникне відчутна розбалансованість. Так, за ставки 6 % заощадження зростуть до 400,0 од. (точка A_1 на кривій $З$), а інвестиції зменшаться до 100,0 од. (точка A_2 на кривій $П$), розрив становитиме 300,0 од. ($A_1 - A_2$).

Проте балансування ринку капіталу не закінчується зрівноваженням заощаджень домогосподарств та інвестицій фірм. Як зазначалось нижче, до інвестиційного попиту фірм тут додається попит державних структур,

спричинений фінансуванням бюджетного дефіциту. На ринку формується загальний попит на позичковий капітал, крива якого (Π_3) зміщується вправо і вгору та перетне криву заощаджень ($З$) у точці A_1 . Попередня процентна ставка (4 %) перестане відповідати новій точці рівноваги і реальна ставка неминуче підвищиться до 6 %, на рівні якої збалансуються пропозиція (заощадження) та загальний попит на позичковий капітал. Ринок знову буде зрівноважений на умовах більш вигідних для заощадників, ніж для інвесторів-позичальників: заощадження зростуть до 400,0 од., а інвестиції зменшаться до 100,0 од. Обидві ці зміни будуть спричинені одним чинником – збільшенням реальної процентної ставки з 4 % до 6 %.

Розглянемо на графіку ситуацію, спричинену зростанням ставки процента з 6 до 8 % (рис. 3.29). Воно призведе до зміщення точки A в позицію A_2 по кривій заощаджень ($З$), що відповідає зростанню суми заощаджень з 300,0 до 400,0 одиниць, і в позицію A_3 по кривій $\Pi_3\Pi_3$, що відповідає скороченню попиту з 300,0 до 200,0 одиниць. Унаслідок цього виникне надлишок пропозиції грошей у розмірі 200,0 одиниць, який призведе до зростання втрат сімейних господарств та банків від бездохідного утримання зайвих заощаджень. Тому всі суб'єкти ринку (фірми, сімейні господарства та банки) будуть заінтересовані в зниженні ставки процента до попереднього рівноважного рівня – позиція A , якій відповідає ставка 6 %. Отже, ринок самостійно відновлює попередню рівновагу попиту і пропозиції, знизивши пропозицію ($З$) і збільшивши загальний попит (Π_3) до 300,0 одиниць.

Рис. 3.29. Графічна модель ринку капіталу

Якщо з якихось причин обсяг заощаджень зросте незалежно від зміни процентної ставки з 300,0 до 350,0 одиниць, крива заощаджень зміститься в позицію $З_1З_1$, а місце її перетину з кривою попиту зміститься вправо і вниз (A_1). Виникне надлишок пропозиції грошей у розмірі 50,0 одиниць, який при

збереженні попередньої ставки (6 %) призведе до порушення рівноваги економічної системи: на ринку капіталу посилиться тиск у напрямку зниження процентної ставки, на товарних ринках зменшиться попит і з'явиться надлишок товарів, посилиться тиск у бік зниження цін.

Проте процес розбалансування системи буде продовжуватися недовго. Дефіцит попиту на грошові кошти примусить продавців (сімейні господарства та банки) знизити процентні ставки до нового рівня – 5 %, що відповідає новому місцю перетину кривих попиту і пропозиції – A_1 . За такого рівня процентної ставки попит зросте до рівня пропозиції, тобто до 350,0 одиниць. Додаткові позичкові ресурси (50,0 одиниць) будуть спрямовані на ринок продуктів, де теж зросте попит і відновляться на попередньому рівні товарні ціни. Отже, у випадку непроцентного порушення рівноваги механізм ринку капіталу теж здатний самотійно її відновити.

Завдання для тестування з теми:

<i>№</i>	<i>Питання</i>	<i>Варіанти відповіді</i>
<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>
1.	До боргових фінансових інструментів відносять:	А. валюту; Б. векселі; В. акції; Г. дорогоцінні метали; Д. правильна відповідь відсутня
2.	Канали опосередкованого фінансування на грошовому ринку – це:	А. переміщення коштів від їх власників до споживачів в обмін на акції; Б. переміщення коштів від їх власників до споживачів через фінансових посередників; В. переміщення коштів від їх власників до споживачів тільки через банківські установи; Г. переміщення коштів від небанківських фінансово-кредитних установ до споживачів; Д. всі відповіді правильні
3.	Облікова ставка в класичному розумінні – це:	А. процентна ставка, встановлена за облігаціями; Б. процентна ставка, за якою НБУ надає кредити комерційним банкам під забезпечення у вигляді валюти; В. процентна ставка, встановлена за будь-якими цінними паперами; Г. процентна ставка переврахування векселів Національним банком у комерційних банків; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
4.	За видами інструментів, що застосовуються для переміщення грошей від продавців до покупців виділяють:	А. ринок кредитних угод, ринок цінних паперів, валютний ринок; Б. ринок банківських кредитів, фондовий ринок, ринок небанківських фінансово-кредитних установ; В. ринок грошей, ринок капіталів; Г. фондовий ринок, валютний ринок; Д. всі відповіді правильні
5.	За економічним призначенням грошовий ринок поділяється на:	А. ринок кредитних угод, ринок цінних паперів, валютний ринок; Б. ринок банківських кредитів, фондовий ринок, ринок небанківських фінансово-кредитних установ; В. ринок грошей, ринок капіталів; Г. фондовий ринок, валютний ринок; Д. правильна відповідь відсутня
6.	Ринок капіталів включає:	А. фондовий ринок, валютний ринок, ринок середньо- та довгострокових банківських кредитів; Б. ринок боргових цінних паперів і валютний ринок; В. ринки акцій і вкладів за трастовими операціями банків; Г. ринок середньо- та довгострокових банківських депозитів і ринок короткострокових фінансових активів; Д. всі відповіді вірні
7	На ринку грошей грошові кошти купуються на термін:	А. до 1 року; Б. від 1 до 3 років; В. від 3 і більше; Г. термін не встановлюється; Д. правильна відповідь відсутня
8	На якому ринку попит і пропозиція є менш рухливими, рівень процентної ставки залишається більш стабільним, не так чутливо реагує на зміну кон'юнктури:	А. ринок грошей; Б. ринок капіталів; В. фондовий ринок; Г. ринок банківських кредитів; Д. правильна відповідь відсутня
9	Хто ввів до наукового обороту поняття "гранична схильність до споживання" та "гранична схильність до заощаджень":	А. А. Сміт; Б. Д. Рікардо; В. Дж. М. Кейнс; Г. К. Маркс; Д. всі відповіді правильні
10	Основним джерелом пропозиції грошей на ринку капіталів виступають:	А. інвестиції; Б. заощадження; В. споживання; Г. правильної відповіді не має; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
11	Ключовим чинником впливу на попит на гроші є:	А. абсолютний рівень цін; Б. обсяг виробництва; В. норма процента; Г. накопичення багатства; Д. інфляція; Е. жоден з них
12	Між пропозицією грошей і грошовим мультиплікатором існує зв'язок:	А. прямо пропорційний; Б. обернено пропорційний; В. будь-який зв'язок відсутній; Г. правильної відповіді не має; Д. всі відповіді правильні
13	Параметри пропозиції на гроші визначають такі чинники:	А. швидкість обігу грошей; Б. інфляція; В. облікова ставка та. норми обов'язкових резервів; Г. чинник накопичення багатства; Д. правильна відповідь В і Г
14	До технічних посередників на грошовому ринку відносять:	А. банки, страхові компанії; Б. брокери, дилери; В. ломбарди, кредитні спілки; Г. фінансові компанії, інвестиційні фонди; Д. всі відповіді правильні
15	Порушення рівноваги на грошовому ринку може спричинятися:	А. зміною попиту на гроші; Б. зміною пропозиції грошей; В. послабленням монетарної політики центрального банку; Г. всі відповіді правильні; Д. правильна відповідь відсутня
16	Економічні суб'єкти постійно відчують потребу в певному запасі грошей для здійснення поточних платежів, щоб підтримати на належному рівні своє особисте та виробниче споживання – це:	А. спекулятивний мотив; Б. мотив завбачливості; В. трансакційний мотив; Г. мотив капіталізації; Д. правильна відповідь відсутня
17	Хто вперше запропонував портфельний підхід до вивчення попиту на гроші:	А. К. Маркс; Б. А. Сміт; В. Дж. М. Кейнс; Г. Д. Рікардо; Д. правильна відповідь відсутня
18	Знайдіть неправильну відповідь з визначення “професійної діяльності на фондовому ринку”	А. діяльність з торгівлі цінними паперами; Б. діяльність з управління активами інституційних інвесторів; В. депозитна діяльність на фондовому ринку; Г. діяльність з організації торгівлі на фондовому ринку; Д. депозитарна діяльність

1	2	3
19	Андеррайтинг – це:	<p>А. сукупність дій емітента, що проводяться в установленій законодавством послідовності і спрямовані на розміщення емісійних цінних паперів серед їх перших власників;</p> <p>Б. укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів щодо цінних паперів від свого імені та за свій рахунок з метою перепродажу;</p> <p>В. розміщення (підписки, продаж) цінних паперів торговцем цінними паперами за дорученням, від імені та за рахунок емітента;</p> <p>Г. діяльність, яка провадиться торговцем цінними паперами від свого імені за винагороду протягом визначеного строку на підставі договору про управління переданими йому цінними паперами та грошовими коштами, призначеними для інвестування в цінні папери, а також отриманими в процесі цього управління цінними паперами та грошовими коштами, які належать на праві власності установнику управління, в його інтересах або в інтересах визначених ним третіх осіб;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня</p>
20	Емітент на ринку цінних паперів – це:	<p>А. фізичні та юридичні особи, резиденти і нерезиденти, які набули права власності на цінні папери з метою отримання доходу від вкладених коштів та/або набуття відповідних прав, що надаються власнику цінних паперів відповідно до законодавства;</p> <p>Б. юридичні особи, які на підставі ліцензії, виданої Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, провадять на фондовому ринку професійну діяльність, види якої визначені законами України;</p> <p>В. юридична особа, міські ради, а також держава в особі уповноважених нею органів державної влади, яка від свого імені розміщує емісійні цінні папери та бере на себе зобов'язання щодо них перед їх власниками;</p> <p>Г. правильна відповідь відсутня;</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>

Теми для рефератів

1. Сучасні інструменти ринку грошей.
2. Сучасні інструменти ринку капіталу.

Програмні питання для самостійного вивчення теми

1. Що таке грошовий ринок? Чому його називають умовним ринком?
2. Чим відрізняються операції купівлі-продажу на грошовому і на товарному ринках?

3. Що є інструментом купівлі-продажу на грошовому та на товарному ринках? Як називаються інструменти, що використовуються на грошовому ринку?
4. Що таке боргові і неборгові інструменти грошового ринку?
5. Чим ціна на грошовому ринку відрізняється від ціни на товарному ринку?
6. Хто є суб'єктами грошового ринку? На якому секторі грошового ринку діють фінансові посередники?
7. Назвіть основні групи фінансових посередників?
8. Чим характерні потоки грошей у секторі прямого фінансування грошового ринку?
9. Чим характерні потоки грошей у секторі опосередкованого фінансування?
10. Чи можуть банки працювати в секторі прямого фінансування грошового ринку?
11. Чим відрізняється грошовий ринок від ринку грошей, а ринок грошей – від ринку капіталів?
12. Що таке попит на гроші? Це явище залишку чи потоку і чому? Чим відрізняється попит на гроші від попиту на товари?
13. Чим відрізняється попит на гроші від попиту на доходи? Чи обов'язково збільшувати доходи, щоб задовольнити попит на гроші?
14. Що таке альтернативні грошам дохідні активи?
15. Що таке альтернативна вартість зберігання грошей? Від чого вона залежить? Яка її роль у формуванні попиту на гроші?
16. Як пов'язаний попит на гроші зі швидкістю обороту грошей?
17. На які цілі, на Вашу думку, економічні суб'єкти накопичують запас грошей? Які три мотиви накопичення грошей визнаються в економічній літературі?
18. Чим відрізняються погляди Дж. М. Кейнса і М. Фрідмана щодо мотивів накопичення грошей?
19. Як залежить попит на гроші від середнього рівня цін, фізичного обсягу валового продукту та норми процента?
20. У чому полягає сутність пропозиції грошей? Чому пропозиція грошей вважається екзогенним явищем?
21. Як впливає грошова емісія на пропозицію грошей?
22. Які чинники впливають на динаміку попиту на ринку капіталів?
23. Які чинники впливають на динаміку пропозиції на ринку капіталів?
24. Назвіть інструменти ринку грошей і ринку капіталів.

Використана та рекомендована література

[3], [7], [48], [49], [51], [52], [53], [135], [148], [155] .

Заняття 4

ГРОШОВІ СИСТЕМИ

План лекційного заняття

- 4.1. Сутність, призначення та структура грошової системи
- 4.2. Типи грошових систем
- 4.3. Методи прямого державного регулювання грошового обороту і грошового ринку
- 4.4. Платіжні системи
- 4.5. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку. Грошово-кредитна політика

План практичних занять

1. Сутність, призначення та структура грошової системи
2. Види грошових систем та їх еволюція
3. Створення і розвиток грошової системи України
4. Методи прямого грошового регулювання грошового обороту і грошового ринку
5. Платіжні системи
6. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку
7. Грошово-кредитна політика
8. Дискусії щодо місця фіскально-бюджетної та грошово-кредитної політики в регулятивному механізмі

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

4.1. Сутність, призначення та структура грошової системи

Грошова система – це законодавчо встановлена форма організації грошового обороту в країні.

Грошова система складається історично, її зміст і структурні елементи відображають досягнутий соціально-економічний рівень розвитку країни. Вона є елементом господарського механізму і регулюється законами, встановленими державою. Елементи грошової системи наведені в таблиці 4.1.

Таблиця 4.1

Структура грошової системи

№ п/п	Елемент	Характеристика
1	2	3
1	Найменування грошової одиниці	встановлений у законодавчому порядку грошовий знак. Вона служить для вимірювання цін товарів та послуг. Грошова одиниця встановлюється законодавством країни з урахуванням соціально-економічних та історичних закономірностей її розвитку
2	Масштаб цін	законодавча фіксація вагової кількості монетарного металу (золота чи срібла), що закріплюється державою за певною грошовою одиницею. Коли вперше розпочалося карбування монет, масштаб цін збігався з їх ваговим вмістом. З повним припиненням конвертації паперових грошей у монетарний товар – золото, із завершенням його демонетизації необхідність фіксації державою масштабу цін відпала
3	Види та купюрність грошових знаків	визначається вищим законодавчим органом, який надає їм статусу <i>законного платіжного засобу</i> , тобто покладає на державу відповідальність за їх забезпечення. Право емісії грошових знаків та відповідальність за їх забезпеченням закон покладає на певний державний орган, як правило на центральний банк. За цих умов грошові знаки мають вид <i>банківських білетів (банкнот)</i> , в окремих, виняткових випадках емісія грошових знаків може доручатися міністерству фінансів – у такому разі грошові знаки називаються <i>казначейськими білетами</i> . <i>Монета</i> – злиток металу, що має встановлені законодавчо форму, вагу, склад металу, певні зображення й написи, включаючи номінал вартості. Законодавство держави визначає також їх купюрність. Правильно встановлена розмірність номіналів банкнот та розмінної монети насамперед створює значні зручності учасникам платіжного обороту. Водночас висока частка великих купюр забезпечує економію на друкуванні грошових знаків
4	Регламентация готівкового та безготівкового грошового обороту	включає визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків і режиму використання грошей на рахунках, форми розрахунків, порядок платежів тощо. Центральний банк повинен суворо контролювати грошовий обіг, сприяти забезпеченню стабільності грошової одиниці, регламентувати правила здійснення безготівкових платежів, форм розрахунків, способів і порядку платежів
5	Регламентация режиму валютного курсу та операцій з валютними цінностями	в усіх країнах він активно використовується для захисту і забезпечення сталості національної валюти

1	2	3
6	Регламентация режиму банківського процента	забезпечує регулювання ціни грошей на грошовому ринку з метою впливу на їх масу в обороті, а отже – на сталість грошей
7	Державні органи, які здійснюють регулювання грошового обороту та контроль за дотриманням чинного законодавства	кожна держава покладає його на спеціальні органи регулювання грошового обороту та контролю за дотриманням законодавства з монетарних питань. В Україні таким органом є Національний банк України. Інші органи державного управління економікою – Кабінет Міністрів, Міністерство економіки, Міністерство фінансів, реалізуючи свої заходи економічної та фінансової політики, теж впливають на грошовий оборот. Проте свої регулятивні дії в монетарній сфері вони повинні координувати з НБУ

4.2. Типи грошових систем

Тип грошової системи визначається змістом її елементів та їх взаємодією, які обумовлюють тенденції розвитку та закономірності функціонування грошової системи.

У результаті еволюції товарного господарства та властивих йому економічних відносин, грошові системи поступово змінювалися, набували різних форм, які можна класифікувати за кількома критеріями (див. рис. 4.1.).

У грошовій системі ринкового зразка регулювання грошового обороту проводиться через використання економічних методів впливу на обсяг, динаміку і структуру грошової маси.

Неринкова грошова система характеризується наявністю обмежень функціонування грошей (талони, картки). Регулювання грошового обороту здійснюється адміністративними методами (розмежування сфер готівкового і безготівкового грошового обороту, заборона певних грошових операцій, проведення контролю за грошовими операціями, лімітування кредитів та ін.).

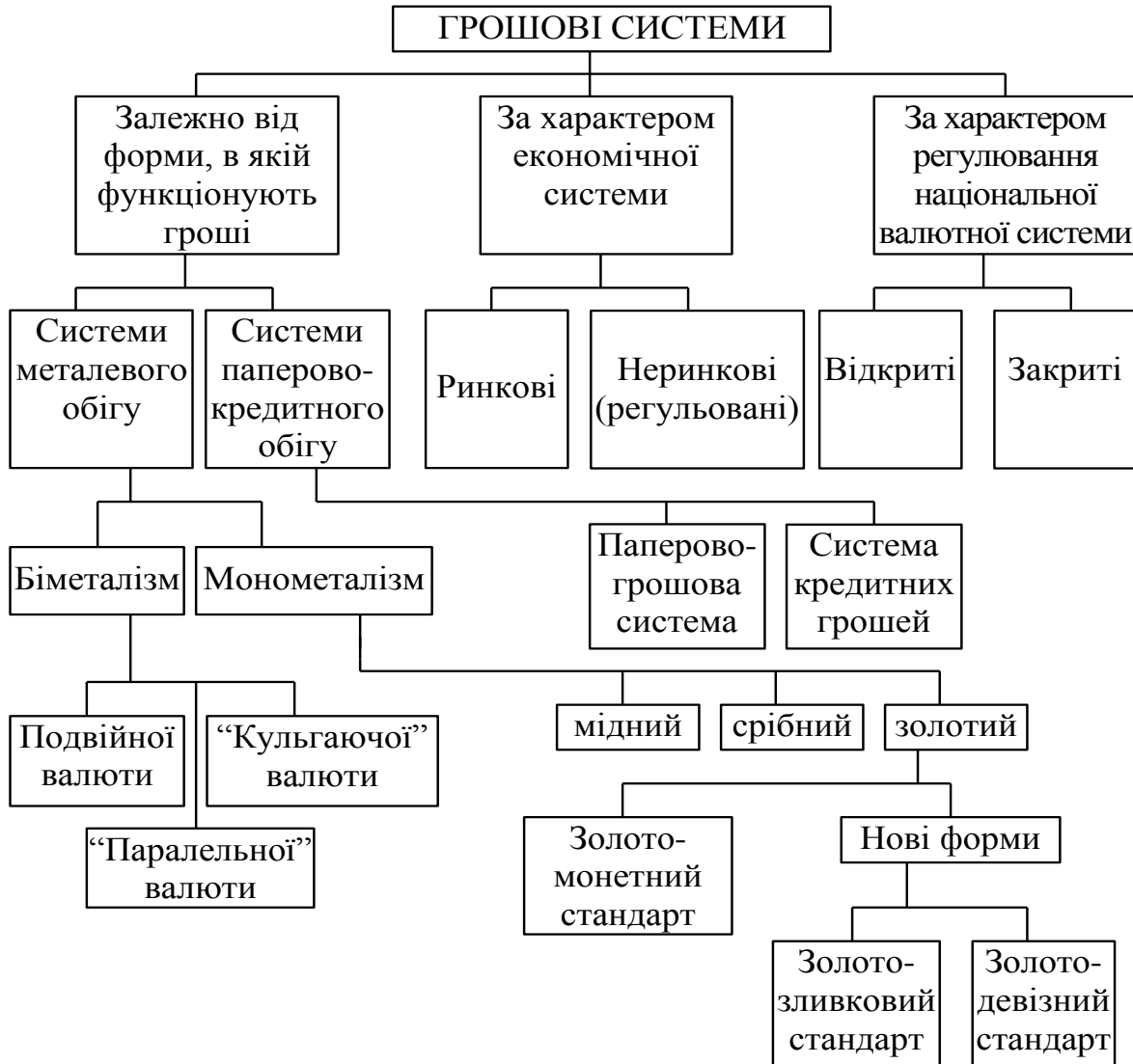
У відкритій грошовій системі відсутні обмеження на проведення валютних операцій юридичними та фізичними особами. Національна економіка органічно включена у світову.

Грошова система закритого типу передбачає використання валютних обмежень. Національна грошова система ізольована від світової.

Для саморегульованої грошової системи характерна дія механізму стихійного регулювання грошового обороту. Саморегульованими були системи металевго обігу. Якщо через зміну виробництва і реалізації товарів потреба в

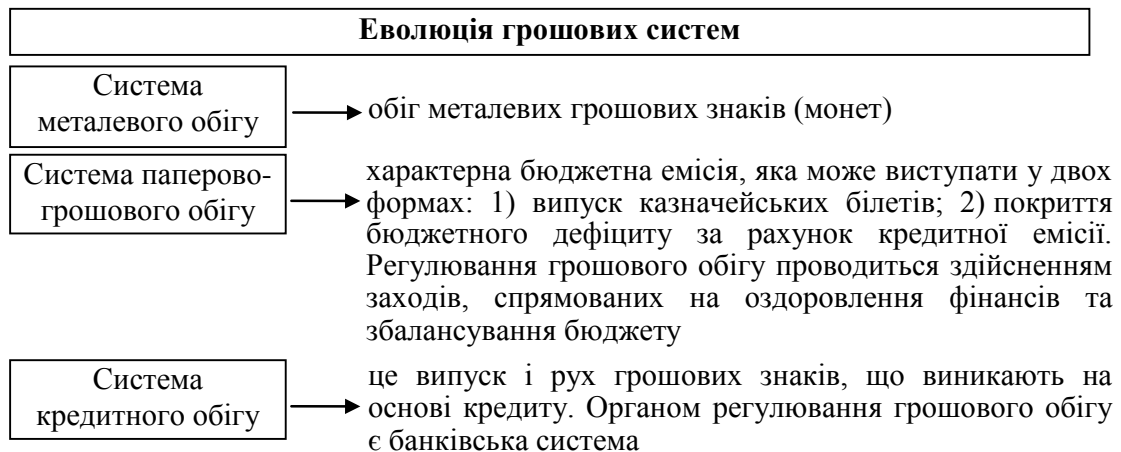
грошових знаках скорочувалась, то відповідна кількість грошей вилучалась з обігу, перетворюючись у скарб. У разі розширення виробництва і товарного обігу грошові знаки, що становили грошовий скарб, надходили в обіг.

У регульованій грошовій системі порядок регулювання грошового обороту є окремим елементом грошової системи.

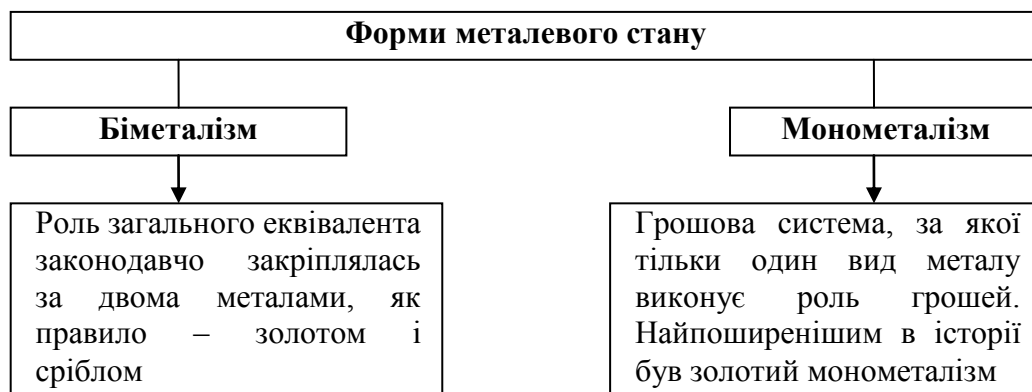

Рис. 4.1. Схема класифікації грошових систем³

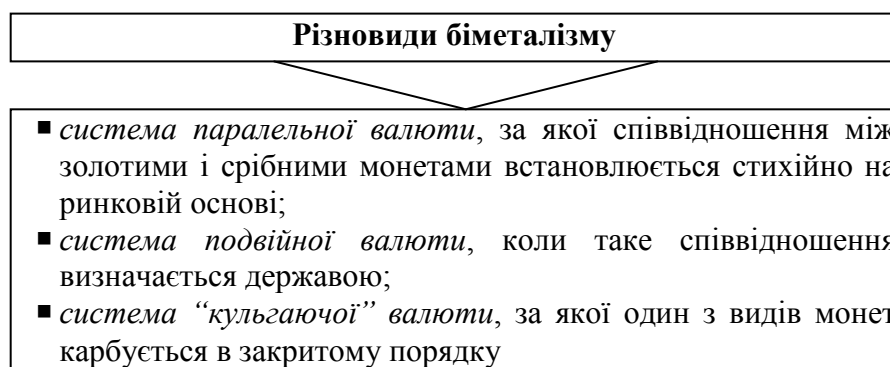
³ Литвинчук І.В., Супрунова І.В. Гроші і кредит: Навчально-методичний посібник. – Житомир: ЖДТУ, 2007. – 216 с. С. 51.

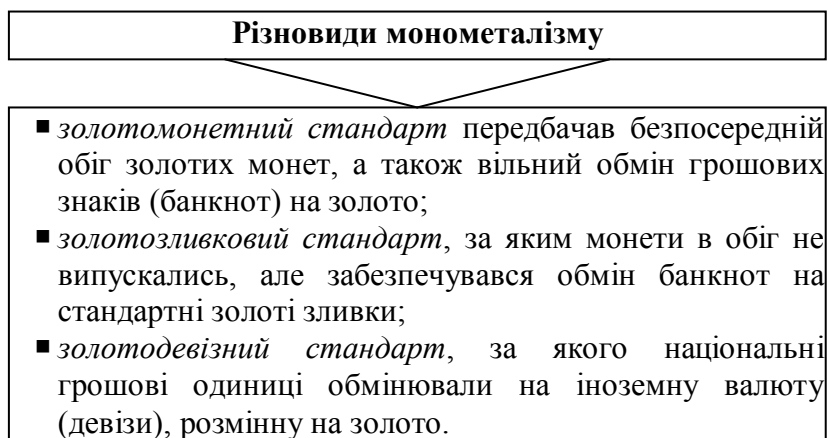
Рис. 4.2. Еволюція грошових систем [53, с.79]

Рис. 4.3. Форми металевих грошових знаків [53, с.79]

Рис. 4.4. Різновиди біметалізму [53, с.79]

Рис. 4.5. Різновиди монометалізму [53, с.80]

Сучасна грошова система України – це грошова система ринкового зразка.

Необхідність створення грошової системи України була обумовлена: розпадом СРСР наприкінці 1991 року, виходом України з рубльової зони, запровадженням власної грошової одиниці.

4.3. Методи прямого державного регулювання грошового обороту і грошового ринку

Порядок готівкового та безготівкового обігу, їх регламентацію, в тому числі – організацію міжнародних розрахунків в Україні, здійснює Національний банк України. НБУ суворо контролює грошовий обіг, сприяє забезпеченню стабільності національної валюти, регламентує емісію готівки, розробляє правила здійснення форм безготівкових розрахунків, способів і порядку платежів, контролює касові операції.

НБУ є установою, що здійснює грошово-кредитне і валютне регулювання. НБУ – незалежний фінансово-економічний орган, який проводить самостійну грошово-кредитну політику. Правління НБУ приймає і затверджує постанови, положення та інші нормативні акти, що регулюють грошовий обіг.

НБУ координує діяльність комерційних банків України.

Регулювання грошового обігу – сукупність заходів, які проводяться в галузі грошового обігу з метою забезпечення його сталості, стримування інфляції, гнучкого забезпечення грошима потреб сфери обігу; є складовою грошово-кредитної політики держави.

Визначальна роль у здійсненні всього комплексу заходів держави у сфері грошового обігу та кредитних відносин належить її центральному банку.

В Законі України “Про Національний банк” не розрізняються інструменти прямого та опосередкованого впливу на основні параметри грошового обороту. Застосування методів прямого регулювання обсягів і структури грошового обігу дають необхідний ефект при їх використанні в комплексі із заходами опосередкованого впливу на систему грошового обігу.

Загальний перелік основних економічних засобів і методів грошово-кредитної політики включає:

1) визначення та регулювання норм обов’язкових резервів для банків. НБУ встановлює банкам норматив обов’язкового резервування коштів. При цьому: а) норматив обов’язкового резервування встановлюється єдиним для банків в процентному відношенні до загальної суми залучених банком коштів в національній та іноземній валюті; б) для різних видів зобов’язань можуть встановлюватися різні нормативи обов’язкового резервування; в) рішення про підвищення нормативу обов’язкового резервування набирає чинності не раніше ніж через 10 днів після його опублікування;

2) процентна політика. НБУ встановлює порядок визначення облікової ставки та інших процентних ставок за своїми операціями;

3) рефінансування банків. НБУ має право надавати кредити для рефінансування банку, якщо це не тягне за собою ризиків для банківської системи;

4) управління золотовалютними резервами. НБУ забезпечує управління золотовалютними резервами держави, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі-продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс національної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні;

5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов’язаннями, на відкритому ринку. Операціями відкритого ринку НБУ, в тому числі з премією або з дисконтом, є купівля-продаж казначейських зобов’язань, а також інших цінних паперів (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права) та боргових зобов’язань, визначених Правлінням НБУ;

6) регулювання імпорту та експорту капіталу. НБУ відповідно до законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність та систему валютного регулювання і валютного контролю регулює імпорт та експорт капіталу;

7) запровадження на строк до шести місяців вимоги щодо обов’язкового продажу частини надходжень в іноземній валюті;

8) зміну строків розрахунків за операціями з експорту та імпорту товарів;

9) емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Найбільш вагомий вплив на основні параметри грошового обороту має виключне право НБУ з **введення в обіг (емісія)** гривні і розмінної монети, організація їх обігу та вилучення з обігу. Готівка знаходиться в обігу у вигляді грошових знаків – банкнот (паперових) і монет (металевих). Загальна сума введених в обіг банкнот і монет зазначається в рахунках НБУ як його пасив. Банкноти і монети є безумовними зобов'язаннями НБУ і забезпечуються всіма його активами.

Гривня (банкноти і монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається усіма фізичними і юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви та для переказів.

НБУ встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його.

Для регулювання курсу гривні щодо іноземних валют НБУ використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування та застосовує інші інструменти регулювання грошової маси в обігу.

Національний банк встановлює правила, форми і стандарти розрахунків банків та інших юридичних і фізичних осіб в економічному обігу України із застосуванням як паперових, так і електронних документів, а також платіжних інструментів та готівки, координує

НБУ забезпечує здійснення міжбанківських розрахунків через свої установи, дає дозвіл на проведення міжбанківських розрахунків через прямі кореспондентські відносини банків та через їх власні розрахункові системи. Національний банк визначає порядок обміну інформаційними повідомленнями та клірингу за операціями, здійсненими в межах України.

4.4. Платіжні системи

Розрахунки – одне з найбільш масових явищ у господарському житті будь-якого підприємства. Здійснюючи безперервний процес виробництва, кожне підприємство, з одного боку, безперервно отримує від постачальників сировину, матеріали, паливо, тару, товари, а з іншого – безперервно реалізує готові вироби, що виготовляються, або закуплені товари.

Таким чином, розрахунки між підприємствами, організаціями та установами є однією з необхідних ланок розширеного відтворення. Вони опосередковують

розподіл та перерозподіл суспільного продукту, перетворення його з товарної форми на грошову та навпаки, яке пов'язане при цьому із зміною форм власності. Розрахунки здійснюються на економічній базі кругообороту засобів у процесі виробництва та є суспільним визнанням того, що продукція підприємства має попит у споживачів.

Розрахунки охоплюють дві сфери грошового обороту: готівкову і безготівкову. Головним чином, готівкові кошти обслуговують рух доходів і витрат населення, приватних громадян, що займаються індивідуальною трудовою діяльністю, приватних підприємців. Безготівкові розрахунки використовуються між підприємствами, установами, організаціями та все більшою мірою населенням.

Між обігом готівкових і безготівкових коштів існує тісний зв'язок. Так, безготівкові кошти підприємств конвертуються в готівку при видачі заробітної плати працівникам. Останні обмінюють одержану зарплату в підприємствах торгівлі та сфери побуту на товари і послуги. Після цього виручка, одержана в касу підприємств, знову надходить на їх поточні рахунки і далі рухається у безготівковому порядку. Таким чином, обороти готівкових і безготівкових коштів взаємно доповнюють і обумовлюють один одного.

Переважає кількість міжгосподарських розрахунків здійснюється безготівковим шляхом. Використовують два методи безготівкових платежів – це запис по рахунках і залік взаємних боргів, які у підсумку завершаються записами по рахунках.

Основна маса розрахунків здійснюється через банки і незначна – через підприємства зв'язку. Це визначає певну специфіку безготівкових розрахунків. Так, внаслідок того, що розрахунки здійснюються через фінансові інститути, суб'єкти основних економічних відносин і суб'єкти, що беруть участь у розрахунках, не співпадають. Також грошові відносини, як допоміжна та складова функція основних економічних відносин, відокремлюються від них через спеціальну нормативну регламентацію – банки здійснюють оперативне управління грошовими коштами клієнтів на підставі правових актів і договорів.

Грошові розрахунки характеризуються одноманітністю, базуються на єдиних засадах. Їх організатором і виконавцем виступає банківська система на чолі з Національним банком України.

Безготівкові розрахунки здійснюються в різних формах, кожній з яких властиві певний порядок і місце проведення розрахунків (іншими умовами), обов'язкових для банку та контрагентів за господарською операцією.

Форма безготівкових розрахунків – це регламентований державою документообіг розрахункових документів певної форми при здійсненні платежів

між суб'єктами господарювання. При проведенні операцій у безготівковій формі фізичні особи дотримуються вимог, передбачених Інструкцією НБУ “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”.

За формами безготівкові розрахунки поділяються на: розрахунки за товарними операціями і розрахунки за нетоварними операціями. У першому випадку розрахунки завершують угоди, пов'язані з товарооборотом та послугами. У другому – розрахунки з бюджетом, установами банків, біржами тощо.

Здійснюються безготівкові розрахунки за такими видами розрахункових документів: меморіальними ордерами; платіжними дорученнями; платіжними вимогами-дорученнями; платіжними вимогами; розрахунковими чеками; акредитивами.

Розрахункові документи складаються на бланках із суворо визначеною формою. Реквізити розрахункових документів заповнюються згідно з вимогами, викладеними в Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті.

Використання банківських платіжних карток та векселів як платіжних інструментів регулюється чинним законодавством, у тому числі окремими нормативно-правовими актами Національного банку.

Отже, переважна частина платежів, що становлять грошовий оборот країни, здійснюється в безготівковій формі у вигляді переміщення грошових коштів по банківських рахунках. Тому в грошових системах все більшого значення набуває державне регулювання безготівкового обороту. Для цього в їх складі створюються спеціальні платіжні системи, які є сукупністю законодавчо та нормативно визначених принципів здійснення платежів, платіжних інструментів, правил та процедур їх застосування для переказування грошей, а також інституційних структур, що його забезпечують. переважна частина платежів, що становлять грошовий оборот країни, здійснюється в безготівковій формі у вигляді переміщення грошових коштів по банківських рахунках. Тому в грошових системах все більшого значення набуває державне регулювання безготівкового обороту. Для цього в їх складі створюються спеціальні платіжні системи, які є сукупністю законодавчо та нормативно визначених принципів здійснення платежів, платіжних інструментів, правил та процедур їх застосування для переказування грошей, а також інституційних структур, що його забезпечують.

Платіжна система (payment institution) – платіжна організація, учасники платіжної системи та сукупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу коштів. Проведення переказу коштів є обов'язковою функцією, що має виконувати платіжна система.

Внутрішньодержавна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація є резидентом та яка здійснює свою діяльність і забезпечує проведення переказу коштів виключно в межах України.

Міжнародна платіжна система – платіжна система, в якій платіжна організація може бути як резидентом, так і нерезидентом і яка здійснює свою діяльність на території двох і більше країн та забезпечує проведення переказу коштів у межах цієї платіжної системи, у тому числі з однієї країни в іншу.

Платіжна організація – юридична особа, що визначає правила роботи платіжної системи, а також виконує інші функції щодо забезпечення діяльності платіжної системи та несе відповідальність згідно з чинним законодавством та укладеними договорами.

Учасник платіжної системи – юридична особа, що на підставі договору з платіжною організацією надає послуги користувачам платіжної системи щодо проведення переказу коштів за допомогою цієї системи та відповідно до законодавства України має право надавати такі послуги.

Оператор послуг платіжної інфраструктури – клірингова установа, процесингова установа та інші особи, уповноважені надавати окремі види послуг в платіжній системі або здійснювати операційні, інформаційні та інші технологічні функції щодо переказу коштів.

Користувач платіжної системи – юридична або фізична особа, якій надається послуга платіжної системи щодо виконання переказу коштів учасником платіжної системи.

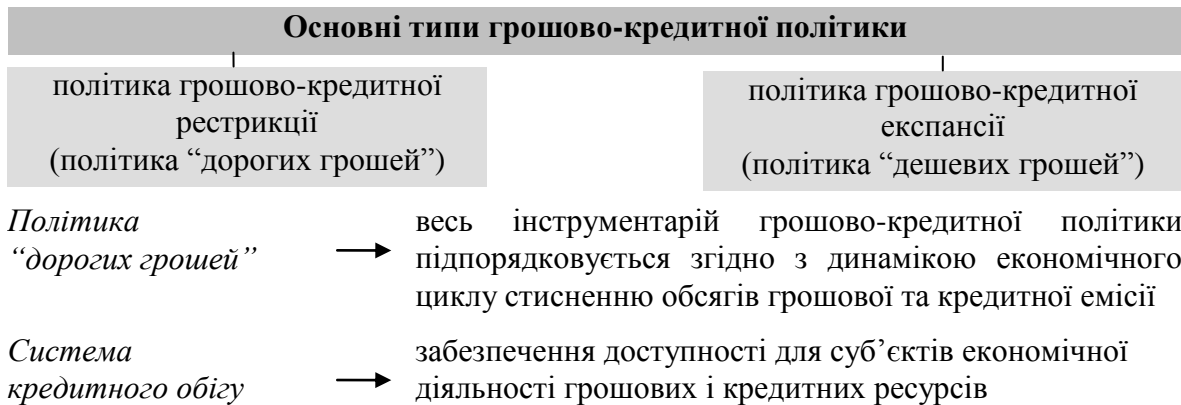
Платіжні організації платіжної системи, учасники платіжної системи та оператори послуг платіжної інфраструктури мають право здійснювати діяльність в Україні виключно після їх реєстрації Національним банком України.

4.5. Грошово-кредитна політика. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку

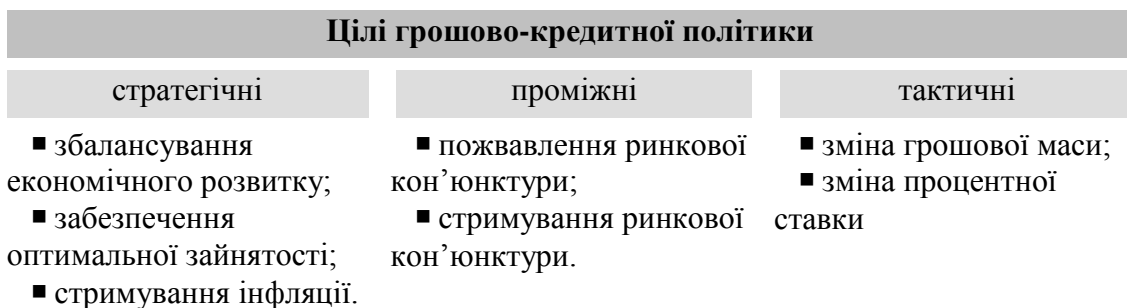
Грошово-кредитна політика – сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які проводить держава.

Розробка та реалізація грошово-кредитної політики – це ключова функція центрального банку.

Цільовою функцією грошово-кредитної політики є забезпечення внутрішньої стабільності грошей. Весь інструмент грошово-кредитної політики повинен бути спрямований на досягнення оптимальної рівноваги у співвідношенні між попитом і пропозицією грошей для забезпечення стабільності грошового обігу.

Рис. 4.6. Основні типи грошово-кредитної політики [53, с.83]

Рис. 4.7. Типи грошово-кредитної політики [53, с.83]

Усі три групи цілей грошово-кредитної політики перебувають в ієрархічному взаємозв’язку. Найвищу сходинку в ній займають стратегічні цілі, для досягнення яких реалізуються проміжні цілі, а їх виконання, у свою чергу, вимагає реалізації тактичних цілей.

Суб’єкти грошово-кредитної політики:

- банківська система – Центральний банк і комерційні банки;
- урядові структури – Міністерство фінансів чи казначейство, органи нагляду за діяльністю банків і контролю за грошовим обігом, інституції, кредитного обслуговування депозитів, а також інші установи.

Дворівнева банківська система передбачає забезпечення стабілізації грошового обігу та безпосереднього здійснення всього комплексу депозитних операцій, кредитного обслуговування фізичних та юридичних осіб.

Монопольне право управління грошовим обігом і забезпечення його стабільності надається центральним банкам.

Інструменти грошово-кредитної політики, що використовуються центральним банком з метою грошово-кредитного регулювання:

- здійснення операцій на відкритому ринку, де реалізуються державні цінні папери;

- регулювання резервної норми комерційних банків;
- зміна норми банківського процента.

Операції на відкритому ринку зводяться до здійснення купівлі та продажу уповноваженими установами держави її цінних паперів. До них відносять:

➤ гнучкий валютно-платіжний інструмент, який виявляється в продажу чи купівлі центральним банком цінних паперів на відкритому ринку у комерційних банків;

➤ застосовується для проведення експансивної (купівля цінних паперів) чи рестрикційної (продаж цінних паперів) грошово-кредитної політики.

Коли центральний банк купує цінні папери, що перебувають у володінні комерційних банків, він здійснює таким способом додаткову грошову емісію. У цьому разі у зв'язку із зростанням резервів збільшується кредитний потенціал комерційних банків.

Продаж цінних паперів держави комерційним банкам дає інший результат. У разі купівлі на відкритому ринку цінних паперів резерви, а відповідно і кредитоспроможність комерційного банку, падають. Як наслідок, загальна маса грошей, що перебувають в обігу а також ліквідність фізичних та юридичних осіб знижується.

Обов'язкові резерви є частиною (нормою в процентах) банківських депозитів та інших пасивів, отриманих банком з інших джерел, яка, згідно з чинним законодавством або встановленими нормативними актами, має зберігатись у формі касової готівки комерційних банків та їхніх депозитів у центральному банку.

Обов'язкові резерви – найбільш жорсткий інструмент грошово-кредитного регулювання, який виявляється в маніпуляції нормою обов'язкових резервів, які комерційні банки зобов'язані зберігати на рахунках у центральному банку та застосовується як засіб швидкого стиснення чи розширення кредитної маси в системі.

Центральними банками багатьох країн Заходу здійснюється диференційоване визначення норми резерву за поточними і терміновими вкладками. Законом України “Про банки і банківську діяльність” визначено, що встановлення норм обов'язкових резервів комерційних банків є компетенцією НБУ.

Мета нормативного визначення обов'язкових резервів – забезпечення захисту інтересів клієнтів і надійності комерційних банків, підтримання їх ліквідності.

Змінюючи норму обов'язкового резерву, центральний банк безпосередньо впливає на пропозицію грошей та банківського кредиту. Якщо зменшується норма обов'язкових резервів, комерційні банки мають можливість збільшити

ліквідність своїх активів і вдатися через кредитування до емісії нових грошей. Коли норма резерву підвищується, ці можливості звужуються. Внаслідок того, що лише незначна частина всіх активів комерційних банків зберігається у формі готівки, зміна норми резерву на певну величину може призвести до багаторазового збільшення чи зменшення пасивів банківської системи.

Облікова ставка процента формується на базі надання центральними банками позик комерційним банком. Такий кредит надається банкам, що зіткнулися з тимчасовими фінансовими труднощами, як правило, на короткий строк і під заставу державних цінних паперів. Вона виявляється в змінах облікової ставки відповідно до кон'юнктурних коливань економіки та застосовується для управління кредитною активністю.

Коли комерційний банк бере в центральному банку позику, він збільшує на таку суму вільні резерви і кредитний потенціал. Це надає банкові-начальнику можливість видавати додаткові кредити населенню та юридичним особам.

Облікова політика відіграє опосередковану функцію – визначає комерційним банкам вартість кредитів центрального банку. Якщо облікова ставка процента знижується, то в комерційного банку виникає зацікавленість в отриманні додаткових сум таких кредитів і – навпаки. Відповідно через зміну облікової ставки збільшується або зменшується на грошовому ринку пропозиція кредитних ресурсів. З урахуванням змін у позиції надлишкового резерву ця динаміка реалізується через механізм кредитного мультиплікатора.

Щоб грошово-кредитна політика була результативною, її потрібно узгоджувати із фіскально-бюджетною політикою.

Фіскально-бюджетна політика – це сукупність заходів держави у сфері оподаткування та державних витрат.

Основні функції фіскально-бюджетної політики:

1. Вплив на стан господарської кон'юнктури.
2. Перерозподіл національного доходу.
3. Нагромадження необхідних ресурсів для фінансування соціальних програм.

Типи фіскально-бюджетної політики	
дискреційна	недискреційна
політика, при якій уряд свідомо маніпулює податками та державними видатками з метою зміни реального обсягу національного виробництва та зайнятості, контролю за інфляцією та прискоренням економічного зростання	пасивна політика, пов'язана з автоматичною зміною в рівнях державних витрат і податків

Рис. 4.8. Типи фіскально-бюджетної політики [53, с.86]

Основні засоби дискреційної фінансово-бюджетної політики:

- зміна програм суспільних робіт та інших програм, пов'язаних з витратами;
- зміна програм “трансфертного зразка” (перерозподільчих);
- циклічні зміни рівня податкових ставок.

У сфері державного регулювання ринкової економіки є необхідність застосування цілісної внутрішньо збалансованої системи заходів фінансово-бюджетної та грошово-кредитної політики. Заходи грошової стабілізації не можуть бути ефективними при перевищенні допустимого (більше 3 % ВВП) *дефіциту державного бюджету* та від'ємного сальдо платіжного балансу.

Дефіцит державного бюджету – це перевищення видатків бюджету над його доходами.

Дефіцит державного бюджету не є небезпечним для економіки в цілому, якщо він на рівні 2-3 % ВВП. У протилежному разі він негативно відображається на формуванні грошової, кредитної систем і всієї економіки в цілому.

Дефіцит державного бюджету є однією з основних причин інфляції.

Джерела покриття дефіциту державного бюджету:

- збільшення кількості грошей (емісія);
- збільшення випуску облігацій Міністерства фінансів (казначейства);
- скорочення валютних резервів центрального банку;
- позики в зовнішніх кредиторів.

Таким чином, для покриття дефіциту державного бюджету держава може емітувати гроші, робити позики або витратити свої валютні резерви.

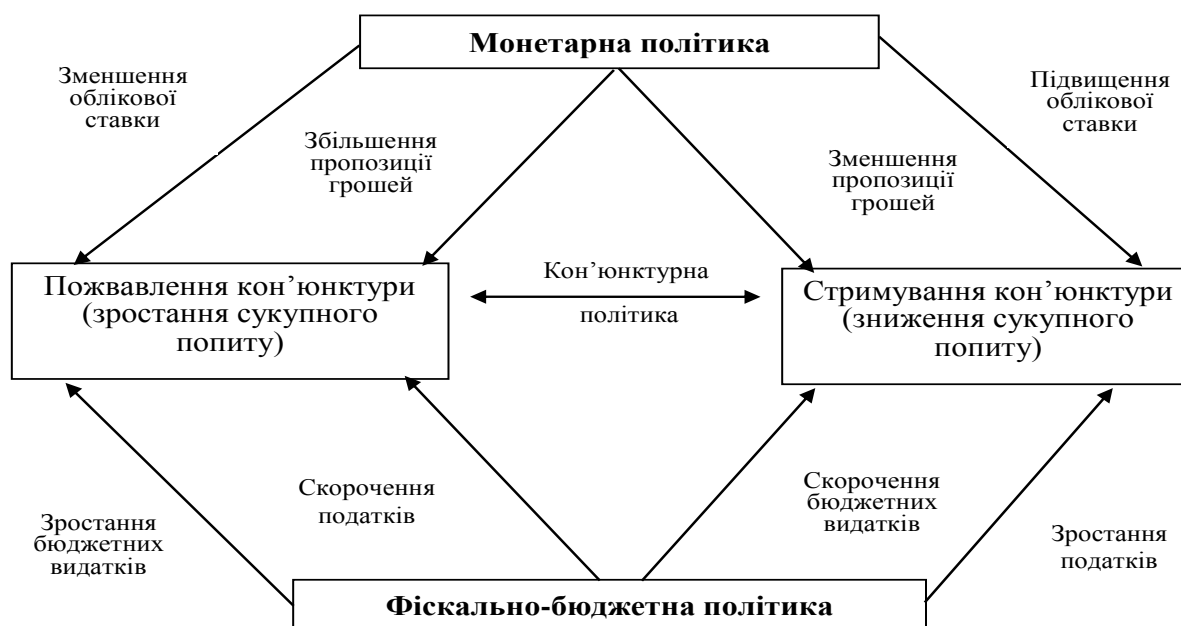
Сеньйораж – це дохід, який отримує уряд внаслідок монопольного права друкувати гроші.

Покупцями облігацій Міністерства фінансів (казначейства) можуть бути:

- центральний банк;
- комерційні банки;
- домашні господарства;
- іноземці (як приватний, так і суспільний сектори).

Купівля центральним банком державних боргових зобов'язань називається **монетизацією бюджетного дефіциту**. Монетизація дефіциту державного бюджету як правило призводить до інфляції.

У країнах з високою інфляцією населення, як правило, не купує нових державних боргових зобов'язань, валютні резерви центрального банку вичерпані, тому держава фінансує бюджетний дефіцит шляхом емісії.

Рис. 4.9. Взаємозв'язок фіскально-бюджетної та монетарної політики [50]

Завдання для тестування з теми:

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Грошова система закритого типу – це:	А. відсутність обмежень на проведення валютних операцій юридичними та фізичними особами; Б. використання валютних обмежень, які зумовлюють ізоляцію національної економіки від світової; В. використання певних обмежень проведення грошових операцій на рівні банків як елементу грошової системи країни; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
2.	Офіційне підвищення державою золотого вмісту у національній валюті та/або валютного курсу – це:	А. нуліфікація; Б. ревальвація; В. девальвація; Г. деномінація; Д. правильна відповідь відсутня
3.	Грошова система – це:	А. законодавчо встановлений порядок функціонування грошового обороту в країні; Б. сукупність усіх грошей в обігу і банківських резервів; В. економічні відносини в країні, що характеризують стан грошового обороту; Г. безперервний рух грошей в країні; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
4.	Грошові знаки, які доручено емітувати Міністерству фінансів називаються:	А. банківські білети; Б. казначейські білети; В. банкноти, Г. пластикові картки; Д. правильна відповідь відсутня
5.	Грошова система, за якою роль загального еквіваленту закріплена за двома металами, це:	А. монометалізм; Б. біметалізм; В. система паперово-кредитного обігу; Г. ринкова грошова система; Д. всі відповіді правильні
6.	Монометалізм – це коли:	А. роль загального еквіваленту закріплена за двома металами: золотом і сріблом; Б. в ролі загального еквіваленту виступає один метал: золото або срібло; В. в ролі загального еквіваленту виступає три і більше металів; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
7	Грошова система, за якої в обігу відсутні золоті монети та їх вільне карбування, обмін банкнот здійснюється лише на золоті зливки з певним обмеженням:	А. золотодевізний стандарт; Б. золотозливковий стандарт; В. золотодоларовий стандарт; Г. немає правильної відповіді Д. всі відповіді правильні
8	Вторинна емісія грошей – це:	А. випуск безготівкових кредитних грошей комерційними банками; Б. випуск готівкових грошей в оборот центральним банком; В. випуск грошей центральним і комерційними банками; Г. правильна відповідь відсутня; Д. всі відповіді правильні
9	Відкрита грошова система – це коли:	А. на території країни дозволяється використовувати лише національні грошові одиниці; Б. на території країни дозволяється використовувати різні види валют; В. правильна відповідь А) і Б); Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
10	Відповідно до загальних законів функціонування грошей, грошові системи бувають:	А. ринкового та неринкового зразка; Б. закритого та відкритого типу; В. регульовані та саморегульовані; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
11	Дохід, який отримує уряд внаслідок монопольного права друкувати гроші:	А. відсоток; Б. сеньйораж; В. емісія; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
12	Законодавчо визначена сукупність принципів, норм, правил, процедур, інструментів та механізмів, на підставі яких здійснюється організація безготівкових платежів у країні – це:	А. грошова система; Б. платіжна система; В. грошово-кредитна система; Г. валютна система; Д. правильна відповідь відсутня
13	Різновидами біметалізму були:	А. золотомонетний стандарт, золотодевізний стандарт, золотозливковий стандарт; Б. система паралельної валюти, система подвійної валюти, система “кульгаючої” валюти; В. золотий стандарт, мідний стандарт, срібний стандарт; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
14	Сучасна грошова система України:	А. ринкового зразка; Б. неринкового зразка; В. відкрита; Г. регульована; Д. всі відповіді правильні.
15	Тезаврація – це:	А. нагромадження фізичними особами золота у вигляді скарбу; Б. перевірка наявності грошових коштів на підприємстві у відповідності зі звітом; В. перевищення обов’язкових банківських резервів над вільними; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
16	При системі подвійної валюти співвідношення між валютами встановлюється:	А. стихійно; Б. державою; В. комерційними банками; Г. Центральними банками; Д. правильна відповідь відсутня
17	Визначити інструменти грошово-кредитної політики НБУ:	А. облікова відсоткова ставка НБУ; страхування кредитів; диверсифікація кредитів; норма обов’язкового резервування депозитів комерційних банків; Б. податкова ставка; дозвіл чи заборона центральним банком окремих видів кредитів КБ клієнтам; операції на відкритому ринку; лімітування центральним банком кредитних операцій комерційних банків; В. відсоткові ставки комерційних банків; рефінансування центральним банком комерційних банків; операції на відкритому ринку; лімітування центральним банком кредитних операцій комерційних банків; Г. облікова відсоткова ставка НБУ; норма обов’язкового резервування депозитів комерційних банків; операції на відкритому ринку; рефінансування центральним банком комерційних банків; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
18	Як впливає зниження облікової ставки центрального банку на грошову масу	А. грошова маса в обороті залишається незмінною; Б. стримується зростання грошової маси в обороті; В. обмежується вкладення коштів у цінні папери; Г. стимулює зростання грошової маси в обороті та банківського кредитування економіки; Д. правильна відповідь відсутня
19	Визначити, які задачі ставляться державою перед грошовою системою країни:	А. забезпечити економічну незалежність країни; забезпечити своєчасне надходження коштів до державного бюджету; забезпечення оперативності у розширенні чи скороченні грошової маси в обігу в залежності від потреб економіки; Б. забезпечити бездефіцитність державного бюджету; не допускати знецінення грошової одиниці; В. мінімізувати витрати обігу усієї маси грошей; забезпечити кредитні ресурси комерційних банків; забезпечення кредитування малого та середнього бізнесу; забезпечити економічну незалежність країни; Г. забезпечити економічну незалежність країни; забезпечити ліквідність та прибутковість комерційних банків; забезпечити своєчасне погашення кредитів позичальниками; не допускати знецінення грошової одиниці; Д. забезпечити економічну незалежність країни; забезпечення оперативності у розширенні чи скороченні грошової маси в обігу в залежності від потреб економіки; мінімізувати витрати обігу усієї маси грошей; не допускати знецінення грошової одиниці;
20	Визначити органи, що регулюють грошовий оборот	А. центральний банк; комерційні банки; органи місцевої влади; Б. міністерство фінансів; ломбарди; страхові компанії; В. міністерство економіки; торговельні заклади; видовищні заклади; Г. митниця; податкові органи; центральний банк; Д. центральний банк; міністерство фінансів; міністерство економічного розвитку і торгівлі

Теми рефератів

1. Грошова система Росії до 1917 року.
2. Грошова система СРСР.
3. Створення і розвиток грошової системи України.
4. Грошові системи промислово розвинутих країн (на прикладі однієї з країн).

Програмні питання для самостійного вивчення теми

1. Що таке грошова система, чим вона відрізняється від таких понять, як грошовий оборот, грошові відносини, грошовий ринок?
2. Чому грошова система визначається загальнодержавними законами?
3. Перелічіть елементи грошової системи і коротко охарактеризуйте кожний із них.
4. Як поділяються грошові системи залежно від форми функціонування грошей?
5. Які ви знаєте форми металевих грошових систем?
6. Як відрізняються різновиди біметалізму?
7. Про що йдеться в законі Коперника-Грешема? Чи діє цей закон у сучасних умовах?
8. Як підтримувалася рівновага на грошовому ринку за умов золотомонетного стандарту?
9. Назвіть основні системи забезпечення банкотної емісії за умов золотомонетного стандарту.
10. Дайте характеристику “новим” формам золотого стандарту.
11. Що означає та на яких засадах функціонує паперова грошова система?
12. Дайте характеристику системи кредитних грошей. Чим вона відрізняється від системи паперових грошей?
13. Як запроваджувалася в оборот нова національна валюта України? У чому полягали труднощі її впровадження в оборот?
14. Що таке грошово-кредитна політика? Яке її місце в економічній політиці держави? Як вона пов'язана з грошовою системою?
15. Що є спільного і відмінного між грошово-кредитною і фіскальною політиками щодо їх впливу на розвиток економіки?
16. У чому полягають відмінності між методами прямого та опосередкованого регулювання грошового обороту?
17. Що таке стратегічні, проміжні і тактичні цілі грошово-кредитної політики? Як вони пов'язані між собою?
18. Назвіть основні інструменти грошово-кредитної політики.
19. Що таке платіжна система і чому вона є інструментом прямого регулювання грошового обороту.
20. На яких принципах побудована платіжна система в Україні?
21. Назвіть платіжні інструменти, які застосовуються в платіжній системі України.
22. Дайте коротку характеристику основних форм безготівкових розрахунків, які застосовуються в Україні.

Використана та рекомендована література

[3], [7], [48], [49], [51], [52], [53], [85], [91], [99], [100], [111], [157], [158].

Заняття 5

Інфляція та грошові реформи

План лекційного заняття

- 5.1. Сутність та закономірності розвитку інфляції
- 5.2. Причини інфляції. Економічні та соціальні наслідки інфляції
- 5.3. Державне регулювання інфляції. Особливості інфляції в Україні
- 5.4. Сутність та види грошових реформ. Особливості проведення грошової реформи в Україні

План семінарського заняття

1. Сутність та закономірності розвитку інфляції
2. Причини інфляції
3. Економічні та соціальні наслідки інфляції
4. Державне регулювання інфляції
5. Особливості інфляції в Україні
6. Сутність та види грошових реформ
7. Особливості проведення грошової реформи в Україні

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

5.1. Сутність та закономірності розвитку інфляції

Сутність та форми прояву інфляції. Неможливість стихійного пристосування неповноцінних грошей до потреб товарообороту, з одного боку, та використання урядами паперових грошей для покриття дефіциту державного бюджету, з іншого, є причинами постійних порушень вимог закону грошового обігу. Неповноцінні гроші, навіть якщо вони спочатку випущені у відповідності до потреб товарообороту, через деякий час можуть опинитися надлишковими в результаті прискорення їх обігу або скорочення товарообороту. Однак основною причиною переповнення каналів обігу неповноцінними грошима є випуск їх для покриття дефіциту державного бюджету. Надлишковий випуск паперових грошей також можливий в результаті кредитної експансії, пов'язаної з кредитуванням підприємств, що характерне для періодів підйому виробництва.

Переповнення каналів грошового обігу неповноцінними грошима викликає їх знецінення, яке називається інфляцією.⁴

Знецінення неповноцінних грошей означає, що кожен грошовий знак стає представником меншої кількості монетарного металу порівняно з тим, яку він представляє номінально. По відношенню до золота це знецінення, виражене в процентах, називається дизажію. Наприклад, якщо за золото вмісту грошової одиниці в 1 г грошовий знак в результаті знецінення реально представляє тільки 0,8 г, то дизажію буде складати 20 %. Зворотнім вираженням цього знецінення є лаж на золото, тобто підвищення ринкової ціни золота в неповноцінних грошах порівняно з номінальною. Лаж, як і дизажію, виражається в процентах. В нашому прикладі лаж буде складати 25 %. В результаті знецінення неповноцінних грошей зростають товарні ціни та знижується курс їх по відношенню до валют інших країн, які є відносно стійкими або менш знеціненими. *Таким чином, зовні інфляція проявляється у встановленні лажа на монетарний метал, у загальному підвищенні товарних цін та у пониженні валютного курсу.*

Для країн, які залежать від зовнішньої торгівлі, існує загроза імпортованої інфляції. Вона виникає в разі підвищення цін на імпортовані товари за умови твердого валютного курсу.

Стагфляція – це інфляція, яка супроводжується стагнацією виробництва і високим рівнем безробіття в країні (одночасне підвищення рівня цін і рівня безробіття).

Кількісну оцінку інфляційних процесів дають показники інфляції.

На практиці може розраховуватися багато різних індексів цін. Проте для вимірювання інфляції найчастіше застосовується три їх види:

- індекс цін споживчих товарів (індекс споживчих цін);
- індекс цін на засоби виробництва (індекс цін виробників);
- індекс цін ВВП, або дефлятор ВВП.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) характеризує зміну в часі загального рівня цін на товари і послуги, які купує населення для особистого споживання. Цей показник найчастіше використовується для характеристики інфляції, оскільки він досить точно виражає не тільки економічні, а й соціальні аспекти інфляції, зокрема її вплив на рівень життя населення, а тому його називають ще індексом вартості життя.

---

⁴ НБУ надає дещо інше визначення: «тривале зростання загального рівня цін, що відображує зниження купівельної спроможності грошової одиниці». – [Електронний ресурс] // Глосарій НБУ. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123344&cat_id=123215

Визначається ІСЦ за вартістю певного законодавчо зафіксованого набору товарів і послуг (“споживчого кошика”), визначеного у ринкових цінах базового і поточного періоду. Розрахувати ІСЦ можна за такою формулою:

$$ІСЦ = \frac{\text{Ринкова вартість фіксованого «кошика» в поточному році (\sum P_1 g_0)}}{\text{Ринкова вартість фіксованого «кошика» в базовому році (\sum P_0 g_0)}} 100,$$

де P_0 і P_1 – ціни одиниці товарів (послуг) базового і звітного періодів відповідно;
 g_0 – кількість товарів у “споживчому кошику” базового періоду.

Індекс цін на засоби виробництва (цін виробника) характеризує зміну в часі загального рівня цін на засоби виробництва, які купують юридичні особи для виробничого споживання. Цей індекс виражає зростання оптових цін, темпи якого не завжди збігаються з темпами зростання роздрібних цін, за якими визначається ІСЦ. Цей індекс застосовується більш обмежено, ніж ІСЦ.

Визначається індекс цін виробника за формулою агрегатного індексу цін Ласпейреса:

$$ІЦВ = \frac{\sum P_1 g_0}{\sum P_0 g_0},$$

де P_1 і P_0 – рівень цін одиниці товару (послуги) поточного і базового періодів відповідно;

g_0 – кількість товарів (випадків надання послуг) у базовому періоді, що взяті в розрахунок.

Дефлятор ВВП характеризує зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, що реалізовані кінцевим споживачам. Це найбільш широкий показник, який характеризує інфляційні зміни всіх цін. Тому дефлятор ВВП може помітно відхилитися від ІСП та ІЦВ, оскільки він точніше враховує реальну структуру особистого і виробничого споживання, ніж попередні індекси. Визначається дефлятор ВВП теж за формулою Пааше.

Індекс цін Пааше – це агрегатний індекс цін з вагами (кількість реалізованого товару) у поточному періоді.

$$I_p = \frac{\sum p_1 g_1}{\sum p_0 g_1},$$

де $\sum p_1 g_1$ – фактична вартість продукції поточного періоду;

$\sum p_0 g_1$ – вартість товарів реалізованих у поточному періоді по цінам базисного періоду.

Види інфляції

за формами прояву

цінова – проявляється у формі зростання цін

заощаджень – знецінення грошей проявляється у зростанні вимушених заощаджень при зафіксованих державою цінах і доходу

девальвація – знецінення грошей проявляється у падінні їх курсу до іноземних валют

за темпами знецінення грошей

повзуча – характеризується прискореним зростанням маси грошей в обороті без помітного підвищення чи з незначним зростанням цін – до 5 % на рік

помірна або відкрита проявляється у прискоренні знецінення грошей у формі зростання цін, що коливається в межах 5–20 % на рік

галопуюча – зростання цін досягає 20–50 %, а інколи 100 % на рік

гіперінфляція – характеризується надзвичайно високими темпами зростання цін – більш як 100% на рік

за чинниками, що спричинюють інфляційний процес

інфляція витрат – спричинюється тиском на ціни з боку зростання виробничих витрат

інфляція попиту – спонукається тиском на ціни з боку грошей унаслідок зростання їх пропозиції банківською системою і зумовленого цим збільшення платоспроможного попиту на товарних ринках

залежно від росту цін за товарними групами

збалансована – визначається пропорційною зміною цін на різні товари

незбалансована – визначає зміну цін різних товарів по відношенню один до одного в різних пропорціях

залежно від ступеня передбачення інфляції

очікувана – прогнозований ріст цін

неочікувана – непрогнозований ріст цін

залежно від розповсюдження інфляційних процесів

локальна – має місце в рамках окремих країн

світова – охоплює групу країн або цілі регіони

Рис.5.1. Види інфляції

Індекс цін Пааше характеризує зміну цін періоду у порівнянні з базисним по товарам, реалізованим у поточному періоді. Тобто індекс цін Пааше показує на скільки подешевшали або подорожчали товари.

Значення індексів цін Пааше и Ласпейреса для одних і тих же даних не співпадають, тому що мають різний економічний зміст, а відповідно використовуються у різних ситуаціях.

Закономірності інфляційного процесу. Залежно від співвідношення між темпами емісії та знецінення паперових грошей розвиток інфляційного процесу ділиться на два етапи.

Перший етап – відставання темпів знецінення паперових грошей від темпів росту кількості їх в обігу. Раніше, коли паперовогрошовій системі передувала металева грошова система в монетній формі, це відставання пояснювалося перш за все тим, що випуск паперових грошей стихійно супроводжувався вилученням з обігу повноцінних грошей. Тому до повного витіснення з обігу повноцінних грошей неповноцінними, паперовогрошова емісія не була збитковою. При остаточному переході до паперовогрошового обігу в роки кризи 1929-1933 рр. та наступного розвитку інфляції фактор заміни металевих грошей неповноцінними в тих країнах, де були до цього золотодевізні та золотозливкові грошові системи, вже не діяли, так як в цих країнах металевих грошей в обігу не було.

Однією з причин відставання знецінення паперових грошей від темпів росту паперовогрошової маси є й те, що на початку інфляційного випуску паперових грошей, коли ще не виявилось явного їх знецінення, певна частина їх як заощадження осідали в руках населення, особливо селян. Швидкість обігу грошей уповільнюється. Тому частина зростаючого випуску паперових грошей, яка компенсує уповільнення швидкості їх обігу, також не є збитковою.

Крім того, з ростом маси неповноцінних грошей розширюються платежі готівкою за рахунок скорочення безготівкових розрахунків.

Прикладом відставання темпів забезпечення паперових грошей від темпів росту паперовогрошової маси може служити знецінення грошей в Росії в перші два роки першої світової війни. Так, на 1 січня 1916 р. загальна кількість нерозмінних на золото банкнот Державного банку збільшилося порівняно з 1914 р. в 2,5 рази, а купівельна сила їх знизилася тільки в 1,5 разів. [160, с.137]

Другий етап – темпи знецінення паперових грошей вищі темпів емісії. Це пояснюється занепадом виробництва та зниженням товарообороту і, як наслідок, скороченням потреби обігу в грошах. Одночасно прогресивне знецінення грошей викликається прискоренням їх обігу. Населення прагне як

найшвидше позбутися знецінених грошей шляхом перетворення їх в товари, щоб уникнути неминучих втрат від подальшого знецінення. В результаті в рух надходить вся маса паперових грошей, тобто й тих, які раніше осідали на початку обігу. Невідповідність між потрібною кількістю грошей та тих, що дійсно знаходяться в обігу, збільшується.

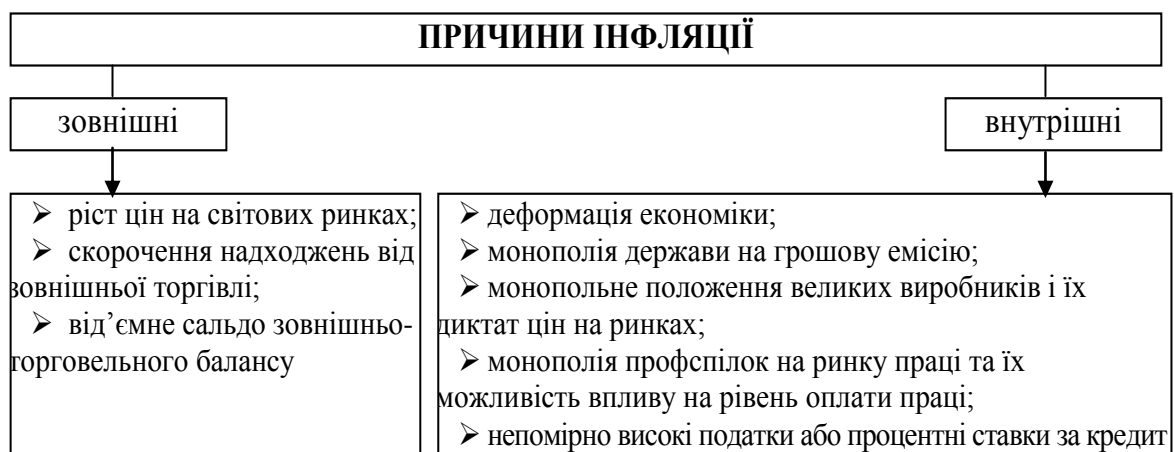
Прикладом більш швидкого знецінення грошей порівняно з темпами росту паперовогрошової маси може служити знецінення грошей в Росії після лютневої революції. За період з 1 березня по 1 листопада 1917 р. сума кредитних білетів в обігу збільшилась в 2 рази, а їх купівельна сила зменшилась в 4 рази. [160, с.137]

Розвиток інфляційного процесу неодноразово закінчувався поверненням до металевих грошових систем. Для паперовогрошового обігу, що настав у всіх країнах в роки світової кризи 1929-1933 рр., другий етап розвитку інфляційного процесу переріс в хронічну інфляцію, для якої характерним є заміна коротких періодів уповільнення все більш тривалими періодами посилення грошей.

Знецінення неповноцінних грошей відповідно до монетарного металу веде до загального росту цін, виражених в паперових грошах. Однак цей ріст на різні товари відбувається неоднаково, що пояснюється нерівномірним підвищенням попиту на товари, викликаного надлишковою емісією неповноцінних грошей. Попит підвищується перш за все на товари, на придбання яких використовується емісія.

Скорочення в результаті інфляції реальних доходів мало захищених верств населення змушує їх основну частину платоспроможного попиту спрямовувати на придбання предметів першої необхідності, а тому і ціни на них підвищуються більше, ніж на інші предмети споживання. Крім того, в періоди війн та перші післявоєнні роки скорочуються виробництво та пропозиція споживчих товарів першої необхідності.

5.2. Причини інфляції. Економічні та соціальні наслідки інфляції

Рис.5.2. Причини інфляції [53, с.87]

Причиною інфляції може бути як перевищення попиту над пропозицією, так і відставання попиту від пропозиції. Результатом перевищення попиту над пропозицією є **інфляція попиту**. Відставання пропозиції від попиту викликає **інфляцію витрат (пропозиції)**.

Вплив інфляції на економіку. Інфляція завжди негативно впливає на всі ланки економіки: виробництво, торгівлю, кредитну та грошову систему, міжнародні економічні зв'язки та фінанси країни. При надмірних темпах інфляції її вплив на економіку стає руйнівним.

Негативний вплив інфляції на виробництво проявляється з посиленням хаотичності та диспропорційності в розвитку його галузей. Капітали з галузей з повільним ростом цін спрямовуються в галузі з швидким ростом цін. Разом з тим нерівномірний ріст цін та ріст цін, що часто коливається на окремі товари посилює ризик, пов'язаний з новими капітальними вкладками. У підсумку це викликає скорочення нових капітальних вкладів, а звідси уповільнення росту технічного прогресу. В умовах інфляції екстенсивні методи виробництва часто застосовувати вигідніше, ніж прогресивні, так як робоча сила стає дешевшою, а капітал, витрачений на оплату робочої сили, обертається швидше.

Інфляція негативно впливає й на виробництво шляхом скорочення платоспроможного попиту на предмети споживання з боку населення, доходи яких реально скорочуються. Це скорочення може призвести не тільки до уповільнення темпів росту виробництва у відповідних галузях промисловості, але й до його скорочення, наприклад інфляція в Німеччині в 1923 р., коли промислове виробництво скоротилося на 1/3.

Капіталістичній торгівлі завжди притаманна спекуляція, яка в періоди інфляції посилюється. Цьому сприяє як нерівномірний ріст цін на одні й ті ж товари в різних районах країни, так і постійне їх підвищення. Торгівці закупають товари в районах з більш низькими цінами та спрямовують їх в райони з максимальними цінами. При цьому вони прагнуть закупити дефіцитні товари з ціллю скорочення їх пропозиції, а потім продати їх за високими спекулятивними цінами. Переміщення товарів з одних районів в інші посилює їх міграцію та ріст витрат обігу, що перекладають на плечі трудящих.

Інфляція призводить до скорочення комерційного кредиту, так як продаж товарів в кредит пов'язаний з неминучими втратами для кредитора, який вимушений отримувати платіж знеціненими грошима. За цією ж причиною стає не вигідним вкладення грошей в банки і тому реально скорочуються ресурси банківської системи. Власники грошових капіталів та заощаджень прагнуть вкласти гроші у звичайні акції або реальні цінності.

Інфляція викликає розлад грошової системи. Чим більше знецінюються паперові гроші, тим менше вони спроможні виконувати свої функції. Врахування витрат на виробництво товарів в паперових грошах стає неможливим. Паперові гроші позбавляються можливості виконувати функції платіжного та купівельного засобу, так як навіть незначна затримка їх пов'язана з втратами. Тому населення переходить до використання золота, твердої іноземної валюти або, там де це можливо, до натурального обміну. Так, в 1923 р. знецінена паперова марка Німеччини по суті була витіснена долларом та фунтом стерлінгів, а в роздрібній торгівлі широко використовувався безпосередній товарообмін. Те ж саме відбулося в Україні у 1993-1994 роки.

Зовнішньоекономічні зв'язки при інфляції порушуються. Скорочення витрат виробництва в зв'язку із зниженням реальної заробітної плати дозволяє країні із знеціненою валютою продавати товари за цінами нижчими світових. Це викликає відповідні заходи з боку інших країн та призводить до посилення конкурентної боротьби. Продаж товарів за цінами нижчими світових, що є вигідним для експортних галузей промисловості, в цілому завдає великого збитку національній економіці країни, так як він означає марнування її багатства.

В країну із знеціненою валютою не вигідно експортувати капітал: прямі інвестиції стають все більш ризиковими та менш дохідними. Разом з тим грошові капітали країни із знеціненою валютою, щоб уникнути їх подальшого знецінення, спрямовуються в інші країни з більш стійкою валютою.

Коли інфляція охоплює всі країни, що є характерним для глобальної кризи, її негативний вплив проявляється в нестійкості валютних курсів та порушенні нормального функціонування механізму міжнародних розрахунків.

Сильне знецінення паперових грошей призводить в остаточному підсумку до розладу всієї фінансової системи держави. Випускаючи паперові гроші для покриття дефіциту бюджету, держава намагається покращити своє фінансове становище. Наповнення грошового обігу надлишковою масою паперових грошей супроводжується їх знеціненням та ростом (як правило, не тільки номінально, але й реально) дефіциту державного бюджету, тому що доходи населення, а значить, й податкові надходження від них, реально зменшуються.

Для покриття великого дефіциту бюджету потрібно більше випускати паперових грошей. Таким чином, створюється спіралеподібна залежність між ростом грошової маси та дефіцитом державного бюджету. В результаті емісія, як фінансовий ресурс, стає все менш вигідним. Так, в Німеччині у вересні

1923 р. в результаті нестримної інфляції 100 млн. марок представляли всього лише 0,7 дол.

Отже, інфляція стає гальмом суспільного відтворення, викликає розлад економіки та обмежує можливості накопичення капіталу.

Однак є суб'єкти зазначених подій, які мають зиск від інфляції. Інфляція служить знаряддям перерозподілу національного доходу на користь олігархів, частка яких в національному доході в результаті інфляції підвищується, а частка населення знижується.

Інфляція використовується урядами як прихований спосіб перекладення труднощів державних витрат, пов'язаних з мілітаризацією та веденням війн, на плечі націй. Емісія неповноцінних грошей є більш легким та швидким способом мобілізації коштів для покриття витрат порівняно з їх мобілізацією шляхом підвищення податків та випуску позик. Покриття зростаючих витрат підвищенням податків неминуче повинно зачепити і доходи олігархів, що не в інтересах останніх. Крім того, підвищення податків відразу ж викликає сильне невдоволення середнього класу та населення. Мобілізація грошових коштів у великих розмірах шляхом позик не завжди можлива, так як позики мають добровільний характер.

Погіршення стану населення відбувається в результаті того, що інфляція викликає зниження реальної заробітної плати. На відміну від цін звичайних товарів, які автоматично підвищуються при знеціненні неповноцінних грошей, ціна робочої сили (заробітна плата) підвищується в меншій мірі. Тому ріст номінальної заробітної плати в період інфляції завжди відстає від цін на споживчі товари.

В результаті інфляції зменшуються реальні доходи службовців та пенсіонерів, так як номінально вони або зовсім не підвищуються, або незначно підвищуються.

Інфляція негативно впливає на стан середнього класу та селян, оскільки ріст цін на продукти їх праці відстає від росту цін на продукцію великої промисловості. Ріст цін на продукцію селян стримується промисловими монополіями, що скуповують та перероблюють сільськогосподарську продукцію. Населення зазнає втрати також від знецінення своїх заощаджень. Більше всього виграють від інфляції великі промислові монополісти, прибутки яких збільшуються за рахунок зниження реальної заробітної плати працівників та особливо тих галузей, ціни на продукцію яких підвищується більш за все.

Інфляція вигідна також власникам експортних галузей промисловості. Зниження витрат виробництва в результаті падіння реальної заробітної плати

працівників дозволяє їм продавати товари на зовнішніх ринках за ціною нижчою світових і, витісняючи конкурентів, розширяти збут товарів та отримувати більше прибутку.

Інфляція вигідна боржникам, оскільки вони отримують можливість повернути борги та виплачувати проценти знеціненими грошима, та не вигідна кредиторам, які зазнають втрат відповідно до вигоді боржників. З цієї точки зору інфляція не вигідна власникам фінансових капіталів та вигідна землевласникам, які завжди були великими боржниками.

Посилюючи зубожіння трудящих та перш за все робочого класу, інфляція викликає загострення класової боротьби між робочим класом та буржуазією, що є однією з причин та вимагає від буржуазного уряду розпочати міри для повернення до металічних грошових систем або хоча б до обмеження темпів інфляції.

5.3. Державне регулювання інфляції

Антиінфляційні заходи:

- грошові обмеження, обмеження доходів населення через заморожування заробітної плати;
- розв'язання проблем дефіциту державного бюджету. Дефіцит державного бюджету повинен покриватися не додатковою емісією грошей, а шляхом державних позик, за умови дотримання максимально можливого їх рівня. Як правило, не більше 60 % від ВВП;
- реформи оподаткування через трансформацію складу податків та рівня їх ставок;
  - регулювання валютного курсу;
  - приватизація;
  - засоби збільшення норм заощаджень та зменшення їх ліквідності;
  - скорочення платоспроможного попиту в результаті проведення грошової реформи;
  - підвищення процентних ставок за кредит;
  - заморожування підвищення цін, коли має місце зростання попиту на ринку споживчих товарів і коли маса цих товарів не може збільшуватися.

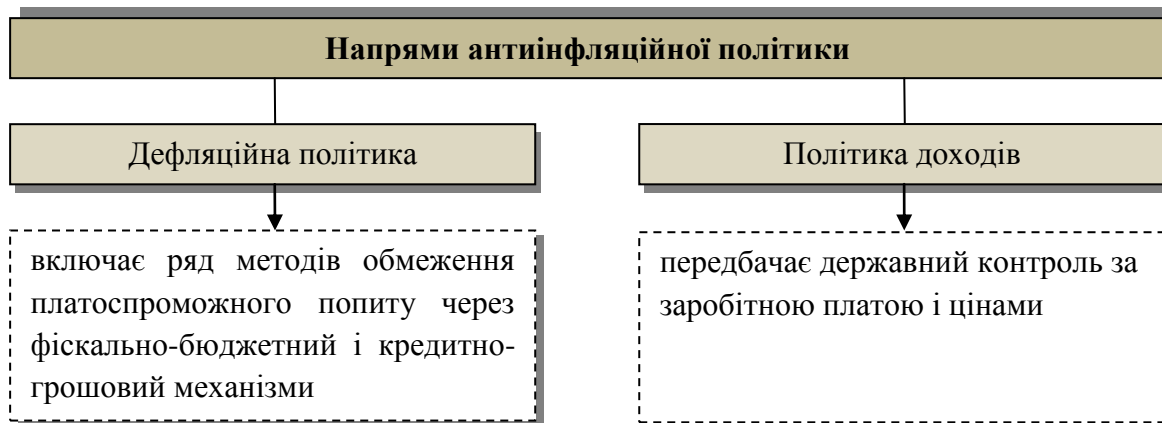

Рис. 5.3. Напрями антиінфляційної політики [53]

5.4. Сутність та види грошових реформ

Таблиця 5.1.

Види грошових реформ

Вид	Характеристика
1	2
<i>за глибиною реформаційних заходів</i>	
структурні (повні)	проводилися в період переходу від біметалізму до золотого монометалізму, від останнього – до системи паперовогрошового чи кредитного обігу. В усіх цих випадках потрібно було не тільки замінити один вид грошей на інший, а й здійснити істотні структурні зміни в економіці, в державних фінансах, банківській і валютній системах тощо. Такі структурні зміни диктувалися особливостями нових грошей, що запроваджувалися в обіг, і повинні були забезпечити передумови для їх успішного функціонування. Такі реформи проводяться при створенні нових держав
часткового типу	торкаються тільки організації грошового обороту і зводяться до зміни окремих елементів грошової системи. Сама база грошової системи та структура економіки і грошово-кредитних відносин залишаються незмінними. За таких реформ найчастіше змінюється масштаб цін, вид та номінал грошових знаків, механізм емісії грошей тощо. Вони поділяються на: формальні (купюри одного зразка замінюються на купюри іншого зразка, а масштаб цін (величина грошової одиниці) не змінюється) та деномінаційні (здійснюється деномінація грошей у бік збільшення грошової одиниці (масштабу цін))
<i>за характером обміну старих грошей на нові</i>	
неконфіскаційні	за єдиним коефіцієнтом здійснюється уцінка запасу грошей, доходів і цін для всіх економічних суб'єктів однаково, тобто незалежно від поданих до обміну запасів старих грошей чи інших критеріїв (готівкові запаси, безготівкові запаси тощо). Так була проведена грошова реформа в Україні у вересні 1996 р

1	2
конфіскаційні	співвідношення обміну грошей диференціюється залежно: від величини поданого до обміну запасу старих грошей (чим вона більша, тим менше співвідношення обміну, чи встановлюється ліміт на обмін банкнот); від форми зберігання запасу старих грошей (вклади в банки можуть обмінюватися за меншим коефіцієнтом, ніж готівка); від форми власності власника грошей (для державних власників грошей обмін може здійснюватися за більш пільговою пропорцією, ніж для приватних). До цього типу реформ належить і так звана <i>нуліфікація</i> , коли старі грошові знаки оголошуються недійсними і вилучаються з обороту, а замість них випускаються нові гроші
<i>за порядком введення в обіг нових грошей</i>	
одномоментні	введення нових грошей в обіг здійснюється за короткий строк (7–15 днів), протягом якого технічно можливо обміняти старі гроші на нові
паралельного типу	випуск в оборот нових грошових знаків здійснюється поступово, паралельно з обігом старих знаків, і вони тривалий час функціонують одночасно
Грошові реформи являють собою повну або часткову перебудову грошової системи, яку проводить держава з метою оздоровлення грошей чи поліпшення механізму регулювання грошового обороту стосовно нових соціально-економічних умов чи одне і друге водночас	

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	За змістом інфляція – це:	А. процес стримування зростання грошової маси в обігу; Б. знецінення грошей внаслідок переповнення каналів обігу грошовою масою; В. знецінення національної грошової одиниці порівняно з іноземними і міжнародною валютами; Г. підвищення вартості грошової одиниці; Д. всі відповіді правильні
2.	Залежно від росту цін за товарними групами інфляція поділяється на:	А. очікувана, неочікувана; Б. локальна, світова; В. збалансована, незбалансована; Г. попиту та пропозиції; Д. правильна відповідь відсутня
3.	За формою прояву інфляція поділяється на:	А. повзуча, помірна, галопуюча, гіперінфляція; Б. збалансована, незбалансована; В. цінова, заощаджень, девальвація; Г. очікувана, неочікувана; Д. правильна відповідь відсутня
4.	Помірна інфляція характеризується таким зростанням цін:	А. до 5 %; Б. 5 – 20 %; В. 20 – 50 %; Г. більше 100%; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
5.	Інфляція, яка супроводжується одночасним підвищенням рівня цін та рівня безробіття:	А. дефляція; Б. стагфляція; В. девальвація; Г. нуліфікація; Д. всі відповіді вірні
6.	Інфляція, яка викликана підвищенням цін під впливом підвищення попиту на товари та послуги внаслідок зростання доходів населення, збільшення державних витрат тощо:	А. інфляція попиту; Б. інфляція пропозиції; В. стагфляція; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
7	Зміну в часі загального рівня цін на всі товари і послуги, що реалізовані кінцевим споживачам характеризує:	А. індекс споживчих цін; Б. індекс цін виробників; В. дефлятор валового внутрішнього продукту; Г. індекс цін Ласпейреса; Д. всі відповіді правильні
8	Грошова реформа – це:	А. реформи, які проводяться державою з метою введення в оборот нової грошової одиниці; Б. реформи, що проводяться державою з метою зміцнення грошової системи без зміни самої системи; В. заходи знецінення грошей; Г. повне або часткове перетворення грошової системи з метою стабілізації та зміцнення грошового обігу; Д. правильна відповідь відсутня
9	Антиінфляційна політика – це:	А. заходи державного регулювання економіки, спрямовані на зниження рівня інфляції; Б. сукупність заходів держави, направлених на зміну грошової маси, обсягів кредитів, рівня процентних ставок та інших показників грошового обороту та ринку капіталів; В. сукупність державних заходів зі стабілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використанню для здійснення державою своїх функцій; Г. правильна відповідь відсутня; Д. всі відповіді правильні
10	Мета формальної грошової реформи:	А. зміна існуючого масштабу цін; Б. зміна зовнішнього вигляду грошової одиниці; В. безеквівалентне вилучення у населення і суб'єктів господарювання частини грошової маси; Г. зміна елементів грошової системи; Д. правильна відповідь відсутня
11	Основними формами боротьби з інфляцією є:	А. додаткова емісія грошей; Б. грошові реформи; В. антиінфляційна політика; Г. залучення коштів в іноземних держав; Д. правильна відповідь Б і В

1	2	3
12	Офіційне зниження державою металевого вмісту та курсу національних грошей щодо іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць, називається:	А. нуліфікація; Б. девальвація; В. ревальвація; Г. деномінація; Д. правильна відповідь відсутня
13	Оголошення державою знецінення паперових грошових знаків недійсними називається:	А. деномінація; Б. девальвація; В. нуліфікація; Г. ревальвація; Д. всі відповіді правильні
14	Грошова реформа в Україні із запровадженням діючої грошової одиниці відбулася:	А. у серпні 1991 року; Б. у січні 1992 року; В. у вересні 1996 року; Г. у вересні 1998 року; Д. правильна відповідь відсутня
15	Розширення кредитних операцій банків та інших кредитних закладів спричиняє:	А. відкрити інфляцію; Б. подавлену інфляцію; В. інфляцію попиту; Г. інфляцію витрат виробництва; Д. всі відповіді правильні
16	Як впливають на динаміку цін інфляційні очікування:	А. підвищують; Б. знижують; В. підтримують на стабільному рівні; Г. правильна відповідь відсутня Д. всі відповіді правильні
17	Які наслідки мала гіперінфляція в Україні в 1992-1994рр.:	А. прискорення розвитку виробництва; зростання зайнятості; скорочення виробництва ВВП; Б. збільшення бюджетного дефіциту; зростання рівня життя населення; скорочення бартеризації економіки; В. зниження реальних доходів населення; збільшення бюджетного дефіциту; скорочення виробництва ВВП; Г. правильна відповідь відсутня; Д. всі відповіді правильні
18	При дефляції збільшується:	А. виробництво; В. купівельна спроможність грошей; Д. ціни Б. зайнятість; Г. грошова маса;
19	Що з переліченого не має відношення до інфляції, обумовленої зростанням витратів виробництва	А. зростанням цін на ресурси; Б. доганяюче зростання заробітної плати; В. шоки пропозиції; Г. зростання зайнятості і ВВП; Д. правильна відповідь відсутня
20	Дефлятор валового внутрішнього продукту визначається як відношення:	А. номінального ВВП до реального ВВП; Б. реального ВВП до номінального ВВП; В. реального ВВП до індексу споживчих цін; Г. номінального ВВП до індексу споживчих цін; Д. правильна відповідь відсутня

Теми рефератів

1. Особливості інфляції в Україні в 1993-94 р.р.
2. Грошові реформи в умовах “шокової терапії”.
3. Теоретико-концептуальні основи таргетування інфляції.
4. Грошові реформи в Україні.

Питання для самостійного вивчення

1. Дайте визначення поняття інфляції. Які відмінності існують у трактуванні поняття інфляції?
2. Чи є відмінності у трактуванні суті інфляції кейнсіанцями і монетаристами?
3. Що таке критична точка розвитку інфляційного процесу?
4. У чому полягають причини інфляції. Чому М. Фрідман вважає, що інфляція скрізь і завжди є монетарним феноменом?
5. Чи будь-яке зростання цін є інфляцією? Чи зводиться інфляція тільки до зростання цін?
6. Що таке повзуча, галопуюча і гіперінфляція?
7. Чи завжди інфляція негативно впливає на економіку?
8. Чому в Україні інфляція набула форми стагфляції?
9. Назвіть особливості інфляції в Україні в 90-ті роки?
10. Яку роль відіграє бюджетний дефіцит у розвитку інфляції?
11. Дайте визначення поняття грошової реформи?
12. Які види грошових реформ Ви знаєте?
13. Назвіть основні особливості грошової реформи в Україні?
14. Як і чому виникла проблема компенсації населенню заощаджень, втрачених унаслідок гіперінфляції?

Використана та рекомендована література

- [3], [7], [48], [49], [51], [52], [53], [73], [76], [86], [91], [92], [94], [103], [124], [154].

Заняття 6

Валютний ринок та валютні системи

План лекційного заняття

- 6.1. Сутність валюти та валютних відносин
- 6.2. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку
- 6.3. Валютний курс
- 6.4. Валютні системи та валютне регулювання. Особливості формування валютної системи України

План семінарського заняття

1. Сутність валюти та валютних відносин
2. Конвертованість валюти
3. Валютний ринок
4. Види операцій на валютному ринку
5. Валютний курс
6. Валютні системи та валютне регулювання
7. Особливості формування валютної системи України
8. Платіжний баланс та золотовалютні резерви в механізмі валютного регулювання
9. Світова та міжнародна валютні системи
10. Міжнародні ринки грошей та капіталів

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

6.1. Сутність валюти та валютних відносин. Конвертованість валюти

Таблиця 6.1

Види валютних цінностей та їх характеристика

<i>Види валютних цінностей</i>	<i>Характеристика</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Валюта України	грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет та в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках в банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України

<i>платіжні документи та інші цінні папери, які виражені у валюті України</i>	акції, облігації, купони до них, бони, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи
Іноземна валюта	іноземні грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обміну на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України
<i>платіжні документи та інші цінні папери, які виражені в іноземній валюті або банківських металах</i>	акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи
<i>банківські метали</i>	золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені (афіновані) до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів

ПРАВО ВЛАСНОСТІ на валютні цінності	
<i>резиденти</i>	<i>нерезиденти</i>
<ul style="list-style-type: none"> – можуть бути власними, що знаходяться на території України та за межами України, крім випадків, передбачених законодавчими актами України; – можуть здійснювати валютні операції 	<ul style="list-style-type: none"> – можуть бути власними, що знаходяться на території України; – можуть здійснювати валютні операції

Рис. 6.1. Право власності на валютні цінності

СТАТУС ВАЛЮТИ УКРАЇНИ

- єдиний законний засіб платежу на території України, який приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог та зобов'язань, якщо інше не передбачено актами валютного законодавства України
- порядок ввезення, переказування і пересилання з-за кордону, а також вивезення, переказування і пересилання за кордон резидентами і нерезидентами валюти України визначається Національним банком України. Суми у валюті України, що були вивезені, переказані, переслані на законних підставах за кордон, можуть бути вільно ввезені, переслані, переказані назад в Україну

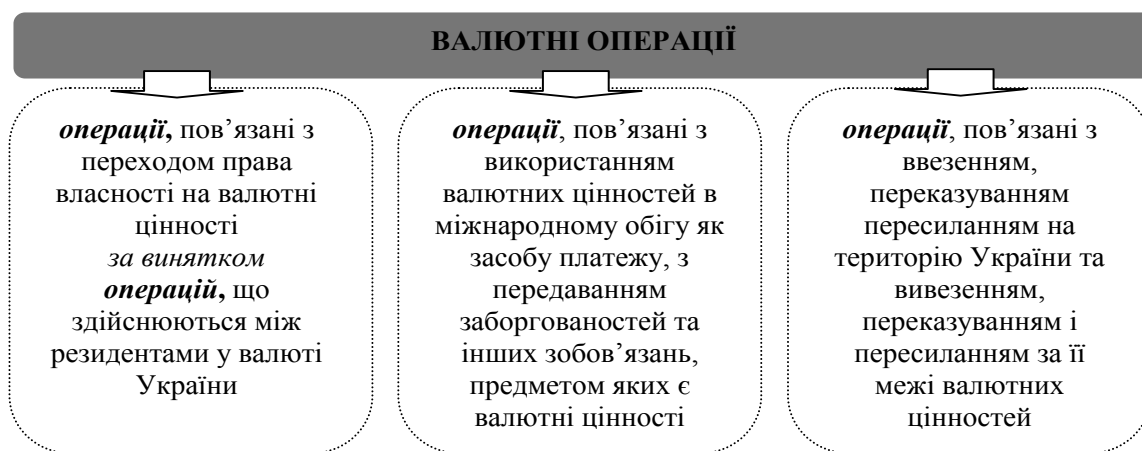
Уповноважені банки зобов'язані купувати іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів з метою забезпечення виконання зобов'язань резидентів.

Валютні цінності та інше майно резидентів, яке перебуває за межами України, підлягає обов'язковому декларуванню у Національному банку України.

Порядок і терміни декларування встановлюються Національним банком України.

6.2. Валютний ринок. Види операцій на валютному ринку

Валютний ринок – це система стійких економічних та організаційних відносин, пов'язаних з операціями купівлі-продажу іноземних валют та платіжних документів у іноземних валютах. На валютному ринку здійснюється широке коло операцій щодо зовнішньоторговельних розрахунків, туризму, міграції капіталів, робочої сили тощо, які передбачають використання іноземної валюти покупцями, продавцями, посередниками, банківськими установами та фірмами.

Рис. 6.2. Види валютних операцій

На сьогодні сформувалися такі найбільші регіональні валютні ринки:

- Європейський (Лондон, Франкфурт-на-Майні, Париж, Цюріх);
- Американський (Нью-Йорк, Чикаго, Лос-Анджелес, Монреаль);
- Азіатський (Токіо, Гонконг, Сінгапур, Бахрейн).

Специфічним міжнародним ринком валют країн Західної Європи є ринок євровалют, де операції здійснюються у валютах цих країн, а сам ринок євровалют є одним із секторів євrorинку. Він є автономним і незалежним оптовим ринком, який не піддається національному регулюванню.

Валютні ринки виконують наступні функції:

- своєчасне здійснення міжнародних розрахунків;
- страхування валютних і кредитних ризиків;
- взаємозв'язок світових валютних, кредитних і фінансових ринків;
- диверсифікацію валютних резервів банків, підприємств, держави;
- регулювання валютних курсів (ринкові і державні);
- отримання спекулятивного прибутку їх учасниками у вигляді різниці курсів валют;
- проведення валютної політики, направленої на державне регулювання економіки, а останнім часом – як складова частина узгодженої макроекономічної політики.

Учасниками валютних ринків виступають:

- центральні банки країн, які через ці ринки управляють валютними резервами, підтримують курс національної валюти, проводять валютну інтервенцію, а також регулювання відсоткових ставок за вкладами в національній валюті;
- інвестиційні фонди, що здійснюють диверсифіковане управління портфелями активів, розміщуючи валюти у високоліквідні і надійні цінні папери урядів і корпорацій різних країн;
- інститути небанківського характеру (страхові та пенсійні фонди, інвестиційні компанії).

За спеціалізацією валютні ринки можна підрозділити на:

- ринки процентних ставок на іноземні валюти;
- ринки конверсійних операцій;
- ринки окремих розрахункових одиниць.

За видами валютних операцій:

- спот-ринки;
- ф'ючерсні ринки;
- форвард-ринки;
- своп-ринки.

За об'єктами торгівлі валютні ринки можуть мати такі сегменти:

- фореक्सний ринок, де торгують безготівковою валютою (forex);
- готівковий (банкнотний) ринок, де валюта фізично рухається у просторі.

Крім того, залежно від характеру дій з валютного регулювання та валютних обмежень можна виділити вільні та невольні (обмежені) валютні ринки.

Згідно з національним законодавством в Україні діє такий порядок організації торгівлі іноземною валютою:

1. Торгівля іноземною валютою на території України резидентами і нерезидентами – юридичними особами здійснюється через уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що одержали ліцензію на торгівлю іноземною валютою Національного банку України, виключно на міжбанківському валютному ринку України. Структура міжбанківського валютного ринку, а також порядок та умови торгівлі іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку визначаються Національним банком України.

2. Уповноважені банки та інші кредитно-фінансові установи, що одержали ліцензію Національного банку України:

а) від свого імені купують і продають іноземну валюту на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів і нерезидентів;

б) мають право від свого імені і за свій рахунок купувати іноземну валюту готівкою у фізичних осіб – резидентів і нерезидентів, а також продавати її фізичним особам – резидентам.

6.3. Валютний курс

Валютний курс як економічна категорія являє собою ціну грошової одиниці однієї країни, виражену в грошових одиницях інших країн. Він є об'єктивним економічним показником, який відображає тенденції внутрішнього економічного розвитку певної країни та стан і перспективи зовнішньоекономічних відносин. Якщо основні характеристики кожної валюти формуються у межах національних господарств, то їхнє кількісне співвідношення відбувається у зовнішньоекономічній сфері.

Фактори, які впливають на курси валют (попит і пропозиція):

1) довгострокові:

- процентні ставки;
- стан поточного торгового балансу;
- рівень інфляції;
- економічні умови (і відповідні політичні умови);
- втручання держави;

2) короткострокові: ринкова ситуація

Курс національної валюти до іноземної визначається і встановлюється через валютне котирування.

Валютне котирування - це встановлення курсів іноземних валют відповідно до чинних законодавчих норм і практики, що склалася. Котирування валют здійснюють державні (національні) або найбільші комерційні банки.

У більшості країн використовується **пряме котирування** іноземної валюти, коли за умовну одиницю приймається одиниця іноземної валюти і до неї прирівнюється певна кількість національних грошових одиниць або їхніх часток.

При **непрямому (зворотному) методі валютного котирування** за умовну одиницю береться одиниця національної валюти і до неї прирівнюється певна кількість одиниць (або часток) іноземної валюти.

При котируванні валют розрізняють поняття **“база котирування” (базова валюта)** та **“валюта котирування”** (валюта, що котирується). Базовою є валюта, відносно якої котируються інші валюти.

Котирування валют для торгово-промислової клієнтури, як правило базується на крос-курсі. **Крос-курс** – співвідношення між двома валютами, яке впливає із їх курсів щодо третьої валюти. Наприклад,

Курс національної валюти визначається кількістю іноземної валюти яку можна купити або продати за одиницю національної валюти на певний момент часу.

Курс іноземної валюти визначається кількістю національної валюти, яку можна купити або продати за одиницю іноземної валюти на певний момент часу. Наприклад, курс національної валюти України – гривні – 0,04 дол./грн. Курс іноземної валюти – долара США 25 грн./дол. Курси національної та іноземної валют є взаємно оберненими величинами, які відповідають одній і тій самій пропорції обміну двох валют.

Інформація про курси валют міститься на сторінках численних періодичних видань. Найвідоміші з них: англійська “Financial Times”, американський “Wall Street Journal”, збірник “Міжнародна фінансова статистика” (International Financial Statistics), який є основним статистичним виданням Міжнародного валютного фонду.

При котируванні валют вказуються курси, за якими банки певної країни купують іноземну валюту (курс покупця - bid rate - BR) а також курси, за якими ці банки продають іноземну валюту (курс продавця - ask rate - AR). Різниця між курсами продавців і покупців (маржа (спред)) складає прибуток банку, який здійснює ці операції:

$$BAS = AR - BR / AR \cdot 100\% \quad (1)$$

де AR - курс купівлі валюти (курс продавця);

BR - курс продажу валюти (курс покупця);

BAS - продажно-купівельна маржа (спред).

Купівельна спроможність (сила валюти) виражається як сума товарів та послуг, які можна придбати за певну грошову одиницю, визначена порівняно з базовим періодом.

Розрізняють різні види валютних курсів: курси спот і форвард; номінальні та реальні; двосторонні та багатосторонні (ефективні); крос-курси; курси продавця та покупця.

Валютний курс спот (spot rate). Обмінний курс спот - це результат котирування двох валют за умовами їх негайної поставки. Інакше кажучи, обмінний курс спот являє собою поточний курс обміну двох валют “vis-a-vis”.

Валютний курс форвард (forward rate). На додаток до обмінного курсу спот економічні агенти можуть домовитися у поточний момент про обмін валют у визначений час у майбутньому, найчастіше – через 1 місяць (30 днів), 3 місяці (90 днів), 6 місяців (180 днів), 9 місяців (270 днів) та 1 рік (360 днів). Обмінний курс, за яким може бути здійснено таку купівлю або продаж валюти, відомий як форвардний обмінний курс.

Номінальний валютний курс (nominal exchange rate). Відносна ціна двох валют, тобто пропорція їхнього обміну одна на одну і є номінальним валютним курсом. Ця величина показує, скільки номінальних грошових одиниць однієї країни можна обміняти за одну валютну одиницю іншої. Номінальний обмінний курс зазвичай надається у формі індексу. Наприклад, якщо у базовому періоді номінальний обмінний курс долара до фунта дорівнював 2.00 дол./1 фунт, а у наступному періоді 2,20 дол./1 фунт, то номінальний індекс фунта зміниться порівняно з базовим періодом з і 100 до 110, що означає подорожчання фунта проти долара на 10%.

Для оцінки конкурентних позицій країни на зовнішніх ринках розраховується реальний обмінний курс.

Реальний обмінний курс (real exchange rate). Реальний обмінний курс – це номінальний обмінний курс, скоригований на відносний рівень цін у двох країнах.

Алгебраїчно реальний обмінний курс описується як:

$$S_r = S \cdot \frac{P}{P^*}, \quad (2)$$

де S_r – індекс реального обмінного курсу;

S – номінальний обмінний курс в індексній формі (одиниця національної валюти в іноземній валюті);

P – індекс рівня внутрішніх цін;

P^* – індекс рівня зовнішніх цін.

Ефективний обмінний курс (effective exchange rate) є виміром знецінення або подорожчання валюти проти середньозваженого кошика валют. Розрахунок ефективних валютних курсів здійснюється за методикою МВФ, яка дістала назву моделі багатостороннього обмінного курсу – MERM (Multilateral Exchange Rate Model). Отже, за своєю природою ефективний валютний курс є розрахунковим.

До факторів, що впливають на валютний курс, можна віднести:

- довгострокові (структурні), які формують основні вартісні характеристики грошових одиниць як основи товарного наповнення грошей - це продуктивність праці, довгострокові темпи зростання національного доходу, місце і роль країни у світовій торгівлі й вивозі капіталу. Зазначені фактори формують довгочасні пропозиції обміну між грошовою масою і товарами та послугами, тобто реальну купівельну спроможність валюти певної країни;

- середньострокові - стан платіжного балансу країни, відносний рівень процентних ставок, різниця в темпах зростання цін;

- короточасні (кон'юнктурні) фактори складають в основному психологічні моменти, – це насамперед компетентна думка провідних банкірів, валютних дилерів, керуючих валютними відділами транснаціональних корпорацій про найближчі перспективи ймовірної зміни валютних курсів. Такий же короточасний вплив на валютні курси справляють і валютні інтервенції.

Серед наведених факторів найбільш істотний вплив на валютний курс має стан платіжного балансу тієї чи іншої країни. Якщо він є активним, то й курс валюти має тенденцію до підвищення, і навпаки, якщо, наприклад, певна країна має пасивний платіжний баланс на світовому ринку, то це означає, що за певний період її валютні витрати перевищують надходження з-за кордону. За цих умов пропозиція валюти цієї країни на світових ринках зростає, і коли перевищить попит, її курс впаде.

Валютний курс впливає на міжнародні економічні відносини, перерозподіл між окремими державами тієї частки їхнього сукупного суспільного продукту, яка реалізується на зовнішніх ринках, конкурентоспроможність компаній, на співвідношення експортно-імпортних цін тощо.

Так, зниження курсу національної валюти вигідне експортерам, бо дає їм змогу постачати товари на зовнішній ринок за цінами, нижчими середньосвітових, але водночас здорожує імпорт. Це призводить до зростання цін у країні, зниження обсягів ввозу товарів та спаду рівня споживання. За цих умов загострюється проблема зовнішньої заборгованості. І навпаки, при

підвищенні курсу національної валюти знижується ефективність експорту, падає конкурентоспроможність внутрішніх цін; що стосується імпорту, то він збільшується, зростає приплив у країну капіталів з-за кордону.

Сучасний етап розвитку грошово-валютних відносин характеризується множинністю валютних курсів. Відбувається постійний пошук найефективніших засобів стабілізації та регулювання валютних курсів.

Фіксовані валютні курси передбачають наявність твердих зареєстрованих паритетів, які лежать в основі валютних курсів і підтримуються державними валютними органами. Є два види фіксованих валютних курсів:

- *реально фіксовані курси*, що спираються на золотий паритет і допускають відхилення валютного курсу від золотого паритету в межах “золотих точок” (що можливо лише при золотомонетному стандарті);

- *договірні фіксовані курси*, що спираються на погоджений еталон, - офіційну ціну золота, на поєднання золота та певних валют чи на одну або декілька валют. За узгодженим еталоном визначаються валютний паритет і граничне допустимі амплітуди відхилень валютного курсу від валютного паритету.

Фіксовані валютні курси використовуються за умови наявності в країні кризових явищ, при нестабільній економіці, коли використання подібного режиму валютного курсу забезпечує більш низькі темпи інфляції. За цих умов менш вірогідною є дестабілізуюча спекуляція валютою за умови утримання курсу на постійному рівні відповідними офіційними державними структурами.

Другим різновидом валютних курсів, що використовуються в сучасних грошово-валютних відносинах, є досить поширена система плаваючих курсів, за якої взагалі немає валютних паритетів.

Плаваючі валютні курси, що змінюються під впливом попиту і пропозиції на ринку, можуть у свою чергу використовувати такі режими:

- *незалежне плавання*: курс валюти формується на девізних ринках при помірних інтервенціях центральних банків. Таку різновидність плаваючих курсів використовують деякі розвинуті країни та країни, що розвиваються. Серед них США, Японія, Велика Британія, Швейцарія, Канада, Аргентина, Австралія, Венесуела, Індія, Гана, Філіппіни, Азербайджан тощо. Його успішне використання можливе за умов економічної і політичної стабільності, повної відсутності інфляції або незначного її рівня, усталеної макроекономічної політики;

- *кероване (регульоване) плавання* схоже з незалежним плаванням, але наявне більше втручання центральних банків (валюти Ізраїлю, Туреччини,

Росії, України, Греції, Індії, Китайської Народної Республіки, Південної Кореї, Югославії, Польщі, Словенії, Сінгапуру та ін.). При режимі керованого плавання, що носить назву змішаного, держава вибирає валютний режим з урахуванням конкретної економічної ситуації, намагаючись подолати абсолютизацію жорсткого фіксування чи вільного плавання. Змішаний валютний курс іншими словами можна охарактеризувати як контрольований плаваючий курс. Однією з форм такого контролю є введення так званого курсового валютного коридору - встановлення мінімального і максимального значення відхилення валютного курсу. Для здійснення цієї політики, за якої втручання держави призначене пом'якшувати різкі короточасні чи середньострокові коливання валютного курсу, необхідна наявність значних валютних резервів.

- *змішане плавання* щодо однієї валюти (долара США). Такий курс національної валюти використовують Бахрейн, Саудівська Аравія, Катар, Об'єднані Арабські Емірати;

- *спільне плавання*, яке використовує валютне угруповання ЄС, причому з двома валютними режимами – один для валютних операцій серед членів Союзу, інший - для відносин країн - членів Європейського Союзу з іншими партнерами, що знаходяться в позасоюзній зоні.

Сьогодні сфера лібералізації валютних відносин інтенсивно розширюється. Збільшується кількість країн, які прийняли на себе зобов'язання за статтею VIII Статуту Міжнародного валютного фонду, яка забороняє:

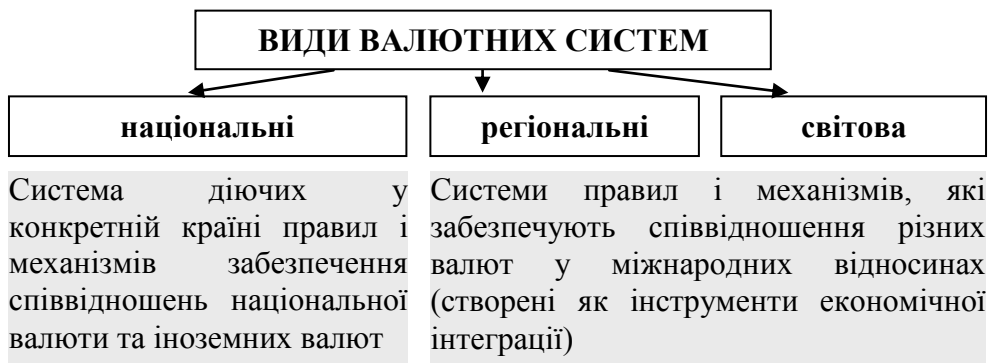
- вводити обмеження на проведення платежів і переведень за поточними операціями;

- використовувати множинність валютних курсів без згоди на це МВФ;

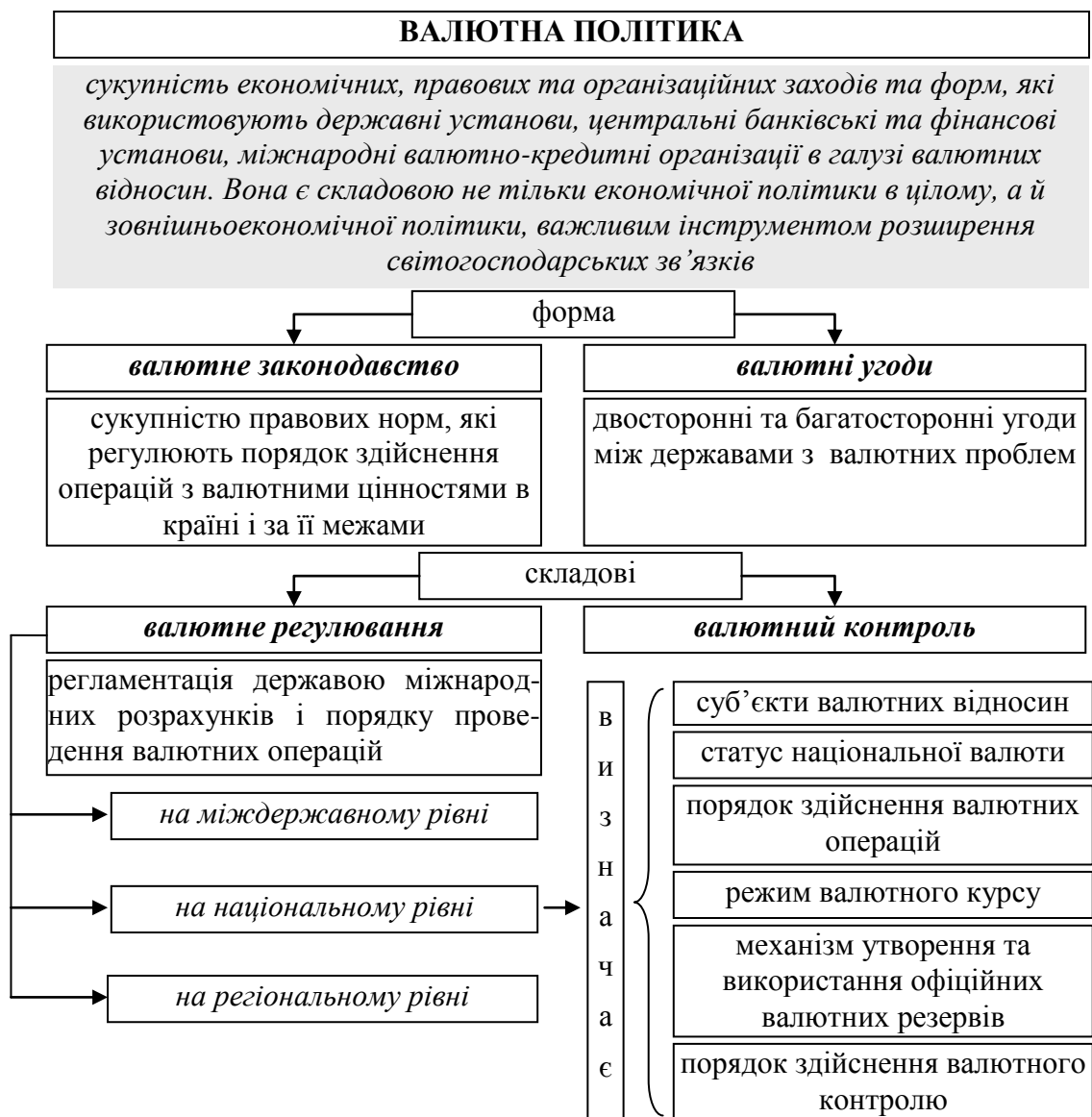
- брати участь у дискримінаційних валютних угодах. Посилюється тенденція до відміни обмежень у сфері міжнародного руху капіталів (йдеться про повну свободу конвертованості валют). Намітилися неординарні підходи до валютної політики взагалі. Отже, поволі створюється нова модель світового валютного устрою.

Введення множинності гнучких валютних курсів об'єктивно відображає посилення впливу ринкових сил на формування валютних курсів у сучасній системі міжнародних валютних відносин. Однак це зовсім не означає повної відмови держави від впливу на формування валютних курсів. Відбувається перехід до відповідно більш еластичних методів державного регулювання.

6.4. Валютні системи та валютне регулювання. Особливості формування валютної системи України

Рис. 6.3. Види валютних систем

Рис. 6.4. Валютна політика: сутність, складові та форма прояву

Еволюція світової валютної системи⁵

<i>Критерії</i>	<i>Паризька валютна система з 1867 р.</i>	<i>Генуезька валютна система з 1922 р.</i>	<i>Бреттон-Вудська валютна система з 1944 р.</i>	<i>Ямайська валютна система з 1976-1978 рр.</i>	<i>Європейська валютна система з 1979 р. (регіональна)</i>
База	Золотомонетний стандарт	Золотодевизний стандарт	Золотодевизний стандарт	Стандарт СДР	Стандарт ЕКЮ
Використання золота як світових грошей	Золоті паритети Золото як резервно-платіжний засіб Конвертованість валют у золото		Конвертованість долара США в золото за офіційною ціною	Офіційна демонетизація золота	Об'єднання 20 % офіційних золото-доларових резервів. Використання золота для часткового забезпечення емісії ЕКЮ, переоцінка золотих резервів за ринковою ціною
Режим валютного курсу	Вільні курси, що коливаються у межах золотих точок	Вільні курси, що коливаються без золотих точок (з 30-х років)	Фіксовані паритети і валютні курси ($\pm 0,75\%$, $\pm 1\%$)	Вільний вибір режиму валютного курсу	Спільно плаваючі курси у межах $\pm 2,25\%$, $\pm 15\%$ з серпня 1993 р. ("Європейська валютна зона")
Інституційна структура	Конференція	Конференція	МВФ – орган міждержавного валютного регулювання	МВФ, наради у "верхах"	Європейський фонд валютного співробітництва; з 1994 р. Європейський валютний інститут

⁵ Міжнародні валютно-кредитні відносини. Підручник / за ред. Філіпенко А.С. / - К.: Либідь, 1997. – 208 с.

РІВНІ ВАЛЮТНОЇ ПОЛІТИКИ	
<i>Рівень приватних підприємств</i>	ТНК та ТНБ, що мають величезні валютні ресурси й беруть участь у валютних відносинах, активно впливаючи на них шляхом укладання великих спекулятивних валютних угод
<i>Національний рівень</i>	рівень валютної політики окремої держави провідники: Міністерство фінансів, Центральний банк, органи валютного контролю на валютне регулювання впливають: норми та принципи міжнародних валютно-кредитних організацій
<i>Міждержавний рівень</i>	орган, що розробляє і здійснює валютне регулювання: МВФ організаційна форма: наради з актуальних проблем економіки та політики на вищому рівні з обмеженим числом учасників

Рис. 6.5. Рівні валютної політики

Таблиця 6.3

Форми валютної політики та їх характеристика

<i>Форми валютної політики</i>	<i>Зміст</i>
<i>1</i>	<i>2</i>
Поточна валютна політика	сукупність заходів, спрямованих на щоденне, оперативне регулювання валютного курсу, валютних операцій, діяльності валютного ринку та ринку золота, у тому числі за допомогою дисконтної та девізної політики, зокрема валютної інтервенції, валютних обмежень, валютного субсидування та диверсифікації валютних резервів <i>Основне завдання:</i> забезпечення нормального функціонування міжнародних та національних механізмів світової валютної системи, підтримка рівноваги платіжних балансів
Валютна дисконтна (облікова) політика	система економічних, правових та організаційних заходів щодо використання облікової ставки відсотка для регулювання руху інвестицій та балансування платіжних зобов'язань, орієнтованого регулювання валютного курсу; складовий елемент поточної валютної політики, яка впливає на сферу внутрішньої економіки, стан грошового попиту, динаміку та рівень цін, обсяг грошової маси, а також на міжнародні економічні відносини, зокрема на міграцію короткострокових інвестицій та на сфери їх взаємодії. Наприклад, за пасивного платіжного балансу в умовах вільного пересування капіталів підвищення облікової ставки стимулює приплив капіталів з країн, де наднизька відсоткова ставка, та стримує відтік національних капіталів. Все це сприяє поліпшенню стану платіжного балансу і підвищенню валютного курсу. Знижуючи офіційну ставку, центральний банк розраховує на відтік національних і закордонних капіталів для зменшення активного сальдо платіжного балансу і зниження курсу своєї валюти. Водночас слід пам'ятати, що мета зовнішньої та внутрішньої економічної (у тому числі валютної) політики можуть не збігатися. Ці суперечності знижують ефективність дисконтної політики. Якщо відсоткові ставки знижуються з метою пожвавлення кон'юнктури, то це негативно впливає на платіжний баланс і викликає відтік капіталів. Підвищення облікової ставки з метою поліпшення платіжного балансу негативно впливає на економіку, якщо вона перебуває у кризовому стані

1	2
Валютна дивізона політика	система регулювання валютного курсу через придбання та продаж державними органами іноземної валюти за допомогою валютної інтервенції та валютних обмежень
Довгострокова (структурна) політика	охоплює досить тривалий період та передбачає довгострокові заходи структурного характеру щодо послідовної зміни валютного механізму та передбачає заходи, спрямовані на зміну ключових елементів валютної системи, таких як порядок міжнародних розрахунків, режим валютних курсів і паритетів, використання золота і резервних валют, міжнародних платіжних засобів, функціональних завдань міжнародних та регіональних валютно-кредитних та банківських організацій <i>Основні методи:</i> міждержавні переговори та угоди, насамперед у межах Міжнародного валютного фонду та на регіональному рівні, а також валютні реформи. <i>Об'єктивні фактори:</i> посилення економічної взаємозалежності національних господарств, зміни їх місця та ролі у світогосподарських відносинах, сталість інтересів їх суб'єктів. Довгострокова (структурна) валютна політика як сукупність заходів, спрямованих на здійснення тривалих структурних змін у світовій валютній системі, у свою чергу, впливає на поточну політику

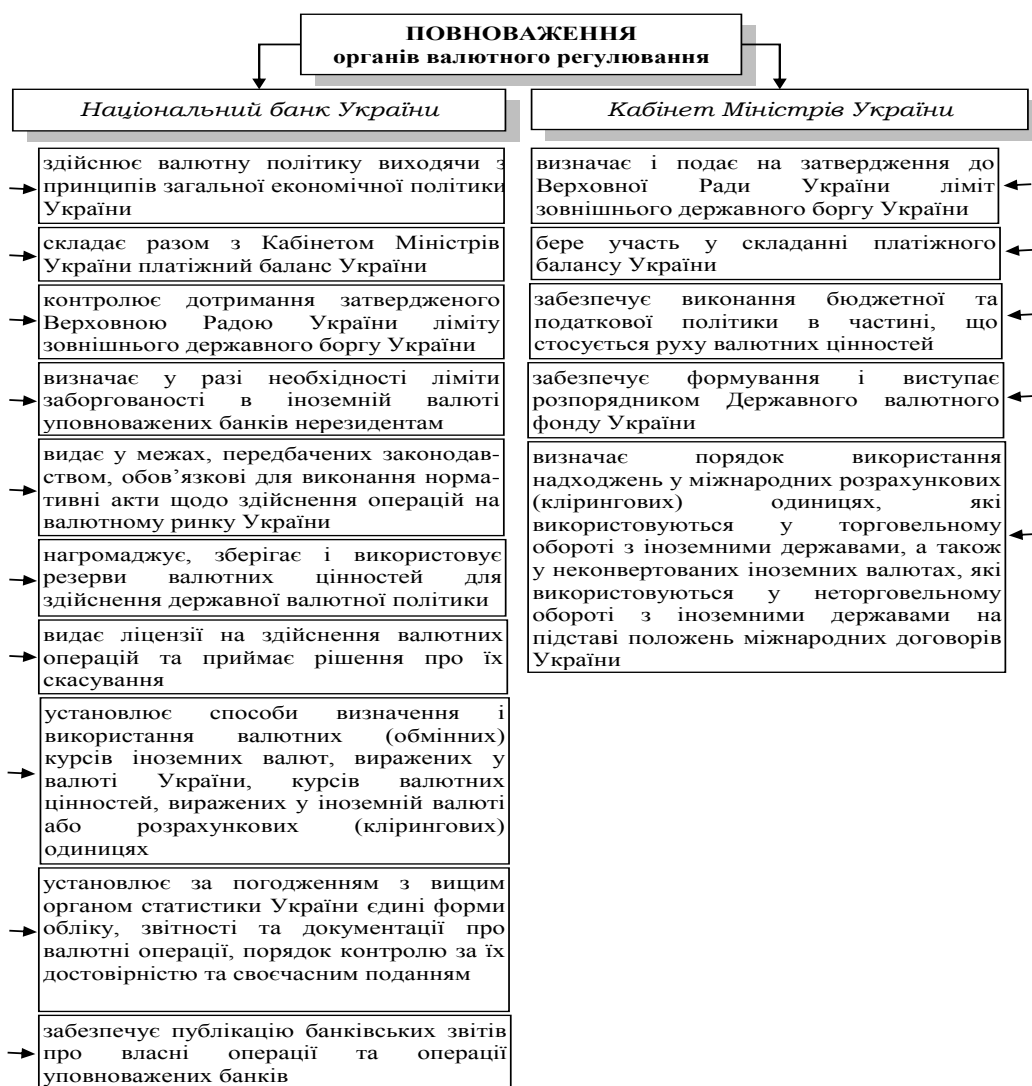
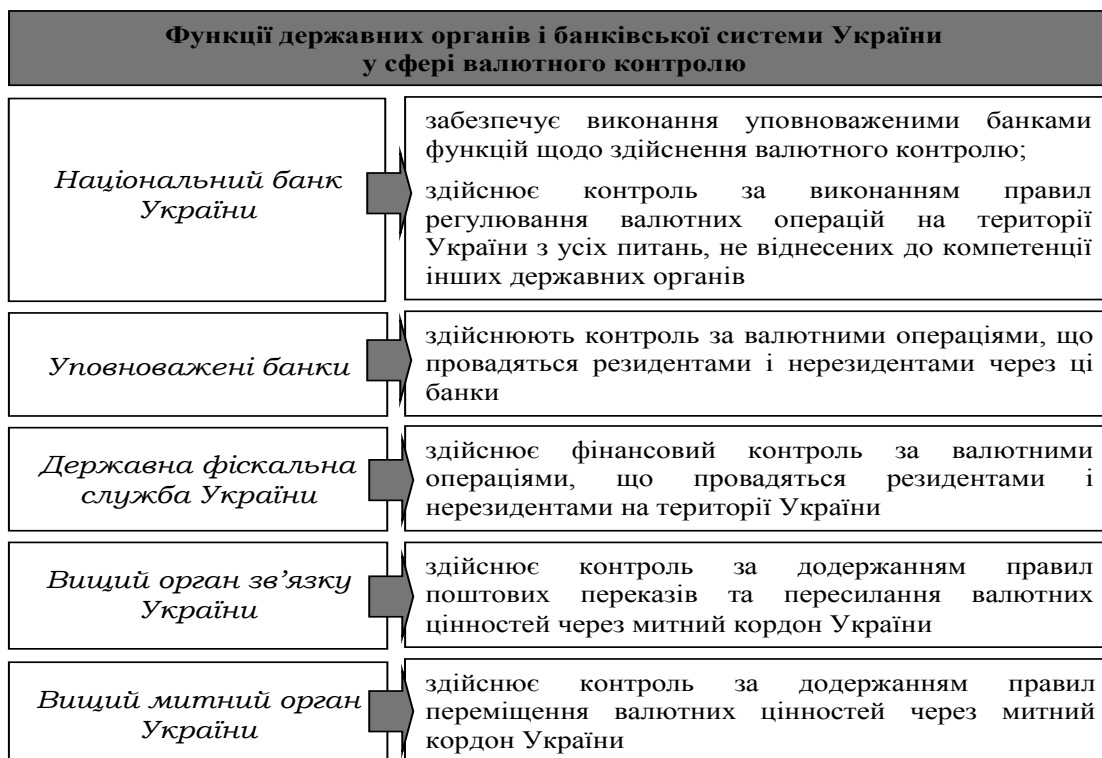

Рис. 6.6. Повноваження органів валютного регулювання

Рис. 6.7. Функції державних органів і банківської системи України у сфері валютного контролю

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Визначення курсу валют називають:	А. конвертуванням; Б. котируванням; В. інтервенцією; Г. зміною; Д. всі відповіді правильні
2.	Валютний курс – це:	А. ціна, за якою продаються і купуються активи; Б. ціна національної грошової одиниці, виражена в грошовій одиниці іншої держави; Г. об'єктивно зумовлений процес утворення регіональних зон, в межах яких забезпечується відносно стабільне співвідношення курсів національних валют; Д. правильна відповідь відсутня
3.	Конвертованість валюти – це:	А. встановлення курсу, пропорція обміну іноземної валюти на валюту даної країни з врахуванням відповідних економічних умов, законодавчих норм і практики; Б. співвідношення між грошовими одиницями двох країн, яке використовується для обміну валют; В. здатність валюти даної країни вільно обмінюватись на валюти інших країн за діючим курсом; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
4.	Якщо обсяг зобов'язань за іноземними валютами та банківськими металами перевищує обсяг вимог, то валютна позиція комерційного банку вважається:	А. відкритою; Б. закритою; В. короткою; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
5.	Грошова одиниця України:	А. вільноконвертована; Б. слабokonвертована; В. частковokonвертована; Г. неконвертована; Д. всі відповіді правильні
6.	Сукупність правових норм, які регулюють порядок здійснення операцій з валютними цінностями в країні та за її межами:	А. валютний контроль; Б. валютне регулювання; В. валютні угоди; Г. валютне законодавство; Д. правильна відповідь відсутня
7.	Система регулювання валютного курсу через придбання та продаж державними органами іноземної валюти за допомогою валютної інтервенції та валютних обмежень:	А. довгострокова валютна політика; Б. поточна валютна політика; В. валютна девізна політика; Г. валютна облікова політика; Д. всі відповіді правильні
8.	Хто встановлює граничні розміри маржі за операціями на міжбанківському валютному ринку України:	А. МВФ; Б. НБУ; В. Світовий банк; Г. Міністерство фінансів України; Д. правильна відповідь відсутня
9.	Хто здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України:	А. Національний банк України; Б. уповноважені банки; В. державна фіскальна служба України; Г. державні митні органи України; Д. всі відповіді правильні
10.	Дайте визначення крос-курсу:	А. курс конвертованої валюти до неконвертованої; Б. курс, офіційно встановлений центральним банком; В. курс двох валют, установлений за курсами цих валют до третьої валюти; Г. немає правильної відповіді Д. всі відповіді правильні
11.	Індивідуальні валютні ліцензії видаються:	А. резидентам та нерезидентам; Б. домашнім господарствам; В. комерційним банкам; Г. фінансово-кредитним установам; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
12	Об'єктом на валютному ринку виступають:	<p>А. резиденти та нерезиденти; Б. фізичні та юридичні особи; В. національні та іноземні валютні цінності; Г. фінансові посередники; Д. всі відповіді правильні</p>
13	Різновид строкових операцій, що полягає в купівлі-продажу валюти між двома суб'єктами з наступним переданням її в обумовлений строк і за курсом, визначеним у момент укладення контракту:	<p>А. ф'ючерсні операції; Б. форвардні операції; В. валютний опціон; Г. своп; Д. правильна відповідь відсутня</p>
14	Світова валютна система це:	<p>А. інституційно-функціональна форма організації міжнародних валютно-фінансових відносин, що юридично закріплена міждержавними домовленостями; Б. система міжнародних відносин, що регулює валютно-фінансові розрахунки; В. форма організації кредитно-валютних операцій на міжнародному ринку; Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді.</p>
15	Реальний обмінний курс це:	<p>А. номінальний обмінний курс, скоригований на відносний рівень цін у двох країнах; Б. номінальний обмінний курс, скоригований МВФ; В. номінальний обмінний курс, сформований реальною ситуацією на міжнародному валютному ринку; Г. правильна відповідь – В; Д. правильна відповідь відсутня</p>
16	Ф'ючерс це:	<p>А. банківський контракт, який засвідчує купівлю-продаж фінансових активів за стандартизованими вимогами за ціною, зафіксованою на момент укладання угоди; Б. біржовий контракт, який засвідчує зобов'язання купити або продати фінансовий актив за стандартизованими вимогами за ціною, зафіксованою на момент укладання угоди; В. різновид строкових операцій, за яких між учасниками укладається особлива угода, що надає одному з них право (але не обов'язок) купити чи продати другому певну суму валюти в установленний строк і за узгодженим курсом; Г. правильна відповідь – В; Д. правильна відповідь відсутня</p>

1	2	3
17	Валютні опціони:	<p>А. купуються і продаються брокерами від імені клієнтів;</p> <p>Б. здійснюються без посередників між банком і замовником;</p> <p>В. узгоджуються індивідуально банком і покупцем або придбається і продається на біржі;</p> <p>Г. різновид строкових операцій, за яких між учасниками укладається особлива угода, що надає одному з них право (але не обов'язок) купити чи продати другому певну суму валюти в установленний строк і за узгодженим курсом;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня</p>
18	Різниця між курсами продавця та покупця – це:	<p>А. маржа;</p> <p>Б. крос-курс;</p> <p>В. фіксинг;</p> <p>Г. курс спот;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня</p>
19	Зміна фіксованих валютних курсів на плаваючі відбулася у зв'язку з прийняттям:	<p>А. Бреттон-Вудської;</p> <p>Б. Європейської валютної системи;</p> <p>В. Кінгстонської угоди;</p> <p>Г. правильна відповідь відсутня;</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>
20	Курс спот – це:	<p>А. обмінний курс продажу чи купівлі, який використовується для валютних операцій без будь-якої угоди про здійснення майбутньої купівлі чи продажу;</p> <p>Б. курс, згідно з яким банк-резидент купує іноземну валюту за національну;</p> <p>В. співвідношення між двома валютами, яке визначено через їх курс до третьої валюти;</p> <p>Г. правильна відповідь відсутня;</p> <p>Д. всі відповіді правильні</p>

Теми рефератів

1. Валютна політика: основні етапи та особливості її реалізації в Україні.
2. Бреттон-Вудська валютна система.

Питання для самостійного вивчення теми

1. Чим поняття “валюта” відрізняється від поняття “гроші”?
2. Чи правомірно валюту ототожнювати з грошима у функції світових грошей? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Які види валют Ви можете назвати? За яким критерієм визначено кожний із видів валют, названий Вами?

4. Поясніть поняття “валютні відносини” і назвіть їх учасників (суб’єктів). Чи обмежуються валютні відносини тільки зовнішньоекономічними відносинами?
5. Що таке конвертованість валюти, які види конвертованості валюти Ви знаєте?
6. Яке економічне значення має вільна конвертованість валюти? У чому вона проявляється?
7. Чи потрібні якісь економічні передумови для вільної конвертованості валюти чи для її введення достатньо прийняти відповідний законодавчий акт?
8. Що таке валютний курс, які види валютних курсів Ви знаєте?
9. Що таке паритет купівельних спроможностей валют і чи має він зв’язок з курсом, як визначається?
10. Що таке реальний валютний курс? Чим він відрізняється від номінального курсу?
11. Що таке ефективний валютний курс? Який валютний курс протистоїть ефективному?
12. Які чинники впливають на величину валютного курсу та викликають його коливання?
13. Які види курсової політики Ви знаєте? До яких наслідків приводить кожний із напрямів курсової політики?
14. Що таке валютний ринок, які види валютних ринків Ви знаєте? У чому полягають переваги децентралізованого валютного ринку перед централізованим?
15. Назвіть усі функції валютних ринків та види операцій, що виконуються на них.
16. Чи всі поточні операції є операціями спот?
17. У чому полягає специфіка поточних і строкових операцій, у чому переваги і недоліки кожного з цих видів операцій?
18. У чому полягає сутність операцій форвард, ф’ючерс, валютний своп, опціон?
19. Що таке валютна система, валютна політика, валютне регулювання?
20. Назвіть органи валютної політики і валютного регулювання в Україні.
21. Назвіть основні інструменти валютної політики. Чому серед них є інструменти грошово-кредитної політики?
22. Що таке валютні обмеження і коли вони широко застосовуються?

23. Що таке платіжний баланс? Які статті платіжного балансу автоматично не врівноважуються? За рахунок яких джерел здійснюється балансування платіжного балансу?

24. Що таке золотовалютні резерви, яке їх економічне призначення та склад?

25. Як здійснюється використання золотовалютних резервів для підтримання платоспроможності резидентів України на світовому ринку та для впливу на внутрішню вартість національних грошей?

26. У чому полягає специфіка золота як резервного активу? Які воно містить у собі ризики?

27. Що таке Ямайська валютна система? Поясніть механізм її функціонування.

28. Що таке СПЗ? Що лежить в основі їх функціонування?

29. Для чого створений Європейський центральний банк?

30. Що таке євро? Які цілі введення в оборот євро?

31. Визначте поняття та основні елементи світової та міжнародної валютних систем.

32. Чим відрізняються Бреттон-Вудська та Ямайська валютні системи?

33. Які причини розпаду Бреттон-Вудської валютної системи?

34. Які перспективи Європейського валютного (монетарного) союзу?

35. Які ви знаєте сучасні типи режимів валютних курсів?

36. Якими методами здійснюється регулювання валютних курсів?

37. У чому різниця між поняттями “міжнародний ринок грошей” та “міжнародний ринок капіталів”?

38. Що означають поняття “євроринок”, “євровалюта”, “євродолари”?

39. Що таке міжнародний ринок грошей? Які його основні інструменти?

40. Що таке міжнародний ринок капіталів? Які його основні інструменти?

Використана та рекомендована література

[3], [7], [48], [49], [51], [52], [53], [64], [76], [78], [97], [104], [113], [141], [149], [159].

Заняття 7

Механізм формування пропозиції грошей та монетарна політика

План лекційного заняття

7.1. Загальна характеристика формування пропозиції грошей та структура грошової бази

7.2. Грошово-кредитний мультиплікатор та вплив центрального і комерційних банків на його рівень

7.3. Вплив небанківських інституцій на грошовий мультиплікатор

7.4. Узагальнення процесу формування пропозиції грошей та роль грошово-кредитної політики

План семінарського заняття

1. Загальна характеристика формування пропозиції грошей та структури грошової бази

2. Формування центральним банком грошової бази

3. Грошово-кредитний мультиплікатор та вплив центрального і комерційних банків на його рівень

4. Вплив небанківських інституцій на грошовий мультиплікатор

5. Вплив уряду та державного бюджету на пропозицію грошей

6. Узагальнення процесу формування пропозиції грошей та роль грошово-кредитної політики

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

7.1. Загальна характеристика формування пропозиції грошей та структури грошової бази⁶

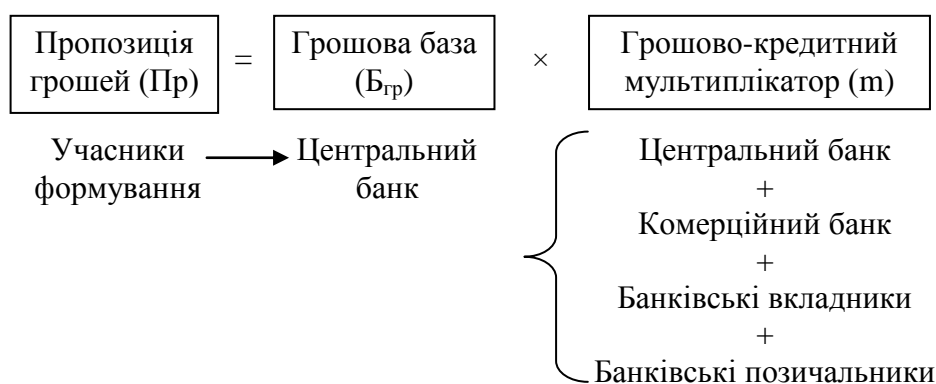

Рис. 7.1. Загальна модель формування пропозиції грошей

$$B_{гр} = G_o + P_o,$$

⁶ Викладено за [51, С. 249-252]

де B_{zp} – формування (зміна) грошової бази; Γ_o – готівка в обігу; P_{δ} – банківські резерви.

$$B_{zp} = \Gamma_o + \Gamma_{\delta} + \Gamma_{к.р.}$$

де B_{zp} – формування (зміна) грошової бази; $\Gamma_o + \Gamma_{\delta}$ – емісія готівки; $\Gamma_{к.р.}$ – банківські резерви.

$$\Gamma_o = \Gamma_e - \Gamma_{\delta}$$

де Γ_o – готівка в обігу (збігається з агрегатом М1); Γ_e – загальний обсяг емісії готівки; Γ_{δ} – готівка в касах банків.

$$P_{\delta} = K + Z_{\kappa} + MBK - \Phi GB - A_0$$

де K – власний капітал банку; Z_{κ} – залучені банком кошти; MBK – сальдо заборгованості банку за міжбанківським кредитом, включно з кредитами НБУ; ΦGB – відрахування у фонд гарантування вкладів; A_0 – вкладення банку в активні операції, не повернуті на даний момент.

Вільні та обов'язкові резерви пов'язані між собою такою залежністю:

$$P_e = P_{\delta} - P_o$$

де P_e – вільні резерви; P_{δ} – банківські резерви; P_o – обов'язкові резерви.

Ще одна формула грошової бази, яка враховує її зв'язок зі статтями балансу центрального банку:

$$B_{zp} = \text{Золотовалютні резерви} + \text{Цінні папери уряду} + \\ + \text{Кредити банку та іншим позичальникам} + \text{Внутрішній державний борг} + \\ + \text{Інші активи} - \text{Кошти уряду та інших клієнтів} - \text{Зобов'язання перед МВФ} - \\ - \text{Власний капітал} - \text{Інші зобов'язання}$$

7.2. Формування центральним банком грошової бази

Таблиця 7.1

Консолідований баланс НБУ, млн. грн.

Статті	2005 р.		2006 р.		2007 р.		2008 р.		2009 р.	
	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага
Активи										
1. Золотовалютні резерви	100 392	81,4	115 717	83,0	167 678	85,9	246 452	70,4	215 289	59,3
2. Цінні папери уряду	439	0,4	411	0,3	395	0,2	9 027	2,6	45 899	12,6
3. Кредити банкам та іншим позичальникам	698	0,6	1 391	1,0	1 692	0,9	60 926	17,4	73 964	20,4
4. Внутрішній державний борг	9 225	7,5	8 524	6,1	8 099	4,1	10 349	3,0	2 751	0,7
5. Інші активи	12 608	10,1	13 310	9,6	17 422	8,9	23 243	3,6	25 278	7,0
Усього	123 362	100,0	139 353	100,0	195 286	100,0	349 997	100,0	363 181	100,0
Пасив										
1. Банкноти та монети в обігу	65 409	53,0	82 133	59,0	122 471	62,7	167 538	47,9	170 536	46,9
2. Кошти банків	17 783	14,4	15 506	11,1	19 417	9,9	18 904	5,4	23 359	6,4
3. Кошти уряду та інших клієнтів	22 386	18,1	20 974	15,1	23 545	12,1	20 404	5,8	5 697	1,6
4. Зобов'язання перед МВФ	15 943	13,0	14 657	10,5	13 146	6,7	52 649	15,0	66 818	18,4
5. Інші зобов'язання	121	0,1	201	0,1	347	0,2	531	0,2	682	0,2
6. Власний капітал	1 720	1,4	5 882	4,2	16 360	8,4	89 971	25,7	96 089	26,5
Усього	123 362	100,0	139 353	100,0	195 286	100,0	349 997	100,0	363 181	100,0

Продовження таблиці 7.1

Статті	2010 р.		2011 р.		2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага	Сума	Питома вага
Активи												
1. Кошти та депозити в іноземній валюті	122 400	28,79	101 451	23,94	60 554	15,18	58 125	13,94	17 338	3,00	129 053	15,20
2. Цінні папери нерезидентів	151 609	35,67	149 331	35,23	129 386	32,43	100 580	24,12	88 118	15,26	171 610	20,21
3. Авуари в СПЗ	63	0,01	143	0,04	73	0,01	128	0,04	59	0,01	212	0,02
4. Монетарне золото	7 191	1,69	8 059	1,9	9 178	2,3	7 893	1,89	14 366	2,49	19 577	2,31
5. Цінні папери уряду	54 879	12,91	75 977	17,93	104 565	26,21	154 134	36,96	330 774	57,3	404 514	47,63
6. Кредити банкам та іншим позичальникам	60 782	14,30	60 326	14,23	65 055	16,31	66 998	16,07	81 573	14,13	65 236	7,68
7. Внутрішній державний борг	2 645	0,63	2 539	0,6	3 042	0,76	2 268	0,54	2 180	0,38	2 091	0,25
8. Внески в рахунок квоти в МВФ	16 823	3,96	16 830	3,97	16 854	4,22	16 945	4,06	31 344	5,43	45 631	5,37
9. Основні засоби та нематеріальні активи	6 648	1,56	6 589	1,55	6 927	1,74	7 231	1,73	7 196	1,25	6 269	0,74
10. Інші активи	2 040	0,48	2 602	0,61	3 354	0,84	2 693	0,65	4 321	0,75	5 006	0,59
Усього	425 080	100	423 847	100	398 988	100	416 995	100	577 269	100	849 199	

Закінчення таблиці 7.1

<i>Пасив</i>												
1. Банкноти та монети в обігу	200 092	47,07	209 565	49,44	222 786	55,84	261 870	62,8	304 811	52,8	308 237	36,3
2. Кошти банків	26 357	6,2	31 428	7,41	34 267	8,59	47 432	11,37	28 895	5,00	31 041	3,66
3. Кошти уряду та інших клієнтів	31 615	7,44	18 207	4,3	2176	0,55	7 162	1,72	34 257	5,93	141 066	16,61
4. Зобов'язання з перерахування прибутку до бюджету	-	-	-	-	16 000	4,01	11 886	2,85	61 803	10,71	38 164	4,49
5. Кредити отримані	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	31 283	3,68
6. Зобов'язання перед МВФ	76 747	18,05	76 811	18,12	55 760	13,98	31 140	7,47	65 615	11,37	176 142	20,74
7. Інші зобов'язання	800	0,19	897	0,22	1 095	0,26	1 361	0,33	1 346	0,24	420	0,05
8. Власний капітал	89 496	21,05	86 939	20,51	66 904	16,77	56 144	13,46	80 542	13,95	122 846	14,47
Усього	425 080	100	423 847	100	398 988	100	416 995	100	577 269	100	849 199	100

7.3. Грошово-кредитний мультиплікатор та вплив центрального і комерційних банків на його рівень

Випуск в обіг грошових знаків у всіх формах називається **емісією**. Розрізняють *первинну* емісію грошей, яку здійснюють центральні банки, і *вторинну* емісію депозитних грошей комерційних банків.

Емісія грошей однією із найважливіших функцій центрального банку, якому належить монопольне право емісії національної валюти та організації її обігу.⁷ Здійснюючи емісію грошей, центральний банк намагається забезпечити таку кількість грошей в обігу, яка необхідна для обслуговування процесу обміну товарами та послугами в економіці.

Обсяг емісії грошей розраховується на підставі прогнозних макроекономічних показників розвитку економіки: обсягу валового внутрішнього продукту, інфляції, параметрів бюджету, доходів населення тощо.

Емісія грошей як правило, здійснюється в безготівковій формі шляхом зарахування відповідної суми коштів на кореспондентські рахунки банків у НБУ. Коли ж гроші вилучаються з обігу, то відповідна сума, навпаки, списується з цих рахунків.

Процедура емісії грошей суворо регламентована і здійснюється центральним банком через валютний, фондовий та кредитний канали та забезпечується отриманням НБУ еквівалентного обсягу іноземної валюти або ліквідних фінансових інструментів. У разі необхідності через ці ж канали відбувається й вилучення грошей з обігу.

Через валютний канал гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення НБУ операцій з купівлі/продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку.

Через фондовий канал гроші випускаються/вилучаються шляхом здійснення Національним банком України операцій з купівлі/продажу на відкритому ринку державних цінних паперів.

Через кредитний канал гроші випускаються шляхом здійснення Національним банком України підтримки ліквідності банків через механізми рефінансування. При цьому кошти випускаються на зворотній основі під відповідне забезпечення, яке надається НБУ в заставу на визначений термін (від 1 до 365 днів залежно від інструменту рефінансування), після якого повертаються до НБУ та вилучаються з обігу.

---

⁷ Викладено за [108, с. 230]

Готівкові гроші випускаються в обіг виключно в обмін на безготівкові. Відбувається це в процесі економічної діяльності. При виникненні у клієнтів банків потреб у готівкових коштах, банки отримують їх у НБУ з одночасним списанням еквівалентної суми безготівкових коштів з їхнього кореспондентського рахунку в НБУ.

Емітентом грошової маси та безпосереднім суб'єктом емісійного процесу є також комерційні банки.

Комерційні банки утворюють депозитні гроші, надаючи своїм клієнтам кредити. Коли банки надають позику, грошова маса зростає, коли ж отримана позика повертається – зменшується.

Такий ефект емісії грошей має місце, коли комерційний банк купує на фондовому ринку державні цінні папери. У цьому разі державні зобов'язання перетворюються в платіжні засоби. І навпаки, продаж державних цінних паперів чи продаж іноземної валюти означатиме зменшення грошової маси. Додаткова емісія грошей можлива також шляхом придбання банком іноземної валюти.

Механізм утворення грошей комерційними банками здійснюється за такою схемою. Приймаючи різні види вкладів на свої поточні рахунки, комерційні банки зобов'язуються повернути їх з виплатою визначеного відсотка клієнтам в певні строки. Деяку частку, наприклад, 20 % від загальної суми депозитів, банки повинні зберігати в центральному банку як обов'язкові резерви.

Решта коштів, а це, відповідно, 80 % загальної суми залучених коштів, становитимуть кредитні ресурси банку.

Обов'язкові резерви – це частка (норма у відсотках) банківських депозитів, яка, згідно з чинним законодавством чи встановленими нормативними актами, має зберігатись у формі касової готівки комерційних банків та їх депозитів у центральному банку.

Норми обов'язкових резервів в Україні встановлюються НБУ. Їх визначення має за мету:

- забезпечення захисту інтересів клієнтів і надійності комерційних банків;
- підтримання ліквідності банків;
- регулювання можливостей комерційних банків здійснювати емісію банківських грошей: за допомогою високої норми резерву звужувати таку емісію, низької – стимулювати.

Банк може видавати нові позики й утворювати тим самим додаткові гроші лише тоді, коли він має вільні резерви, тобто резерви, що перевищують установлену законом мінімальну суму, яку він зобов'язаний зберігати.

Видаючи кредит, банки перетворюють пасивні гроші в активну грошову масу. Банк відкриває рахунок, з якого клієнт оплачує кредиторську

заборгованість. Кошти надходять в інші банки, збільшуючи їх депозитний потенціал і можливості кредитування. Виходить, що депозитні суми, надходячи в міжбанківський оборот, мають властивість до самозростання грошової маси.

Ланцюгова реакція охоплює інші банки і, таким чином, у банківській системі виникають нові й нові кредити та депозити.

Якщо норма обов'язкового резерву становить 20 %, то отримуємо такий результат:

Таблиця 7.2

Процес грошово-кредитної мультиплікації (грн.)

Комерційні банки	Нові депозити	Обов'язкові резерви	Позики та інвестиції
Банк А	1 000	200	800
Банк Б	800	160	640
Банк В	640	128	512
...	...	...	...
Загальний підсумок операцій банківської системи в цілому	5 000	1 000	4 000

Як бачимо, банківська система багаторазово (у 5 разів) збільшила депозитні ресурс – з 1 000 до 5 000 грн. цей процес має назву багаторазової експансії банківських депозитів.

Зв'язок між банківськими резервами та масою грошей в обігу визначають за допомогою грошового мультиплікатора. *Грошовий мультиплікатор* – це величина множника (коефіцієнта), на яку збільшується кількість грошей в обігу в результаті операцій на монетарному ринку. Величина грошового мультиплікатора визначається за формулою:

$$m = \frac{1}{MR} \times 100,$$

де m – величина грошового мультиплікатора; MR – норма обов'язкових резервів.

Цей коефіцієнт показує максимальну кількість нових кредитних грошей, яку може утворити кожна грошова одиниця (долар чи гривня) наднормативних резервів з даною величиною MR .

Щоб визначити максимальну суму нових грошей (ΔM), що можуть бути утворені банківською системою на основі даної суми наднормативних резервів (E), треба помножити E на коефіцієнт експансії (m). Отримаємо формулу:

$$\Delta M = E \times m = E \times \frac{1}{MR} \times 100,$$

яка визначає ефект кредитного мультиплікатора в реальному грошовому вираженні.

7.4. Вплив небанківських інституцій на грошовий мультиплікатор

Таблиця 7.3

Вплив рішень небанківських інституцій на відношення готівки в обігу до банківських депозитів [51, с. 277]

<i>Економічна змінна</i>	<i>Вплив на коефіцієнт G_o / D_n</i>	<i>Причина впливу</i>
Зростання багатства	Обернено пропорційний	Пропорційно багатству зростає загальний запас грошей, і управляти ним можна тим ефективніше, чим більша частка його перебуває в депозитах
Очікувана віддача	Обернено пропорційний	Підвищення дохідності депозитів стимулює трансформацію G_o у D
Ризик інфляційних витрат	Обернено пропорційний	Готівку неможливо захистити від впливу інфляційного знецінення, а депозити частково можна через підвищення депозитного процента
Ризик втрат унаслідок банківської паніки	Прямо пропорційний	Ризик втрат грошей від банкрутства банків поширюється лише на депозити, що стимулює трансформацію їх у готівку в передкризовий період
Ліквідність небанківських інституцій	Прямо пропорційний	Зростання боргових зобов'язань, у тому числі по зарплаті, підштовхує вкладників до трансформації вкладів, передусім строкових, у чекові депозити та готівку
Ліквідність грошових депозитів	Обернено пропорційний	Ліквідність депозитів нижча, ніж готівки, і будь-які заходи з її підвищенням будуть стимулювати трансформацію готівки в депозити
Вартість (затрати) трансформації готівки в депозити	Прямо пропорційний	Високі трансформаційні затрати знижують очікувану віддачу від депозитів і послаблюють стимулювання депонування грошей у банках
Попит на анонімність грошей	Прямо пропорційний	Найвищу анонімність має готівка, що стимулює суб'єктів тіньової економіки віддати перевагу готівці перед депозитами

7.5. Вплив уряду та державного бюджету на пропозицію грошей

Таблиця 7.4

Способи монетизації бюджетного дефіциту [51, с. 277-282]

<p>Проблема монетизації бюджетного дефіциту полягає в пошуку грошових коштів, достатніх для покриття (фінансування) перевищення бюджетних витрат над бюджетними доходами, що формуються на підставі вимог чинного законодавства, насамперед податкового. Якщо необхідні кошти не будуть знайдені, уряд не зможе розрахуватися за своїми зобов'язаннями, і виникне прострочена заборгованість його перед економічними суб'єктами (по заробітній платі, пенсіях, дотаціях, з оплати державних закупівель тощо). <i>Мобілізувати необхідні для монетизації бюджетного дефіциту кошти можна кількома способами:</i></p>	
<p>Збільшення оподаткування економічних суб'єктів через підвищення податкових ставок, введення нових податків, скасування пільг за старими податками тощо.</p>	<p>Застосування даного методу не призведе до зміни грошової бази, а отже і пропозиції грошей. Адаже на суму додаткових податкових виплат знизяться резерви комерційних банків, а після використання цих коштів урядом у безготівковій формі на фінансування бюджетних програм ці кошти повернуться в оборот і резерви банків відновляться, а грошова база досягне попереднього рівня. Не зміниться і пропозиція грошей. Дещо іншим буде результат, якщо казначейство здійснить частину виплат у готівці.</p>
<p>Надання уряду права випускати власні цінні папери і реалізувати їх на внутрішньому чи на зовнішньому ринках.</p>	<p>При реалізації облігацій на внутрішньому ринку цей захід не вплине на масу (пропозицію) грошей, а лише перерозподілить її між групами суб'єктів і тому тимчасово пригнітить сукупний попит на товарних ринках подібно до першого заходу. Тому цей спосіб монетизації дефіциту з позиції монетарної політики не містить загрози і широко застосовується у світовій практиці.</p>
<p>Надання уряду (казначейству) права випустити власні боргові зобов'язання (казначейські білети) в розмірі, достатньому для покриття бюджетного дефіциту, і надати їм статус законного платіжного засобу.</p>	<p>Подібний дохід у світовій практиці заведено називати <i>сеньйораж</i>. При використанні даного методу центральний банк повністю чи частково втрачає контроль над формуванням грошової бази, а отже, послаблюється його вплив на пропозицію грошей. На всю суму казначейської емісії зростає маса і пропозиція грошей, збільшився сукупний попит і тиск на ціни. Такий спосіб монетизації бюджетного дефіциту може призвести до інфляції, через що світова монетарна практика від нього відмовилася.</p>
<p>Дозволити центральному банку про кредитувати уряд у розмірі бюджетного дефіциту, купивши на відповідну суму урядові зобов'язання на первинному ринку</p>	<p>По-перше, урядова політика дефіцитного фінансування переставе проходити контроль на надійність з боку суб'єктів вторинного ринку. Адаже одного кредитора – центральний банк, який до того ж є державним, – значно легше “умовити” надати кредит уряду, ніж тисячі кредиторів – покупців облігацій на вторинному ринку. Тому ця політика може відірватися від умов реальної економіки, перетворитися у звичайну “фінансову піраміду”.</p> <p>По-друге, безпосередньо кредитуючи уряд, центральний банк істотно ускладнює управління пропозицією грошей, оскільки на відповідні суми уповільниться зростання резервів комерційних банків і подальша мультиплікація депозитів, збільшиться ймовірність виходу цих грошей у поза банківський оборот.</p> <p>По-третє, на суму кредиту уряду збільшиться маса грошей і сукупний попит. Щоб не допустити негативного впливу цього збільшення на кон'юнктуру ринку і сталість грошей, центральний банк повинен буде адекватно зменшити підкріплення резервів комерційних банків (через скорочення їх рефінансування і купівлю у них цінних паперів), що погіршить їх ліквідність, скоротить їх кредитування реальної економіки.</p> <p>З огляду на всі ці обставини у світовій практиці відмовилися від зазначеного способу монетизації бюджетного дефіциту. Законом України “Про Національний банк України” (стаття 54) НБУ заборонено надавати прямі кредити на фінансування витрат державного бюджету</p>

7.6. Узагальнення процесу формування пропозиції грошей та роль грошово-кредитної політики

Таблиця 7.5

Узагальнююча таблиця чинників впливу на пропозицію грошей та механізмів їх дії [51, с. 283-290]

Чинники впливу (↑ – зростання, ↓ – зниження)	Об'єкт та напрям впливу	Регулятор впливу	Механізм впливу на пропозицію грошей	Зміна маси грошей (M1)
1	2	3	4	5
1. Операції НБУ на валютному ринку: а) купівля валюти б) продаж валюти	Грошова база а) ↑ б) ↓	НБУ	а) зростання резервів б) зменшення резервів	а) ↑ б) ↓
2. Операції НБУ на вторинному ринку: а) купівля ОВДП б) продаж ОВДП	Грошова база а) ↑ б) ↓	НБУ	а) зростання резервів б) зменшення резервів	а) ↑ б) ↓
3. Рефінансування банків а) ↑ б) ↓	Грошова база а) ↑ б) ↓	НБУ, банки	а) зростання резервів б) зменшення резервів	а) ↑ б) ↓
4. Обов'язкове резервування депозитів (Р _о /Д): а) ↑ б) ↓	Грошовий мультиплікатор а) ↓ б) ↑	НБУ	а) уповільнення зростання депозитів б) прискорення зростання депозитів	а) ↓ б) ↑
5. Облікова ставка а) ↑ б) ↓	Грошова база а) ↓ б) ↑	НБУ	а) зменшення резервів б) зростання резервів	а) ↓ б) ↑
6. Бюджетний дефіцит, що монетизується емісією а) ↑ б) ↓	Грошова база а) ↑ б) ↓	НБУ, уряд	а) зростання резервів та готівки в обігу б) зменшення резервів та готівки в обігу	а) ↑ б) ↓
7. Відношення “готівка/депозити” (Г _о /Д) а) ↑ б) ↓	Грошовий мультиплікатор а) ↓ б) ↑	Небанківські установи (вкладники банків)	а) уповільнення зростання депозитів та зменшення їх обсягу б) прискорення зростання депозитів та збільшення їх обсягу	а) ↓ б) ↑

Продовження таблиці 7.4

1	2	3	4	5
8. Відношення “вільні резерви/депозити” (P_v/D) а) ↑ б) ↓	Грошовий мультиплікатор а) ↓ б) ↑	Банки, небанківські інституції (позичальники)	а) уповільнення зростання депозитів та зменшення їх обсягу б) прискорення зростання депозитів та збільшення їх обсягу	а) ↓ б) ↑
9. Очікуваний відплив депозитів а) ↑ б) ↓	Грошовий мультиплікатор а) ↓ б) ↑	Небанківські інституції, банки	а) зростання вільних резервів, уповільнення зростання депозитів б) зростання вільних резервів, прискорення зростання депозитів	а) ↓ б) ↑

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Які з названих грошових запасів входять до складу грошової бази:	А. готівка на руках у населення; Б. вклади на поточних рахунках у банках; В. готівка в касах банків; Г. резерви на коррахунках комерційних банків у центральному банку; Д. правильна відповідь А, В, Г.
2.	На яку величину обсяг пропозиції грошей більший за грошову базу:	А. на величину норми обов'язкового резервування депозитів; Б. на величину простого мультиплікатора депозитів; В. на величину загального грошово-кредитного мультиплікатора; Г. на величину коефіцієнта “готівка / чекові депозити”; Д. всі відповіді вірні
3.	Якщо рівень процентних ставок за банківськими кредитами зростає, як це вплине на коефіцієнт “надлишкові резерви / чекові депозити”:	А. збільшить; Б. зменшить; В. не вплине; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
4.	Якщо рівень процентної ставки за кредитами банків перевищить облікову ставку НБУ, як це вплине на грошово-кредитний мультиплікатор:	А. збільшить; Б. зменшить; В. не вплине; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
5.	Якщо комерційні банки очікують збільшення процента за депозитами, як це вплине на грошово-кредитний мультиплікатор:	А. збільшить; Б. зменшить; В. не змінить; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
6.	Хто є найбільш дієвим та відповідальним учасником у формуванні пропозиції грошей:	А. Банкотно-монетний двір; Б. Міністерство фінансів України; В. Національний банк України; Г. Казначейство України; Д. всі відповіді правильні
7	Активами Національного банку України є:	А. золотовалютні резерви, цінні папери уряду, банкноти та монети в обігу; Б. внутрішній державний борг, золотовалютні резерви, цінні папери уряду; В. кошти уряду та інших клієнтів, банкноти та монети в обігу, золотовалютні резерви; Г. кредити банкам та іншим позичальникам, кошти банків, кошти уряду та інших клієнтів; Д. правильна відповідь відсутня
8	Пасивами Національного банку України є:	А. власний капітал, золотовалютні резерви, зобов'язання перед МВФ; Б. зобов'язання перед МВФ, власний капітал, кошти банків, кошти уряду та інших клієнтів; В. внутрішній державний борг, золотовалютні резерви, цінні папери уряду; Г. банкноти та монети в обігу, кредити банкам та іншим позичальникам, внутрішній державний борг; Д. всі відповіді правильні
9	При продажі валюти Національним банком України грошова база:	А. збільшується; Б. зменшується; В. не зміниться; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
10	Регулятором впливу обов'язкового резервування депозитів є:	А. комерційні банки; Б. Національний банк України; В. небанківські інституції; Г. уряд; Д. всі відповіді вірні
11	При збільшенні облікової ставки як змінюється маса грошей за агрегатом М1:	А. збільшується; Б. зменшується; В. залишається без змін; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
12	Зростання бюджетного дефіциту, що монетизується емісією, спричинить:	А. збільшення грошової бази; Б. зменшення грошової бази; В. приріст грошового мультиплікатора; Г. зменшення грошового мультиплікатора; Д. правильна відповідь відсутня
13	Зростання багатства впливає на коефіцієнт Го/Дп:	А. прямо пропорційно; Б. обернено пропорційно; В. не впливає; Г. правильна відповідь А і Б; Д. правильна відповідь відсутня
14	Якщо очікуваний вплив депозитів зменшиться, то відбудеться:	А. зростання вільних резервів та прискорення зростання депозитів; Б. зменшення вільних резервів та уповільнення зростання депозитів; В. зростання вільних резервів та уповільнення зростання депозитів; Г. правильна відповідь А і В; Д. правильна відповідь відсутня
15	Як називається дохід від емісії власних боргових зобов'язань (казначейських білетів), які мають статус законних платіжних засобів:	А. відсоток; Б. сеньйораж; В. резерв; Г. маржа; Д. лаж
16	Під дефіцитом державного бюджету розуміють:	А. перевищення державних доходів над державними витратами; Б. перевищення державних витрат над державними доходами; В. рівновага державних доходів та державних видатків; Г. правильна відповідь Б і В; Д. правильна відповідь відсутня
17	Частка банківських депозитів, яка, згідно з чинним законодавством чи встановленими нормативними актами має зберігатись у формі касової готівки комерційних банків та їх депозитів у центральному банку називається:	А. вільні резерви; Б. обов'язкові резерви; В. добровільні резерви; Г. страхові резерви Д. депозитні резерви
18	Хто здійснює вторинну емісію грошей:	А. держава; Б. НБУ; В. комерційні банки; Г. домогосподарства; Д. фірми

1	2	3
19	Якщо норма обов'язкового резервування для банків дорівнює 100 %, то величина грошового мультиплікатора дорівнює:	А. 0; Б. 1; В. 10; Г. 100; Д. правильна відповідь відсутня
20	Як пов'язані між собою рівень тінізації економіки і рівень коефіцієнта "готівка / чекові депозити":	А. прямо пропорційно; Б. обернено пропорційно; В. зв'язок між ними відсутній; Г. правильна відповідь А і В; Д. правильна відповідь відсутня

Теми рефератів:

1. Вітчизняна політика "дешевих грошей" в період 2004-2010 р.р.

Програмні питання для самостійного вивчення теми

1. Запишіть формулу загальної моделі процесу формування пропозиції грошей.
2. З яких двох етапів складається процес формування пропозиції грошей? Яке місце в загальному процесі займає кожний з цих етапів?
3. Назвіть основних учасників процесу формування пропозиції грошей. На які етапи цього процесу переважно впливає кожний із них?
4. Назвіть і коротко охарактеризуйте укрупнені статті активів НБУ. Як пов'язана з грошовою базою кожна з них?
5. Назвіть і коротко охарактеризуйте укрупнені статті пасивів НБУ. Як пов'язана з грошовою базою кожна з них?
6. Назвіть складові грошової бази. Яку роль вона відіграє у формуванні пропозиції грошей? Які складові грошової бази піддаються грошовій мультиплікації, а які ні?
7. Яку роль відіграють банківські резерви у формуванні пропозиції грошей? Що таке обов'язкові резерви і як вони визначаються? Що таке вільні резерви і як вони визначаються?
8. Які інструменти використовує НБУ для зміни грошової бази? Чому і які з них він застосовує широко, а які – обмежено?
9. Що повинен зробити НБУ на валютному ринку, щоб збільшити грошову базу; те саме на вторинному ринку цінних паперів, щоб зменшити грошову базу?

10. Поясніть, як відбувається процес простої мультиплікації депозитів? Які чинники впливають на рівень простого мультиплікатора депозитів? За якою формулою визначається рівень простого мультиплікатора?

11. Які чинники впливають на процес реального грошового мультиплікатора і в який бік вони відхиляють його від рівня простого мультиплікатора депозитів?

12. Що виражає і як впливає на грошовий мультиплікатор коефіцієнт G_0 /Дп? Які економічні суб'єкти впливають на зміну цього коефіцієнта і під впливом яких чинників?

13. Що виражає і як впливає на грошовий мультиплікатор коефіцієнт R_v /Дп? Які економічні суб'єкти впливають на зміну цього коефіцієнта і під впливом яких чинників?

14. Запишіть формулу повної моделі формування пропозиції грошей. Чим вона відрізняється від формули загальної моделі?

15. Чи враховуються в грошовій базі кошти, що зберігаються в НБУ на коррахунку Державного казначейства? Поясніть відповідь.

16. Як впливає грошово-кредитна політика НБУ на формування грошової бази? Поясніть свою відповідь.

17. За яких умов бюджетний дефіцит впливає на грошову базу і пропозицію грошей? Хто і як може регулювати цей вплив?

18. Що таке урядове бюджетне обмеження і як воно впливає на формування пропозиції грошей?

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [65], [107], [117], [125], [139].

Заняття 8

Роль грошей в ринковій економіці

План лекційного заняття:

- 8.1. Переваги монетарної економіки перед бартерною.
- 8.2. Дискусії щодо нейтральності грошей у процесі відтворення.
- 8.3. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку.
- 8.4. Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в короткостроковому періоді.
- 8.5. Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в довгостроковому періоді.
- 8.6. Дискусії про роль грошей та практика регулювання пропозиції грошей.

План семінарського заняття:

1. Переваги монетарної економіки перед бартерною.
2. Дискусії щодо нейтральності грошей у процесі відтворення.
3. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку.
4. Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в короткостроковому періоді.
5. Моделі впливу пропозиції грошей на економіку в довгостроковому періоді.
6. Дискусії про роль грошей та практика регулювання пропозиції грошей.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

8.1. Переваги монетарної економіки перед бартерною.

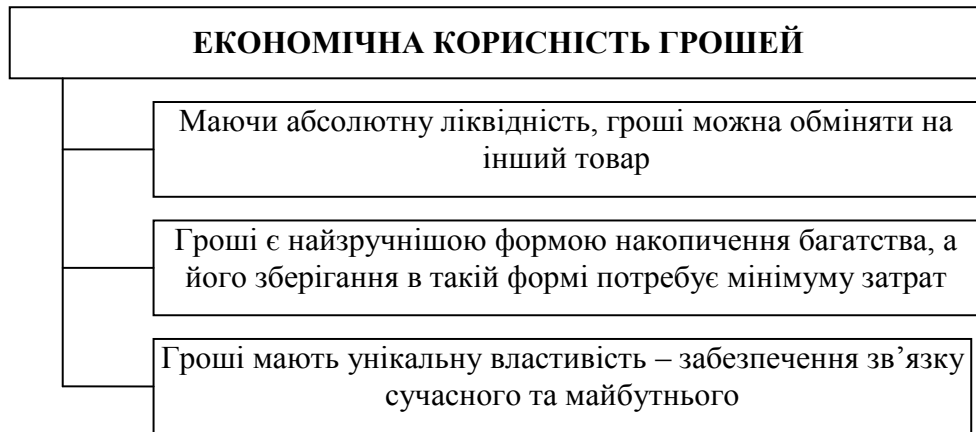
Основним аргументом щодо переваг грошового обміну західні дослідники зводять до зниження суспільних витрат на обмін товарів порівняно з бартером. У відомому вітчизняному підручнику “Гроші і кредит”⁸ з посиланням на дослідження західних вчених стверджується, що витрати грошового обміну приблизно на третину нижчі порівняно з бартером. Така економія є вагомим

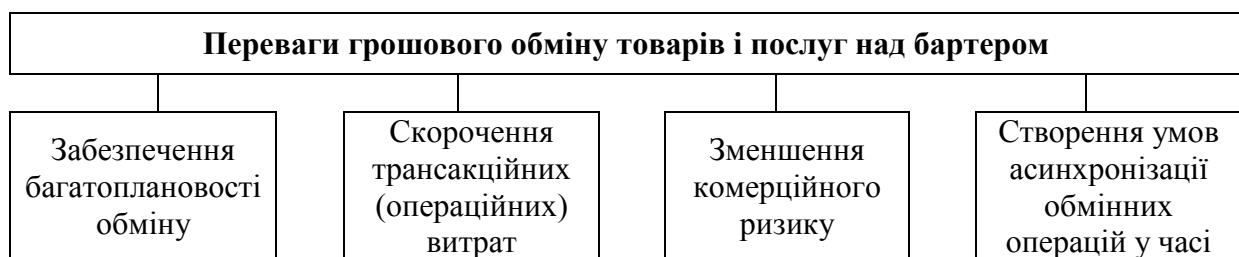
⁸ Викладено за [51, с. 294]

аргументом на користь грошей і переконливим свідченням відчутної ролі грошей у ринковій економіці.

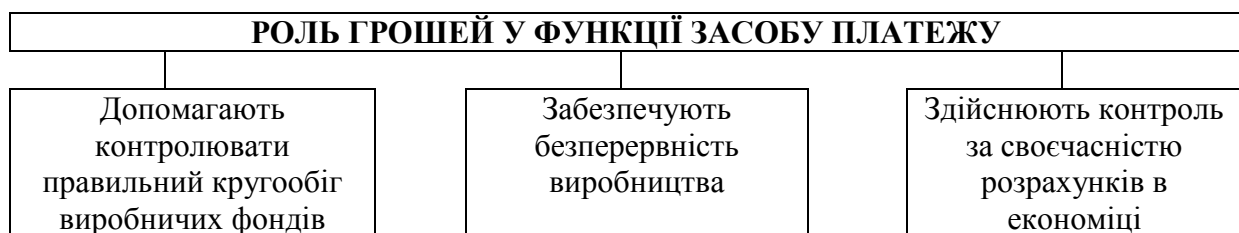
Однак корисність грошей значно ширша, аніж названий вище аргумент. Корисність грошей визначається опосередковано через корисність інших товарів та економічних послуг, які можна отримати на ці гроші.

Рис. 8.1. Економічна корисність грошей [53, с.18]

Рис. 8.2. Переваги грошового обміну товарів і послуг над бартером [53, с.10]

Рис. 8.3. Роль грошей у функції засобу платежу [53, с.23]

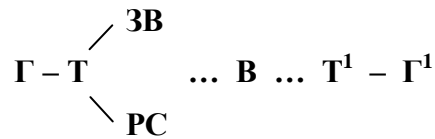
Роль грошей у ринковій економіці полягає в тому, що вони перетворюються в капітал або вартість, що сама зростає.

Гроші стають капіталом у відтворенні індивідуального капіталу.

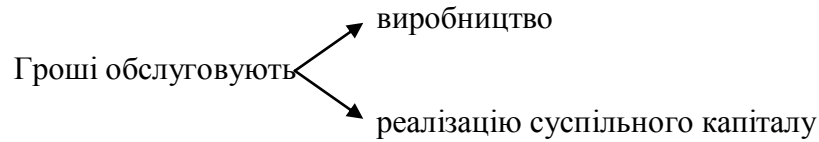
Це стає можливим тому, що:

1. Їхня функціонування включено в кругообіг промислового капіталу.
2. Вони є вихідним пунктом у результаті кругообігу капіталу.

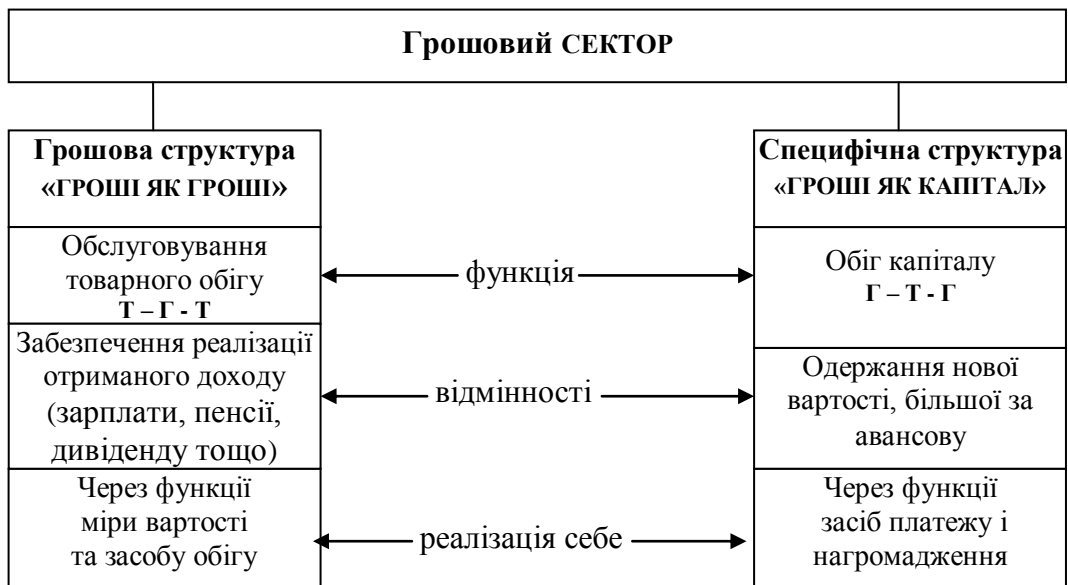

Рис. 8.4. Гроші у кругообігу індивідуального капіталу [53, с.25]

Рис. 8.5. Сфери грошового обслуговування [53, с.25]

Грошовий сектор економіки роздвоюється на дві самостійні й органічно пов'язані ланки.

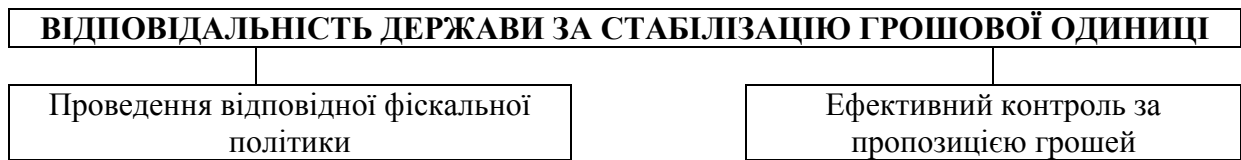

Рис. 8.6. Складові грошового сектора економіки [53, с.9]

З 80-х років посилюється роль грошей як інструменту регулювання економіки. Відповідно до монетарної концепції проводиться грошово-кредитна політика.

Гроші в економіці розвинутих країн – це боргові зобов'язання держави та комерційних банків.

Боргові зобов'язання успішно виконують функції грошей доти, поки їх вартість (купівельна спроможність) відносно стабільна.

Рис. 8.7. Роль держави у забезпеченні стабільності грошей [53, с.26]

8.2. Дискусії щодо нейтральності грошей у процесі відтворення.

Представники класичної теорії грошей, а також багато представників новітньої неокласичної теорії (А. Маршалл, Д. Патінкін, Р. Лукас, Т. Сарджент, певною мірою М. Фрідман та ін.) вважали, що будь-які зміни грошової маси впливають лише на номінальні грошові показники і не зачіпають рівнів відносних цін окремих товарів, рівнів процентних ставок, пропорцій розподілу доходів, реальних запасів грошей в економічних суб'єктів та інших змінних реального сектору економіки. Останній залишається індиферентним до кількісних змін у монетарній сфері, а гроші залишаються нейтральними до процесів у реальному секторі. [51, с. 297]

Однак сучасні дослідження враховують фактор часу у аналізі монетарних процесів. З врахуванням цього чинника в реальному секторі економіки має виникати стимулювальний ефект унаслідок того, що збільшення пропозиції грошей спричиняє насамперед адекватне зростання доходів, а рівень цін певний час відстає від цього процесу. У результаті збільшується реальна купівельна здатність економічних суб'єктів, що підвищує їх заінтересованість більше заробляти доходів, більше виробляти товарів. Кінцевим результатом цих зусиль буде прискорення економічного розвитку. Зазначений часовий лаг спричинюється самою технологією формування пропозиції грошей та специфікою її трансформації у платоспроможний попит. [51, с. 299]

Особлива заслуга в утвердженні цього висновку належить Дж. М. Кейнсу. Він першим розпочав дослідження ролі грошей за принципово іншою порівняно з представниками класичної школи схемою: гроші – процент – інвестиції – виробництво. Такий підхід вимагав поглибленого вивчення зв'язку окремих монетарних змінних (процента) з реальними змінними (інвестицій), що відкривало шлях до заперечення концепції нейтральності грошей. Економісти-класики досліджували роль грошей за схемою: гроші – чорний ящик виробництва – ціни, тобто уникали змін у сфері виробництва, які могли зумовлюватися пропозицією грошей, і тому змушені були визнавати нейтральність грошей. Ослаблення позицій прибічників нейтральності грошей на коротких часових інтервалах мало не тільки наукове, а й важливе практичне значення. Була підведена теоретична база під активне використання державного

регулювання пропозиції грошей для впливу на економічний розвиток. [51, с. 300]

Кейнс і його послідовники основну увагу приділяли подіям на коротких часових інтервалах і зовсім не досліджували довгі періоди. Імовірно, вони виходили з того, що, оскільки там гроші є нейтральними, монетарній політиці і регулятивній практиці робити там нічого. У дискусії з представниками класичної школи Кейнс якось висловився, що якби вся наука дотримувалася їхніх порад, то ми всі вимерли б на довгострокових часових інтервалах. Монетаристи ж пріоритетним визнають довгостроковий період і основний акцент для практики роблять на довгострокових корективах економіки. Оскільки на цих періодах збільшення грошової пропозиції призводить лише до аналогічного зростання рівня цін, то єдиним ефектом такого регулятивного маневру є прискорення інфляції. Тому монетаристи переважно підтримують антиінфляційну політику, виступаючи за поступове, обережне збільшення грошової маси в обороті, за підтримання довготривалої рівноваги на ринках. А для цього слід відмовитися від практики раптових збурень у пропозиції грошей, які відстоюють кейнсіанці заради стимулювання ділової активності й економічного зростання на коротких часових інтервалах.

Отже представники обох напрямів сучасної монетарної теорії визнають активну роль зміни пропорції грошей у стимулюванні економічного зростання на коротких часових інтервалах і погоджуються з нейтральністю грошей у довгострокових періодах. У зв'язку з цим визнається необхідність державного регулювання пропозиції грошей з метою максимізації їх стимулювального впливу на реальну економіку. Разом з тим позиції монетаристів і кейнсіанців у цьому питанні помітно різняться. Кейнсіанці визнають основним напрямом такого регулювання посилення ролі грошей у стимулюванні попиту, збільшення якого має підтягувати зростання пропозиції і економічний розвиток у цілому. Монетаристи ж вважають основним завданням державного регулювання стримування платоспроможного попиту, приведення його у відповідність до динаміки товарної пропозиції та уникнення інфляційних шоків. Відповідно до цих підходів кейнсіанці у своїх практичних рекомендаціях державним органам монетарного управління віддають перевагу експансійній грошово-кредитній політиці, а монетаристи – політиці рестрикції. [51, с. 302]

8.3. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку.

Таблиця 8.1

Теоретичні моделі передавального механізму⁹

<p><i>Монетаристи:</i></p>	<p>вважають швидкість обігу грошей відносно стабільною, і тому зміна пропозиції грошей повинна прямо пропорційно впливати на обсяг сукупного попиту незалежно від того, яку конкретну його складову вона зачіпає (споживчу чи інвестиційну). Для забезпечення стабільної кон'юнктури ринку вони вважали достатнім підтримувати на стабільному рівні пропозицію (масу) грошей. Змінювати останню можна лише залежно від зміни потреб розвитку обсягів виробництва, а отже дуже виважено і передбачено. Тому <i>передавальний механізм</i> у трактуванні монетаристів можна визначити так:</p> <p style="text-align: center;">Зміна М → Зміна СП → Зміна Ц → Зміна ВВП,</p> <p>де М – пропозиція грошей; СП – сукупний попит; Ц – середній рівень цін; ВВП – реальний обсяг валового внутрішнього продукту.</p>
<p><i>Кейнсіанці:</i></p>	<p>заперечують тезу монетаристів про незмінність швидкості обігу грошей і вважають, що передавальний механізм є значно складнішим. Вирішальну роль у ньому вони відводять не зміні пропозиції грошей самій по собі, а одному з її наслідків – зміні процентної ставки, від якої залежить зміна норми прибутку та інвестиційного попиту агентів реального сектору, а отже, усього сукупного попиту. Передавальний механізм у кейнсіанському трактуванні можна подати у такому вигляді:</p> <div style="text-align: center;"> <pre> graph LR M[Зміна М] --> i[Зміна і] i --> P[Зміна П] i --> I[Зміна І] P --> SP[Зміна СП] I --> SP SP --> VVP[Зміна ВВП] </pre> </div> <p>де <i>i</i> – рівень процентної ставки; <i>П</i> – норма прибутку; <i>I</i> – обсяг інвестиційних витрат; <i>СП</i> – обсяг сукупного попиту.</p>

Було виявлено не менше семи додаткових складових передавального механізму: доступність кредитів, теорія *q* Тобіна, асиметричний інформаційний вплив, вплив процентних ставок на споживчі товари тривалого користування, вплив багатства, вплив ліквідності, вплив валютного курсу на чистий експорт. Проведений Модільяні розрахунок впливу пропозиції грошей на обсяг ВВП на базі моделі передавального механізму, що включала майже всі названі складові (модель *MPS*), показав високий позитивний результат.

Представники монетаристського напрямку теж провели аналогічний розрахунок на підставі своєї (монетаристської) моделі передавального

⁹ Викладено за [50, С. 395-396].

механізму (моделі Сент-Луса) й одержали результат, дуже близький до одержаного Модельяні на базі моделі MPS. Цей збіг результатів послугував подальшому зближенню позицій кейнсіанців і монетаристів у трактуванні передавального механізму. Виявляється, що у своїй теоретичній основі та за кінцевими результатами впливу вони однакові. Проте для практичного використання в монетарній політиці зручнішою виявилась модель MPS, в якій більш детально і повно визначені канали монетарного впливу, завдяки чому вона була прийнята Радою керуючих ФРС США для прогнозування ділової активності та формування економічної політики США.

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Дослідження ролі грошей у функціонуванні економіки здійснюється такими методами:	А. методом порівняння моделі економічної системи, що функціонує без грошей, та моделі з участю грошей; Б. методом аналізу та синтезу; В. методом визначення впливу пропозиції грошей на основні макроекономічні змінні; Г. методом індукції та дедукції; Д. правильна відповідь А і В
2.	Бартерна економіка – це:	А. коли кожний товар обмінюється на гроші, а потім гроші обмінюються на будь-який інший товар; Б. використання грошей або натурального обміну, залежно від ситуації; В. господарство, в якому будь-який товар можна безпосередньо обміняти на будь-який інший товар; Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді
3.	Як змінюється рівень зайнятості при зменшенні пропозиції грошей:	А. зростає; Б. знижується; В. залишається незмінним; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
4.	За яких цін вплив зміни пропозиції грошей на ділову активність буде вищим:	А. за гнучких; Б. за монопольних; В. за негнучких; Г. за будь-яких; Д. всі відповіді правильні
5.	Як ставляться до нейтральності грошей прибічники теорії реального ділового циклу:	А. заперечують для всіх часових періодів; Б. визнають для всіх часових періодів; В. заперечують для коротких і визнають для довгих періодів; Г. визнають для коротких і заперечують для довгих періодів; Д. немає правильної відповіді

1	2	3
6.	Головною перевагою грошового обміну порівняно з бартером є:	А. збільшення суспільних витрат на обмін товарів; Б. зниження суспільних витрат на обмін товарів; В. сталість суспільних витрат на обмін товарів; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
7	За наявності часового лага між збільшенням пропозиції грошей і адекватним йому ціновим зрушенням гроші перестають бути:	А. ліквідними; Б. нейтральними; В. не нейтральними; Г. загальним еквівалентом; Д. правильної відповіді немає
8	Хто першим почав досліджувати роль грошей за схемою: гроші–процент–інвестиції–виробництво:	А. К. Маркс; Б. А. Маршал; В. Дж. М. Кейнс; Г. М. Фрідман; Д. правильної відповіді немає
9	Процеси причинно-наслідкових зав'язків між економічними змінними, які забезпечують вплив зміни пропорції грошей на ділову активність та економічну рівновагу називається:	А. інфляцією; Б. державною політикою; В. передавальним механізмом; Г. ваш варіант відповіді; Д. всі відповіді правильні
10	Завдяки якому каналу зростає попит на гроші як купівельну силу, збільшується попит на банківські позички і активізується банківське кредитування за рахунок приросту депозитів:	А. канал доходу; Б. канал добробуту; В. канал процентної ставки; Г. канал фінансових активів; Д. всі відповіді правильні
11	Які зміни відбуваються з процентними ставками і курсом цінних паперів при зростанні пропозиції грошей:	А. ринкові процентні ставки зростають і зростає курс цінних паперів; Б. ринкові процентні ставки знижуються і зростає курс цінних паперів; В. ринкові процентні ставки зростають і знижується курс цінних паперів; Г. ринкові процентні ставки знижуються і знижується курс цінних паперів; Д. всі відповіді правильні
12	Коефіцієнт q Тобіна визначається як:	А. відношення відновної вартості фірми до ринкової вартості її капіталу; Б. відношення ринкової вартості фірми до відновної вартості її капіталу; В. відношення балансової вартості до ринкової вартості її капіталу; Г. відношення відновної вартості фірми до балансової вартості її капіталу; Д. правильної відповіді немає

1	2	3
13	Який канал стосується лише поточного попиту домогосподарств:	А. канал процентної ставки; Б. канал доходу; В. канал ліквідності; Г. канал добробуту; Д. правильної відповіді немає
14	Канал, який впливає на тривалі споживчі витрати домогосподарств:	А. канал процентної ставки; Б. канал доходу; В. канал ліквідності; Г. канал добробуту; Д. правильної відповіді немає
15	Який нахил має крива сукупного попиту:	А. спадний; Б. висхідний; В. вертикальний; Г. горизонтальний; Д. правильної відповіді немає
16	Загальна кількість товарів і послуг, які фірми готові виробити і продати на ринку:	А. попит; Б. пропозиція; В. сукупний попит; Г. сукупна пропозиція; Д. правильної відповіді немає
17	Який канал діє на підставі зовнішньої торгівлі:	А. канал процентної ставки; Б. канал валютного курсу; В. канал кредитування; Г. канал добробуту; Д. правильної відповіді немає
18	Від яких основних факторів залежить попит та пропозиція:	А. ціна та обсяг виробництва; Б. ціна та кількість грошей, яку мають учасники ринку; В. обсяг виробництва та кількість продавців; Г. обсяг виробництва та рівень інфляції; Д. правильної відповіді немає
19	Процеси причинно-наслідкових зав'язків між економічними змінними, які забезпечують вплив зміни пропорції грошей на ділову активність та економічну рівновагу:	А. передавальний механізм; Б. інфляція; В. стагфляція; Г. сеньйораж; Д. правильна відповідь відсутня
20	Який підхід до передавального механізму базується на тому, що гроші є джерелом сукупного попиту:	А. кейнсіанський підхід; Б. монетаристський підхід; В. кількісний підхід; Г. правильна відповідь А і Б; Д. правильна відповідь відсутня

Теми рефератів

1. Проблема монетизації вітчизняної економіки

Програмні питання для самостійного вивчення теми

1. Чим поняття ролі грошей відрізняється від поняття функції грошей? Чи є між ними зв'язок?
2. Чи впливає на поведінку економічних суб'єктів, їх ділову активність сама наявність грошей в економіці?
3. Чим відрізняється грошова економіка від бартерної? У чому полягає методологічна некоректність порівняння сучасної грошової економіки з тією самою економікою, тільки бартерною, тобто позбавленою грошей?
4. У чому полягають переваги грошової економіки перед бартерною?
5. У чому полягає концепція нейтральності грошей? Представники якої наукової школи сформулювали і захищали цю концепцію?
6. Які зміни вніс у концепцію нейтральності грошей Дж. М. Кейнс?
7. У чому полягають єдність і відмінність позицій неокейнсіанців і неокласиків у сучасному трактуванні нейтральності грошей?
8. Як впливає збільшення пропозиції грошей на збільшення обсягів виробництва у коротких і довгих періодах? Чим відрізняються короткі і довгі періоди?
9. Представники якої наукової школи визнають вплив пропозиції грошей на обсяги виробництва на коротких періодах у повному обсязі, а якої – лише частково? За якої умови ці останні вважають такий вплив неможливим?
10. У чому полягають відмінність і єдність позицій неокейнсіанців і неокласиків щодо доцільності застосування їх теоретичних концепцій у практиці монетарної політики?
11. У яких випадках неокейнсіанці вважають доцільним істотно змінювати пропозицію грошей для стимулювання економічного зростання, а в яких – ні? Що таке стабілізаційна монетарна політика?
12. Чому неокласики заперечують істотне збільшення пропозиції грошей у монетарній політиці? У чому полягає специфіка їх рекомендацій щодо регулювання пропозиції грошей?

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [72], [81], [85], [88], [91], [100].

Завдання 9

Теорії грошей

План лекційного заняття:

- 9.1. Металістична теорія грошей
- 9.2. Номіналістична теорія грошей
- 9.3. Кількісна теорія грошей
- 9.4. Вклад К. Маркса в розвиток теорії грошей

План семінарського заняття

1. Металістична теорія грошей
2. Номіналістична теорія грошей
3. Підходи класиків політичної економії до аналізу грошей
4. Погляди К. Маркса на походження та сутність грошей
5. Суть та причини походження кількісної теорії грошей
6. Транзакційний варіант кількісної теорії грошей
7. Кембріджський варіант кількісної теорії грошей
8. Кейнсіанська модель кількісної теорії грошей
9. Монетаристична версія кількісної теорії грошей

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ¹⁰

9.1. Металістична теорія грошей

Представники металістичної теорії грошей ототожнюють грошовий обіг з товарним обміном і стверджують, що золото і срібло вже за своєю природою є грошима. Вони не враховують суспільної природи грошей (ототожнюючи їх із золотом і сріблом) і вважають гроші простим засобом обміну, а резервній функції металевих грошей надають фундаментального значення.

Паростки металістичної теорії з'явилися ще в античні часи, коли другий великий поділ праці (виділення ремесла із землеробства) зумовив появу в ролі загального еквіваленту металів: заліза та олова, свинцю та міді, срібла та золота.

Подальший розвиток металістична теорія одержала в епоху первісного нагромадження капіталу, коли вона відіграла певну прогресивну роль у боротьбі проти псування монет. У найбільш закінченому вигляді ця теорія була сформульована меркантилістами, які пов'язували її з вченням про гроші як про

---

¹⁰ Викладено за [48, с. 75-88].

багатство нації. Ранні меркантилісти ототожнювали багатство із золотом та сріблом і зводили функції грошей до засобу нагромадження. Представники пізнього меркантилізму під багатством розуміли надлишок продуктів, який повинен перетворитись на зовнішньому ринку на гроші. Вони вбачали у грошах не тільки засіб нагромадження, а і засіб обігу та платежу.

Ототожнюючи багатство з грошима, меркантилісти ігнорували проблему вартості товару і замінювали її міноюю вартістю. На їх думку, товар має вартість, бо він купується за гроші. Пізні меркантилісти розуміли, що гроші – це товар, але вони не змогли пояснити, як і чому товар стає грошима, в чому суть вартості самих грошей.

Уявлення меркантилістів про роль грошей відображали погляди купців, що займалися зовнішньою торгівлею. Центральним пунктом теорії пізнього меркантилізму була система активного “торгового балансу”. При цьому вважалося, що держава тим багатша, чим більша різниця між вартістю вивезених та ввезених товарів.

Прихильниками цієї теорії у XVII–XVIII ст. були: в Англії – У. Стаффорд, Т. Мен, Д. Норе; в Італії – Ф. Галіані; у Франції – А. Монкретьєн.

Помилковість металістичних поглядів меркантилістів полягала в наступному:

- визнання золота і срібла грошима за їх природою;
- ототожнення грошей з товарами;
- нерозуміння суті грошей як товару особливого роду, який виконує специфічну суспільну функцію – служить загальним еквівалентом;
- ігнорування того, що гроші – це історична категорія.

Із завершенням первинного нагромадження капіталу зовнішня торгівля перестала виступати основним джерелом збагачення. Дедалі більше стала виявлятися роль капіталістичних мануфактур і капіталістичного землеробства як сфери виробництва додаткової вартості. Ідеологи промислової буржуазії стали протиставляти капітал в обороті “мертвим” скарбам у вигляді золота і срібла. А оскільки розвиток промисловості в капіталістичних країнах вимагав розвитку внутрішнього ринку, критики меркантилізму різко виступали проти металістичної теорії грошей. Вони стверджували, що для внутрішнього обігу зовсім не потрібні повноцінні металеві гроші, які викликають непродуктивні витрати нації.

В епоху золотомонетного стандарту з розвитком банкнотного обігу, німецькі економісти К. Кніс, В. Лексіс, А. Ленибург та інші вже не заперечували можливість обігу знаків вартості, однак вимагали обов’язкового обміну їх на метал. У цей період металістична теорія набула значного поширення, принципи її були покладені в основу грошових реформ,

спрямованих проти інфляції.

У XIX ст. виникла золотодевізна система грошового обігу, яка всупереч традиційним уявленням металістів передбачала не безпосередній розмін кредитних грошей на золото, а розмін їх на валюти (девізи) провідних імперіалістичних держав.

Повернення до металістичної теорії грошей відбулося після Другої світової війни. Французькі економісти А. Тулемон, Ж. Рюефф і М. Дебре, а також англійський економіст Р. Харрод запропонували ідею про необхідність введення золотого стандарту в міжнародному обігу, а американський економіст М. Хальперін та француз Ш. Ріст висунули вимоги про введення його також у внутрішньому обігу.

З крахом Бреттон-Вудської валютної системи на початку 70-х років знову здійснювалися спроби обґрунтувати необхідність відновлення золотого стандарту. Так наприклад, экс-президент США Р. Рейган в час передвиборчої кампанії вважав можливим повернення до золотого стандарту. Будучи обраним президентом в січні 1981 р., він створив спеціальну комісію з цієї проблеми, яка, однак, вирішила, що введення золотого стандарту є недоцільним.

9.2. Номіналістична теорія грошей

Номіналістична теорія грошей виникла при рабовласницькому ладі. Вона заперечувала внутрішню вартість грошей для виправдання псування монет з метою збільшення доходів казни.

Ця теорія повністю сформувалась у XVII–XVIII ст., коли грошовий обіг був наповнений неповноцінними (білонними) монетами. Першими представниками номіналізму були англійці Дж. Берклі і Дж. Стюарт. Вони вважали, що, по-перше, гроші створюються державою; по-друге, їх вартість визначається номіналом; по-третє, сутність грошей зводиться до ідеального масштабу цін. Наприклад, Дж. Стюарт визначав гроші як масштаб цін з рівними поділами.

Номіналісти повністю відкинули вартісну природу грошей, розглядаючи їх як технічну зброю обміну. Панівне становище номіналізм зайняв в політекономії в кінці XIX – на початку XX ст., але на відміну від раннього номіналізму об'єктом його захисту стали не білонні монети, а паперові гроші (казначейські білети).

Найбільш яскраво сутність номіналізму проявилась в теорії грошей німецького економіста Г. Кнаппа в праці 1905 р. “Державна теорія грошей”. Основні її положення зводились до наступного:

- ⇒ гроші – продукт державного правопорядку, творіння державної влади;
- ⇒ гроші – хартальний платіжний засіб, тобто знаки, наділені державою

платіжною силою;

⇒ основна функція грошей – засіб платежу.

Помилковість теорії грошей Кнаппа полягає в тому, що: по-перше, гроші – категорія не юридична, а економічна; по-друге, металевим грошам притаманна самостійна вартість, а не отримання її від держави, представницька вартість паперових грошей також визначається не державою, а обумовлена об'єктивними економічними законами; по-третє, основною функцією грошей є не засіб платежу, а міра вартості.

Австрійський економіст Ф. Бендіксен (“Про цінність грошей”, “Про гроші як загальний знаменник”) спробував дати економічне обґрунтування державній теорії грошей, оцінюючи гроші як свідectво про надання послуг членам суспільства, яке надає право на отримання зворотніх послуг. Але його спроба економічно обґрунтувати номіналізм не вдалася, так як при оцінці сутності грошей він ігнорував теорію вартості.

В період економічної кризи 1929–1933 рр. номіналізм отримав подальший розвиток як теоретична основа для виправдання відмови від золотого стандарту. Так, Дж. М. Кейнс (“Трактат про гроші”, 1930 р.) назвав золоті гроші “пережитком варварства”, “п'ятим колесом возу”. Ідеальними він вважав паперові гроші, які більш еластичні, ніж золото, і повинні забезпечити постійне процвітання суспільства. Витіснення з обігу золота паперовими грошима він розглядав як емансипацію грошей від золота і перемогу теорії Кнаппа. Кейнс вважав, що всі цивілізовані гроші є хартальними і кнапповський харталізм повністю здійснений.

Помилковим в теорії Кейнса було твердження, що металічний обіг нееластичний: в дійсності еластичність досягається шляхом випуску банкнот, розмінних на золото. Практична мета номіналізму Кейнса полягала в теоретичному обґрунтуванні скасування золотого стандарту, переходу до паперово-грошового обігу і регулювання економіки через управління інфляційним процесом.

В сучасних умовах номіналізм – одна з домінуючих теорій грошей. Так, відомий американський економіст П. Самуельсон вважає, що гроші є умовними знаками та розглядає їх як штучну соціальну умовність.

Таким чином, всім різновидам номіналізму характерні одні і ті ж вади: ігнорування товарного походження грошей, відмова від їх найважливіших функцій, ототожнення грошей з масштабом цін, ідеальною лічильною одиницею.

9.3. Кількісна теорія грошей

Кількісна теорія грошей, яка стверджує, що ціни товарів визначаються об'ємом платіжних засобів, що знаходяться в обігу, належить до числа найстаріших доктрин в історії економічної думки. Період її зародження датується XVI ст., коли бурхливе зростання товарних цін в Європі наполегливо вимагало пояснення причин цього явища. Крім того, це був період панування в економічних трактатах ідей меркантилізму з його благоговійною вірою в особливі властивості благородних металів як важливого елементу суспільного багатства.

Найбільш розповсюджений у XVIII–XIX ст. варіант кількісної теорії стверджував, що при умові *caeteris paribus* (незмінності інших умов) рівень товарних цін в середньому змінюється пропорційно зміні кількості грошей. Це положення спочатку застосовувалось до металевих (золотих та срібних) грошей, а після виходу робіт Д. Рікардо – і до паперових (нерозмінних) грошей. Кількісна теорія включає, як правило, два базисних положення: постулат причинності (ціни залежать від кількості грошей) і постулат пропорційності (ціни змінюються пропорційно зміні кількості грошей).

В період свого зародження кількісна теорія не претендувала на пояснення причин зміни цін. Її головним завданням було обґрунтування погляду, що гроші принципово відрізняються від інших представників товарного світу завдяки відсутності в них внутрішньої вартості. І лише з часом в кількісній теорії почала домінувати теза про зв'язок стану грошового обігу з динамікою цін.

Першим, хто висловив припущення про залежність рівня цін від кількості благородних металів, був французький філософ Жан Боден. Однак він не висував твердження про пряму, а тим більше пропорційну залежність між зміною кількості грошей та зміною цін.

Окремі положення цієї теорії в загальних рисах сформулював Дж. Локк (1632–1704 рр.). В більш розробленій формі вона викладена Дж. Вандерлінтом (помер в 1740 р.), Ш. Монтеск'є (1689–1755 рр.) і Д. Юмом (1711–1776 рр.). Прихильником кількісної теорії був і Д. Рікардо (1772–1823 рр.).

Таким чином, для ранньої кількісної теорії були характерні три постулати: 1) причинності (ціни залежать від маси грошей); 2) пропорційності (ціни змінюються пропорційно кількості грошей); 3) універсальності (зміни кількості грошей чинять однаковий вплив на ціни всіх товарів).

Між тим очевидно, що по мірі розвитку форм грошей структура грошової маси стає далеко не однорідною, так як включає не тільки готівкові гроші, а й банківські вклади. По-різному реагують на збільшення грошової маси й ціни на різні групи товарів, які зростають нерівномірно. Подальший розвиток кількісної

теорії грошей пов'язаний з включенням в неї апарату економетричного аналізу і елементів мікроекономічної теорії ціни. Суттєвий внесок до модернізації кількісної теорії вніс І. Фішер (1867–1947 рр.) – видатний представник математичної школи в сучасній економічній теорії, один із творців і перший президент Міжнародного економетричного товариства (1931–1933 рр.). В праці “Купівельна сила грошей, її визначення і відношення до кредиту, відсотків і криз” (1911 р.) він намагався формалізувати залежність між масою грошей і рівнем товарних цін. Математично рівняння обміну можна представити у вигляді формули:

$$MV = PQ,$$

де *M* (*money*) – середня кількість грошей, що знаходяться в обігу в даному суспільстві протягом року;

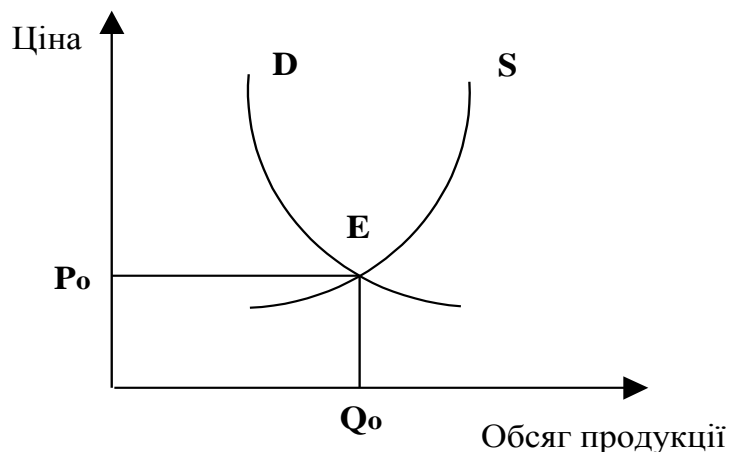
V (*velocity*) – середня кількість оборотів грошей в їх обміні на блага;

P (*price*) – середня продажна ціна кожного окремого товару, що купується в даному суспільстві;

Q (*quantity*) – сукупна кількість товарів.

Формула Фішера є некоректною для умов золотомонетного стандарту, оскільки ігнорує внутрішню вартість грошей. Однак при обігу паперових грошей, нерозмінних на золото, вона набуває певного раціонального змісту. В цих умовах зміна грошової маси впливає на рівень товарних цін (хоч, звичайно, І. Фішер в певній мірі ідеалізував ціновий механізм, так як мав на увазі абсолютну еластичність цін). Фішер, як і інші неокласики, відштовхувався від моделі досконалої конкуренції і поширював свої висновки на економіку, в якій існували монополії, і ціни вже в значній мірі втратили еластичність. В концепції Фішера є й інші недоліки, характерні для кількісної теорії, зокрема, перебільшення впливу грошей на товарні ціни. З його формули випливає, що грошова маса виконує активну роль, а ціни – пасивну. У Фішера лише грошова маса виступає як незалежна змінна, тоді як в дійсності має місце відповідний взаємозв'язок. В умовах монополістичного ціноутворення зростання товарних цін нерідко є причиною розширення грошового обороту.

Багато сучасних економістів характеризують рівняння обміну як рівність: $MV = PQ$. Ця рівність, з їх точки зору, виражає акт обміну: $G - T$ стосовно всієї маси товарів, тобто сума грошей, на які куплені товари, рівна (тотожна) сумі цін куплених товарів. Однак це тавтологія, і формула обміну не може служити для пояснення сукупного (абсолютного) рівня цін (рис. 9.1). Формула обміну, як вважають прихильники кількісної теорії, пояснює абсолютну величину EQ_0 (в той час як механізм попиту і пропозицій пояснює лише відносні відхилення від неї).

Рис. 9.1. Абсолютний рівень цін з позицій кількісної теорії

Фішер та його послідовники прагнули пояснити, що швидкість обігу грошей (V) і рівень виробництва (Q) не залежать від кількості грошей (M) та рівня цін (P). Швидкість обігу грошей, з їхньої точки зору, знаходиться в залежності перш за все від демографічних (щільність, густота населення тощо) і техніко-економічних параметрів (суспільний поділ праці, наявність природних ресурсів, розвиток транспорту тощо). Рівень виробництва визначається головним чином умовами, що складаються на ринку праці, й не залежить від рівня цін і кількості грошей в обігу. Очевидно, що в умовах ринкової економіки такі посилення носять нереалістичний характер.

Поява кредитних грошей сприяє економії засобів обігу. Враховуючи цю обставину, Фішер доповнив свою формулу обміну. Він розглянув більш складний варіант, в якому врахував не тільки масу грошей, що знаходяться в обігу, але і суму грошових коштів на чекових рахунках в банках.

Математичне рівняння обміну Фішера з врахуванням депозитного обігу записується у вигляді наступної формули:

$$MV + M^1V^1 = PQ,$$

де M^1 – сума грошових коштів на чекових рахунках;

V^1 – швидкість обігу грошових залишків на рахунках протягом даного періоду.

Як різновид кількісної теорії грошей, варіант Фішера поділяє всі переваги і недоліки цієї теорії. Платіжні засоби є органічною складовою частиною сучасної грошової маси, однак із формули Фішера випливає, що вони безпосередньо впливають на товарні ціни, що не відповідає дійсності.

З розвитком кредитного обігу відбувається зближення грошової маси з фінансовими активами. З'явилася реальна альтернатива використовувати засоби або в грошовій формі (яка не приносить доход), або в негрошовій формі,

що, як правило, приносить дохід. Однак в останньому випадку з'являється небезпека, що повністю і в короткі строки капітал не вдається знову перетворити в гроші. Здатність багатства швидко і без втрат перетворюватись в гроші і виконувати їх основні функції називається *ліквідністю*. Основи теорії ліквідності були розроблені в працях представників кембріджської школи: А. Маршала (1843–1924 рр.), А.С Пігу (1877–1959 рр.) та інші. Вчені цього напрямку використовують мікроекономічний підхід. Це виражається в тому, що вони враховують мотиви поведінки господарюючих суб'єктів, і в їх прагненні зберігати активи в ліквідній, тобто грошовій формі. На відміну від І. Фішера, А. Пігу спробував визначити масу грошей через величину кінцевого продукту за допомогою показника ліквідності:

$$M = kPQ,$$

де M – кількість грошових одиниць (пропозиція грошей);

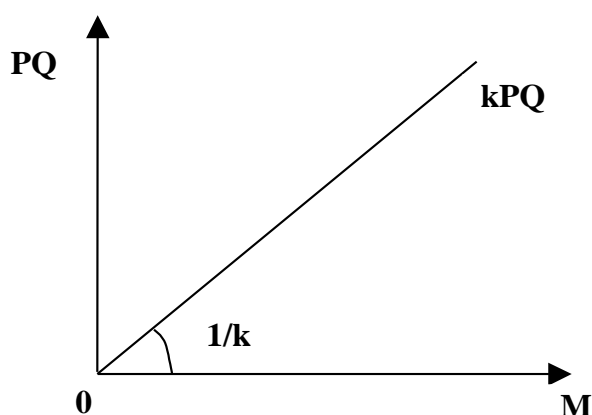
Q – величина суспільного виробництва у фізичному виразі за одиницю часу;

P – ціна виробленої продукції;

k – частина кінцевого продукту PQ , якій люди віддають перевагу;

kPQ – попит на гроші.

Ця формула отримала назву кембріджського рівняння. Графічно воно може бути інтерпретовано наступним чином. Відкладемо на осі ординат величину суспільного виробництва у фізичному виразі, а на осі абсцис – кількість грошей. Тоді kPQ буде представляти собою лінію, що виходить з початку координат. Тангенс кута нахилу kPQ до осі абсцис буде дорівнювати $V = 1/k$ (рис. 9.2).

Рис. 9.2. Графічна інтерпретація кембріджського рівняння

В “Трактаті про грошову реформу” (1923 р.) Дж.М. Кейнс запропонував новий варіант кембріджського рівняння, в якому пов’язав ліквідність з нормою обов’язкових банківських резервів:

$$M = P (K + rK^1)$$

де M – грошова маса (кількість паперових грошей або інших платіжних засобів);

P – ціна одиниці споживання (індекс “вартості життя”);

K і K^1 – еквіваленти кількості одиниць споживання, які люди бажують зберігати в грошовій формі (відповідно, в формі готівкових грошей та банківських депозитів);

r – норма обов’язкових банківських резервів.

Позначивши через KY частину національного доходу, яка зберігається в ліквідній формі, представники кембріджської школи виводять формулу: $M = KY$, яка описує умови рівноваги між пропозицією (емісією) грошей і попитом на них.

В 1960–1980 рр. спостерігається відродження кількісної теорії грошей у вигляді однієї з неокласичних течій в політичній економії монетаризму. Визначена одна з найглибших характеристик сутності грошей. Гроші почали розглядатися економічною теорією як не просто товар, а особливий товар, що виконує в системі економічних відносин специфічну функцію – виступає в ролі загального вартісного еквіваленту.

Сучасний монетаризм – один з найвпливовіших напрямків західної економічної думки, який з кінця 1970-х – на початку 1980-х рр. багато в чому визначав зміст економічної політики провідних країн світу – США, Англії та інших.

Слід зазначити, що ідеї монетаризму, як однієї з форм неокласичного напрямку західної економічної думки, зародились ще в 1920-х рр. Однак як цілісна система економічних поглядів монетаризм сформувався в 1960-і рр. Поза сумнівом, найяскравішою постаттю серед представників цієї школи є М. Фрідмен – професор Чиказького університету, лауреат Нобелівської премії в галузі економіки 1976 р., автор більш як 270 праць, в тому числі майже 30 монографій.

Згідно з даною теорією кількість грошей в обігу є визначним фактором формування господарської кон’юнктури, оскільки існує прямий зв’язок між змінами грошової маси в обігу і величиною валового національного продукту.

Монетаристська теорія виникла в середині 50-х років в США як “чиказька школа”, лідером якої був М. Фрідмен. Він вважав, що стихійному товарному господарству притаманна особлива внутрішня стійкість, обумовлена дією ринкових механізмів конкуренції та ціноутворення. Прихильники цієї теорії виступають противниками кейнсіанської концепції втручання держави у господарські процеси. Вони стверджують, що державні заходи по

стимулюванню попиту, рекомендовані кейнсіанцями, не тільки не поліпшують стан економіки, але й породжують нові диспропорції та кризові спади.

Широкого поширення монетаризм набув у 70-ті роки, коли він використовувався урядовими органами для боротьби із стагфляцією і став теоретичною основою для державних програм грошово-кредитного регулювання економіки.

Незважаючи на те, що монетаризм має ряд напрямів і теоретичних послідовників (К. Бруннер, А. Мельцер, Д. Лейдлер та інші), найбільш популярним є варіант М. Фрідмена, що включає:

1) кількісну теорію грошей, що обґрунтовує причинний зв'язок між кількістю грошей в обігу та рівнем товарних цін;

2) монетарну теорію промислових циклів, згідно з якою коливання господарської кон'юнктури визначається попередніми змінами грошової маси;

3) особливий “передавальний” механізм впливу грошей на реальні фактори відтворення (не через норму відсотка, як вважали кейнсіанці, а через рівень товарних цін);

4) положення про неефективність державних заходів економічного регулювання в зв'язку з присутністю змінних витрат (лагів) між змінами грошових показників та реальних факторів виробництва;

5) “монетарне правило” (або правило відсотків), згідно з яким відбувається автоматичне збільшення грошової маси в обігу на декілька відсотків у рік незалежно від стану господарства, фази циклу тощо;

6) систему плаваючих валютних курсів для “саморегулювання” зовнішньоекономічної рівноваги.

Застосування на практиці монетаристських ідей урядами Великобританії, США, ФРН та інших країн хоча й сприяло уповільненню інфляційних процесів, але посилювало розвиток кризових явищ в економіці, стимулювало зростання безробіття в цих країнах.

9.4. Внесок К. Маркса в розвиток теорії грошей

В своїх наукових працях Карл Маркс об'єднав в цілісну структуру теорію трудової вартості та теорію грошових відносин.

Розкриваючи суть грошей, К. Маркс показав, що розвиток грошових відносин пов'язаний з вирішенням суперечностей між особливою властивістю товару – споживчою вартістю і його загальною властивістю – вартістю. У Маркса мінова вартість – це єдиний можливий спосіб вираження вартості, її необхідна форма прояву. Це зумовлено тим, що вартість товару – результат абстрактної праці, праці взагалі, яка не може бути ні виявлена, ні виміряна безпосередньо в споживчій вартості товару – свого носія. Тільки в обміні

даного товару на інший в споживчій вартості останнього може бути виражена і виміряна вартість, яка проявить себе вже як мінова вартість. Якщо багато товарів виявлять свою мінову вартість в якомусь одному товарі, то споживча вартість останнього стає уособленням мінової вартості взагалі, її абсолютним носієм, тобто грошима.

Таким чином, вклад Маркса в теорію грошей полягає в тому, що він виводить сутність грошей з аналізу суперечності товару. В товарі-еквіваленті (грошах) реалізуються суперечності якісної і кількісної сторін вартості: внаслідок того, що всі товари вимірюють свою мінову вартість в одному особливому товарі, цей виділений товар стає адекватним буттям мінової вартості, її буттям в якості загального еквівалента.

К. Маркс визначав три особливості загального еквівалента:

- 1) його споживча вартість стає формою виявлення протилежності – вартості;*
- 2) конкретна праця, затрачена на його виробництво, стає вираженням абстрактної людської праці*
- 3) своєю протилежністю стає і приватна праця, що реалізується як праця в її безпосередній суспільній формі.*

Враховуючи ці властивості, К. Маркс розкрив специфічну роль і місце грошей як абсолютного товару і як форми виразу, уречевленого носія суспільних відносин у товарному виробництві. Він довів, що гроші не просто технічний інструмент системи господарювання, а внутрішньо властивий елемент суспільних відносин, що базується на товарному виробництві. Тому гроші – не тільки “вуаль”, що накинута на процес суспільного відтворення, а і його реальний активний елемент. Тим самим Маркс відкрив шлях для успішного вирішення таких глобальних проблем теорії грошей, як грошовий і товарний фетишизм, грошовий механізм макроекономічного регулювання, ринок позикового капіталу та грошовий ринок. Особливої уваги заслуговує марксове положення про гроші як форму виразу суспільних відносин. На його підставі був визначений історичний характер грошей.

Свій аналіз категорії грошей Маркс розпочав з однієї конкретної історичної форми грошей – золота, яке було єдиним носієм грошової суті в той час. Проте він визнавав об’єктивність існування інших історичних форм грошей до золотого монометалізму (срібло, інші метали, просто споживчі товари), а також можливість існування принципово нових форм грошей у майбутньому (нерозмінних знаків, кредитних грошей). Тому з позицій теорії Маркса вилучення золота з грошового обігу не означає, що гроші внаслідок цього втрачають свою товарну природу або зникає загальний еквівалент – цей вихід означає лише, те що не стало однієї з форм грошового товару.

Важливе місце в марксовій теорії грошей займає аналіз кількісного фактора. Він вперше сформулював закони грошового обігу для всіх відомих засобів обігу – дійсних, паперових і кредитних грошей.

Марксові розробки теорії грошей не є чимось випадковим, штучно вклиненим у загальний потік розвитку наукової думки в цій сфері. Вони спиралися на всі попередньо нагромаджені знання людей про гроші і послужили важливою основою для їх подальшого поглиблення.

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	У монетарній теорії грошам відводять таку функцію як:	А. засіб обігу; Б. засіб платежу; В. загальний вартісний еквівалент; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
2.	Представники металістичної теорії ототожнюють грошовий обіг з:	А. бартером; Б. товарним обігом; В. грошовим обігом; Г. товарно-грошовим обігом; Д. немає правильної відповіді.
3.	Яка з теорій грошей стверджувала, що золото і срібло вже за своєю природою є грошима:	А. кількісна теорія; Б. монетарна теорія; В. металістична теорія; Г. номіналістична теорія; Д. всі відповіді правильні
4.	Яка з теорій стверджує, що гроші – це продукт державної влади:	А. монетарна теорія; Б. кількісна теорія; В. номіналістична теорія; Г. монетаристична теорія; Д. всі відповіді правильні
5.	Представники якої теорії стверджували, що гроші – це товар, але не змогли пояснити чому товар стає грошима:	А. номіналістична теорія; Б. металістична теорія; В. кількісна теорія; Г. монетарна теорія; Д. немає правильної відповіді
6.	Що вважали грошима представники металістичної теорії:	А. паперові гроші; Б. електронні гроші; В. золото та срібло; Г. золото та мідь; Д. всі відповіді правильні
7.	У металістичній теорії вартість товару замінювали:	А. споживчою вартістю; Б. міною вартістю; В. ціною вартістю; Г. загальним еквівалентом; Д. правильної відповіді немає

1	2	3
8	З якою вартістю К. Маркс ототожнював такий специфічний товар як гроші:	А. споживчою вартістю; Б. міновою вартістю; В. ціновою вартістю; Г. всі відповіді правильні; Д. правильної відповіді немає
9	Який аналіз займає важливе місце в Марксовій теорії:	А. аналіз якісного фактора; Б. аналіз кількісного фактора; В. аналіз виробничого фактора; Г. аналіз кількісного і якісного фактора; Д. правильної відповіді немає
10	Суттєвий внесок до модернізації кількісної теорії вніс:	А. Фрідмен; Б. Монтеск'є; В. Фішер; Г. Дж. Локк; Д. всі відповіді правильні
11	Об'єктом захисту в номінальній теорії в ХХ ст. стали:	А. паперові гроші; Б. електронні гроші; В. кредитні гроші; Г. депозитні гроші; Д. всі відповіді правильні
12	Як називав золоті гроші Дж. М. Кейнс у своїй праці "Трактат про гроші":	А. грошима королів; Б. п'ятим колесом возу; В. найкращою знахідкою людей; Г. всі відповіді правильні; Д. правильної відповіді немає
13	Яка з теорій грошей є протилежною до номіналістичної теорії (за своїми поглядами):	А. металістична теорія; Б. кількісна теорія; В. монетарна теорія; Г. марксистська теорія; Д. правильної відповіді немає
14	Карл Маркс вважав, що вартість товару, крім своєї матеріальної цінності включає:	А. абстрактну працю; Б. продуктивність праці; В. виробничі витрати; Г. всі відповіді правильні; Д. правильної відповіді немає
15	Який закон був вперше сформульований Карлом Марксом:	А. закон заміщення; Б. закон відсоткової ставки; В. закон грошового обігу; Г. всі відповіді правильні; Д. правильної відповіді немає
16	Першими представниками номіналістичної теорії були:	А. Дж. Берклі та Дж. Стюарт; Б. І. Фішер; В. Дж. Берклі; Г. Дж. Локк; Д. правильної відповіді немає

1	2	3
17	Основне положення праці Г. Кнаппа “Державна теорія грошей”:	А. основна функція грошей – засіб платежу; Б. гроші – це продукт недержавного правопорядку; В. гроші – це абсолютно ліквідний актив; Г. гроші – це найкраща цінність, яку вигадала людина; Д. правильної відповіді немає
18	Основною помилкою номіналістичної теорії є:	А. гроші – це категорія не юридична, а економічна; Б. металеві гроші є неліквідними; В. основною функцією грошей є не міра вартості, а засіб платежу; Г. всі відповіді правильні; Д. правильної відповіді немає
19	Дж. М. Кейнс ідеальним вважав:	А. паперові гроші; Б. повноцінні монети; В. білонні монети; Г. бартерні операції; Д. правильна відповідь відсутня
20	Згідно монетаризму, державні заходи щодо стимулювання попиту:	А. призводять до економічного зростання; Б. є неефективним; В. є ефективним; Г. призводять до кризових явищ; Д. правильна відповідь відсутня

Теми рефератів

1. Кон’юнктурна теорія цінності грошей М. І. Тугана-Барановського.
2. Кембріджська версія кількісної теорії грошей.
3. Особливості монетарної політики в Україні за роки незалежності.

Програмні питання для вивчення теми

1. Що вивчає монетарна теорія? На які дві частини вона поділяється?
2. До яких частин монетарної теорії відносяться товарна теорія і кількісна теорія грошей?
3. Які основні положення монетаристської теорії грошей, у чому її відмінність від абстрактної теорії грошей?
4. У чому полягає сутність товарної теорії грошей?
5. У чому полягає сутність кількісної теорії грошей, чому вона так названа?
6. У чому полягають основні постулати класичної кількісної теорії грошей?
7. У чому полягає сутність “рівняння обміну” і хто його сформулював? Чому воно вважається найбільш виразним виявом кількісної теорії грошей?

8. До якого з напрямів кількісної теорії можна віднести ідеї американського економіста І. Фішера і чому?

9. Що нового вніс у кількісну теорію український економіст М. ТуганБарановський?

10. Чим відрізнявся підхід “кембриджської школи” до аналізу кількісного фактора від класичної кількісної теорії І. Фішера?

11. У чому полягали принципові відмінності кейнсіанського підходу до вивчення монетарного механізму економічного регулювання від підходів представників класичної школи?

12. Як можна формалізувати “передавальний механізм” впливу грошей на реальну економіку в кейнсіанському трактуванні, в чому його новизна та недоліки?

13. Чому кейнсіанська доктрина має внутрішню інфляційну спрямованість?

14. У чому полягає відмінність підходів до економічного регулювання представників сучасного монетаризму від підходів кейнсіанців?

15. У чому полягає “грошове правило” М. Фрідмана?

16. Що спричинило появу доктрини сучасного монетаризму?

17. У чому виявляється зближення позицій монетаристів і кейнсіанців та чи можливий їх синтез з позицій практики економічного регулювання?

18. На якому етапі перехідного періоду економічна та монетарна політики в Україні більше відповідали канонам кейнсіанської концепції і на якому – канонам монетаристської концепції? У чому ця відповідність проявлялась?

19. Чи є підстави вважати, що органи монетарного управління України орієнтуються у своїй економічній політиці на ідеї кейнсіансько-неокласичного синтезу?

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [72], [151], [157], [164].

Заняття 10

Сутність та функції кредиту

План лекційного заняття

- 10.1. Сутність та структура кредиту. Загальні передумови та економічні чинники необхідності кредиту
- 10.2. Функції кредиту. Єдність кредиту з іншими економічними категоріями та відмінності між ними
- 10.3. Стадії та закономірності руху кредиту
- 10.4. Принципи кредитування

План семінарського заняття

1. Сутність та структура кредиту
2. Загальні передумови та економічні чинники необхідності кредиту
3. Функції кредиту
4. Єдність кредиту з іншими економічними категоріями та відмінності між ними
5. Стадії та закономірності руху кредиту
6. Принципи кредитування

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

10.1. Сутність та структура кредиту. Загальні передумови та економічні чинники необхідності кредиту

За своєю сутністю кредит – це суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів на засадах зворотності, платності та добровільності. Ці відносини мають ряд характерних ознак, які конституюють їх як окрему самостійну економічну категорію – кредит [51, с. 349].

Специфіка позикового капіталу найбільш повно проявляється у процесі передачі його від кредитора до позичальника і навпаки:

– позиковий капітал як капітал-власність, власник якого продає, позичальнику не сам капітал, а лише право на його тимчасове використання;

– позиковий капітал як своєрідний товар, споживна вартість якого визначається здатністю продуктивно використовуватися позичальником, забезпечуючи йому прибуток;

– специфічна форма відчуження позикового капіталу, процедура передачі якого від кредитора позичальнику завжди має рознесений за часом характер в частині механізму оплати;

– особливості руху позикового капіталу, який, на відміну від промислового і торговельного, на стадії передачі від продавця (кредитора) до покупця (позичальника) переважно знаходиться в грошовій формі.

На відміну від лихварського капіталу, основним джерелом якого виступали власні грошові кошти кредитора, позиковий капітал формується передусім за рахунок фінансових ресурсів, що залучаються банками у юридичних та фізичних осіб. Як правило, виділяють два джерела мобілізації фінансових ресурсів з подальшим перетворенням їх на позиковий капітал.

На першому етапі розвитку кредитних відносин єдиним джерелом формування позикового капіталу виступали тимчасово вільні грошові кошти держави, юридичних та фізичних осіб, які на добровільній основі передають фінансовим посередникам для подальшої капіталізації і отримання прибутку Ці кошти розміщувалися на депозитних рахунках у відповідних банках і забезпечували своїм первинним власникам фіксованій прибуток у формі процента по цих внесках. Це джерело не втратило своєї актуальності і в сучасних умовах.

В міру розвитку капіталістичного способу виробництва і, зокрема, безготівкової форми грошових розрахунків з прямою участю банків новим джерелом формування позикового капіталу стали кошти, що тимчасово вивільняються в процесі кругообігу промислового і торговельного капіталів. Основні причини подібного вивільнення фінансових ресурсів є:

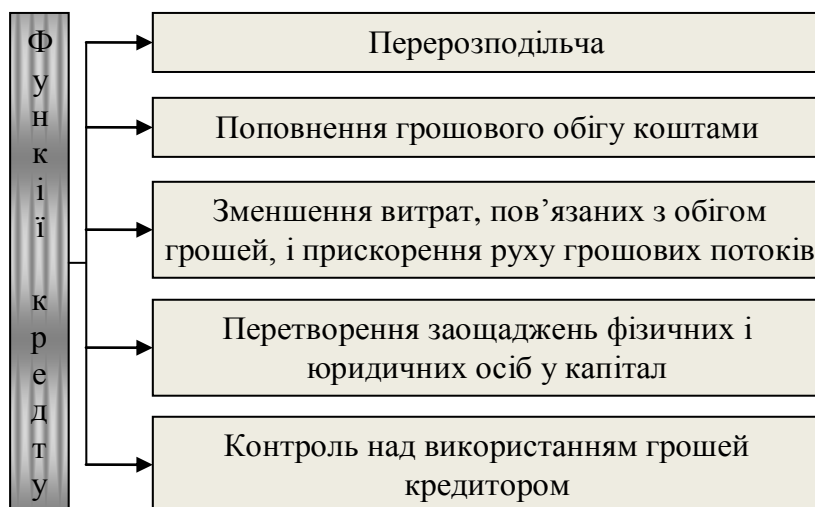
розбіжність часу реалізації виробленої продукції з термінами фактичного здійснення витрат на придбання сировини, матеріалів, виплату заробітної плати персоналу тощо;

поступове зношення основних фондів і пов'язана з цим необхідність формування амортизаційного фонду як резерву грошових коштів, що в подальшому використовуються для фінансування відновлення фізичного і морального їх зносу;

утворення залишку нерозподіленого прибутку з моменту його формування до фактичного використання.

Вказані кошти акумулюються, як правило, на розрахункових рахунках юридичних осіб в обслуговуючих банках.

10.2. Функції кредиту. Єдність кредиту з іншими економічними категоріями та відмінності між ними

Рис. 10.1. Функції кредиту

Кредит та інші економічні категорії – це особливі різновиди економічних відносин, що виражають інтереси окремих суб'єктів. З політекономічної точки зору предметом дослідження вартісних категорій, і зокрема кредиту, є не сума грошей, а ті відносини, які виникають у зв'язку з передачею вартості в грошовій формі від одного учасника угоди до іншого.

Таблиця 10.1

Єдність кредиту з іншими економічними категоріями та відмінності між ними

Ознака	Гроші	Кредит
1	2	3
Учасники відносин	Покупець та продавець, отримувач грошей та платник грошей	Кредитор та позичальник
Продаж товарів з розстрочкою платежу	Виконують функцію засобу платежу	
Споживча вартість	Володіють загальною споживчою вартістю	Кредитор та позичальник проявляють зацікавленість в наданні та отриманні вартості на певний час
Форма руху	Грошова	Грошова і товарна форми
Ознака	Фінанси	Кредит
Учасники відносин	Платник та отримувач засобів, що здійснюють рух на безповоротній основі	Кредитор та позичальник

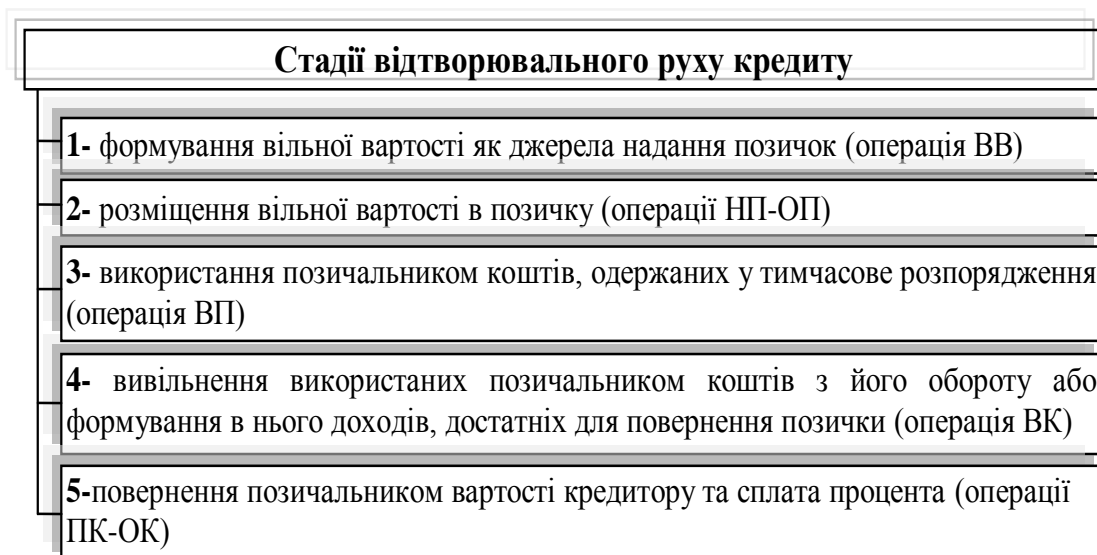
Продовження таблиці 10.1

1	2	3
Фази відтворювального процесу	Фаза розподілу	Фаза перерозподілу
Власники цінностей	Змінюється власник засобів	Власником залишається кредитор
Стадії руху	Вихідною стадією є утворення централізованих та децентралізованих фондів	Починає рух з представлення інших засобів, з розміщенням їх в позику
Поверненість	Окупність виробничих вкладень, створення фондів	Зворотній рух вартості, базується на завершенні кругообороту фондів та вивільнені вартості
Кредит та фінанси при всій їх відмінності виступають повноправними інструментами економічного розвитку. Вони служать джерелами формування виробничих фондів соціалістичних підприємств, використовуються в інтересах підвищення ефективності суспільного виробництва		
Ознака	Господарський розрахунок	Кредит
Учасники відносин	Суспільство та господарські ланки	Кредитор та позичальник
Еквівалентність витрат, що відповідають суспільно необхідним потребам, як характерна риса господарського розрахунку тісно взаємопов'язана з поверненням кредиту. Еквівалентність та поверненість взаємно обумовлюють один одного. Не випадково госпрозрахунок є умовою виникнення, існування та розвитку кредиту. Разом з тим між цими економічними категоріями існує і зворотній зв'язок: кредит у свою чергу сприяє укріпленню самофінансування, підвищенню самостійності підприємств. Ступінь розвитку господарського розрахунку визначається і ступенем опосередкування кредитом, кругообігу засобів тих або інших підприємств, що виступають як позичальники		
Ознака	Ціна	Кредит
Форма руху	Грошова форма	Грошова і товарна (натуральна) форми
Форма вираження	Виражає вартість	Специфічний рух вартості, що відрізняється своєю зворотністю

10.3. Закономірності руху кредиту

Закономірності руху кредиту	
Мікроекономічний рівень	зворотність руху вартості, що передана в позичку
	тимчасовість перебування позиченої вартості в обороті позичальника, яка визначається тривалістю одного кругообороту його капіталу
	збереження позиченої вартості в процесі руху і повернення її до кредитора в повному обсязі
	залежність маси наданої позички від наявних обсягів вільних коштів
Макроекономічний рівень	кількісні параметри розвитку кредиту повинні бути адекватними динаміці обсягів ВВП
	кожна позичкова операція є дwoєю – як вимога і як зобов'язання, як актив і як пасив, загальні суми кредитних вкладень і позичених ресурсів у макромасштабах завжди балансуються
	зворотність і платність кредиту робить його найбільш адекватним ринковим умовам, інструментом фінансування зростання капіталу в реальному секторі економіки
	як спрямування коштів з галузей і секторів економіки з низькою рентабельністю у високорентабельні галузі, види виробництва

Рис. 10.2. Закономірності руху кредиту

Рис. 10.3. Стадії відтворювального руху кредиту

10.4. Принципи кредитування

Таблиця 10.2

Принципи кредитування та їх характеристика

№ з/п	Принцип	Характеристика
1	Цільове призначення позички	економічні суб'єкти, що виявили намір вступити в кредитні відносини, повинні заздалегідь чітко визначити, на яку ціль будуть використані позичені кошти
2	Строковість передачі коштів кредитором позичальнику	передбачає, що вільні кошти кредитора передаються позичальнику на чітко визначений строк, який сторони повинні узгодити в момент вступу в кредитні відносини
3	Поверненість позичальником коштів кредитору в повному обсязі	означає, що позичальник повинен повернути кредитору весь обсяг одержаної в позичку вартості
4	Забезпеченість позички	полягає в прийнятті кредитором при наданні позички додаткових заходів щодо гарантування повернення позички у визначені строки
5	Платність користування позиченими коштами	полягає в тому, що позичальник повертає кредитору не тільки основну суму боргу, а й сплачує додаткові кошти у формі процента

Завдання для тестування з теми:

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Плата, яку отримує кредитор від позичальника за користування кредитом:	А. процент; Б. комісійна винагорода; В. дивіденди; Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді
2.	Сторона кредитних відносин, що отримує кредит та повинна повернути отриману позику:	А. боржник; Б. позичальник; В. позикодавець; Г. дебітор; Д. всі відповіді вірні
3.	Об'єктами кредиту виступають:	А. грошові кошти; Б. матеріальні цінності; В. нематеріальні цінності; Г. правильна відповідь а) та б); Д. правильна відповідь а), б) та в)
4.	Кредитор – це:	А. сторона, яка надає об'єкт кредиту іншому суб'єктові ринку на постійне користування на умовах поверненості і платності; Б. сторона, яка надає об'єкт кредиту іншому суб'єктові ринку на тимчасове користування на умовах поверненості і платності; В. сторона, яка надає об'єкт кредиту іншому суб'єктові ринку на постійне користування на умовах поверненості, строковості і платності; Г. сторона, яка надає об'єкт кредиту іншому суб'єктові ринку на тимчасове користування на умовах поверненості, строковості і платності; Д. всі відповіді вірні
5.	З якою метою банки надають кредит:	А. ефективне використання кредиту; Б. отримання прибутку у вигляді позичкового відсотка; В. задоволення потреб позичальника; Г. отримання комісійної винагороди за користування кредитом; Д. правильна відповідь відсутня
6.	Суб'єктами кредитних відносин можуть виступати:	А. іноземні громадяни; Б. держава; В. фізичні та юридичні особи; Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді
7.	Кредит – це:	А. економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останніми позички в грошовій або товарній формі на певних умовах; Б. рух позикового капіталу від позичальника до кредитора на принципі зворотності; В. комісійна послуга банку; Г. економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останніми позички лише в грошовій формі на певних умовах; Д. всі відповіді вірні
8.	Який з принципів полягає в прийнятті кредитором при наданні позички додаткових заходів щодо гарантування повернення позички у визначені строки:	А. строковості; Б. платності; В. забезпеченості; Г. поверненості; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
9	Яка з економічних категорій є умовою виникнення, існування та розвитку кредиту:	А. ціна; Б. господарський розрахунок; В. гроші; Г. всі відповіді правильні
10	Основні засади поведінки банку і позичальника в процесі здійснення кредитних операцій:	А. функції кредитування; Б. принципи кредитування; В. цілі кредитування; Г. завдання кредитування; Д. правильна відповідь відсутня
11	Який з принципів відіграє важливу роль у захисті від кредитних ризиків:	А. строковість передачі коштів кредитором позичальнику; Б. поверненість позичальником коштів кредитору в повному обсязі; В. забезпеченість позички; Г. платність користування позиченими коштами; Д. правильна відповідь відсутня
12	Кредит функціонує на засадах:	А. платності та строковості; Б. платності, строковості та поверненості; В. строковості та прибутковості; Г. строковості, прибутковості та поверненості; Д. всі відповіді правильні
13	Сторона кредитних відносин, що отримує кредит і повинна повернути отриману позику:	А. боржник; Б. позичальник; В. позикодавець; Г. дебітор; Д. правильна відповідь відсутня
14	На якому рівні розглядаються закономірності руху кредиту:	А. мікроекономічному; Б. макроекономічному; В. світовому; Г. правильна відповідь А і Б; Д. правильна відповідь відсутня
15	Яка функція кредиту реалізується тільки банківською системою:	А. перерозподільча; Б. поповнення грошового обігу коштами; В. перетворення заощаджень фізичних і юридичних осіб у капітал; Г. контроль за використанням грошей кредитором; Д. всі відповіді вірні.
16	З якої мови походить термін "кредит":	А. англійської; Б. грецької; В. латинської; Г. французької; Д. немає правильної відповіді.
17	Яка з закономірностей руху кредиту проявляється на макроекономічному рівні:	А. зворотність руху вартості, яка передана в позичку; Б. залежність величини наданої позички від наявних обсягів вільних коштів; В. рух коштів з галузей і секторів економіки з низькою рентабельністю у високорентабельні галузі, види виробництва; Г. тимчасовість перебування позиченої вартості в обороті позичальника; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
18	Кредит виконує функції:	А. перерозподільчу; Б. поповнення грошового обігу коштами; В. зменшення витрат, пов'язаних з обігом грошей і прискорення руху грошових потоків; Г. перетворення заощаджень фізичних і юридичних осіб у капітал; Д. всі відповіді правильні
19	З чого починається стадія руху кредиту:	А. одержання додаткових коштів позичальником; Б. використання позичальником одержаних коштів на свої потреби; В. формування вільної вартості у кредиторів; Г. розміщення вільних коштів у позички; Д. всі відповіді правильні
20	Кредит функціонує у таких формах:	А. товарна; Б. грошова; В. натуральна; Г. правильна відповідь А і Б; Д. немає правильної відповіді.

Теми рефератів

1. Роль кредиту у розширеному відтворенні.
2. Кредит як інструмент регулювання грошового обігу.
3. Роль кредиту у розвитку міжнародних економічних відносин.

Програмні питання для самостійного вивчення

1. Що є загальноекономічною причиною необхідності кредиту?
2. Які передумови виникнення кредитних відносин?
3. Яку абстракцію застосовуємо для того, щоб довести, що необхідність у кредиті залежить від коливань у джерелах формування капіталу?
4. Яка суперечність вирішується за допомогою кредиту?
5. У чому сутність кредиту? Які існують дискусії щодо сутності кредиту?
6. За якими ознаками відносини між економічними суб'єктами можна віднести до кредитних?
7. Що є спільного та відмінного між кредитом та грошима, кредитом та фіскально-бюджетними відносинами?
8. Що таке структура кредиту, які її елементи?
9. Кредит – явище статички чи динаміки? Обґрунтуйте свою відповідь.
10. Які стадії Ви можете виділити у відтворювальному русі кредиту?
11. Назвіть основні закономірності руху кредиту на мікро- і на макрорівнях.
12. Назвіть основні принципи організації кредитних відносин.

Використана та рекомендована література:

- [3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [71], [82], [102], [120], [130], [138], [148].

Заняття 11

Форми, види та роль кредиту

План лекційного заняття

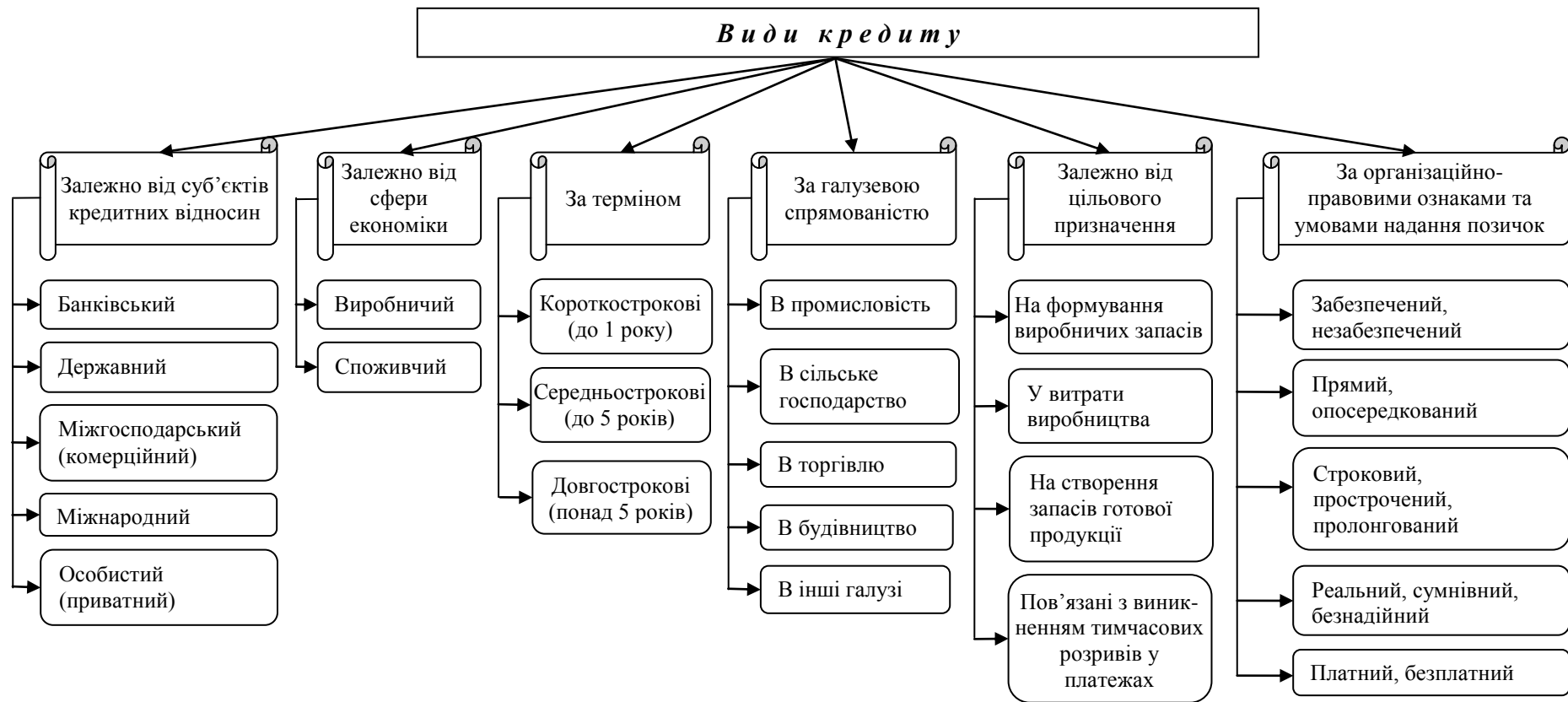
- 11.1. Класифікація кредиту
- 11.2. Характеристика основних видів кредиту
- 11.3. Економічні межі кредиту
- 11.4. Роль кредиту в розвитку економіки

План семінарського заняття

1. Форми, види та функції кредиту
2. Характеристика банківського кредиту
3. Характеристика міжгосподарського кредиту, його переваги та недоліки, особливості розвитку в Україні
4. Характеристика споживчого, державного та міжнародного кредитів
5. Економічні межі кредиту. Кредитні відносини в умовах інфляції
6. Роль кредиту в розвитку економіки
7. Розвиток кредитних відносин в Україні в перехідний період до ринкових відносин

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

11.1. Класифікація кредиту

Рис. 11.1. Види кредиту

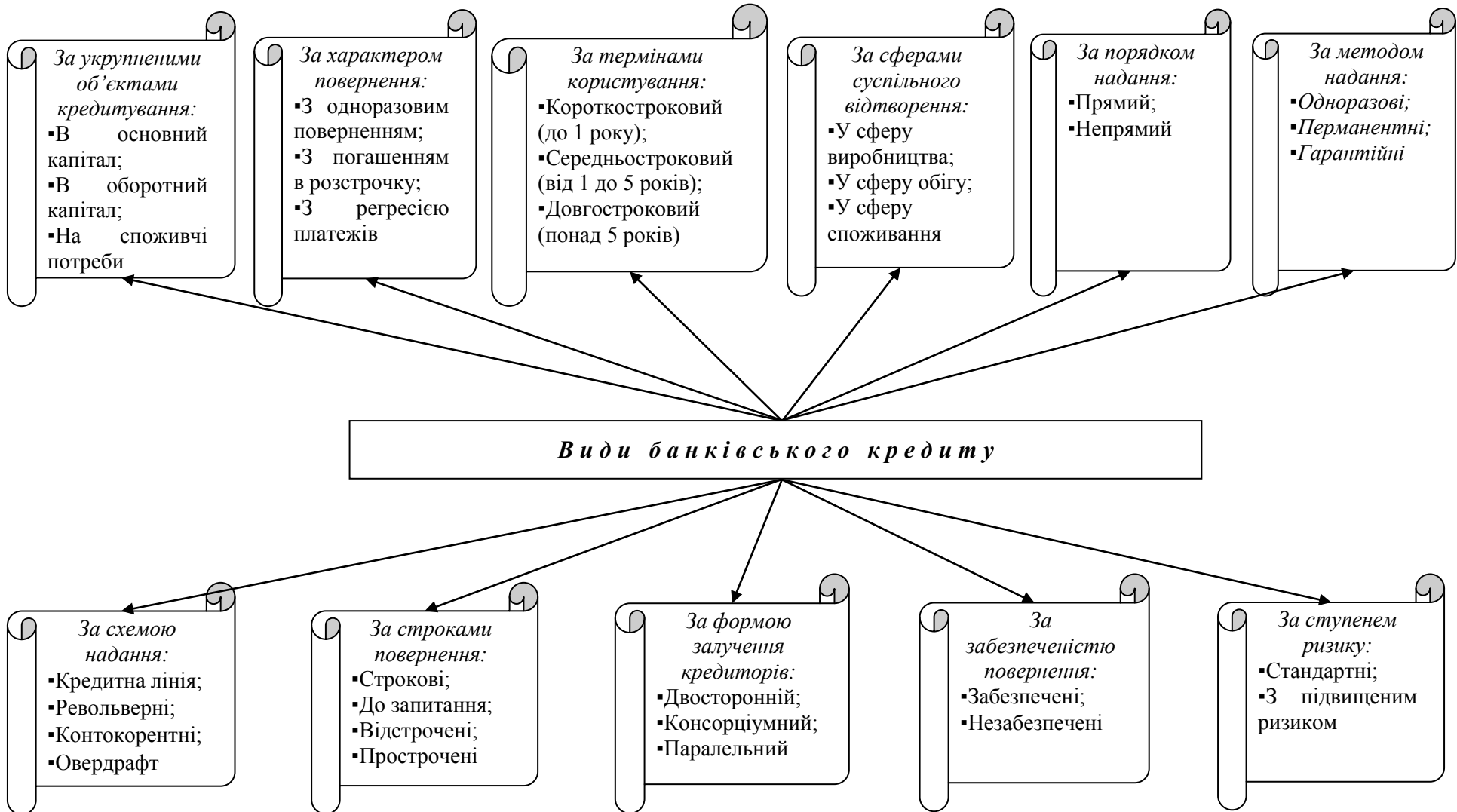
11.2. Характеристика основних видів кредиту

Таблиця 11.1

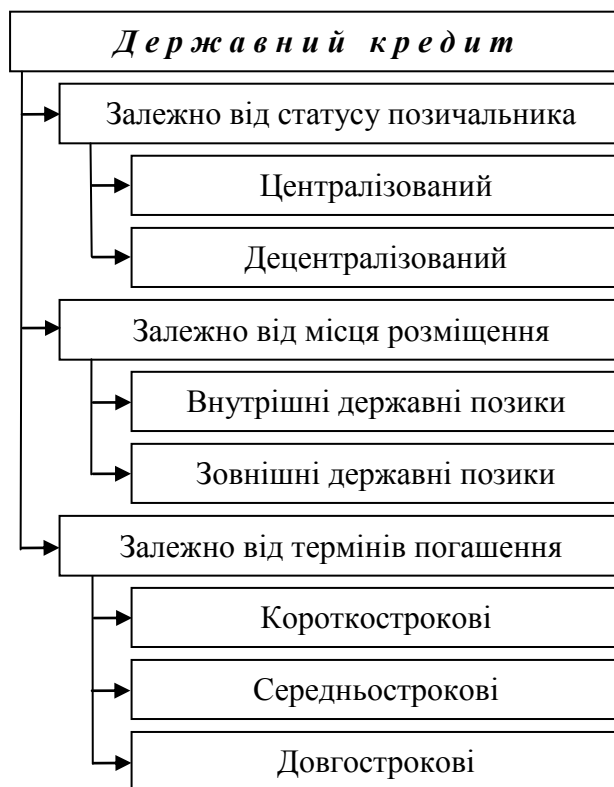
Характеристика основних видів кредиту

№ з/п	Вид кредиту	Характеристика
1	2	3
1	Банківський	будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми
2	Державний	це сукупність кредитних відносин, у яких позичальником є держава, а кредиторами – юридичні або фізичні особи. Економічним призначенням державного кредиту є акумуляція державою коштів на основі принципу повернення для фінансування державних видатків. Державний кредит дозволяє державі як позичальнику використовувати додаткові грошові ресурси для покриття бюджетного дефіциту без здійснення з цією метою грошової емісії. За своїм економічним змістом державний кредит невіддільний від державного боргу. Наслідком державного кредиту є зростання державного боргу. Державний борг – це фінансові зобов'язання держави на певну дату стосовно своїх кредиторів. Державний кредит сприяє економічному розвитку країни, якщо кошти, мобілізовані в бюджет за його допомогою, спрямовуються на фінансування виробничих програм, будівництво нових підприємств, модернізацію і технічну реконструкцію діючих потужностей
3	Комерційний	це товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності. Об'єктом комерційного кредиту є товарний капітал, а його суб'єктами – агенти товарної угоди (контракту): продавець – як кредитор, а покупець – як позичальник. Основна мета цієї форми кредиту – прискорення процесу реалізації товарів, а отже, – витягу закладеного в них прибутку. В основу комерційного кредиту покладені договірні зобов'язання і господарські зв'язки між контрагентами, які визначають умови кредитування. Інструментом комерційного кредиту традиційно є вексель. У сучасних умовах на практиці застосовуються в основному три різновиди комерційного кредиту: <ul style="list-style-type: none"> ➤ кредит з фіксованим строком погашення; ➤ кредит з поверненням лише після фактичної реалізації позичальником поставлених на виплат товарів; ➤ кредитування за відкритим рахунком, коли поставка наступної партії товарів на умовах комерційного кредиту здійснюється до моменту погашення заборгованості за попередні поставки
4	Споживчий	кошти, що надаються кредитором (банком або іншою фінансовою установою) фізичним особам на придбання споживчих товарів або послуг у тимчасове користування, під процент, на умовах строковості та платності. Споживчий кредит зазвичай, надається для придбання товарів тривалого користування (автомобілі, меблі, складна побутова техніка), на споживчі цілі, на навчання, лікування тощо. Споживчий кредит можуть надавати банки, кредитні спілки, ломбарди, а також підприємства торгівлі чи сфери послуг

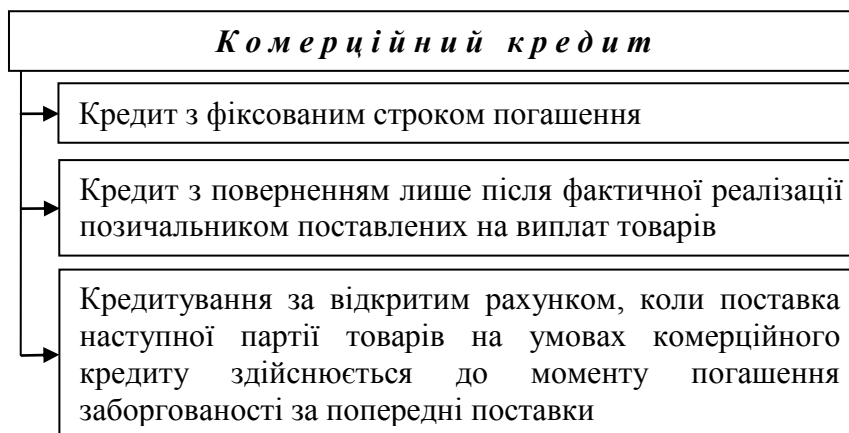
1	2	3
5	Лізинговий	це стосунки між суб'єктами господарювання, які виникають за орендування майна (майновий кредит або лізинг-кредит). Об'єктом лізингу є різне рухоме (машини, обладнання, транспортні засоби, обчислювальна та інша техніка) та нерухоме (будинки, споруди, система телекомунікацій та ін.) майно. Умовою виникнення кредиту є наявність власників товарів, які протистоять один одному як власники своїх товарів, юридично самостійні особи, котрі готові вступити в економічні відносини: продати товари, у тому числі в кредит, здати їх в оренду. Суб'єктами лізингу можуть бути лізингодавець (суб'єкт господарювання, що є власником об'єкта лізингу і здає його в оренду), користувач (суб'єкт, що домовляється з лізингодавцем на оренду про набуття права володіння та розпорядження об'єктом лізингу у встановлених лізинговою угодою межах), виробник (підприємство, організація та інші суб'єкти господарювання, які здійснюють виробництво або реалізацію товарно-матеріальних цінностей)
6	Іпотечний житловий	довгостроковий кредит, що надається фізичній особі, товариству співвласників квартир або житловому кооперативу для фінансування витрат, пов'язаних з будівництвом або придбанням квартири чи житлового будинку (з урахуванням землі, що знаходиться під таким житловим будинком, чи присадибної ділянки), які надаються у власність позичальника з прийняттям кредитором такого житла (землі, що знаходиться під ним, чи присадибної ділянки) під заставу
7	Міжнародний	це рух позичкового капіталу у сфері міжнародних економічних відносин, який надається державами, банками, іншими юридичними особами одних держав урядам, банкам, іншим юридичним особам інших країн на засадах строковості та платності. Кредиторами та позичальниками виступають приватні підприємства (банки, фірми), державні установи, уряди, міжнародні і регіональні валютно-кредитні та фінансові організації

Рис. 11.2. Види банківського кредиту

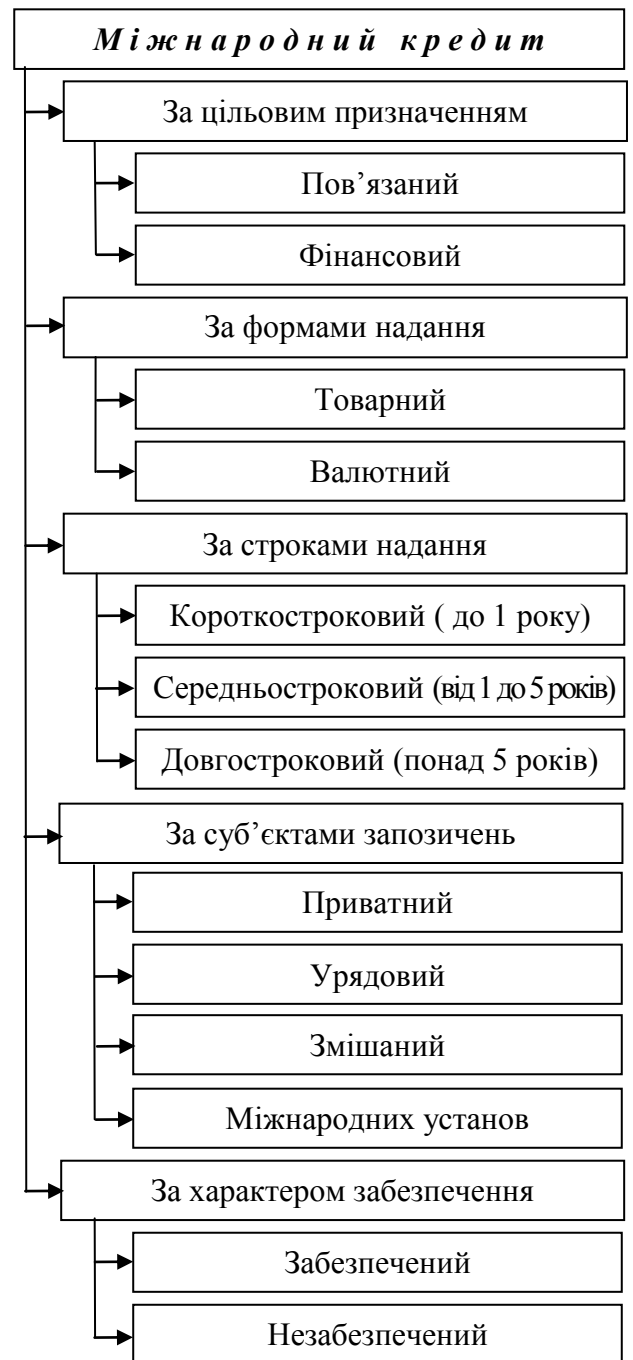
Рис. 11.3. Види державного кредиту

Рис. 11.4. Види комерційного кредиту

Рис. 11.5. Види лізингового кредиту

Рис. 11.6. Види міжнародного кредиту

11.3. Економічні межі кредиту

Економічні межі кредиту – це рівень розвитку кредитних відносин в народному господарстві, за якого попит і пропозиція на кредит балансуються при збереженні стабільної, помірної, доступної для переважної більшості нормально працюючих позичальників процентної ставки.

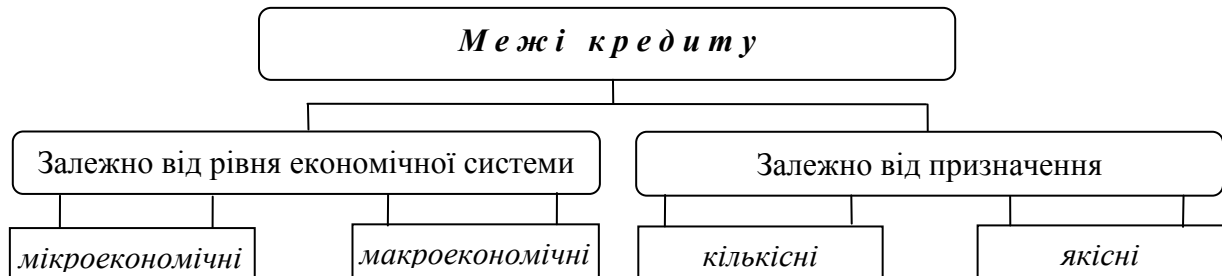

Рис. 11.7. Межі кредиту

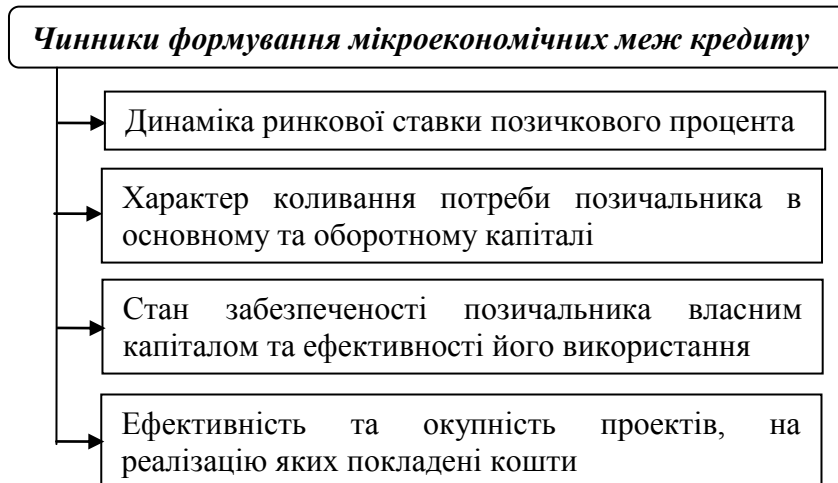

Рис. 11.8. Чинники формування мікроекономічних меж кредиту

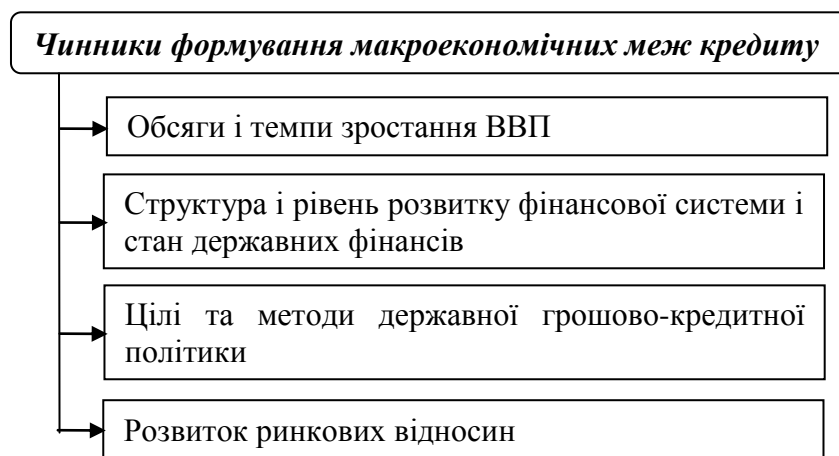

Рис. 11.9. Чинники формування макроекономічних меж кредиту

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Залежно від сфери економіки кредит поділяється на:	<p>А. банківський, міжнародний, комерційний, державний; Б. споживчий, виробничий; В. забезпечений, незабезпечений; Г. реальний, сумнівний, безнадійний; Д. всі відповіді правильні</p>
2.	Банківський кредит – це:	<p>А. будь-яке зобов'язання банку надати певну суму грошей, будь-яка гарантія, будь-яке зобов'язання придбати право вимоги боргу, будь-яке продовження строку погашення боргу, яке надано в обмін на зобов'язання боржника щодо повернення заборгованої суми, а також на зобов'язання на сплату процентів та інших зборів з такої суми; Б. кредит банків при обслуговуванні платіжного обороту, який надається векселедержателю; В. кредит одних підприємців іншим під гарантію банків, до якого звертаються коли постачальник невпевнений у платоспроможності покупця; Г. короткостроковий кредит під заставу рухомого майна, яке швидко реалізується; Д. правильна відповідь відсутня</p>
3.	Комерційний кредит – це:	<p>А. це гарантійна послуга комерційних банків, покликана компенсувати різні види ризику господарських партнерів клієнта; Б. кредит, що надається у товарній формі продавцями покупцям у вигляді відстрочки платежу за продані товари і оформляється векселем; В. кредит комерційних банків своїм клієнтам (векселедателям); Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді</p>
4.	Основною метою якого кредиту виступає прискорення реалізації товарів:	<p>А. банківський; Б. комерційний; В. державний; Г. споживчий; Д. правильна відповідь відсутня</p>
5.	Який кредит надається виключно в національній валюті:	<p>А. державний; Б. комерційний; В. споживчий; Г. іпотечний; Д. всі відповіді правильні</p>
6.	Що виступає об'єктом комерційного кредиту:	<p>А. грошовий капітал; Б. товарний капітал; В. рухоме майно; Г. нерухоме майно; Д. правильна відповідь відсутня</p>

1	2	3
7	Об'єктом застави при іпотечному кредиті можуть бути:	А. машини та обладнання; Б. транспортні засоби та склади; В. земельні ділянки та квартири; Г. всі відповіді правильні; Д. правильна відповідь відсутня
8	Товарна форма кредиту, яка визначає відносини з питань перерозподілу матеріальних фондів і характеризує кредитну угоду між двома суб'єктами господарської діяльності – це:	А. споживчий кредит; Б. комерційний кредит; В. лізинговий кредит; Г. банківський кредит; Д. правильна відповідь відсутня
9	За порядком надання банківський кредит поділяють на:	А. одноразовий, перманентний; Б. строковий, до запитання, відстрочений, прострочений; В. двосторонній, консорціумний; Г. прямий, непрямий; Д. всі відповіді вірні
10	Переуступка майна на термін повної амортизації або близький до періоду повної амортизації – це:	А. оперативний лізинг; Б. фінансовий лізинг; В. відновлювальний лізинг; Г. чистий лізинг; Д. правильна відповідь відсутня
11	Довгострокові цінні папери, що випускаються банками під забезпечення нерухомим майном (земля, виробничі будівлі, житлові будинки, споруди, квартири та інші об'єкти), а також приносять твердий дохід – це:	А. іпотечні облігації; Б. державні облігації; В. іпотечні векселі; Г. закладна; Д. всі відповіді правильні
12	Кредит на споживчі потреби надається:	А. населенню – на задоволення будь-яких потреб; Б. торгівлі – на створення запасів товарів; В. населенню – на будівництво житла; Г. на залучення вкладів у населення банками; Д. правильна відповідь відсутня
13	Міжнародний кредит – це:	А. переміщення капіталу з однієї країни в іншу; Б. різновид кредиту, за яким експортер кредитує імпортера; В. кредит, при якому уряд однієї країни надає кошти іншій країні; Г. всі відповіді правильні; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
14	Які види кредиту не відносять до організаційно-правової ознаки:	А. особистий, банківський; Б. платний і безплатний; В. забезпечений і незабезпечений; Г. прямий і опосередкований; Д. правильна відповідь відсутня.
15	Довгостроковий кредит надається:	А. понад 1 рік; Б. понад 2 роки; В. понад 3 роки; Г. понад 5 років; Д. правильна відповідь відсутня.
16	Який з перерахованих нижче чинників формує макроекономічні межі кредиту:	А. ефективність та окупність проектів, на реалізацію яких покладені кошти; Б. динаміка ринкової ставки позичкового процента; В. стан забезпеченості позичальника власним капіталом та ефективності його використання; Г. розвиток ринкових відносин; Д. правильна відповідь відсутня.
17	Залежно від рівня економічної системи економічні межі поділяються на:	А. мікроекономічні та макроекономічні; Б. мікроекономічні, макроекономічні та мезоекономічні; В. кількісні та якісні; Г. економічні та неекономічні; Д. правильна відповідь відсутня
18	До чинників формування мікроекономічних меж кредиту відносять:	А. обсяги і темпи зростання ВВП; Б. розвиток ринкових відносин; В. ефективність та окупність проектів, на реалізацію яких покладені кошти; Г. цілі та методи державної грошово-кредитної політики; Д. правильна відповідь відсутня
19	Кредит має такі форми:	А. матеріальну, нематеріальну; Б. товарну, грошову; В. майнову та немайнову; Г. правильна відповідь а) та б); Д. правильна відповідь відсутня.
20	Який із видів кредиту створює платіжні засоби обігу:	А. міжнародний; Б. комерційний; В. банківський; Г. державний; Д. правильна відповідь відсутня

Теми рефератів

1. Механізми кредитування економіки в умовах трансформаційних перетворень.

Програмні питання для самостійного вивчення

1. Розвиток кредитних відносин в Україні.

1. У чому полягають розбіжності у трактуванні форм і видів кредиту, що мають місце в літературі?

2. За якими критеріями правомірно виділяти форми і види кредиту? Чи можуть бути однаковими критерії для класифікації форм і видів?

3. Які форми кредиту Ви можете виділити і чому?

4. Які види кредиту Ви можете назвати і за якими критеріями вони виділені?

5. Чим різняться поняття “банківський кредит” і “державний кредит”, “банківський кредит” і “споживчий кредит”, “забезпечений кредит” і “комерційний кредит”?

6. Яка функція кредиту є найбільш визнаною в економічній літературі?

7. Чи погоджуєтесь Ви з виокремленням емісійної функції кредиту? У чому слабкість позиції захисників цієї функції?

8. Які дискусії ведуться щодо контрольної функції кредиту? Чому більш правомірно виділити контрольно-стимулювальну функцію?

9. Чим обмежується надання комерційного кредиту?

10. Як класифікується банківський кредит?

11. Ким надається споживчий кредит?

12. У чому полягає призначення меж кредиту і чим вони визначаються?

13. Яку роль відіграє кредит у розвитку економіки?

14. Якими рисами характеризується розвиток кредиту в період переходу України до ринкових відносин?

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [71], [82], [102], [120], [130], [138], [148].

Заняття 12

Теоретичні основи процента

План лекційного заняття

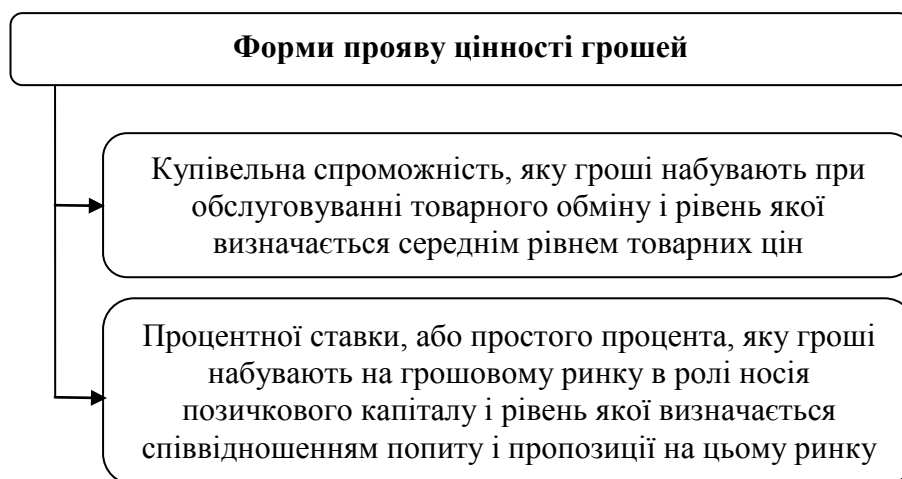
- 12.1. Поняття та вимірники процента
- 12.2. Теорія вибору портфеля активів
- 12.3. Поведінка ринкових процентних ставок
- 12.4. Ризикова та строкова структура процентних ставок
- 12.5. Функції та роль процента

План семінарського заняття

1. Сутність та вимірники процента
2. Теорія вибору портфеля активів
3. Поведінка ринкових процентних ставок
4. Ризикова та строкова структура процентних ставок
5. Способи нарахування процента
6. Функції та роль процента

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

12.1. Поняття та вимірники процента

Рис. 12.1. Форми прояву цінності грошей

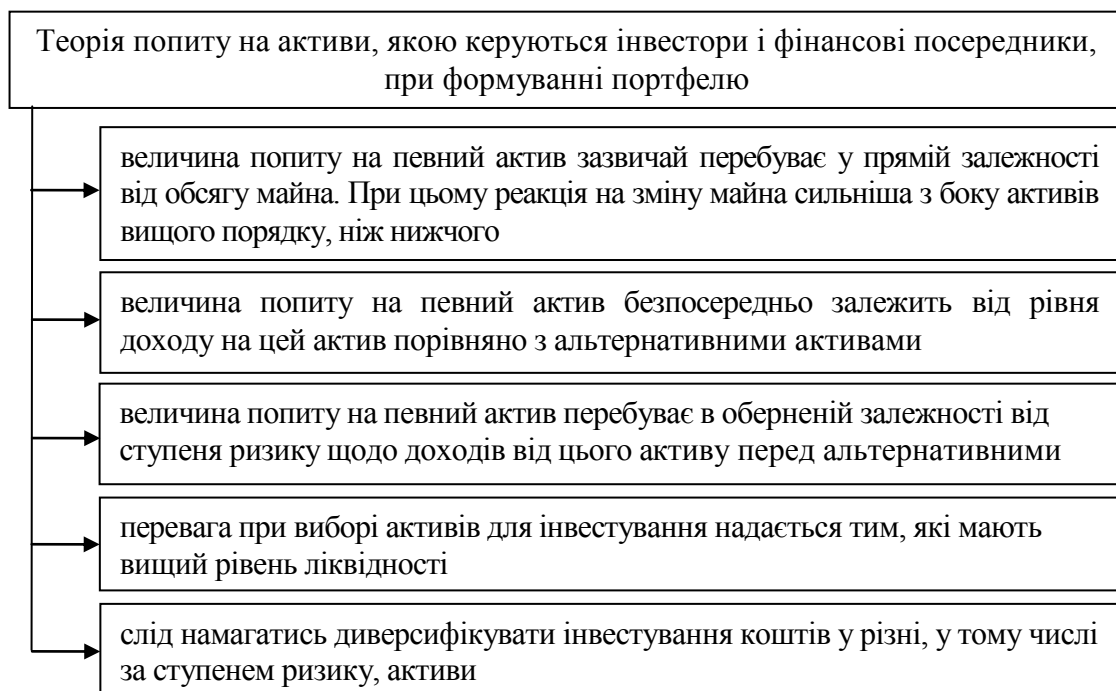
Види фінансових інструментів залежно від термінів платежів за процентами

№ з/п	Вид фінансового інструменту	Характеристика
1	<i>Проста позичка</i>	позичальник отримує у кредитора певну суму коштів, яку називають <i>основним боргом</i> , і повертає її одночасно зі сплатою процентів після закінчення терміну користування позичкою
2	<i>Позичка з незмінним платежем</i>	передбачає однакові щомісячні чи щоквартальні платежі для погашення основної суми боргу і сплати процентів за частину боргу, що залишилась з моменту отримання позички
3	<i>Купонна облигація</i>	дохід виплачується після подання інвестором емітентові купона, в якому зазначена сума доходу (купонна ставка) за певний період (квартал, півріччя чи рік). Дохід визначається на основі номінальної вартості облигації і встановленої процентної ставки
4	<i>Дисконтна облигація</i>	продаються за ціною, яка нижча від їх номінальної вартості, тобто зі знижкою (дисконтом), а в момент погашення облигації інвестору виплачується її номінальна вартість

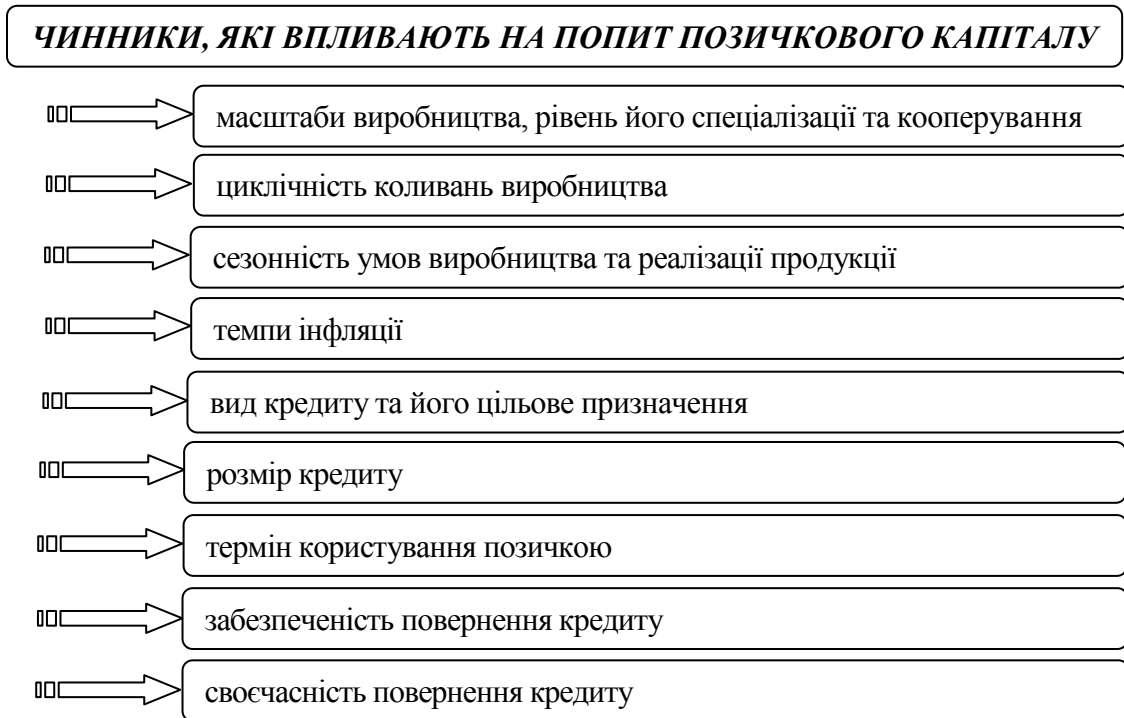
12.2. Теорія вибору портфеля активів

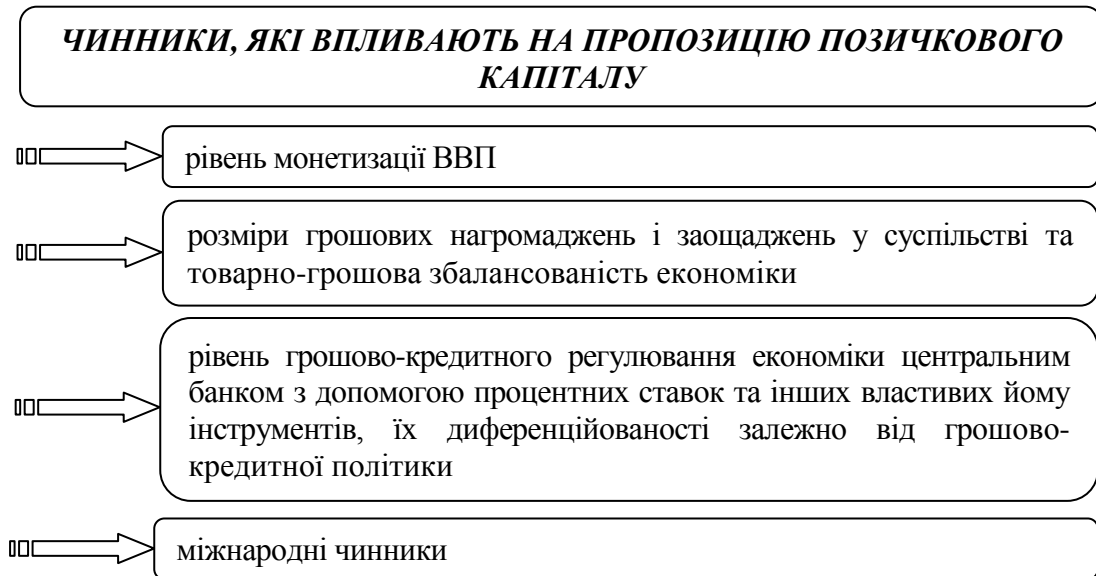
Рис. 12.2. Групи активів

Рис. 12.3. Теорія попиту на активи, якою керуються інвестори і фінансові посередники, при формуванні портфелю
12.3. Поведінка ринкових процентних ставок

Рис. 12.4. Чинники, які впливають на попит позичкового капіталу

Рис. 12.5. Чинники, які впливають на пропозицію позичкового капіталу

12.5. Функції та роль процента

Рис. 12.6. Функції процента

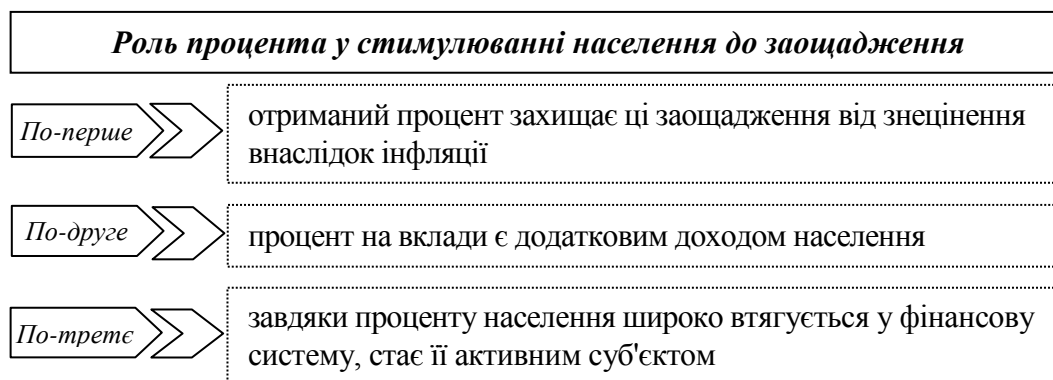

Рис. 12.7. Роль процента у стимулюванні населення до заощадження

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Розмір маржі залежить від:	А. фінансового стану позичальника; Б. темпів інфляції; В. процентної ставки; Г. всі відповіді вірні; Д. правильна відповідь відсутня.
2.	Процентні ставки, скориговані відповідно до зміни рівня цін називаються:	А. номінальними; Б. реальними; В. простими; Г. складними; Д. правильна відповідь відсутня.
3.	Облігації, які не мають строку погашення і платежів за основним боргом, але приносять незмінні купонні платежі, отримали назву:	А. дисконтні; Б. консоль; В. купонні; Г. довгострокові; Д. правильна відповідь відсутня.
4.	До фінансових активів відносять:	А. готівка, поточні та строкові депозити, іноземна валюта; Б. готівка, іноземна валюта, облігації; В. готівка, поточні та строкові депозити, облігації; Г. акції, облігації, дорогоцінні метали; Д. правильна відповідь відсутня.

1	2	3
5.	Ступінь реактування величини попиту індивіда щодо придбання окремих видів активів на зміну обсягу його майна (доходу) називається:	А. фінансова еластичність попиту; Б. майнова еластичність попиту; В. цінова еластичність попиту; Г. сукупна еластичність попиту; Д. правильна відповідь відсутня.
6.	Активи, попит на які зростає повільніше, ніж обсяг майна (доходу):	А. активи нижчого порядку; Б. активи середнього порядку; В. активи вищого порядку; Г. активи другорядного порядку; Д. правильна відповідь відсутня.
7	Облікова ставка процента в Україні визначається:	А. грошовим ринком; Б. комерційними банками; В. центральним банком; Г. Міністерством фінансів; Д. правильна відповідь відсутня.
8	Які економічні наслідки має тривале і швидке зростання норми позичкового процента:	А. зниження ефективності виробництва; Б. зростання рентабельності підприємств – клієнтів банків; В. зростання прибутковості банків; Г. погіршення ліквідності банків; Д. правильна відповідь відсутня.
9	Хто встановлює розмір процентної ставки за кредитами комерційних банків:	А. центральний банк; Б. комерційні банки; В. клієнти банку; Г. Міністерство фінансів; Д. правильна відповідь відсутня.
10	При зростанні попиту на позичковий капітал норма позичкового процента:	А. зростає; Б. спадає; В. залишається без змін; Г. ваш варіант відповіді; Д. правильна відповідь відсутня.
11	Попит на позичковий капітал залежить від таких чинників:	А. циклічність коливань виробництва, розмір позички, розмір монетизації ВВП; Б. термін користування позичкою, вид кредиту та його цільове фінансування, своєчасність повернення кредиту; В. розміри грошових нагромаджень і заощаджень у суспільстві та товарно-грошова збалансованість економіки, циклічність коливань виробництва; Г. термін користування позичкою, своєчасність повернення кредиту, рівень грошово-кредитного регулювання економіки центральним банком з допомогою процентних ставок; Д. правильна відповідь відсутня.
12	Норма позичкового процента, яка переважає в країні протягом більш-менш тривалого відрізка часу:	А. ринкова норма процента; Б. середня норма процента; В. довгострокова норма процента; Г. постійна норма процента; Д. правильна відповідь відсутня.

1	2	3
13	Маржа – це:	<p>А. одна із банківських операцій при міжнародних розрахунках;</p> <p>Б. перевищення процентної ставки, яку стягує банк за кредит, над ставкою, яку він сплачує за залучені кошти;</p> <p>В. вид кредиту, пов'язаний з операціями банку з цінними паперами;</p> <p>Г. вид банківських операцій при внутрішніх розрахунках;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
14	Якщо сподівані процентні ставки у майбутньому зростатимуть, то попит на довгострокові облигації:	<p>А. зростатиме;</p> <p>Б. спадатиме;</p> <p>В. залишиться без змін;</p> <p>Г. ваш варіант відповіді;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
15	Ціна позики грошового капіталу виступає у формі:	<p>А. строку запозичення;</p> <p>Б. процента;</p> <p>В. дивіденду;</p> <p>Г. орендної плати;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
16	Як впливає підвищення рівня інфляції на рівень дисконтної ставки при розрахунках вартості капіталу:	<p>А. дисконтна ставка теж зростає;</p> <p>Б. дисконтна ставка зменшується;</p> <p>В. дисконтна ставка залишається на тому ж рівні;</p> <p>Г. зв'язок між інфляцією та дисконтною ставкою відсутній;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
17	Ризикова структура процентних ставок залежить від:	<p>А. ступеня ризику невиконання зобов'язань;</p> <p>Б. рівня ліквідності активу;</p> <p>В. порядку оподаткування доходів на ті чи інші активи;</p> <p>Г. всі відповіді правильні;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
18	Різниця між процентними ставками, які виплачуються на звичайні цінні папери, і ставками на державні цінні папери називається:	<p>А. ризиковою ставкою;</p> <p>Б. ризиковою премією;</p> <p>В. доходом від процентної ставки;</p> <p>Г. збитками від процентної ставки;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
19	У якій залежності від процентної ставки перебуває відношення “готівка – кошти до запитання”:	<p>А. у прямій;</p> <p>Б. у оберненій;</p> <p>В. не залежать;</p> <p>Г. ваш варіант відповіді;</p> <p>Д. правильна відповідь відсутня.</p>
20	Які з перерахованих функцій не виконує позичковий процент:	<p>А. розподільчу;</p> <p>Б. збереження позичкового капіталу;</p> <p>В. стимулюючу;</p> <p>Г. немає правильної відповіді;</p> <p>Д. всі відповіді правильні.</p>

Теми рефератів

1. Цінова політика банків України за процентними операціями: стан, ефективність, чинники впливу.
2. Становлення рейтингових агентств.

Програмні питання для самостійного вивчення

1. Способи нарахування процентів.
1. Чому вартість грошей сьогодні і в майбутньому різна?
2. Що таке позичковий процент? Чим обумовлюється сплата позичкового процента?
3. Дайте класифікацію процентних ставок за різними критеріями.
4. Як визначаються проценти за простою процентною ставкою?
5. Коли доцільно застосовувати складні проценти? Напишіть формулу визначення складних процентів.
6. Дайте визначення процентної маржі.
7. Чому при кредитуванні окрім номінальної слід враховувати реальну процентну ставку?
8. Яка позичка називається позичкою з незмінним платежем?
9. Як визначається величина купонного платежу за купонною облигацією?
10. За якою формулою визначається вартість дисконтної облигації?
11. Чому дохід на момент погашення є найточнішим вимірником процентних ставок?
12. Які питання має вирішувати інвестор при формуванні свого портфеля активів?
13. Як визначається майнова еластичність попиту на активи?
14. Які чинники та як впливають на попит інвестора на активи?
15. Чим середня норма процента відрізняється від ринкової?
16. Що таке ризикова структура процентних ставок та від яких чинників вона залежить?
17. Що можете сказати стосовно діяльності рейтингових агентств в Україні?
18. Дайте визначення строкової структури процентних ставок.
19. Які способи нарахування процентів Вам відомі? Чи можете навести приклади застосування їх українськими банками?

Використана та рекомендована література

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [59], [60], [96], [108], [144], [145].

Заняття 13

Фінансові посередники грошового ринку

План лекційного заняття

- 13.1. Сутність, призначення та види фінансового посередництва
- 13.2. Банки як провідні інституції фінансового посередництва
- 13.3. Небанківські фінансові інституції
- 13.4. Фінансове регулювання

План семінарського заняття

1. Сутність, призначення та види фінансового посередництва
2. Економічні вигоди фінансового посередництва
3. Банки як провідні інституції фінансового посередництва
4. Функції банків
5. Небанківські фінансові інституції
6. Фінансове регулювання
7. Банківська система в механізмі фінансового регулювання
8. Інновації у фінансовому посередництві

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

13.1. Сутність, призначення та види фінансового посередництва

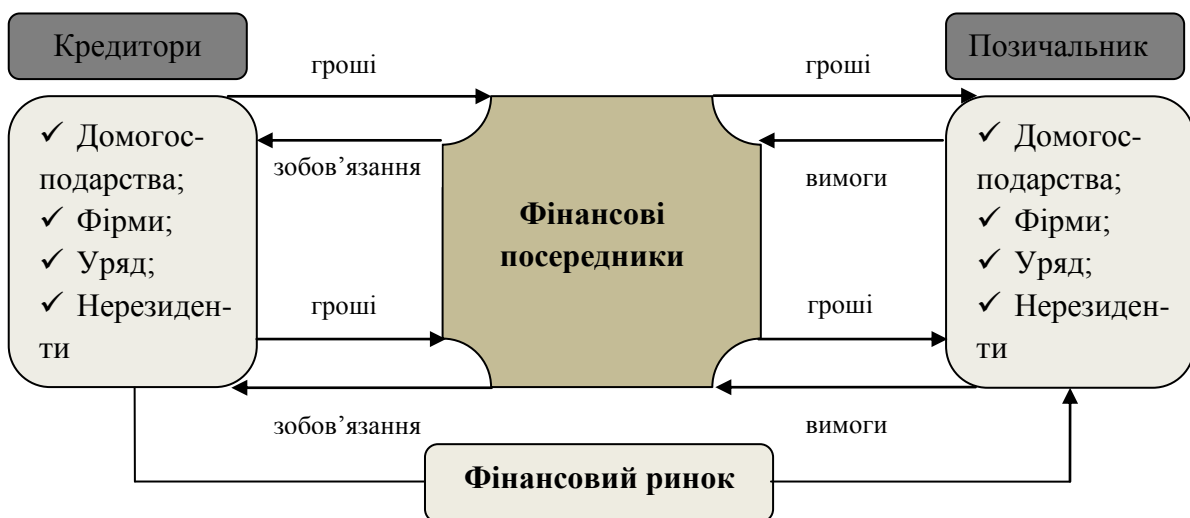
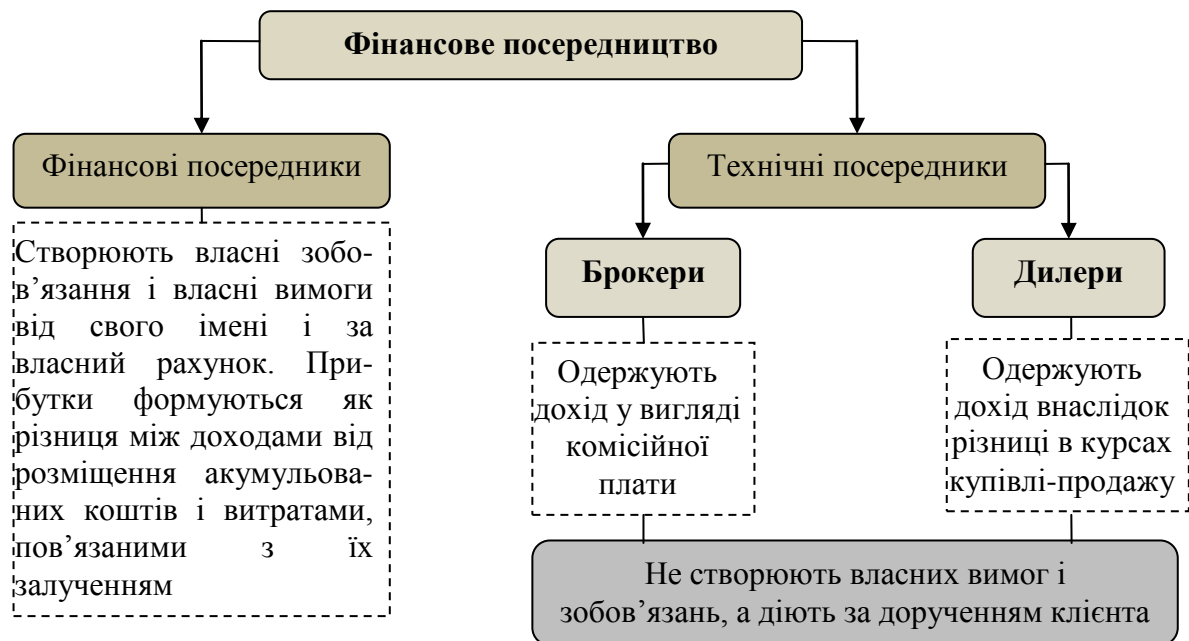

Рис. 13.1. Загальне фінансове посередництво [51, с. 425]

Рис. 13.2. Фінансове посередництво

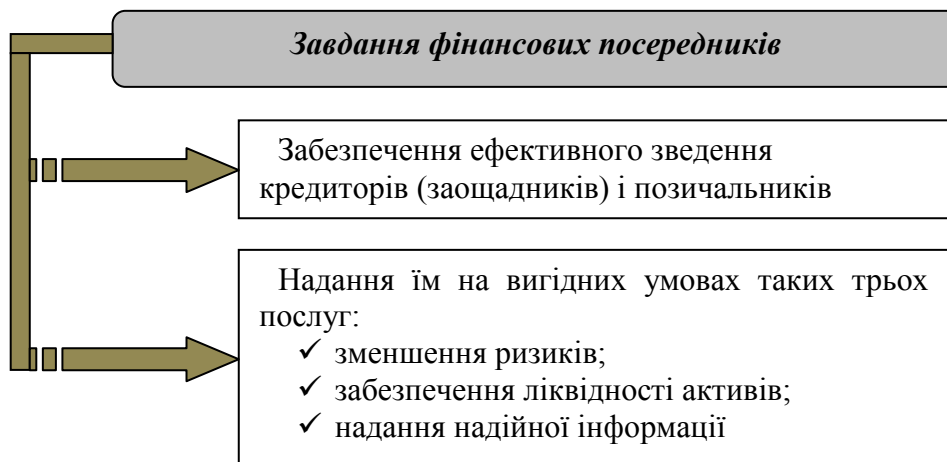
Таблиця 13.1.

Послуги фінансових посередників

№ з/п	Послуги фінансових посередників	Характеристика
1	Зменшення ризику	Досягається завдяки диверсифікації ними своїх портфелів активів. Фінансовий посередник, залучивши кошти, розміщує їх у кілька видів вимог великої кількості позичальників. Якщо один чи навіть кілька з великої маси позичальників збанкрутує чи по одній з вимог знизиться дохідність, у цілому фінансовий посередник може залишитися “на плаву” і розрахуватись за своїми зобов'язаннями перед клієнтами повністю чи частково. Якщо ж заощадник передасть свої кошти позичальнику безпосередньо і останній збанкрутує, то він втратить усі свої кошти
2	Збільшення ліквідності	Фінансові посередники забезпечують ефективним управлінням ліквідністю своїх активів, завдяки тому, що вони оперують великими обсягами грошових коштів. Це дає змогу їм досягти такого співвідношення між високодохідними, але низьколіквідними активами і низькодохідними, але високоліквідними активами свого портфеля, що вони можуть у будь-який час надати ліквідність (гроші) своїм клієнтам – заощадникам чи позичальникам
3	Інформаційні послуги	Фінансові посередники, котрі управляють великими фінансовими потоками, мають змогу відносно дешево (завдяки ефекту масовості) накопичувати достовірну інформацію про стан справ у позичальників та заощадників і використовувати її в інтересах своїх клієнтів, звільняючи їх від необхідності самим збирати таку інформацію, або ж продавати її клієнтам за ціною, значно нижчою від тих витрат, яких клієнти мусили б зазнати, якби самостійно збирали таку інформацію

Рис. 13.3. Види фінансових посередників

Рис. 13.4. Завдання фінансових посередників

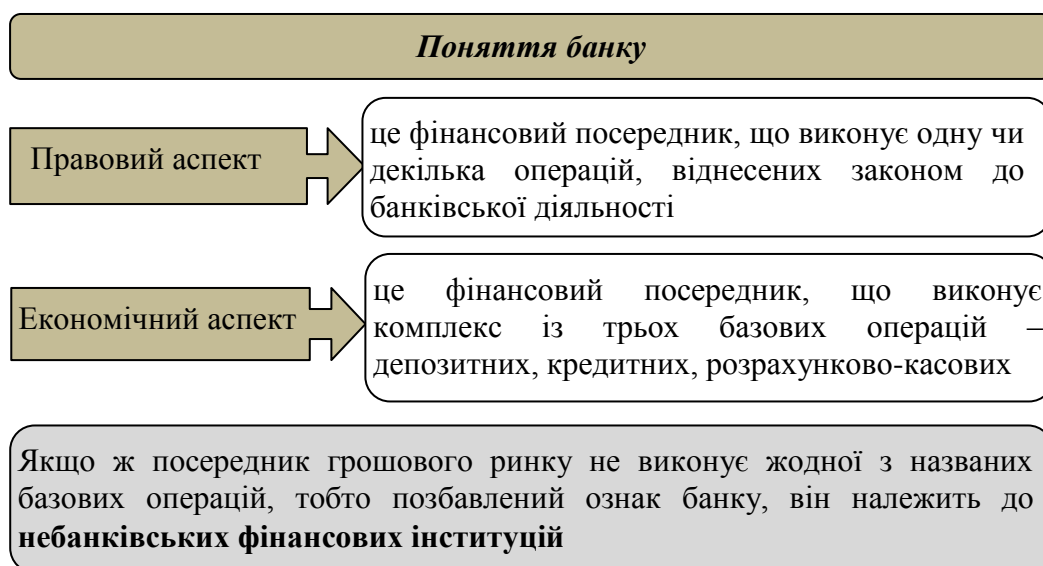
Таблиця 13.2

Характеристика витрат заощадників та позичальників

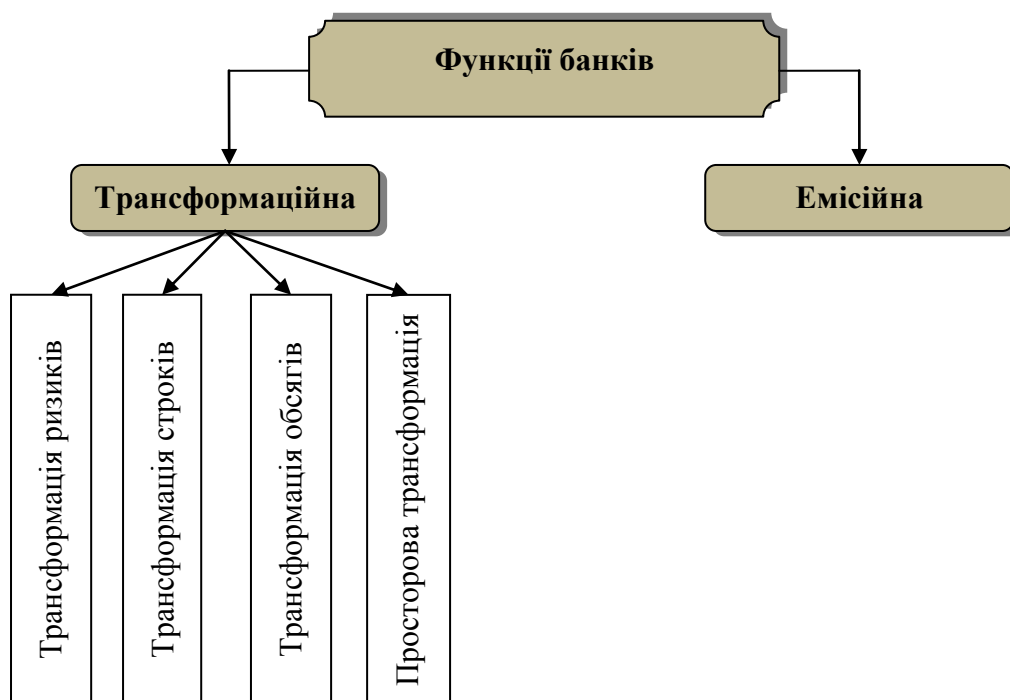
№ з/п	Вид витрат	Характеристика
1	2	3
1	Трансакційні	це витрати, пов'язані з купівлею-продажем фінансових інструментів – акцій, облігацій, сертифікатів, векселів та ін. Їх несуть заощадники, тому вони повинні враховувати ці витрати при визначенні доцільності своїх інвестицій у цінні папери. Вони включають брокерські комісійні, оплату послуг нотаріуса, юриста та ін.

1	2	3
2	Інформаційні	це витрати, пов'язані з визначенням заощадниками (кредиторами) кредитоспроможності позичальників та з відстеженням того, як позичальники використовують отримані кошти. Першу частину цих витрат кредитори здійснюють на етапі розміщення своїх коштів, другу частину – на етапі використання і повернення цих коштів позичальниками.

13.2. Банки як провідні інституції фінансового посередництва

Рис. 13.5. Поняття банку

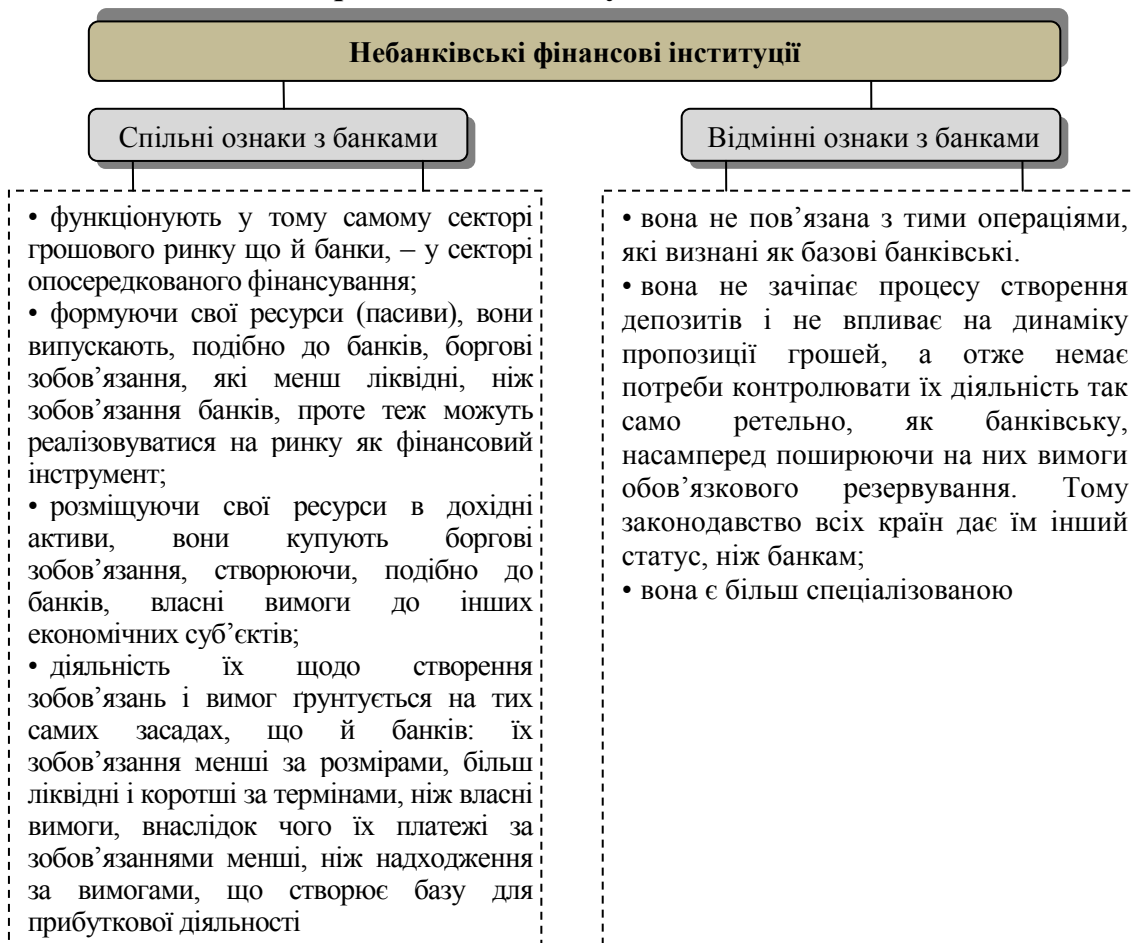

Рис. 13.6. Функції банків

Рис. 13.7. Базові операції комерційних банків

13.3. Небанківські фінансові інституції

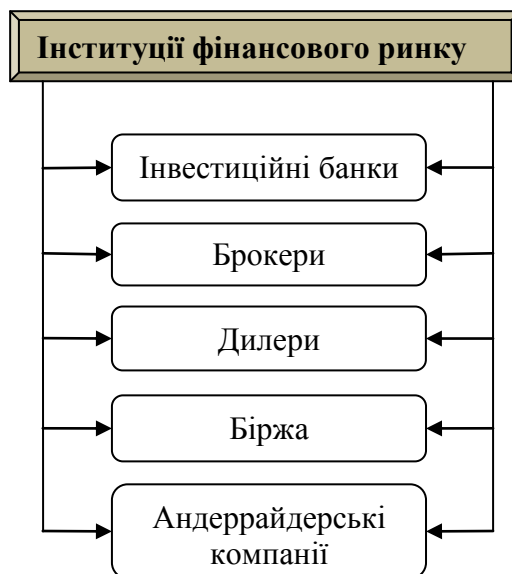

Рис. 13.8. Спільні та відмінні ознаки небанківських фінансових установ

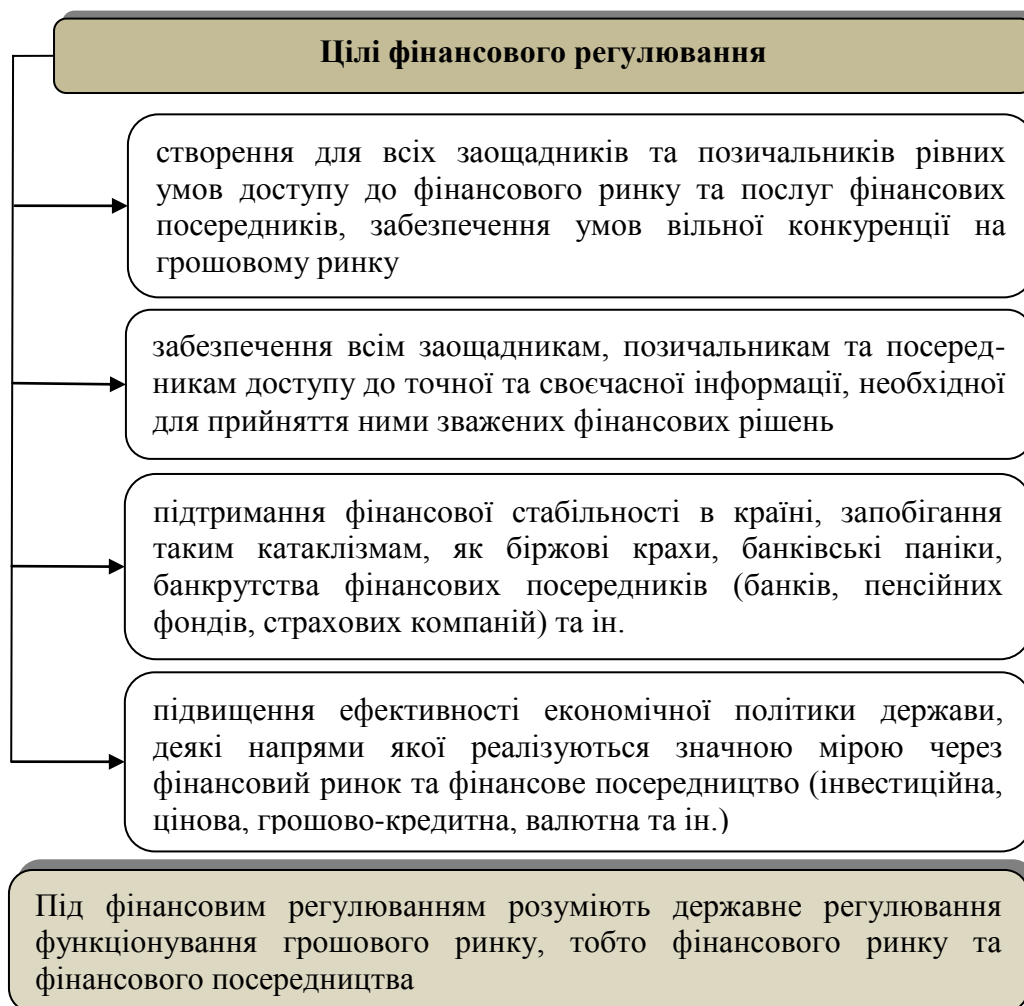
Поняття фінансових посередників

№ з/п	Поняття	Зміст
1	Страхова компанія	це фінансовий посередник, який діє на підставі відповідної ліцензії, беручи на себе зобов'язання щодо створення колективного страхового фонду і виплати з нього страхового відшкодування
2	Пенсійний фонд	орган, який здійснює керівництво та управління солідарною системою, провадить збір, акумуляцію та облік страхових внесків, призначає пенсії та підготовляє документи для її виплати, забезпечує своєчасне і в повному обсязі фінансування та виплату пенсій, допомоги на поховання, здійснює контроль за цільовим використанням коштів Пенсійного фонду, вирішує питання, пов'язані з веденням обліку пенсійних активів застрахованих осіб на накопичувальних пенсійних рахунках, здійснює адміністративне управління Накопичувальним фондом та інші функції, передбачені Законом і статуту Пенсійного фонду
3	Ломбард	фінансова установа, виключним видом діяльності якої є надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою чи у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг
4	Лізингова компанія	це юридична особа, яка передає право володіння і користування неспоживною річчю (предметом лізингу), визначеною індивідуальними ознаками та віднесеною згідно з законодавством до основних фондів, фізичній або юридичній особі (лізингоодержувачу) відповідно до договору лізингу
5	Факторингова компанія	це фінансова установа, яка здійснює в інтересах третіх осіб, за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, операції з придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів
6	Інвестиційний фонд в Україні	це учасник фондового ринку, який провадить діяльність зі спільного інвестування – об'єднання (залучення) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість
7	Фінансова компанія	це компанія, яка від свого імені діє в інтересах установників управління майном і здійснює управління залученими коштами згідно із законодавством, Правилами фонду та отримала в установленому порядку ліцензію на провадження діяльності із залучення коштів установників для фінансування об'єктів будівництва та/або здійснення операцій з нерухомістю
8	Кредитні кооперативи	посередники, що працюють на кооперативних засадах і спеціалізуються на задоволенні потреб у кредиті своїх членів, переважно підприємств малого і середнього бізнесу будь-якої форми власності, фермерських та домашніх господарств, фізичних осіб

Рис. 13.9. Інституції фінансового ринку

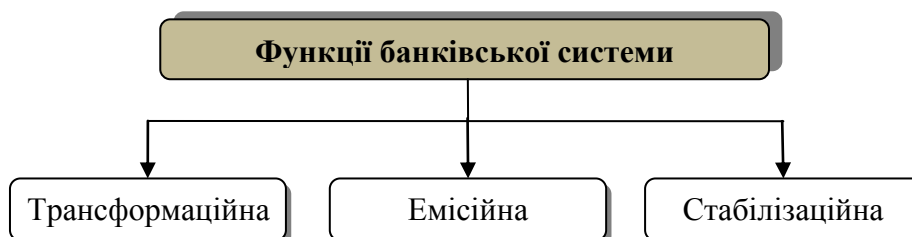
13.4. Фінансове регулювання грошового ринку

Рис. 13.10. Фінансове регулювання

Рис.13.11. Форми регулювання банківської діяльності в Україні

Рис. 13.12. Функції банківської системи

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	До суб'єктів парабанківської системи з вказаного переліку належать:	А. ломбарди; Б. магазини; В. бібліотеки; Г. комерційні банки; Д. всі відповіді правильні
2.	Визначте основний критерій, який покладено в основу поділу посередників на банки і на небанківські фінансово-кредитні установи:	А. банки приймають кошти в депозити, а небанківські установи – ні; Б. банки надають клієнтам короткострокові позички, а небанківські установи – ні; В. банки приймають безпосередню участь у формуванні пропозиції грошей, а небанківські установи – ні; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні.
3.	Діяльність фінансових посередників спрямована на:	А. поповнення державного бюджету; Б. забезпечення функціонування комерційних банків; В. розвиток страхової справи; Г. переміщення позичкових капіталів в економіці; Д. всі відповіді правильні
4.	Які посередники в Україні належать до фінансових з вказаного переліку:	А. промислові підприємства; Б. Національний банк; В. державні фінансові органи; Г. фінансові фонди; Д. правильна відповідь відсутня
5.	Який небанківський інститут спеціалізується на кредитуванні продажу споживчих товарів:	А. трастова компанія; Б. фінансова компанія; В. ломбард; Г. кредитна спілка; Д. всі відповіді вірні
6.	Назвіть посередників, визначальною ознакою яких є акумулювання і постачання довгострокових капіталів на фінансовий ринок:	А. комерційні банки; Б. пенсійні фонди; В. Національний банк України; Г. фінансові компанії; Д. правильна відповідь відсутня
7.	Інвестиційні фінансові посередники беруть участь в інвестиційному процесі через:	А. укладання коштів в акції, облігації підприємств або держави; Б. розміщення мобілізованих коштів у довгострокові банківські депозити; В. надання цільових довгострокових кредитів позичальникам; Г. надання короткострокових кредитів позичальникам; Д. всі відповіді правильні
8.	Акумуляцію заощаджень своїх членів та їх взаємне кредитування здійснюють:	А. універсальні банки; Б. кредитні спілки; В. ощадні банки; Г. страхові компанії та пенсійні фонди; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
9	Банком є:	А. будь-який посередник на грошовому ринку; Б. посередник на грошовому ринку, який здійснює кредитування клієнтів; В. посередник грошового ринку, який здійснює емісію платіжних засобів та комплекс базових операцій; Г. посередник грошового ринку, який виконує комплекс базових операцій, визначених НБУ; Д. всі відповіді правильні
10	До технічних посередників належать:	А. банки та інвестиційні фонди; Б. брокери та дилери; В. страхові компанії та банки; Г. ломбарди та пенсійні фонди; Д. правильна відповідь відсутня
11	До послуг фінансових посередників не відносять:	А. послуги зі зменшення ризику; Б. послуги із забезпечення інформацією; В. послуги зі збільшенням ліквідності; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
12	До інвестиційних інституцій відносять:	А. інвестиційні компанії та фонди; Б. взаємні фонди; В. фінансові компанії; Г. всі відповіді правильні; Д. правильна відповідь А і Б.
13	Визначте, до якої з зазначених груп можна віднести наступні небанківські фінансові посередники: кредитні товариства; інвестиційні фонди, інвестиційні банки; компанії страхування життя; ломбарди; лізингові компанії.	А. депозитні; Б. інвестиційні; В. договірні; Г. заощаджувальні; Д. правильна відповідь відсутня
14	Спеціалізована установа, яка здійснює посередницьку діяльність щодо надання в оренду майна на умовах лізингу:	А. ломбард; Б. факторингова компанія; В. лізингова компанія; Г. фінансова компанія; Д. правильна відповідь відсутня.
15	Фінансова установа, яка здійснює в інтересах третіх осіб за власний рахунок або за рахунок цих осіб, операції з придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог:	А. факторингова компанія; Б. лізингова компанія; В. фінансова компанія; Г. страхова компанія; Д. всі відповіді правильні.
16	Як називаються витрати заощадників та позичальників, які пов'язані з купівлею-продажем фінансових інструментів	А. інформаційні; Б. технічні; В. трансакційні; Г. ризикові; Д. немає правильної відповіді.

1	2	3
17	Переваги фінансового посередництва порівняно з прямими стосунками кредиторів і позичальників:	А. оперативне розміщення вільних коштів кредиторів у дохідні активи; Б. оперативне отримання додаткових коштів позичальниками; В. скорочення витрат на формування вільних грошових сум; Г. скорочення витрат на розміщення вільних грошових коштів у дохідні активи; Д. скорочення витрат на кредитування; Є. послаблення фінансових ризиків для базових суб'єктів грошового ринку; Ж. збільшення дохідності позичкових капіталів; З. всі відповіді правильні
18	Різновид трансформаційної функції банків, сутність якої полягає в тому, що банки можуть акумулювати ресурси з багатьох регіонів або країн і спрямовувати їх на фінансування проектів:	А. трансформація ризиків; Б. трансформація строків; В. трансформація обсягів капіталів; Г. просторова трансформація; Д. правильна відповідь відсутня.
19	До якого рівня банківської системи у ринкових економіках відносять комерційні банки:	А. першого рівня; Б. другого рівня; В. третього рівня; Г. не відносять взагалі; Д. правильна відповідь відсутня.
20	Які основні функції виконують комерційні банки:	А. трансформаційну та ціноутворюючу; Б. трансформаційну та емісійну; В. регулюючу та емісійну; Г. трансформаційну та регулюючу. Д. всі відповіді правильні.

Теми рефератів

1. Сучасне банківництво – запорука ефективного розвитку економіки України
2. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських установ як фінансових посередників

Питання для самостійного вивчення:

1. Чи всіх посередників грошового ринку можна назвати фінансовими? Чим характерна діяльність фінансових посередників?
2. У чому полягають економічне призначення та переваги фінансового посередництва?
3. Яка з наведених класифікацій фінансових посередників найповніше характеризує їх склад: центральний банк, комерційні банки, фінансові компанії; банки, небанківські фінансові посередники; депозитні інституції, інвестиційні, договірні заощаджувальні інститути.

4. Яка з наведених характеристик банку є правильною і чому: банк – це фінансовий посередник грошового ринку; банк – це підприємство, що продукує і поставляє на ринок кредит; банк – це фінансовий посередник і кредитне підприємство.

5. Чи всі види банків виконують посередницьку функцію на грошовому ринку?

6. Що таке базові операції банку і чому банківське законодавство не дозволяє їх виконувати небанківським фінансовим посередникам і одночасно дозволяє банкам виконувати небазові операції.

7. Як можна відрізнити спеціалізований банк від небанківської фінансово кредитної установи?

8. Що таке банківська система? Чим відрізняються функції і призначення банківської системи від функцій і призначення окремих банків?

9. Чим відрізняється банківська система від механічної сукупності банків, які діють на території країни?

10. Назвіть специфічні ознаки банківської системи, які відрізняють її від інших економічних систем?

11. Визначте рису, властиву банківській системі України:

це – монобанк; це – дворівнева система; це – трирівнева система.

12. Чи в усіх країнах усі банки другого рівня називаються комерційними банками? Якщо ні, то якими ще можуть бути банки другого рівня?

13. Чи зберігають комерційні банки економічну самостійність у суворо централізованій банківській системі?

14. На яких фінансових посередників поширюється вимога обов'язкового резервування депозитів і чому?

15. До якої категорії слід відносити інвестиційні банки – до банків чи до небанківських фінансових посередників і чому?

16. Чому для практики так важливо правильно визначити, що таке банк?

17. У чому проявляється незавершеність формування банківської системи України?

18. У чому полягає функціональна відмінність інвестиційних фондів від фінансових компаній?

19. Що стримує розвиток кредитної кооперації (спілок, товариств) в Україні?

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [59], [60], [68], [93], [96], [108], [144], [146].

Заняття 14

Теоретичні засади діяльності комерційних банків

План лекційного заняття

- 14.1. Призначення та класифікація комерційних банків
- 14.2. Банківська діяльність як галузь економіки, її організація та регулювання
- 14.3. Банківництво як вид бізнесу
- 14.4. Банківські ризики та основи їх менеджменту
- 14.5. Стабільність банків і механізм її забезпечення

План семінарського заняття

1. Призначення та класифікація комерційних банків
2. Походження та розвиток комерційних банків
3. Банківська діяльність як галузь економіки, її організація та регулювання
4. Банківництво як вид бізнесу
5. Банківські ризики та основи їх менеджменту
6. Стабільність банків і механізм її забезпечення
7. Розвиток комерційних банків в Україні
8. Міжнародне банківництво

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

14.1. Призначення та класифікація комерційних банків

Рис. 14.1. Класифікація комерційних банків

Етапи розвитку комерційних банків

Банк виник на стадії розвитку кредиту, коли без його ділової допомоги неможливе було функціонування капіталістичних підприємств, а саме у період розвитку мануфактурного виробництва

Банки вперше з'являються ще за античного і феодального господарства, коли виникла потреба в посередниках при здійсненні платежів

Етимологія слова **“банк”** сягає до французького слова **“banque”** та італійського **“banca”**. Ці слова відповідно означають **“скриня”** та **“лавка”** і описують дві основні функції, які виконували банки. **“Скриня”** вказує на функцію збереження, оскільки вона є місцем, де зберігається щось цінне. В Італії у XII сторіччі слово **“banca”** (лавка) означало стіл, прилавок або робоче місце **“мінйали”**

Перші банківські операції виконували як окремі особи, так і деякі церковні установи, що концентрували значні кошти. Вклади зробили знамениті грецькі храми (Дельфійський, Делоський, Самоський, Ефеський) водночас і своєрідними банківськими установами

Перші банкіри зрозуміли, що накопичені ними величезні грошові багатства лежать без руху, в той час як від них можна було б одержувати користь, віддаючи їх у тимчасове користування або відкриваючи самостійні торговельні й ремісничі підприємства. Заставою при цьому звичайно були кораблі й товари, а в окремих випадках – будинки, дорогоцінні камені й навіть раби. Надання позик супроводжувалося стягненням високих відсотків, рівень яких доходив до 36 % річних

Разом із кредитними операціями банків поступово знайшли розвиток і розрахунки з обслуговування вкладників. Розрахунки проводилися за допомогою так званого **«трансферту»**, тобто переносу коштів з однієї таблиці в іншу. Кожен вкладник банку мав свою таблицю з позначенням його імені (тобто рахунок у сучасному розумінні). Кошти з таблиці одного вкладника переносилися на таблицю іншого, створюючи найпростіші форми безготівкових розрахунків. При цьому спочатку було необхідне особисте усне розпорядження клієнта про перерахування коштів, проте пізніше з'явилися письмові накази, які полегшували і прискорювали взаємні платежі

Зручності, створювані банками, не могли не привернути увагу ділових людей. Поступово банківська клієнтура розширювалася. Банки, у свою чергу, стали виконувати функції довіритель в укладанні договорів між клієнтами, стали виступати посередниками в торгових угодах. Для полегшення розрахунків стародавні банки випускали навіть банківські квитки (лат. *hudu* – гуду), що були в обігу нарівні з повноцінними грошима

Банк – це такий рівень розвитку кредитної справи, за якого кредитні, грошові й розрахункові операції концентруються в єдиному центрі, що організує грошовий обіг та кредитні відносини

Рис. 14.2. Етапи розвитку комерційних банків

Еволюція банківської системи в Україні

З першої половини XIX сторіччя, в Україні стали здійснюватися банківські операції і використовуватися широкі форми кредитування, що насамперед було пов'язано із розвитком ярмаркової торгівлі

В 1860 р. було засновано Державний банк, якому було надано крім права здійснювати звичайні комерційні операції, й інші важливі функції.
Створення індустріальної банківської системи в Україні почалося саме із заснування контор Державного банку Російської імперії

У 1896 р. кредитно-банківська мережа в українських губерніях виглядала так: Держбанк мав три контори (Київ, Одеса і Харків) та 14 відділень (Чернігів, Ромни, Полтава, Кременчук, Катеринослав, Юзовка, Бердянськ, Феодосія, Севастополь, Херсон, Миколаїв, Кам'янець-Подільський, Житомир і тимчасове відділення в Ялті, що працювало з 25 травня до 1 листопада кожного року)

При повітових казначействах і відділеннях Держбанку діяли 66 позиково-ощадних кас. Продовжувався процес розгортання позиково-ощадних кас і при поштово-телеграфних конторах

На 1897 р. 8 відділень ощадкаси при Київській конторі Держбанку, що приймали і видавали вклади на суми від 25 копійок, мали 30 278 вкладників і 6,3 млн. рублів вкладів. В ощадкасах при поштово-телеграфних установах м. Києва значилося 7 284 вкладники, на рахунках яких було 0,84 млн. рублів

В 1913 р. на території України нараховувалося: 3 контори, 18 відділень і одне агентство Держбанку; 6 відділень Дворянського земельного і 9 – Селянського поземельного банків; близько 90 казначейств; 113 відділень; 28 агентств і 12 комісіонерств акціонерних комерційних банків; 3 «українських» акціонерних комерційних і 4 місцевих акціонерних земельних банки; 81 банківський дім (включаючи їх контори і відділення); 57 міських суспільних банків; Товариство взаємного кредиту гірничопромисловців Півдня Росії; 251 товариство взаємного кредиту; 47 спеціалізованих товариств взаємного кредиту (у тому числі: 9 торговельно-промислових, 4 комерційних, 8 купецьких, 4 земських, 12 сільськогосподарських, 1 міщанське, 3 товариства дрібних промисловців тощо); 2 міських купецьких банки; понад 1 495 кредитних товариств (965 тис. членів, 6,6 млн. руб. основного капіталу і 883 тис. руб. заласного) і 606 позиково-ощадних товариств (469 тис. членів, 9 млн. руб. основного капіталу і 1,1 млн. заласного). Сільський банк графині А. Браницької у Білій Церкві; Земський банк Херсонської губернії тощо

На території України напередодні революції 1917 – 1921 рр. була створена широка мережа кредитно-банківських установ з багаторівневою структурою, що охоплювала всі галузі аграрно-індустріальної економіки регіону і була міцно інтегрована в загальноімперську грошово-кредитну систему, а через неї і в європейському

До середини 1920-х років кредитно-банківська мережа України склалася кількісно і якісно. Український кредитний капітал, як і раніше, концентрувався в системі сільськогосподарської, промислової і споживчої кооперації, у сфері приватновласницької позикової справи. В Україні, як і в цілому по СРСР, державні банки головним чином обслуговували державний сектор і частково кооперацію

Реальна ліквідація залишків автономії української кредитної справи розпочалася на межі 20–30-х років, коли внаслідок заборони приватного підприємництва в промисловості, транспорті й торгівлі припинили існування товариства взаємного кредиту

До другої половини 60-х років Україна не мала у своєму розпорядженні автономної кредитно-банківської системи. Тут діяли філії Держбанку СРСР, Будбанку СРСР і трудові ощадкаси

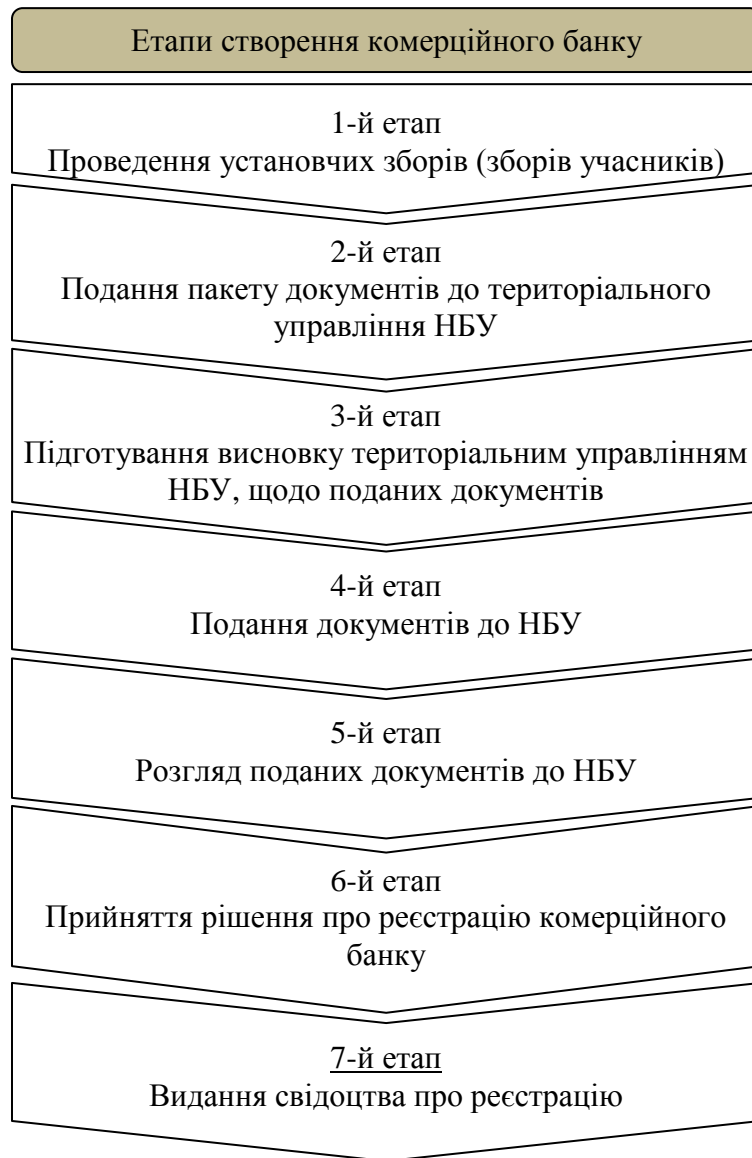
Мережа установ Держбанку в Україні поширювалася до 1975 р. У 1970 р. тут було 652 філії, в 1975 р. – 678. Потім почалося скорочення. І в 1980 р. функціонувало вже 663 установи Держбанку

3 січня 1989 р. в республіці починається створення комерційних і кооперативних банків

На 20 червня 1990 р. на території України було офіційно зареєстровано 25 банків (17 акціонерних комерційних і 8 кооперативних). Самі банки містилися в Києві, на Західній Україні, Південно-Східній Україні, в Криму

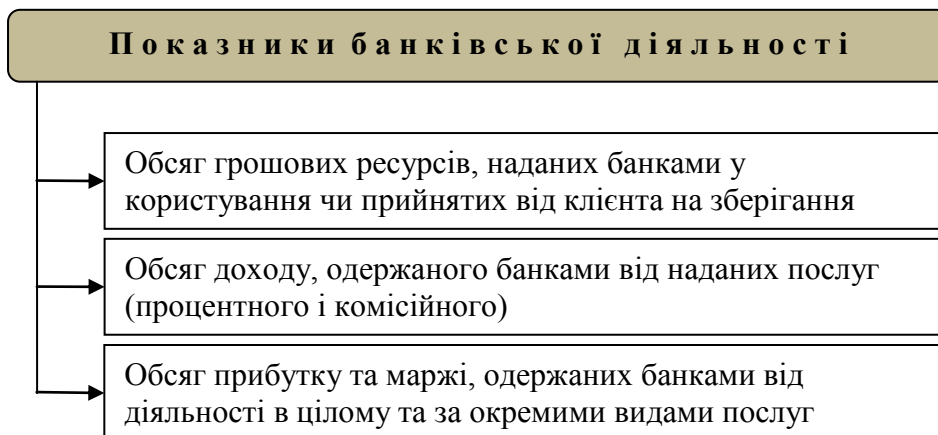
Сучасні банківські системи, як правило, складаються з двох рівнів. Верхній рівень дворівневої банківської системи займає національний (центральний банк) країни, а нижній – комерційні банки

Рис. 14.3. Еволюція банківської системи в Україні

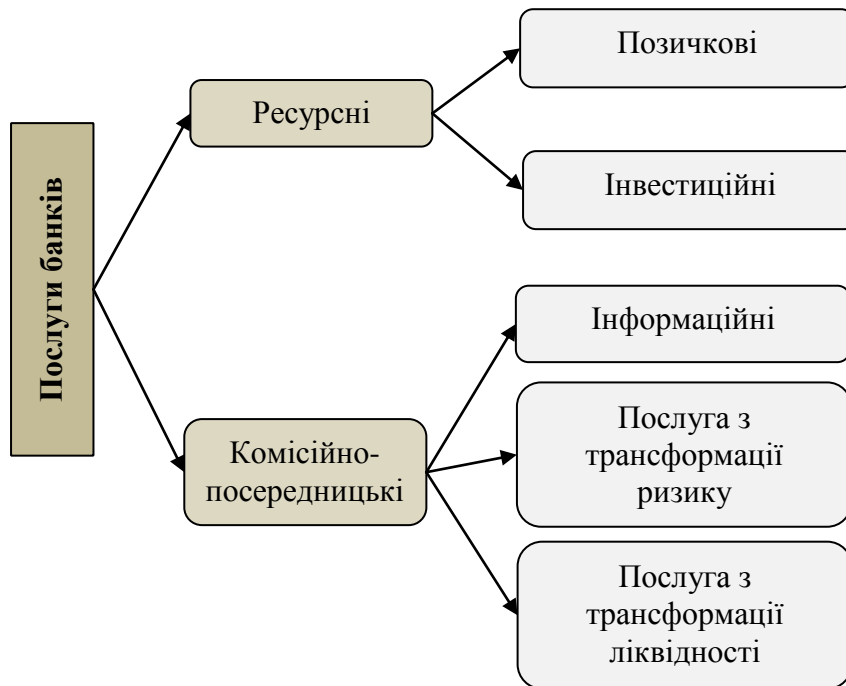

Рис.14.4. Етапи створення комерційного банку

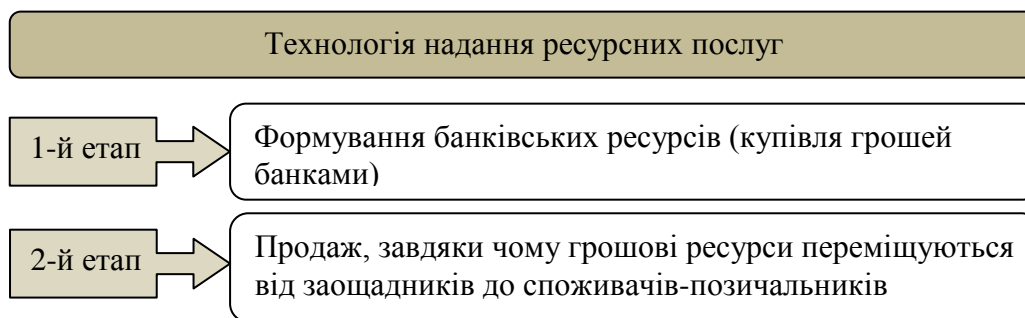
14.2. Банківська діяльність як галузь економіки, її організація та регулювання

Рис. 14.5. Показники банківської діяльності

Рис.14.6. Послуги банків за характером виробництва

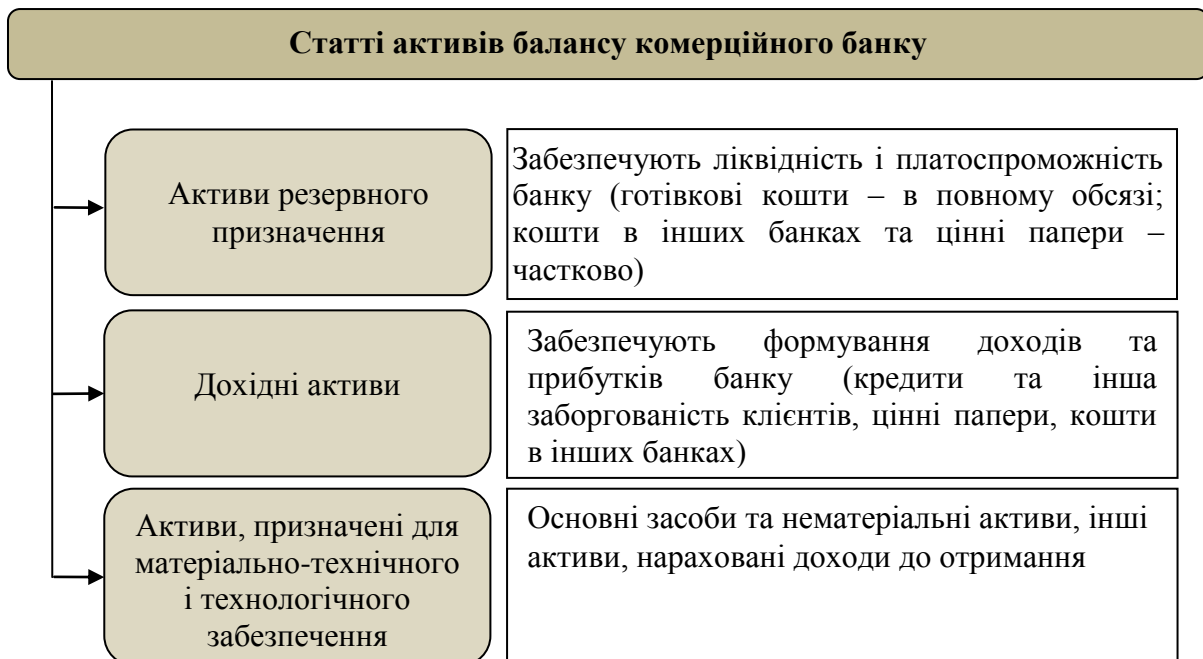
Рис. 14.7. Ресурсні послуги за технологією надання

Таблиця 14.1

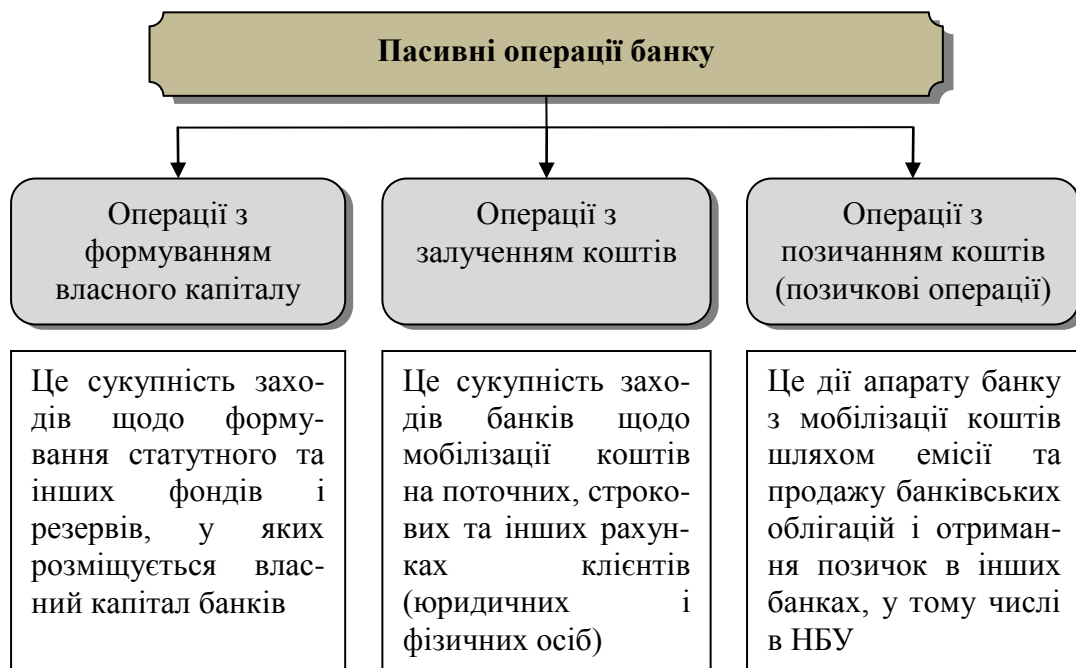
Види банківських послуг

Вид послуг	Зміст
Інформаційна	Забезпечення банками своїх клієнтів інформацією, потрібною для прийняття виважених рішень, за умови мінімальних трансакційних та інформаційних витрат
Трансформація ризику	Зниження ризиків, пов'язаних з розміщенням коштів у дохідні активи, через диверсифікацію портфелів активів
Трансформація ліквідності	Підтримання ліквідності фінансових вкладень заощадників через механізм управління активами і пасивами банку

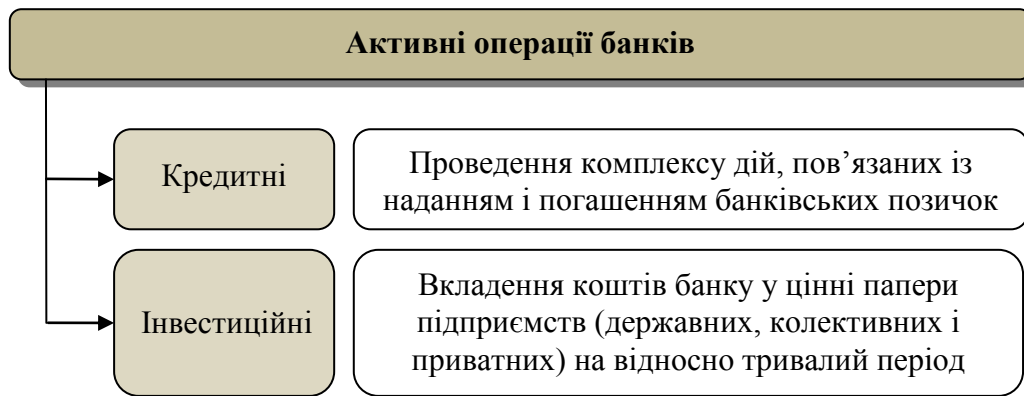
14.3. Банківництво як вид бізнесу

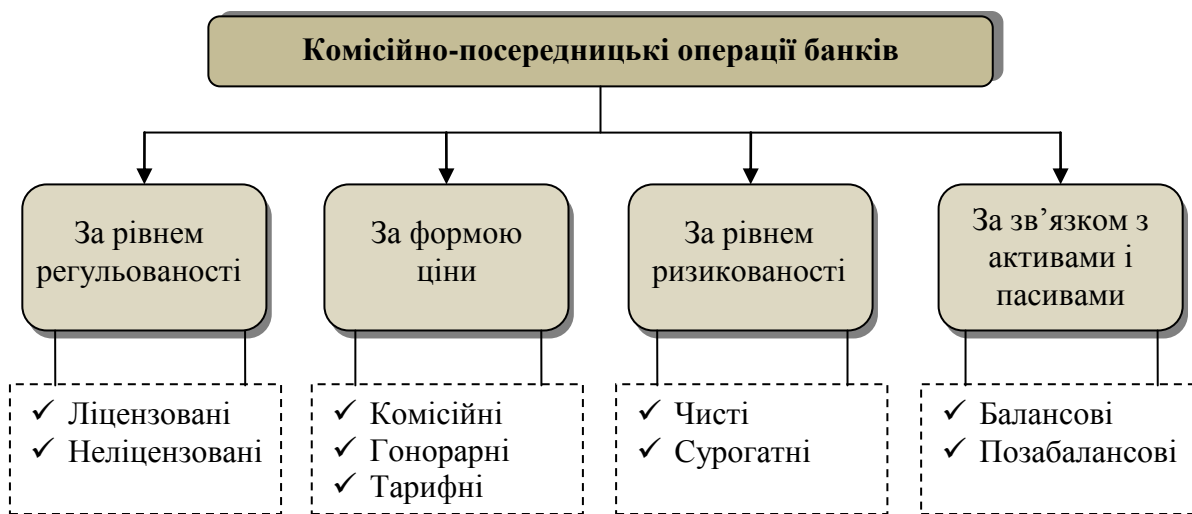
Рис. 14.8. Статті активів комерційного банку

Рис. 14.9. Пасивні операції банку

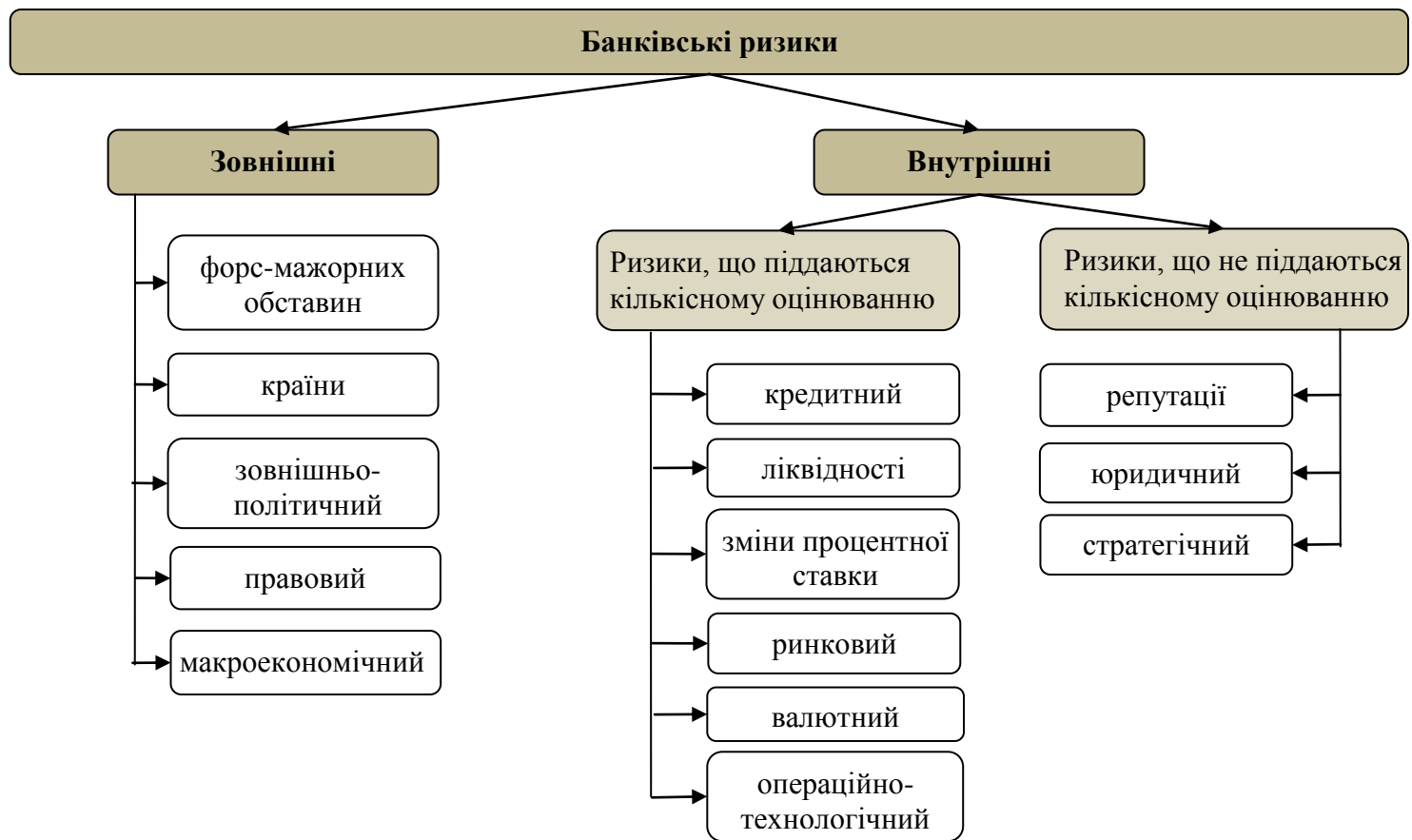

Рис. 14.10. Активні операції банків

Рис. 14.11. Комісійно-посередницькі операції банків

14.4. Банківські ризики та основи їх менеджменту

Рис. 14.12. Банківські ризики

Характеристика видів банківських ризиків

Вид ризику	Характеристика
Зовнішні	
<i>форс-мажорних обставин</i>	виникнення непередбачених обставин, які негативно впливають на діяльність банку чи (та) його партнерів
<i>країни</i>	можливість настання несприятливих для діяльності банку умов у політичній, правовій чи економічній сфері країни, в якій проводить діяльність банк або його партнери, клієнти
<i>зовнішньополітичний</i>	імовірність зміни міжнародних відносин, а також політичної ситуації в одній із країн, які впливають на діяльність банку або його партнерів (війни, міжнародні скандали, закриття кордонів і т. п.)
<i>правовий</i>	пов'язаний зі змінами законодавства різних країн
<i>макроекономічний</i>	імовірність несприятливих змін кон'юнктури на окремих ринках або всієї економічної ситуації в цілому (економічна криза)
Внутрішні	
<i>квантифіковані</i>	
<i>кредитний</i>	імовірність фінансових втрат внаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань
<i>ліквідності</i>	пов'язується з імовірністю того, що банк не може своєчасно виконати свої зобов'язання або втратить частину доходів через надмірну кількість високоліквідних активів
<i>зміни процентної ставки</i>	це імовірність фінансових втрат у зв'язку з мінливістю процентних ставок на ринку протягом певного періоду в майбутньому
<i>ринковий</i>	це наявний чи потенційний ризик для надходжень чи капіталу, який виникає через несприятливі коливання вартості цінних паперів та товарів і курсів іноземних валют за тими інструментами, які є в торговельному портфелі банку
<i>валютний</i>	визначається ймовірністю втрат, пов'язаних зі зміною курсу однієї валюти щодо іншої або цін на банківські метали
<i>операційно-технологічний</i>	це потенційна загроза для існування банку, що виникає через недоліки корпоративного управління, недоторканість систем внутрішнього контролю, інформаційних технологій, процесів обробки інформації з погляду керованості, універсальності, надійності, контрольованості і безперервності роботи
<i>неквантифіковані</i>	
<i>репутації</i>	наявний чи потенційний ризик для надходжень та капіталу, пов'язаний із несприятливим сприйняттям іміджу банку клієнтами, партнерами, контрагентами, акціонерами, органами нагляду
<i>юридичний</i>	наявний чи потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через порушення або недотримання банком вимог законів, нормативно-правових актів, угод, а також через двозначне тлумачення законів та правил
<i>стратегічний</i>	наявний чи потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неправильні управлінські рішення, неналежну реалізацію рішень і неадекватне реагування на зміни в бізнес-середовищі

Ризик – це ймовірність того, що очікувана подія не відбудеться і не призведе до небажаних наслідків.

З позиції банку **ризик** – це ймовірність неотримання доходів або зменшення ринкової вартості капіталу банку внаслідок несприятливого впливу зовнішніх чи внутрішніх чинників

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	До якого рівня банківської системи у ринкових економіках відносять комерційні банки:	А. першого рівня; Б. другого рівня; В. третього рівня; Г. не відносять взагалі; Д. ваш варіант відповіді
2.	Визначте, на яких фінансових посередників поширюється вимога обов'язкового резервування депозитів:	А. на центральні банки; Б. на інвестиційні банки та страхові компанії; В. на комерційні банки; на універсальні банки; Г. на банки першого та другого рівня; Д. на всі банки
3.	Активні операції банків – це:	А. операції з купівлі й залученню тимчасово вільних грошових коштів; Б. операції, спрямовані на розміщення та використання наявних у банку власних та залучених ресурсів з метою одержання прибутку при раціональному розподілі ризиків за окремими видами операцій та підтриманні необхідного рівня ліквідності; В. купівлі та продажу цінних паперів; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
4.	Які із зазначених нижче спеціалізованих банків дозволяється створювати в Україні:	А. спеціалізований ощадний; Б. спеціалізований банк довірчого управління; В. галузевий; Г. реконструкції та розвитку; Д. правильна відповідь А і Б.
5.	Андеррайтинг це:	А. укладення торговцем цінними паперами цивільно-правових договорів (комісії, доручення) щодо цінних паперів від свого імені (від імені іншої особи) за дорученням і за рахунок іншої особи; Б. управління портфелем цінних паперів за дорученням іншої особи; В. розміщення (підписка, продаж) цінних паперів торговцем цінних паперів за дорученням, від імені та за рахунок емітента; Г. всі відповіді правильні; Д. правильна відповідь відсутня
6.	Метою діяльності комерційного банку є:	А. залучення депозитів; Б. надання кредитів; В. отримання прибутку; Г. сплата податків державі; Д. всі відповіді правильні
7.	До ресурсних послуг банків відносять:	А. позичкові та інформаційні; Б. інвестиційні та інформаційні; В. позичкові та інвестиційні; Г. трансформація ризику та ліквідності; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
8	Залежно від форми власності банки поділяються на:	А. акціонерні та пайові; Б. державні та колективні; В. державні, кооперативні та колективні; Г. державні та комунальні; Д. всі відповіді правильні
9	Банк, який здійснює усі основні види банківських операцій (депозитні, кредитні, фондові, інвестиційні, довірчі, розрахункові) та надає банківські послуги всім клієнтам незалежно від галузевої належності:	А. спеціалізованим; Б. універсальним; В. галузевим; Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді.
10	Які активи комерційного банку забезпечують його ліквідність та платоспроможність:	А. дохідні активи; Б. активи резервного призначення; В. активи, призначені для матеріально-технічного забезпечення; Г. активи, призначені для технологічного забезпечення; Д. всі відповіді правильні
11	Дії апарату банку з мобілізації коштів шляхом емісії та продажу банківських облігацій і отримання позичок в інших банках:	А. операції з формування власного капіталу; Б. операції з позичанням коштів; В. операції з залученням коштів; Г. всі відповіді вірні; Д. правильна відповідь відсутня
12	Операції, пов'язані з вкладення коштів банку у цінні папери підприємств на відносно тривалий період:	А. кредитні; Б. інноваційні; В. інвестиційні; Г. фінансові; Д. правильна відповідь відсутня
13	За рівнем регульованості комісійно-посередницькі операції банків поділяються на:	А. законні та незаконні; Б. ліцензовані та неліцензовані; В. чисті та сурогатні; Г. регульовані та нерегульовані; Д. всі відповіді правильні
14	Купівля банком у клієнта права на вимогу боргу – це:	А. фортфейтинг; Б. факторинг; В. врахування векселів; Г. гарантія; Д. правильна відповідь відсутня
15	До зовнішніх банківських ризиків відносять:	А. правовий, кредитний, юридичний; Б. форс-мажорний, валютний, ринковий; В. правовий, країни, зовнішньополітичний; Г. зовнішньополітичний, операційно-технологічний, стратегічний; Д. всі відповіді правильні і
16	Ймовірність фінансових втрат внаслідок невиконання позичальниками своїх зобов'язань:	А. ризик ліквідності; Б. кредитний ризик; В. стратегічний ризик; Г. процентний ризик; Д. правильна відповідь відсутня

1	2	3
17	Учасниками банку не можуть бути:	А. юридичні особи, в яких банк має істотну участь; Б. громадські об'єднання та політичні партії; В. релігійні та благодійні організації; Г. всі відповіді правильні; Д. немає правильної відповіді.
18	Різновид трансформаційної функції банків, сутність якої полягає в тому, що банки можуть акумулювати ресурси з багатьох регіонів або країн і спрямовувати їх на фінансування проектів:	А. трансформація ризиків; Б. трансформація строків; В. трансформація обсягів капіталів; Г. просторова трансформація; Д. правильна відповідь відсутня.
19	Депозитні сертифікати надаються:	А. фізичним особам; Б. юридичним особам; В. державі; Г. правильна відповідь а) та б); Д. правильна відповідь відсутня.
20	Які основні функції виконують комерційні банки:	А. трансформаційну та ціноутворюючу; Б. трансформаційну та емісійну; В. регулюючу та емісійну; Г. трансформаційну та регулюючу. Д. всі відповіді правильні.

Теми рефератів

- Капіталізація як провідна компонента підвищення конкурентоспроможності банківської системи.
- Становлення та розвиток банківської системи України в контексті присутності іноземного капіталу.
- Вплив глобалізації на механізм та характер банківської діяльності.
- Діяльність інвестиційних банків в Україні: проблеми та перспективи розвитку.

Питання для самостійного вивчення

- Що таке банк? За якими ознаками класифікуються банки?
- Коли виникли банки?
- Послуги банків та операції.
- Баланс банку, його зміст і структура.
- У чому сутність пасивних операцій банків?
- Склад власного капіталу банку. Статутний фонд банку і порядок його формування.
- З чого складаються депозитні ресурси банків? Що належить до позичених коштів банків?

8. Кредитування банків центральним банком. Як здійснюється міжбанківське кредитування?

9. У чому сутність активних операцій банків? На яких умовах здійснюється банківське кредитування позичальників? Що таке ліміт кредитування і кредитна лінія?

10. Що таке кредитний ризик? Які існують засоби мінімізації кредитного ризику? Які існують форми забезпечення повернення кредиту? Що таке кредитоспроможність позичальника? Процентна ставка за банківськими кредитами.

11. Що таке банківські інвестиції? Які ризики притаманні банківським інвестиціям? Які цілі інвестиційних операцій комерційних банків?

12. У чому полягає специфіка банківського бізнесу? Які його цілі?

13. Назвіть основні види доходів і витрат банку. Як визначається прибуток банку?

14. За якими ознаками класифікуються банківські послуги? Що таке банківська послуга? Що таке ресурсні послуги? Що таке комісійно-посередницькі послуги банків?

15. Складові банківської стабільності. Регламентація капіталу банків. Регламентація банківської ліквідності. Регламентація банківських ризиків.

16. Прибутковість банку і показники її вимірювання.

Використана та рекомендована література

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [59], [60], [68], [93], [96], [108], [144], [145].

Заняття 15

Центральні банки в системі монетарного управління та банківського регулювання

План лекційного заняття

- 15.1. Призначення та основи організації центрального банку
- 15.2. Функції центрального банку
- 15.3. Грошово-кредитна політика центральних банків
- 15.4. Місце центрального банку в системі банківського регулювання та

нагляду

План семінарського заняття

1. Призначення, роль та основи організації центрального банку.
2. Походження та розвиток центральних банків.
3. Незалежний статус центральних банків.
4. Функції центрального банку.
5. Грошово-кредитна політика центральних банків.
6. Місце центрального банку в системі банківського регулювання та

нагляду.

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

15.1. Призначення та основи організації центрального банку

Національний банк України (НБУ) є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України та Законом України “Про Національний банк України” та іншими законами України.

Місцезнаходження керівних органів та центрального апарату Національного банку – місто Київ.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю.

Розмір статутного капіталу становить 10 млн. грн., джерелами формування якого є доходи його кошторису, а при необхідності – Державний бюджет України.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об’єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському розпорядженні.

Національний банк може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами.

Національний банк, його установи, філії та представництва мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку.

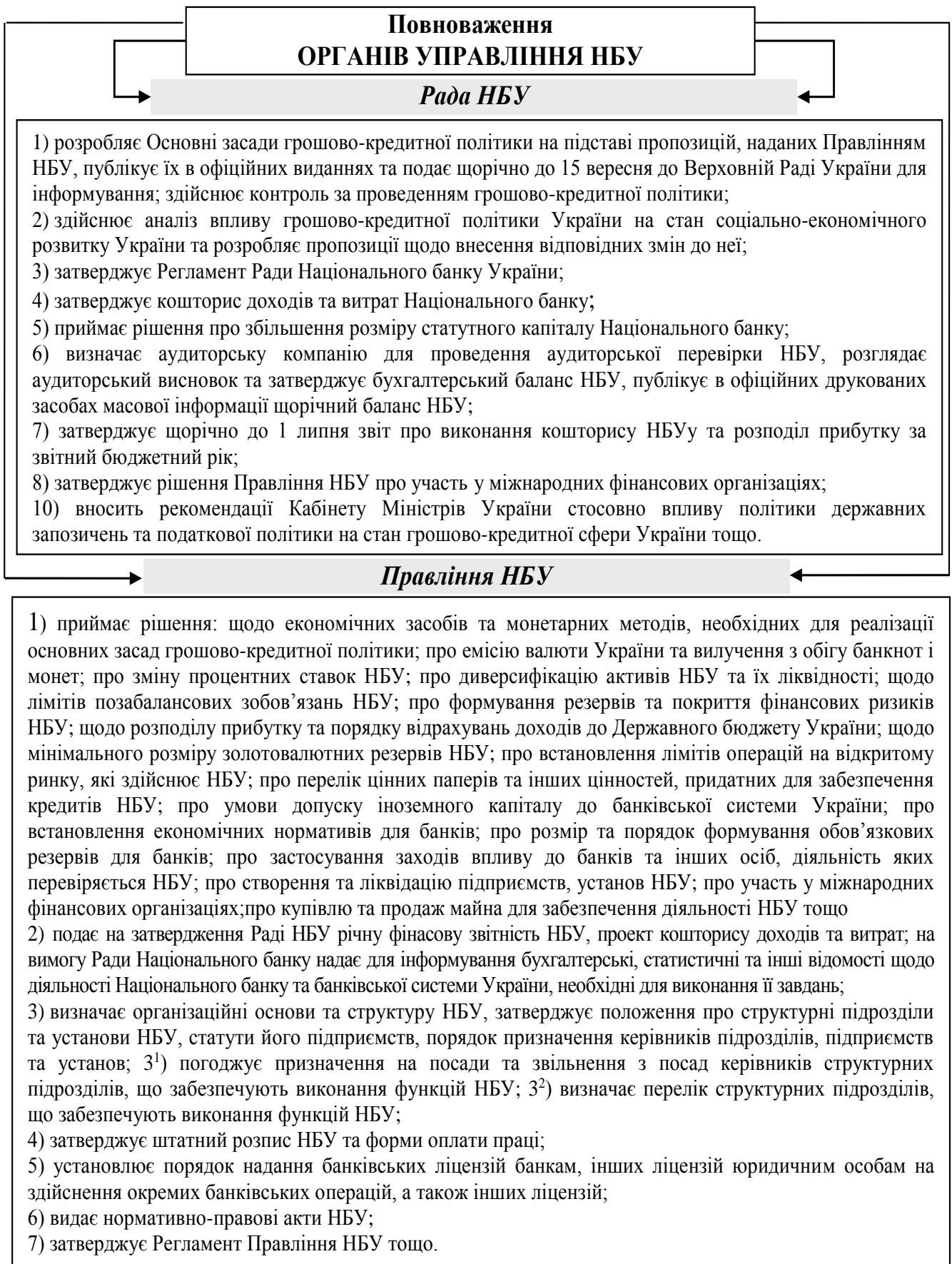
Плановані доходи та витрати Національного банку відображаються в кошторисі його доходів і витрат. Кошторис доходів і витрат повинен забезпечувати можливість виконання Національним банком його функцій, встановлених Конституцією України та цим Законом.

Формування фондів та резервів Національного банку на покриття фінансових ризиків, пов'язаних із виконанням його функцій, здійснюється згідно з положенням, що затверджується Радою Національного банку України.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

На виконання своєї основної функції Національний банк сприяє дотриманню стабільності банківської системи, а також, у межах своїх повноважень, – цінової стабільності.

Керівними органами Національного банку є Рада Національного банку України та Правління Національного банку України (рис. 15.1).

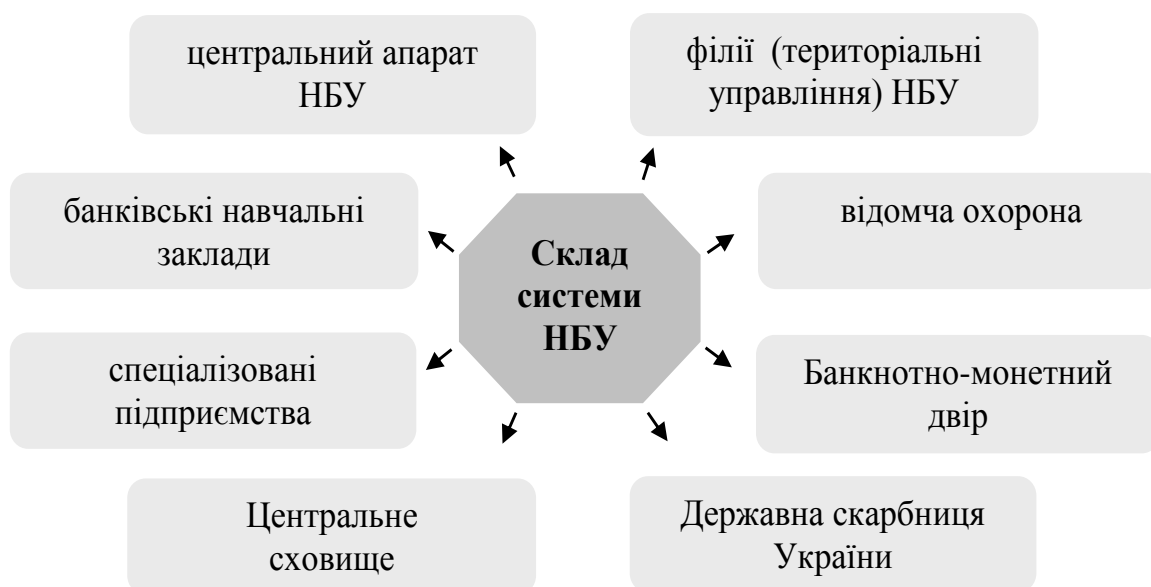
Рис. 15.1. Основні повноваження органів управління НБУ

Рис. 15.2. Структура керівних органів НБУ

Структура Національного банку будується за принципом централізації з вертикальним підпорядкуванням (рис. 15.3).

Рис. 15.3. Склад системи НБУ

15.2. Функції центрального банку

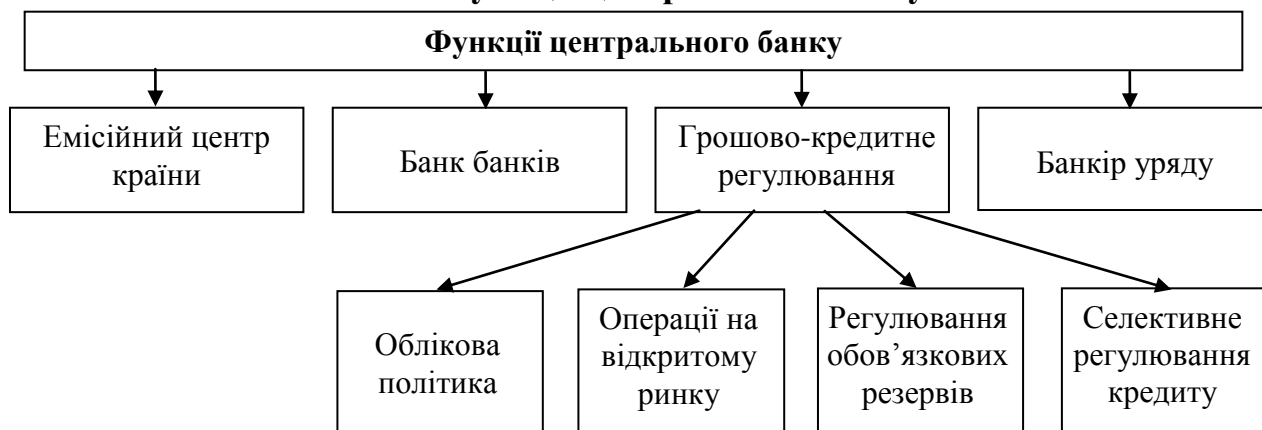

Рис. 15.4. Базові функції центрального банку

15.3. Грошово-кредитна політика центральних банків

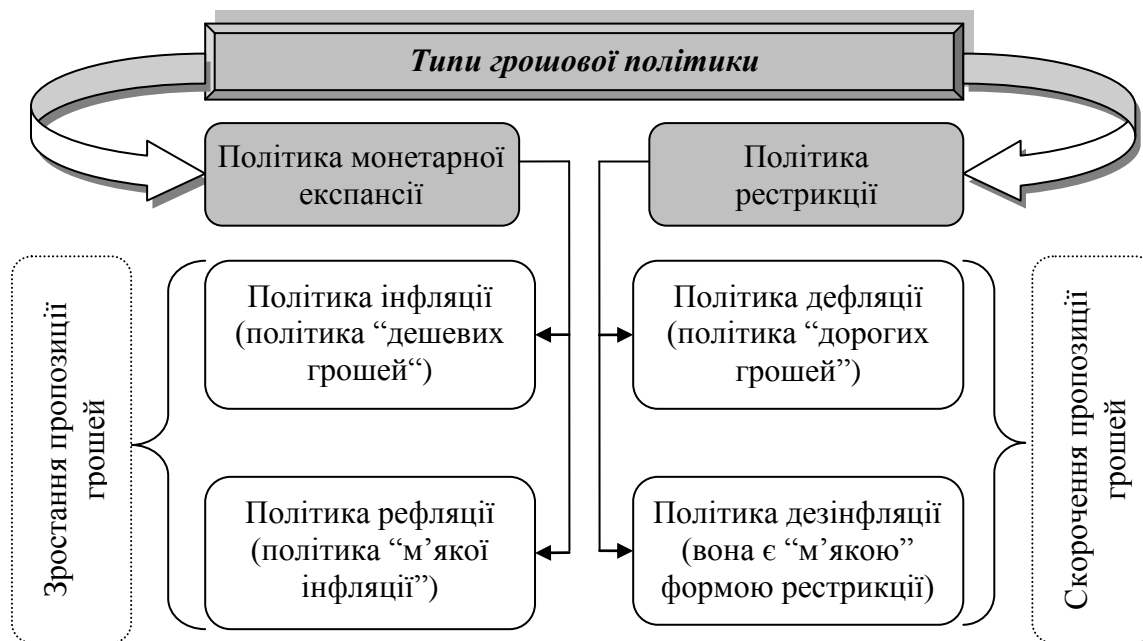
Таблиця 15.1

Цілі монетарної політики

№ з/п	Цілі	Характеристика
1	2	3
1	Стратегічні	це цілі, що визначені як ключові в загальноекономічній політиці держави. Ними можуть бути: зростання виробництва, зростання зайнятості, стабілізація цін, зменшення інфляції, збалансування платіжного балансу. За допомогою заходів монетарної політики одночасно досягти всіх перелічених цілей неможливо через обмеженість та специфіку її інструментарію. Тому в межах монетарної політики зазначені стратегічні цілі виявляються несумісними і виникає проблема конфлікту цілей. Центральний банк вибирає залежно від конкретної економічної ситуації одну із стратегічних цілей. Нею, як правило, є стабілізація цін (чи погашення інфляції). В умовах низької монетизації економіки цілком можливе достатнє стимулювання розвитку економіки нарощування грошової маси з одночасним утриманням інфляції на помірному рівні
2	Проміжні	полягають у таких змінах певних економічних процесів, які сприятимуть досягненню стратегічних цілей. Оскільки в ринкових умовах економічне зростання, зайнятість, динаміка цін та інші макроекономічні показники визначаються передусім станом ринкової кон'юнктури, проміжними цілями монетарної політики є вибір таких показників, регулювання яких дає можливість змінити кон'юнктуру ринку відповідно до завдань стратегічних цілей. Зокрема, якщо ціллю загальноекономічної політики є економічне зростання при скороченні безробіття, то для цього потрібно досягти поживлення ринкової кон'юнктури. І навпаки, якщо стратегічною ціллю є стабілізація цін, то потрібно забезпечити стримування кон'юнктури ринку. А для цього необхідно вибрати

1	2	3
		<p>адекватні цим ситуаціям монетарні змінні. До таких змінних відносять грошову масу та процентні ставки. Показник грошової маси визначається за агрегатами M_1 чи M_2, а показник процентної ставки – за процентами за коротко- чи довгостроковими кредитами.</p> <p>Проміжні цілі відіграють особливу роль у механізмі монетарної політики центрального банку. Вони є нібито сполучною ланкою між конкретними монетарними інструментами центрального банку та стратегічними цілями його політики, провідником впливу регулятивних заходів центрального банку і проявом їх ефективності. Характерною особливістю проміжних цілей є те, що встановлюються вони на тривалі часові інтервали, упродовж яких можуть бути реалізовані і виявити свою ефективність</p>
3	Поточні (тактичні)	<p>це більш конкретні змінні монетарної сфери, через вплив на які можна досягати поставлені цілі. До поточних цілей можна віднести, зміну грошової бази, облікової ставки, проценту за кредитами рефінансування, проценту за міжбанківським кредитом, обсягів кредитів рефінансування, обсягів обов'язкових резервів, валютного курсу та ін.</p> <p>Стосовно кожного з цих показників може ставитися одне з трьох завдань: зростання, стабілізація, зниження. Конкретний напрям їх руху визначається проміжною ціллю монетарної політики та характером показника.</p> <p>Характерними ознаками поточних цілей є їх короткостроковість, реалізація їх оперативними заходами виключно центрального банку, багатоаспектність, єдність та певна суперечливість. Ці особливості істотно ускладнюють вибір та механізми реалізації поточних цілей.</p> <p>Для успішного визначення ефективної проміжної та поточної цілей науковці розробили набір критеріїв їх відбору. Найчастіше такими називають:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Узгодженість із цілями вищого рівня: стратегічними – для проміжних цілей і проміжними – для поточних. 2. Вимірюваність – проміжна і поточна цілі можуть успішно виконати свою місію, якщо відповідна змінна легко, точно і швидко може бути виміряна. 3. Достовірність та своєчасність інформації, щодо динаміки відповідних змінних. 4. Контрольність і податливість впливу з боку монетарних інструментів центрального банку

Монетарне регулювання включає не тільки обґрунтований вибір тієї чи іншої мети, а й кількісне значення динаміки вибраного показника протягом певного терміну. Такий розрахунок зміни цього показника називається його **таргетуванням**

Рис. 15.5. Типи грошової політики

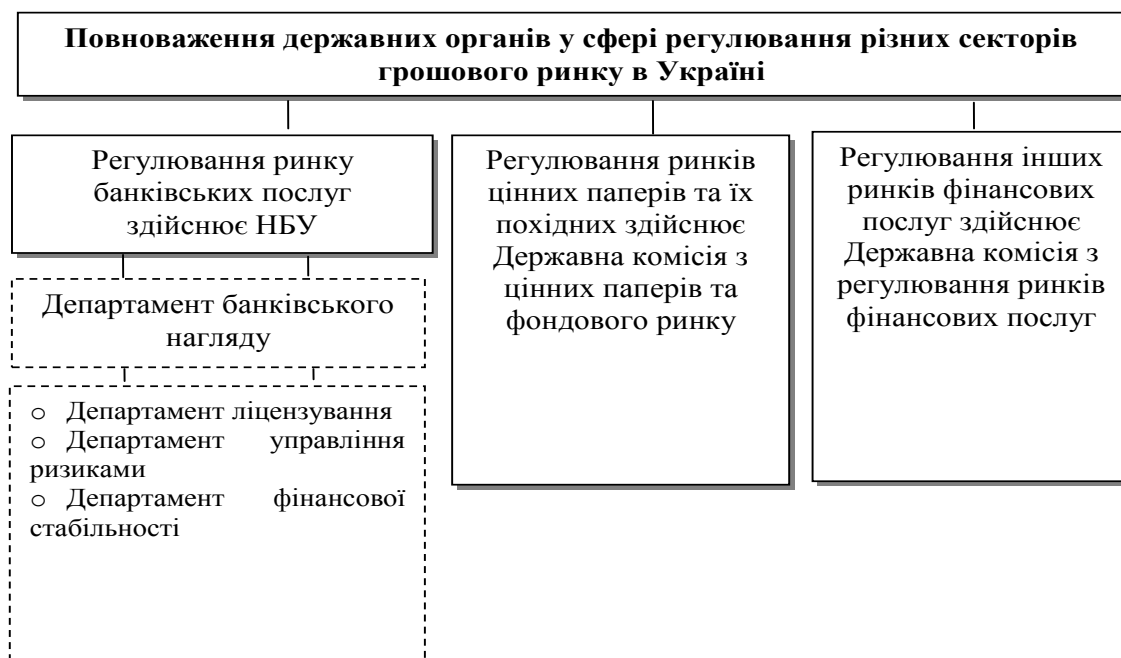
Таблиця 15.2.

Типи грошової політики

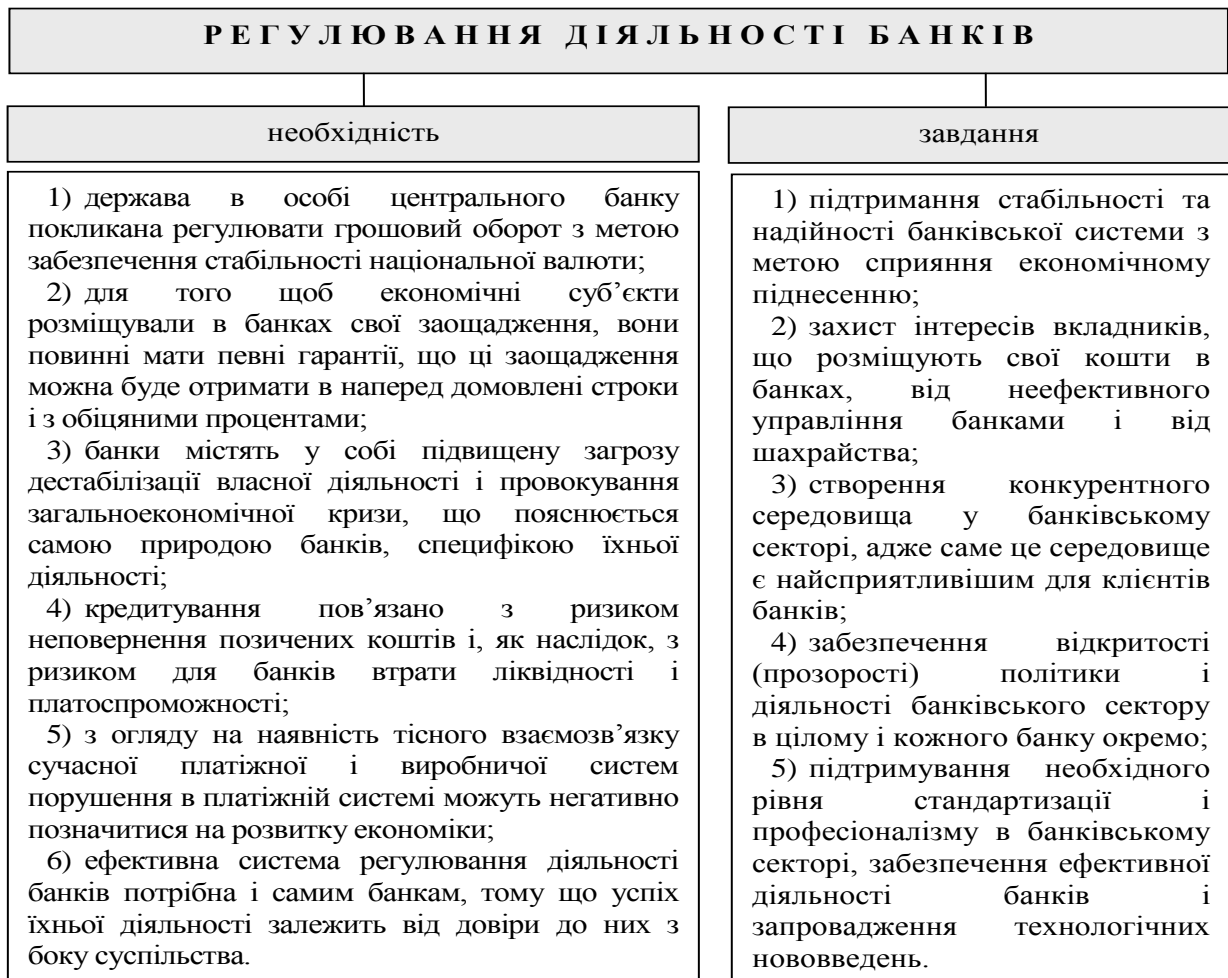
№ з/п	Тип грошової політики	Характеристика
1	Експансійна політика	полягає в довільному, швидкому зростанні пропозиції грошей, завдяки чому гроші стрімко здешевіють, а інфляція набуває високих темпів. Тому цю політику називають ще <i>політикою інфляції</i> , або політикою <i>“дешевих грошей”</i> . Метою переходу до експансійної політики проголошується посилення стимулювання ділової активності, економічного зростання та скорочення безробіття, тобто ті стратегічні цілі, які перебувають виключно в реальному секторі економіки і не зачіпають рівня цін
2	Політика рефляції	її можна назвати ще політикою <i>“м’якої” інфляції</i> . Пропозиція грошей за цієї політики нарощується повільно, контролювано. Рефляція зазвичай проводиться після дефляції (рестрикції), у зв’язку з чим вона, передбачає поступове підвищення цін до рівня, на якому вони були до початку дефляції. Завдяки такій політиці інфляція підтримується на низькому рівні, стає регульованим стимулятором економічного зростання без відчутного негативного впливу на стабільність грошей
3	Політика рестрикції	полягає в різкому скороченні пропозиції грошей, зменшенні маси їх в обороті. Досягається це обмеженням грошово-кредитної емісії ужорсточенням умов та зниженням обсягів рефінансування центральним банком комерційних банків, зменшенням обсягів кредитування суб’єктів господарювання та населення. Застосовується звичайно в умовах високої інфляції з тим, щоб загальмувати подальше розкручування інфляційної спіралі. У таких умовах монетарна рестрикція супроводжується ужорсточенням фіскально-бюджетних заходів впливу на кон’юнктуру ринку: підвищенням рівня оподаткування, зменшенням податкових пільг, скороченням бюджетних витрат і бюджетного дефіциту тощо. Тому політика рестрикції має протилежний щодо політики інфляції вплив на економіку і її ще називають <i>політикою дефляції</i> , або <i>“дорогих грошей”</i> . Але разом з гальмуванням інфляції політика рестрикції послаблює ділову активність, знижує зайнятість, знижує темпи економічного зростання чи навіть скорочує обсяги виробництва

4	Політика дезінфляції	<p>за своєю сутністю вона є “м’якою” формою рестрикції, завдяки чому зниження ділової активності відбувається повільно і не спричинює глибоких економічних спадів. Економічне гальмування в межах цієї політики має обмежуватися лише рамками низьких темпів зростання виробництва.</p> <p>Політика дезінфляції може проводитися як після політики рестрикції, “підчищуючи” її наслідки в економіці, так і після політики дефляції, виконуючи подібну ж місію. Така зміна монетарної політики є неминучою через циклічність коливань ділової активності, хоч і вона є досить “незручним” для економіки методом монетарного забезпечення</p>
---	----------------------	---

15.4. Місце центрального банку в системі банківського регулювання

Рис. 15.6. Основні повноваження державних органів у сфері регулювання різних секторів грошового ринку в Україні

Рис. 15.7. Необхідність та завдання регулювання діяльності банків

Повноваження органів банківського регулювання

регулювати доступ до банківської системи. Це означає, по-перше, можливість визначати певні вимоги й умови, що є обов'язковими для отримання ліцензії на право здійснювати банківську діяльність, і, по-друге, здійснювати нагляд за дотриманням цих вимог та умов;

установлювати для банків економічні нормативи, що регламентують капітальну базу, ліквідну позицію та ризики у діяльності банків;

вимагати від банків формування резервів для покриття ризиків від проведення активних операцій, а також вимагати резервування частини залучених депозитів у межах установленої норми обов'язкових резервів;

ініціювати створення системи гарантування банківських депозитів та забезпечувати ефективність її функціонування;

установлювати для банків принципи та стандарти ведення бухгалтерського обліку, правила складання статистичної звітності та порядок проведення внутрішнього аудиту;

здійснювати методичне забезпечення організації банківського кредитування та організації грошових розрахунків;

регулярно отримувати від банків звітність і на базі аналізу цієї звітності проводити безвиїзний нагляд, тобто дистанційний моніторинг діяльності окремих банків і банківської системи в цілому. Безвиїзний нагляд використовується як система раннього застереження;

проводити інспекційні перевірки банків на місцях. Порівняно з безвиїзним наглядом інспекційні перевірки надають регулятивно-наглядовим органам більше можливостей щодо виявлення реальної якості банківських активів, якості управління банком і взагалі якості управління банківськими ризиками;

застосовувати заходи примусового впливу щодо проблемних банків, зокрема забороняти оголошення і виплату дивідендів, накладати штрафи тощо;

брати неплатоспроможні банки під контроль, призначати тимчасову адміністрацію в такі банки, призупиняти їхню діяльність, організувати реорганізацію та ліквідацію банків.

Рис. 15.8. Повноваження органів банківського регулювання

ПЕРЕЛІК ВИМОГ ДЛЯ ОТРИМАННЯ

Банківської ліцензії

- на час звернення банку з клопотанням про видачу банківської ліцензії зареєстрований підписний капітал банку повинен бути повністю сплачений;
- банк має бути забезпечений належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням та комунікаційними засобами;
- наявність у банку приміщення, яке відповідає вимогам, передбаченим нормативно-правовими актами Національного банку;
- наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (радою директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком, кандидатури яких відповідають кваліфікаційним вимогам.

Письмового дозволу

- наявність банківської ліцензії;
- рівень регулятивного капіталу банку відповідає вимогам Національного банку, що підтверджується незалежним аудитором;
- банк не є об'єктом застосування заходів впливу;
- банк подав план (бізнес-план) щодо певних видів операцій на право здійснення яких банк бажає отримати письмовий дозвіл, і цей план схвалено Національним банком;
- банк має достатні фінансові можливості для здійснення такої діяльності;
- наявність підрозділів, які виконуватимуть відповідні операції згідно з поданим банком планом (бізнес-планом);
- наявність керівників підрозділів банку, кандидатури яких відповідають кваліфікаційним вимогам та спеціальним вимогам;
- наявність комітетів, а саме: кредитного, тарифного, з питань управління активами і пасивами та відповідних положень про них;
- наявність відповідних внутрішніх положень банку, що регулюють політику управління активами і пасивами, кредити, інвестиційну, облікову політику банку та проведення ним діяльності

Рис. 15.9. Перелік вимог для отримання банківської ліцензії та письмового дозволу

Завдання для тестування з теми:

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Готівка емітується:	А. Банкотно-монетним двором; Б. Національним банком України; В. державою; Г. НБУ та комерційними банками; Д. всі відповіді правильні
2.	Вибір центральним банком монетарних інструментів, які є найкращими для досягнення поставлених цілей – це:	А. стратегія грошово-кредитної політики; Б. цілі грошово-кредитної політики; В. регулювання грошово-кредитної політики; Г. тактика грошово-кредитної політики; Д. правильна відповідь відсутня
3.	Клієнтами центральних банків є:	А. населення та комерційні банки; Б. урядові структури та комерційні банки; В. державні органи та населення; Г. фізичні особи, юридичні особи та урядові структури; Д. всі відповіді правильні

1	2	3
4.	Активними операціями центральних банків є:	А. емісія готівки та операції з цінними паперами на відкритому ринку; Б. операції з цінними паперами на відкритому ринку та кредитування уряду; В. рефінансування комерційних банків та збереження резервів комерційних банків; Г. формування власного капіталу та відкриття депозитних рахунків; Д. правильна відповідь відсутня
5.	До складу золотовалютних резервів входять:	А. монетарне золото; Б. спеціальні права запозичення; В. вільно конвертована валюта у вигляді банкнот, монет, інших платіжних інструментів, а також коштів на рахунках і депозитах в іноземних банках; Г. векселі, ноти, облігації (крім емітованих резидентами України), номіновані у вільно конвертованій валюті; Д. Всі відповіді правильні
6.	Операції з надання позичок комерційним банкам та переврахування векселів, які раніше були враховані комерційними банками – це:	А. рефінансування комерційних банків; Б кредитування комерційних банків; В. кредитування комерційних банків та операції з цінними паперами на відкритому ринку; Г. правильної відповіді немає; Д. всі відповіді правильні
7	Об'єктами, на які спрямовуються регулятивні заходи монетарної політики є:	А. пропозиція грошей; Б. швидкість обігу грошей; В. ставка процента і валютний курс; Г. всі відповіді вірні; Д. правильна відповідь відсутня
8	Збереження центральними банками резервів комерційних банків є:	А. активними операціями; Б. комісійними операціями В. трастовими операціями; Г. пасивними операціями; Д. правильна відповідь відсутня
9	НБУ має форму власності:	А. державну; Б. колективну; В. змішану; Г. приватну; Д. всі відповіді правильні і
10	Основні засади грошово-кредитної політики розробляє:	А. Правління НБУ; Б. Рада НБУ; В. Кабінет міністрів України; Г. Міністерство фінансів України; Д. правильна відповідь відсутня
11	Розмір статутного капіталу НБУ складає:	А. 10 мільйонів гривень; Б. 10 мільйонів доларів; В. 10 мільйонів євро; Г. 500 млн. грн; Д. Ваш варіант відповіді

1	2	3
12	НБУ має систему органів управління:	А. трьохрівневу; Б. однорівневу; В. дворівневу; Г. правильної відповіді немає; Д. Ваш варіант відповіді
13	Голова НБУ призначається строком на:	А. 3 роки; Б. 4 роки; В. 5 років; Г. 7 років; Д. всі відповіді вірні
14	НБУ здійснює видатки за рахунок:	А. власних доходів; Б. коштів Державного бюджету; В. резервів НБУ; Г. правильна відповідь А і Б; Д. правильна відповідь відсутня
15	Довільне, швидке зростання пропозиції грошей, завдяки чому гроші стрімко дешевіють, а інфляція набуває високих темпів:	А. експансій на політика; Б. політика конкуренції; В. політика рестрикції; Г. стримуюча політика; Д. всі відповіді правильні
16	Політика, за якої пропозиція грошей нарощується повільно, контрольовано; вона передбачає поступове підвищення цін до рівня, на якому вони були до початку дефляції:	А. експансій на політика; Б. політика рефляції; В. політика інфляції; Г. політика дефляції; Д. правильна відповідь відсутня
17	Провідним суб'єктом грошово-кредитної політики є:	А. НБУ; Б. Міністерство фінансів; В. Міністерство економіки; Г. всі відповіді вірні; Д. правильна відповідь відсутня
18	Сукупність регулятивних заходів щодо впливу на співвідношення сукупного попиту і сукупної пропозиції на ринках:	А. структурна політика; Б. соціальна політика; В. політика конкуренції; Г. кон'юнктурна політика; Д. правильна відповідь відсутня
19	Грошово-кредитна політика є елементом:	А. структурної політики; Б. кон'юнктурної політики; В. політики конкуренції; Г. соціальної політики; Д. правильна відповідь відсутня
20	Національний банк у межах наданих йому повноважень є незалежним у своїй діяльності, а органи законодавчої і виконавчої влади не мають права втручатися у його діяльність щодо реалізації функцій:	А. принцип економічної самостійності; Б. принцип правової самостійності; В. принцип незалежності; Г. принцип розмежування функцій НБУ та державних органів влади; Д. правильна відповідь відсутня

Теми рефератів

1. Вплив глобалізаційних процесів на діяльність центральних банків.
2. Порівняльна характеристика організаційних структур ФРС США, Банку Японії і ЄСЦБ.
3. Особливості банківського регулювання та нагляду в країнах з перехідною економікою.

Питання для самостійного вивчення

1. У чому полягає призначення центрального банку?
2. Яку роль відіграє центральний банк у формуванні пропозиції грошей?
3. Які чинники визначають співвідношення обов'язкових і надлишкових резервів комерційних банків?
4. Які чинники визначають співвідношення готівкової грошової маси і безготівкової?
5. Причини виникнення емісійних банків. Причини і шляхи створення центральних банків.
6. У чому полягає незалежність центрального банку і яке вона має значення? Як визначається коефіцієнт стабільності управління центральним банком?
7. Охарактеризуйте основні чинники, що визначають незалежний статус центрального банку. Чи є цілком незалежним Національний банк України?
8. Охарактеризуйте функції центрального банку.
9. У чому полягає призначення кредитів центрального банку, які він надає комерційним банкам?
10. Чи дозволяється центральним банкам розвинутих країн здійснювати операції з купівлі державних цінних паперів на первинному ринку?
11. Що таке грошово-кредитна політика? Яке її місце в економічній політиці держави?
12. Що таке стратегічні, проміжні й тактичні цілі грошово-кредитної політики? Як вони пов'язані між собою?
13. Охарактеризуйте всі інструменти грошово-кредитної політики, які застосовують центральні банки.
14. Охарактеризуйте зміст регулювання банківської діяльності.
15. У чому полягають основні повноваження банківських регулятивно-наглядових органів?
16. Чи в усіх країнах світу центральний банк є єдиним органом банківського регулювання? Які аргументи можна навести "за" і проти" здійснення центральним банком регулятивно-наглядової діяльності?

Використана та рекомендована література

- [3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [59], [60], [68], [83], [88], [93], [96], [108], [144], [145].

Заняття 16

Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною

План лекційного заняття

- 16.1. Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні
- 16.2. Світовий банк
- 16.3. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції
- 16.4. Європейський банк реконструкції та розвитку
- 16.5. Банк міжнародних розрахунків

План семінарського заняття

1. Інтеграційні процеси та створення міжнародних валютно-кредитних установ
2. Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні
3. Світовий банк
4. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції
5. Європейський банк реконструкції та розвитку
6. Банк міжнародних розрахунків

ОПОРНИЙ КОНСПЕКТ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМИ

16.1. Міжнародний валютний фонд і його діяльність в Україні

Центральну роль у світовій валютній системі відіграє Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund), який було засновано у липні 1944 році відповідно до рішень Бреттон-Вудської конференції.

Статутом МВФ визначено, що метою цієї організації є забезпечення співробітництва у міжнародних валютних проблемах, сприяння стабілізації валют, створення багатосторонньої системи платежів і розрахунків, досягнення рівноваги в платіжних балансах країн – учасниць. У статті IV Статуту МВФ зазначено: “Фонд повинен слідкувати за розвитком міжнародної валютної системи і забезпечувати її ефективне функціонування”. МВФ також має здійснювати аналіз виконання кожною країною – членом загальних зобов’язань. Статутом передбачено, що країни – учасники, вступаючи у Фонд, добровільно зобов’язуються співпрацювати з Фондом і між собою у питаннях стабілізації валютних відносин.

Для підтримки стабільності та попередження криз у міжнародній валютно-фінансовій системі МВФ спостерігає за економічною політикою країни і

економічними та фінансовими змінами в країнах, регіонах і світі за допомогою офіційної системи, відомої як нагляд. МВФ надає рекомендації 189 державам-членам, заохочує заходи політики, що сприяють економічній стабільності, які зменшують вразливість по відношенню до економічним і фінансовим кризам і підвищують рівень життя. Він проводить регулярну оцінку глобальних перспектив у виданні “Перспективи розвитку світової економіки”, фінансових ринків – у “Доповіді з питань глобальної фінансової стабільності” та змін у сфері державних фінансів – в своєму “Бюджетному віснику”, а також публікує ряд видань з перспектив розвитку регіональної економіки.

Фінансування МВФ дає членам організації необхідний перепочинок для подолання проблем з платіжним балансом: влада країни розробляє, в тісному співробітництві з МВФ, програми стабілізації, як підтримуються фінансуванням МВФ, і продовження фінансової підтримки обумовлено ефективною реалізацією цих програм. Відреагувавши на світову фінансову кризу, МВФ зміцнив свій кредитний потенціал і в квітні 2009 року затвердив суттєвий перегляд своїх механізмів надання фінансової допомоги, а в 2010 і 2011 роках прийняв подальші реформи. Ці реформи були спрямовані на зміцнення інструментів для усунення криз, зменшення ланцюгової реакції під час системних криз, а також адаптацію інструментів з врахуванням економічних показників і умов держав-членів. Після вступу в дію збільшення квот в межах XIV загального перегляду квот, ліміти доступу в межах механізмів непільгового фінансування МВФ були переглянуті та збільшені на початку 2016 року. Для збільшення фінансової підтримки самих бідних країн світу ці пільгові ресурси, доступні країнам з низькими доходами в межах Трастового фонду на цілі скорочення бідності та сприяння економічному зростанню, були суттєво збільшені у 2009 році, при цьому середні ліміти доступу в межах механізмів пільгового фінансування МВФ подвоїлися. Крім того, в 2015 році норми та ліміти доступу були підвищені на 50 процентів. Такі безпроцентні кредити надавалися до кінця 2016 року, тоді як процентні ставки по надвичайному фінансуванню постійно встановлені на нульовому рівні. Накінець, вживалися заходи для забезпечення додаткових кредитних ресурсів у розмірі близько 15 млрд долл. США (11 млрд СДР) для підтримки пільгового кредитування з боку МВФ.

МВФ надає технічну допомогу та проводить навчання кадрів для сприяння державам-членам в зміцненні їх потенціалу для розробки та проведенню ефективної політики, включаючи сфери податкової політики і податкового адміністрування, управління витратами, грошово-кредитної та курсової політики, нагляду за банківською та фінансовою системами та її регулювання, законодавчих основ, а також статистики.

МВФ емітує міжнародні резервні активи, відомі як спеціальні права заипозичення (СДР), які можуть доповнювати офіційні резерви держав-членів. Сукупний розподіл складає приблизно 204 млрд. СДР (приблизно 283 млрд. доларов). Держави-члени МВФ можуть добровільно обмінювати СДР на валюту міжу собою.

Основним джерелом фінансових ресурсів МВФ є квоти держав-членів організації, які в цілому відображають відносне становище держав у світовій економіці. Після вступу в силу Чотирнадцятого загального перегляду квот сукупні ресурси квот складають приблизно 467 млрд СДР (близько 650 млрд. доларів). Крім того, МВФ може вдаватися до тимчасового запозичення для цілей доповнення своїх квотних ресурсів. Нові угоди про позики (НУП), які можуть забезпечувати Фонду додаткові ресурси в розмірі до 182 млрд СДР (близько 253 млрд. доларов), є основним страховим інструментом на випадок нестачі ресурсів за квотами. В середині 2012 року країни-члени також прийняли зобов'язання збільшити ресурси МВФ за допомогою двосторонніх угод про запозичення; не сьогодні діє угода приблизно на 280 млрд. СДР (близько 387 млрд. доларов США).

МВФ підзвітний урядам країн-членів. На верхньому рівні його організаційної структури знаходиться Рада керуючих, в якій кожна з держав-членів МВФ представлена одним керуючим і одним заступником керуючого, як правило з центрального банку або міністерства фінансів. Рада керуючих збирається один раз в рік на Щорічних нарадах МВФ і Всесвітнього банку. Двадцять чотири керуючих входять до складу Міжнародного валютно-фінансового комітету (МВФК) і, як правило, зустрічаються двічі на рік. Виконавча рада у складі 24 членів, яка представляє всі держави-члени, спостерігає за щоденною роботою МВФ в штаб-квартирі у Вашингтоні, округ Колумбія; керівництво цією роботою здійснює МВФК, і вона підтримується персоналом МВФ. Директор-розпорядник МВФ очолює персонал МВФ і головує у Виконавчій раді; йому допомагають чотири заступника Директора-розпорядника.

16.2. Світовий банк

Група Всесвітнього банку. До групи Всесвітнього банку входять п'ять окремих фінансових установ:

1. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) - головна складова групи, найчастіше його називають Всесвітній банк. Заснований у 1944 р.
2. Міжнародна фінансова корпорація (МФК, заснована у 1956 р.).
3. Міжнародна асоціація розвитку (МАР, заснована у 1960 р.),

4. Багатостороннє агентство по гарантіях інвестицій (БАГІ, засновано у 1988р.),

5. Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних спорів (МЦУІС, заснований у 1966 р.).

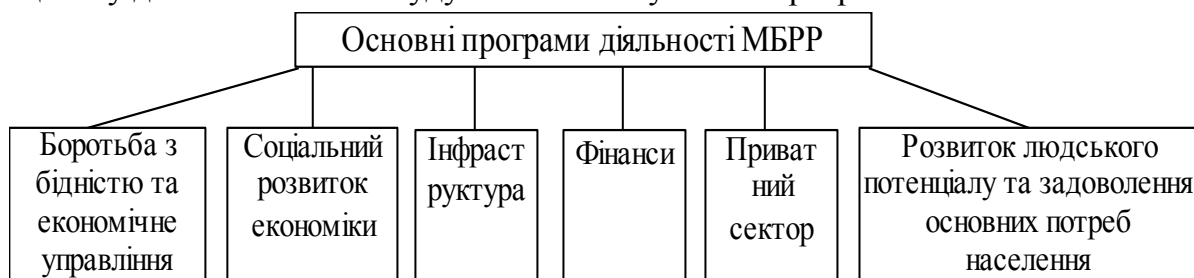
Як юридично та фінансо незалежні, ці установи мають власні статuti, власний акціонерний капітал, окреме членство і окремі штати працівників, але вони мають спільне керівництво. Президент МБРР одночасно є президентом МАР, МФК і БАГІ. Останні мають також один і той самий склад виконавчих директорів. Членства у МАР, БАГІ, МЦУІС або МФК набуває тільки країна-член МБРР.

Вступ країни в МВФ автоматично забезпечує їй членство у Світовому банку. Водночас вся кредитна діяльність банку, яка звичайно має довгостроковий характер і пов'язана з фінансуванням об'єктів виробничого призначення прямо та безпосередньо синхронізується з відповідними експертними оцінками МВФ.

Загальні офіційні цілі створення усіх членів групи Всесвітнього банку - сприяння економічному розвитку країн-членів шляхом залучення ресурсів з розвинутих країн до країн, що розвиваються, зменшення бідності і підвищення життєвого рівня у країнах "третього світу". Але на кожну установу групи Всесвітнього банку покладено певні конкретні завдання. МБРР кредитує уряди країн, що розвиваються з середнім рівнем доходу. МАР зосереджує свою увагу на кредитуванні найбідніших країн світу. МФК координує питання інвестування приватного сектора країн, що розвиваються. БАГІ надає гарантії від некомерційних ризиків іноземним інвесторам, що вкладають кошти у країни, що розвиваються і є членами Всесвітнього банку. МЦУІС забезпечує сприяння потокам міжнародних інвестицій шляхом надання послуг з арбітражного розгляду та врегулювання спорів між урядами та іноземними інвесторами, здійснює консультування, наукові дослідження, збирає інформацію щодо інвестиційного законодавства у різних країнах.

Міжнародний банк реконструкції та розвитку. Головна мета і обов'язок цієї міжнародної інституції - фінансування економічного розвитку шляхом надання країнам – членам Банку довгострокових позик та кредитів. Членами Банку можуть бути тільки держави – члени МВФ.

Вцілому діяльність МБРР будується за наступними програмами:

Рис. 16.1. Основні програми діяльності МБРР

Органи управління МБРР. Керівним органом МБРР є Рада керуючих, у якій кожна країну представляє керуючий (на рівні міністра фінансів або голови Центрального банку) та його заступник. До повноважень Ради керуючих відносяться питання прийому та усунення членів Банку, зміни акціонерного капіталу. Засідання Ради відбуваються раз на рік спільно з МВФ. Лише країни – члени МВФ можуть стати членами МБРР. Сьогодні членами МБРР є практично усі країни світу.

Проведення основних операцій здійснює безпосередньо Рада виконавчих директорів, до складу якої входять 24 особи. Серед них п'ять виконавчих директорів призначає кожна з п'яти країн – найбільших держателів акцій (Великобританія, Німеччина, США, Франція, Японія). 19 директорів представляють інтереси решти країн, які об'єднані у 19 виборчих груп. Кількість країн у групах різна. Згідно зі Статтями Угоди директорат виконує свої обов'язки під час постійно триваючої сесії у штаб-квартирі МБРР у Вашингтоні.

Раду виконавчих директорів очолює президент Банку. Він несе відповідальність за організацію оперативної діяльності Банку, кадрову політику. За Статтями Угоди, президент і штатний персонал (понад 7100 працівників з 100 країн світу) не можуть здійснювати ніяку іншу діяльність, окрім службових обов'язків у МБРР.

Фінансові ресурси МБРР. Формування ресурсів МВФ та МБРР є різним. До джерел фінансових ресурсів МБРР належать, передусім, статутний капітал, який забезпечується членами банку, запозичення на світових фінансових ринках, надходження від погашення наданих Банком позик та інвестицій. Формування статутного капіталу відбувається шляхом підписки країн - членів на акції МБРР. Розподіл акцій здійснюється відповідно до квоти країни, встановленої згідно з економічним потенціалом країни. Внески в капітал МБРР сплачуються лише в розмірі 7% підписного капіталу, а 93% – служать гарантійним фондом, який використовується в якості забезпечення емісії облігацій Банку на світових ринках. Більшу частку фінансових ресурсів Банку складають запозичення на світових фінансових ринках, особливо на ринках приватного капіталу. МБРР здійснює операції з продажу своїх облігацій та інших гарантій заборгованості у понад 100 країнах світу і є найбільшим позичальником на світових ринках капіталу.

Кредитна політика МБРР. Позики надаються тільки урядам країн, що розвиваються або під їх гарантію державним та приватним організаціям і підприємствам. Метою надання позики є стимулювання економічного зростання країни-позичальниці. Умови отримання кредиту МБРР враховують рівень економічного розвитку країни: чим бідніша країна, тим сприятливіші

умови її кредитування. Позики надаються на 15-20 років. Кредитна ставка за позиками МБРР базується на власних витратах Банку на залучення позичкового капіталу. При цьому позичальнику може бути наданий вибір наступних кредитних інструментів: кредити на основі кошика валют, одновалютні кредити за плаваючою ставкою (лібор), одновалютні кредити за фіксованою ставкою. Валютна структура кредитів відповідає валютній структурі залучених ресурсів.

Міжнародна фінансова корпорація. Міжнародну фінансову корпорацію (МФК) було створено у 1956 році за ініціативою США. Основна мета створення МФК полягала у сприянні приватним капіталовкладенням, але з часом коло завдань суттєво розширилося і охоплює діяльність у сфері технічної допомоги (вдосконалення експертної роботи у галузях інфраструктури, хімії та нафтохімії, нафти і газу, гірничовидобувної промисловості, сільського господарства).

Органи управління. Керівними органами МФК є Рада керуючих, включаючи їх заступників і Директорат, який складається з 24 директорів МБРР. Голова Директорату є одночасно президентом МФК. Щорічні збори МФК відбуваються одночасно зі зборами МБРР. В юридичному та фінансовому відношенні МФК є самостійною організацією.

Фінансові ресурси. Фінансові ресурси МФК формуються з різних джерел. Основну масу ресурсів МФК формує шляхом залучення коштів з світового ринку капіталів, однак її фінансові можливості значно менші, ніж МБРР. Власними є статутний капітал (1,4 млрд. дол.), внески членів, відрахування від прибутків, кошти від повернених кредитів. Джерела залученого капіталу – кредити МБРР, міжнародні фінансові ринки. Загальний обсяг кредитів та інвестицій за всіма напрямками діяльності МФК становить 7 млрд. дол.

Кредитна політика. Надає кредити, придбає акції компаній. МФК найбільше у світі джерело прямого фінансування проектів приватних капіталовкладень у країнах, що розвиваються. На відміну від МБРР МФК фінансує безпосередньо підприємства без гарантій урядів. Кредити надаються приватним підприємствам, які мають високий рівень рентабельності. Термін кредитів – в середньому від 7 до 8 років, максимальний – до 15 років. Власна участь МФК, як правило, обмежується 25% вартості проекту.

Міжнародна асоціація розвитку. Міжнародна асоціація розвитку (МАР) була створена у 1960 році. Вона знаходиться у Вашингтоні (США) і налічує 160 країн-членів. Цілями створення МАР є сприяння економічному розвитку, підвищення продуктивності праці та життєвого рівня у країнах-членах. Створення МАР мало досить важливе значення для країн, що розвиваються, заради яких це створення і відбулось. Для цих країн були непридатними умови кредитування МБРР. Створивши фонд пільгового кредитування через МАР,

Банк одержав можливість значно розширити свій вплив на країни, що розвиваються. Причому членами МАР стали такі країни, як Індія та Китай. Взагалі МАР створювалось для заповнення прогалини в діяльності МБРР.

Органи управління. Юридично і у фінансову відношенні МАР є самостійним інститутом. Адміністративну діяльність здійснює за сумісництвом персонал МБРР – Рада керуючих та Виконавчий директор. Поточну діяльність веде президент МАР, його штат поділений на чотири сектори: операції, фінансування, політика, планування та дослідження. МАР і МБРР реалізує спільну стратегічну лінію.

Фінансові ресурси. Джерелами формування фінансових ресурсів МАР є:

- внески країн-членів (понад 70 млрд. дол.);
- прибутки МБРР;
- повернені кредити.

По мірі витрачання ресурсів МАР країни-учасниці здійснюють нові внески. Однак вони зазвичай затримуються і МАР перманентно опиняється в кризовому стані.

Кредитна політика. МАР спрямовує кредити до найменш розвинутих країн за найбільшими пільгами: термін кредитів становить 35-40 років з пільговим періодом 10 років. Кредити є безпроцентними і передбачають сплату тільки комісійних на покриття адміністративних витрат. Мета цих кредитів – стимулювання експорту товарів з розвинутих країн в найбідніші. Причому претендувати на пільгові кредити можуть лише ті країни, які за класифікацією Світового банку належать до групи держав з низькими доходами на душу населення. В рідких випадках розробляться виключення з врахуванням стану платоспроможності країни. Причому структура кредитів має ядро виражену соціальну спрямованість: вищою є питома вага кредитів на охорону здоров'я, освіти, с/г і розвиток сільських районів. Відмінність в структурі кредитних потоків обумовлена передусім тим, що позичальниками МБРР є країни з середніми доходами, а МАР – з низькими. Виконуючи спільну стратегічну задачу, МБРР і МАР мають чіткий поділ функцій.

Кожний проект, що фінансується МАР, піддається політико-економічній експертизі, яка має на меті визначення найефективнішого використання кредитних коштів.

Багатостороннє агентство по гарантіях інвестицій. БАГІ було створено у 1988 році для стимулювання прямих інвестицій в країни, що розвиваються. БАГІ є дочірньою організацією МБРР і має юридичну і фінансову незалежність. В якості спеціалізованої установи входить до системи ООН. Місцезнаходження БАГІ – Вашингтон (США). Кількість членів становить 134 країни. Цілями створення БАГІ було визначено:

- заохочування іноземних інвестицій на виробничі цілі на додаток до діяльності групи Всесвітнього банку, особливо у країнах, що розвиваються;

- надання гарантій, включаючи страхування та перестраховування некомерційних ризиків на інвестиції однієї країни-члена БАГІ в іншій країні-учасниці. До інвестицій, які можуть бути гарантовані БАГІ належать: внески в грошовій чи матеріальній формах в акціонерний капітал, позики, надані або гарантовані акціонерами, а також форми неакціонерних прямих інвестицій.

Органи управління. Управління діяльністю БАГІ належить до компетенції Ради керуючих, яка, у свою чергу, може делегувати свої повноваження Директорату. Головою Директорату є президент МБРР. Президент БАГІ призначається Директоратом за поданням президента МБРР і веде поточні справи.

Фінансові ресурси. Надання гарантій здійснюється з коштів статутного фонду, обсяг якого становить 948 млн. дол. Розмір фінансування гарантій - 745 млн. дол. Ресурси БАГІ спрямовуються на гарантування інвестицій від некомерційних ризиків: експропріації, порушення договорів через прийняття урядом певних нормативних актів, війн, революцій, громадянських заворушень та ін.

Функціональна діяльність. Агентство надає інвесторам гарантії у розмірі до 90% загального обсягу інвестицій у країнах-членах (країнах, що розвиваються). Звичайний термін надання гарантій становить 15 – 20 років.

Крім вищезазначених заходів, через Департамент політичних і консультативних послуг БАГІ здійснює консалтинг та надання рекламних послуг; через Консультативну службу з іноземних інвестицій допомагає країнам-членам у розробці політики та розвитку інфраструктури, що необхідні для залучення прямих іноземних інвестицій. БАГІ також організовує зустрічі і переговори між міжнародними діловими колами і урядами країн, зацікавлених в залученні іноземних інвестицій.

16.3. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції

Регіональні банки розвитку. Регіональні банки розвитку здійснюють першочергове кредитування регіональних економічних програм і представлені Азіатським банком розвитку, Африканським банком розвитку, Міжамериканським банком розвитку, Європейським банком реконструкції та розвитку.

Причини створення регіональних банків Азії, Африки і Латинської Америки поділяються на внутрішні та зовнішні.

Рис. 16.2. Причини створення регіональних банків розвитку

Фінансові ресурси регіональних банків розвитку. Залучення позикових засобів зі світового фінансового ринку шляхом випуску облігацій. Оплачений статутний капітал МаБР і АзБР не перевищує 10 %, інша неоплачена частина служить гарантійним фондом.

Кредитна політика. Обсяг і умови кредитування країн, що розвиваються, залежать від розміру і структури їх ресурсів. Розвиток активних операцій регіональних банків відбувається, в основному, за рахунок пільгових кредитів, які видаються на термін до 40 років, а ставка по них змінюється від 1 до 4 % річних. Перевага в кредитному стимулюванні інтеграційного процесу в усіх регіонах, що розвиваються, належить інфраструктурі – будівництву і модернізації автомобільних шляхів, аеропортів, причалів тощо. Частка кредитів, що припадає на розвиток економічної та соціальної інфраструктури, складає понад половину кредитів регіональних банків. Друге місце за обсягом кредитів посідає с/г, а третє – переважно добувна та переробна промисловість.

Азіатський банк розвитку (АзБР). АзБР був створений у 1966 р., а здійснення операцій розпочалося з 1968 р. До складу АзБР входять 45 країн, які об'єднали свої фінансові ресурси з метою:

- фінансування програм розвитку азіатських країн, що розвиваються;
- сприяння зовнішній торгівлі країн-членів;
- надання фінансової, технічної, економічної допомоги.

Вищим керівним органом АзБР є Рада управляючих. Президентом обирається представник Японії. Штаб-квартира знаходиться у м. Маніла (Філіппіни).

До структури АзБР входять два фонди: 1. Азіатський фонд розвитку; 2. Спеціальний фонд технічної допомоги.

Африканський банк розвитку (АфБР). АфБР створений у 1964 р., функціонує з 1966 р. Членами АфБР є 50 африканських країн і 26 нерегіональних країн, яким належить 1/3 статутного капіталу і стільки ж голосів.

Метою створення АфБР було:

- кредитування проектів регіонального характеру, переважно об'єктів інфраструктури;
- сприяння розвитку зовнішньоторговельних відносин країн Африки.

АфБР має три філії:

1. Міжнародне фінансове товариство для інвестицій в Африці.
2. Африканський фонд розвитку.
3. Спеціальний фонд Нігерії.

Міжамериканський банк розвитку (МаБР). Створено у 1959 р. Штаб-квартира знаходиться у Вашингтоні. На початку 90-х років до складу МаБР входило 43 країни, з них 25 з Латинської та Центральної Америки (які володіли 54% акціонерного капіталу банку), США (35% капіталу), 16 інших промислово розвинутих країн (10%) та Югославія (1%).

Цілями створення МаБР були:

- стимулювання державних і приватних капіталовкладень у регіоні;
- надання або гарантування позик;
- фінансування програм розвитку.

Для позик МаБР характерні найкоротші строки (до 5 років), призначені для кредитування експорту латиноамериканських країн.

Вищим керівним органом МаБР є Рада управляючих, виконавчим органом - Директорат, який складається з 12 директорів (8 з країн Латинської Америки, 1 зі США, 1 з Канади, 2 з нерегіональних країн). Значний обсяг кредитів МАБР надав "великій трійці" (Аргентина, Мексика, Бразилія). Для стимулювання притоку зарубіжних інвестицій МАБР створив у 1984 році Міжамериканську інвестиційну корпорацію, функції якої є аналогічними функціям МФК.

16.4. Європейський банк реконструкції та розвитку

Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Діяльність ЄБРР розпочато у квітні 1991 р. Сьогодні членами ЄБРР є 59 країн, включаючи Європейську Спільноту та Європейський інвестиційний банк.

ЄБРР створено з метою вирішення таких завдань:

- полегшення переходу країн Східної та Центральної Європи та СНД (26 країн) до ринкової економіки;
- координація допомоги країн Заходу постсоціалістичним країнам;
- сприяння розвитку приватної підприємницької діяльності у цих країнах;
- консалтингові послуги при розробці програм розвитку з цільовими інвестиціями.

ЄБРР спеціалізується на кредитуванні виробництва (включаючи проекти фінансування), інвестиціях в акціонерний капітал, особливо підприємств, що приватизуються.

Органи управління. Керівними органами ЄБРР є Рада керуючих та Рада директорів. Відповідно, Рада керуючих складається зі 118 осіб: 59 керуючих та 59 їх заступників. Голова Ради керуючих обирається щорічно. До компетенції Ради директорів належить підготовка матеріалів для Ради керуючих та розробка поточної політики ЄБРР. Офіційним представником ЄБРР є його президент, який обирається Радою керуючих на чотири роки. Президент очолює виконавчу діяльність ЄБРР, головує на засіданнях Ради директорів, він не бере участі у голосуванні, але разом з тим його голос є вирішальним за умови однакової кількості голосів “за” і “проти”.

Фінансові ресурси. Ресурси ЄБРР формуються по аналогії з МБФР. Первісний акціонерний капітал ЄБРР дорівнював 10 млрд. ЄВРО (ЕКЮ) і був поділений на 1 млн. акцій номінальною вартістю 10 000 ЄВРО (ЕКЮ). Тепер ЄВРО є офіційною валютою ЄБРР, за якою обраховуються усі його активи, зобов'язання та фінансова звітність. Відповідно до постанови № 59 від 15 квітня 1996 р., Рада керуючих ухвалила подвоєння дозволеного до випуску акціонерного капіталу ЄБРР з 10 млрд. до 20 млрд. ЄВРО.

Кредитна діяльність. ЄБРР кредитує проекти лише в межах 15 – 150 млн. дол. США. Діяльність ЄБРР допомагає країнам здійснювати структурні та галузеві економічні реформи на підґрунті розвитку конкуренції, приватизації, підприємництва. ЄБРР сприяє сумісному фінансуванню та прямим капіталовкладенням з офіційних та приватних джерел, допомагає мобілізувати національний капітал. ЄБРР щільно співпрацює з міжнародними та національними фінансовими організаціями.

16.5. Банк міжнародних розрахунків

Банк міжнародних розрахунків. Особливе місце у структурі міжнародних валютно-кредитних відносин посідає найдавніша організація – Банк міжнародних розрахунків (БМР). Він був заснований ще у 1930 р. банками Великобританії, Франції, Італії, Німеччини, Бельгії, Японії та групою американських банків на чолі з банкірським домом Моргана. Штаб-квартира банку знаходиться у Базелі (Швейцарія). БАР був створений як координатор дій національних банків.

Органи управління. Адміністративна рада Банку складається з голів центральних банків п'яти держав-засновниць (Німеччини, Франції, Бельгії, Великобританії, Італії), з п'яти адміністраторів з тих самих держав та з керівників центральних банків Швейцарії, Нідерландів, Швеції. До керівних органів БМР належать загальні збори, Рада директорів, президент та адміністрація.

Діяльність БМР. Метою заснування БМР було полегшення розрахунків з репараційних платежів Німеччини та воєнних боргів. Сьогодні БМР виконує наступні функції:

- сприяння співробітництву між центральними банками та створення сприятливих умов для проведення міжнародних фінансових операцій;
- виконання ролі довіреної особи або агента з проведення міжнародних розрахунків;
- здійснення розрахунків між країнами – учасниками Європейської валютної системи;
- виконання функції депозитарія Європейського об'єднання вугілля і сталі.

Фінансові ресурси. У межах своєї банківської діяльності БМР приймає як депозитні вклади частину ліквідних активів центральних банків, а також надає їм кредити. Для сплати відсотків на ці вклади БМР розміщує їх у центральних банках інших країн на ринкових умовах, у міжнародних організаціях або у банках-кореспондентах. Отже, основне джерело ресурсів БМР – це залучені кошти.

Рекомендації БМР можуть бути втілені у життя тільки на підставі власного рішення кожної країни, але майже 70-річний досвід діяльності БМР свідчить про надзвичайну вагомість його рішень у міжнародних валютно-кредитних і фінансових відносинах.

Завдання для тестування з теми

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Метою якої міжнародної організації є забезпечення співробітництва у міжнародних валютних проблемах, сприяння стабілізації валют, створення багатосторонньої системи платежів і розрахунків, досягнення рівноваги в платіжних балансах країн – учасниць:	А. МВФ; Б. МБРР; В. МАР; Г. МБР; Д. власний варіант.
2.	Вступ країни в МВФ автоматично забезпечує їй членство у:	А. МБРР; Б. МАР; В. Світовому банку; Г. МВФ Д. власний варіант.
3.	У якій світовій валютній організації процес прийняття рішень опосередковується через механізм квот: кожна держава-член має свою квоту, розмір якої залежить від економічного потенціалу країни:	А. МБРР; Б. МВФ; В. БАГІ; Г. МВФ; Д. власний варіант.
4.	Яка з нижче перерахованих фінансових установ входить до групи Всесвітнього банку:	А. МВФ; Б. МЦУІС; В. АзБР; Г. МБР; Д. власний варіант.
5.	Чи мають юридичну та фінансову незалежність п'ять фінансових установ, що входять до групи Всесвітнього банку:	А. лише МБРР; Б. всі організації мають фінансову незалежність; В. дані організації не мають ні фінансової ні юридичної незалежності; Г. власний варіант.
6.	Яка міжнародна організація надає позики тільки урядам країн, що розвиваються або під їх гарантію державним та приватним організаціям і підприємствам:	А. МБРР; Б. МАР; В. МЦУІС; Г. МВФ; Д. власний варіант.
7.	Яка організація має на меті діяльність у сфері технічної допомоги (вдосконалення експертної роботи у галузях інфраструктури, хімії та нафтохімії, нафти і газу, гірничовидобувної промисловості, сільського господарства):	А. МБРР; Б. БАГІ; В. МФК; Г. МВФ; Д. власний варіант.
8.	Метою створення якої світової організації було сприяння економічному розвитку, підвищення продуктивності праці та життєвого рівня у країнах-членах:	А. МФК; Б. МАР; В. МБРР; Г. МВФ; Д. власний варіант.

1	2	3
9	У липні 1944 року на Бреттон-Вудській міжнародній валютній конференції було створено:	А. МВФ; Б. ЄБРР; В. МБРР; Г. БМР.
10	На який термін обирається президент Світового банку:	А. 3 роки; Б. 5 років; В. 7 років; Г. 10 років; Д. власний варіант.
11	Найважливішою структурою в межах БМР, що має право на ухвалення рішення є:	А. загальні збори керівників центральних банків; Б. Рада директорів; В. Правління банку; Г. всі відповіді вірні; Д. правильна відповідь відсутня.
12	Метою створення якої міжнародної організації є полегшення переходу країн Східної та Центральної Європи та СНД до ринкової економіки; координація допомоги країн Заходу постсоціалістичним країнам; сприяння розвитку приватної підприємницької діяльності у цих країнах; консалтингові послуги при розробці програм розвитку з цільовими інвестиціями:	А. ЄБРР; Б. МВФ; В. МаБР; Г. МБРР; Д. власний варіант.
13	Що виступає фінансовими ресурсами регіональних банків розвитку:	А. статутний капітал, оплачений в повному обсязі; Б. прибутки; В. залучення позикових засобів зі світового фінансового ринку шляхом випуску облігацій; Г. власний варіант; Д. правильна відповідь А і В.
14	Розпорядником фінансових ресурсів, наданих МВФ, є:	А. Міністерство фінансів; Б. НБУ; В. Міністерство економіки; Г. МВФ сам є розпорядником фінансових ресурсів; Д. правильна відповідь відсутня.
15	Метою якої організації є фінансування програм розвитку азіатських країн, що розвиваються; сприяння зовнішній торгівлі країн-членів; надання фінансової, технічної, економічної допомоги:	А. МБРР; Б. МаБР; В. ЄБРР; Г. власний варіант; Д. АзБР.

1	2	3
16	Який з регіональних банків розвитку має три філії:	А. АфБР; Б. МаБР; В. АзБР; Г. МБРР; Д. власний варіант.
17	Адміністративна рада якого банку складається з голів центральних банків п'яти держав-засновниць (Німеччини, Франції, Бельгії, Великобританії, Італії):	А. ЄБРР; Б. БМР; В. МаБР; Г. МБРР; Д. власний варіант.
18	Керівними органами якої організації є Рада керуючих та Рада директорів. Відповідно, Рада керуючих складається зі 118 осіб: 59 керуючих та 59 їх заступників. Голова Ради керуючих обирається щорічно. До компетенції Ради директорів належить підготовка матеріалів для Ради керуючих та розробка поточної політики:	А. БМР; Б. МВФ; В. ЄБРР; Г. МБРР; Д. власний варіант.
19	Функціональна діяльність якої організації полягає у наданні інвесторам гарантій у розмірі до 90% загального обсягу інвестицій у країнах-членах (країнах, що розвиваються). Звичайний термін надання гарантій становить 15 – 20 років:	А. БМР; Б. БАГІ; В. МЦУІС; Г. МБРР; Д. власний варіант.
20	Головною установою Світового банку є:	А. Світовий банк; Б. МФК; В. МАР; Г. МБРР; Д. БАГІ.

Теми рефератів

1. Діяльність міжнародного валютного фонду в Україні.
2. Діяльність світового банку в Україні.

Питання для самостійного вивчення

1. Що таке міжнародні валютно-кредитні установи та яке їх призначення?
2. Як формується капітал МВФ?
3. Які основні типи програм використовує МВФ у відносинах з Україною?
4. Які інституції входять до Групи Світового банку?

5. Як формуються ресурси МБРР?
6. Дайте характеристику міжнародним регіональним валютно-кредитним організаціям.
7. Які проекти кредитує МБРР в Україні?
8. Які цілі створення ЄБРР? Основні напрями його співробітництва з Україною.
9. Охарактеризуйте основні інструменти фінансування, що застосовує у своїй діяльності ЄБРР?
10. У чому полягає специфіка діяльності ЄБРР.
11. У чому полягає специфіка Банку міжнародних розрахунків?
12. Які основні функції виконує Банк міжнародних розрахунків?
13. Хто є клієнтами Банку міжнародних розрахунків?
14. Охарактеризуйте організаційну структуру та завдання окремих підрозділів БМР.

Використана та рекомендована література:

[3], [7], [48], [49], [50], [51], [52], [53], [59], [60], [68], [83], [88], [93], [96], [108], [144], [145].

РОЗДІЛ ІV. ПОТОЧНИЙ І ПРОМІЖНИЙ КОНТРОЛЬ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

Проміжний контроль з дисципліни “Гроші і кредит” включає оцінювання результатів самостійного вивчення теоретичного та практичного матеріалу.

Контроль складається з поточного контролю виконання студентами самостійної роботи та модульного семестрового контролю.

Проміжний контроль з дисципліни “Гроші і кредит” включає оцінювання результатів самостійного вивчення теоретичного та практичного матеріалу.

ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У ТРЕТЬОМУ СЕМЕСТРІ

№ з/п	Змістові модулі (перелік тем)	Завдання	К-ть годин	Контролюючі заходи	Терміни виконання (семестр, тиждень)
1	Тема 1. Сутність та функції грошей Тема 2. Грошовий оборот і грошова маса, що його обслуговує	1. Підготовка до лекційних занять	9	Усне опитування під час практичних занять, міні-колоквиуми	3/1-16
	Тема 2. Грошовий ринок Тема 3. Грошовий ринок Тема 4. Грошові системи Тема 5. Інфляція та грошові реформи	2. Підготовка до усного опитування та практичної роботи	34	Усне опитування під час практичних занять, ділові ігри, виконання завдання біля дошки, розв’язок задач під наглядом викладача	3/1-16
	Тема 6. Валютний ринок та валютні системи Тема 7. Механізм формування пропозиції грошей та монетарна політика	3. Домашнє завдання	34	Перевірка домашнього завдання, тестування	3/1-16
	Тема 8. Роль грошей у ринковій економіці Тема 9. Теорії грошей	4. Підготовка до МКР	9	Проведення МКР	3/1-16
Всього на 1-й модуль. Всього за семестр			86		

**ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ВИКОНАННЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ У
ЧЕТВЕРТОМУ СЕМЕСТРІ**

<i>№ з/п</i>	<i>Змістові модулі (перелік тем)</i>	<i>Завдання</i>	<i>К-ть годин</i>	<i>Контролюючі заходи</i>	<i>Терміни виконання (семестр, тиждень)</i>
1	Тема 10. Сутність та функції кредиту Тема 11. Форми, види та роль кредиту Тема 12. Теоретичні основи процента Тема 13. Фінансові посередники грошового ринку Тема 14. Теоретичні засади діяльності комерційних банків Тема 15. Центральні банки в системі монетарного управління та банківського регулювання Тема 16. Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва	1. Підготовка до лекційних занять	9	Усне опитування під час практичних занять, міні-колоквиуми	4/17-32
		2. Підготовка до усного опитування та практичної роботи	34	Усне опитування під час практичних занять, ділові ігри, виконання завдання біля дошки, розв'язок задач під наглядом викладача	4/17-32
		3. Домашнє завдання	34	Перевірка домашнього завдання, тестування	4/17-32
		4. Підготовка до МКР	9	Проведення МКР	4/17-32
Всього на 2-й модуль. Всього за семестр			86		

Кожен студент денної форми навчання повинен виконати 2 рубіжні модульні роботи за рік.

Проведення модульного контролю знань студентів є складовою частиною навчального процесу, активною формою закріплення та систематизації знань, отриманих під час лекційних, семінарських і практичних занять та самостійної підготовки студентів. Модульний контроль включає:

а) контроль систематичності та активності роботи студентів протягом семестру. Контроль здійснюється шляхом усного опитування та проведення бліц-контрольних для визначення рівня засвоєння програмного матеріалу (лекційних матеріалів та матеріалів основної літератури), перевірки виконання навчальних завдань за дисципліною. Вказаний вид контролю здійснюється під час аудиторних практичних занять на підставі зошитів студентів, письмових та усних відповідей студентів.

б) контроль за виконанням завдань для самостійної та індивідуальної роботи (перевірка виконаних студентами завдань для самостійної роботи, реферату на тему, самостійно обрану студентом і погоджену з викладачем). Оцінка самостійної роботи здійснюється на підставі належним чином оформлених і вчасно поданих викладачеві письмових матеріалів за науковими доповідями на конференціях. Інформаційне забезпечення для виконання

вказаних завдань (умови задач, теми рефератів) видається викладачем на першому занятті.

в) контроль за виконанням модульних завдань (перевірка правильності відповіді на теоретичні і тестові питання, рішення практичних завдань). Мета модульного контролю полягає в закріпленні та поглибленні студентами теоретичних та практичних знань, в поступовій підготовці до екзаменаційної сесії, стимулюванні студентів активно працювати протягом всього навчального семестру.

Враховуючи обсяг програмного матеріалу з дисципліни “Гроші та кредит” до контролю включаються два модулі: перший за темами №№ 1-9, другий – №№ 10-16. Перелік питань, які відносяться до модульного контролю не виходять за межі програмного матеріалу.

Основними задачами модульного контролю є:

- засвоєння теоретичних питань, включених до складу питань, які винесені на екзамен;
- набуття студентами практичних навичок при розв’язанні типових задач;
- ознайомлення студентів з вимогами до вивчення окремих питань дисципліни;
- поетапна підготовка до екзамену.

Кожний модуль завершується проведенням письмової контрольної роботи в аудиторії. Контрольна робота включає теоретичні питання, тестові та ситуаційні (практичні) завдання. Робота розрахована на дві академічні години за кожним модулем.

Оцінка рівня знань студентів за результатами контролю за кожен змістовний модуль в цілому здійснюється в межах 100 балів. Формування оцінки за кожним модулем здійснюється відповідно до нижченаведеної таблиці.

Семестровий контроль (екзамен) з дисципліни “Гроші та кредит” здійснюється за навчальним матеріалом, визначеним робочою програмою дисципліни у повному обсязі за семестр.

До складання річного контролю не допускаються студенти, які за підсумками кожного з двох модулів набрали в сумі менше 60 балів відповідно. Якщо студент набрав за підсумками кожного з двох попередніх модулів менше 60 балів – він буде недопущений до екзамену, а також повинен буде відпрацювати індивідуально для отримання необхідного прохідного балу на екзамен за рішенням апеляційної комісії/або в ході повторного навчання.

Річний екзамен не є обов’язковим для студентів, які за результатами двох попередніх модульних контролів були атестовані за державною оцінкою “задовільно”, “добре”, “відмінно”. Річною оцінкою з дисципліни, в цьому випадку, є середньоарифметичне значення модульних оцінок з дисципліни за семестри.

В разі виконання підсумкової екзаменаційної роботи, вона проводиться у письмовій формі. До її складу входять основні теоретичні питання із складу робочої програми та десять тестових завдань або одна задача.

Оцінювання здійснюється за 100 бальною шкалою, де кожне із завдань максимально може бути оцінено у 25 балів.

9. РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

ПРОМІЖНИЙ МОДУЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ.

Критерії оцінювання модульного контролю

Поелементний контроль знань (встановлення максимальної частини балів за видами поелементного контролю знань здійснюються викладачем самостійно залежно від специфіки курсу)	
Рубіжний контроль, у т.ч.: модульні контрольні роботи	100 балів за кожен рубіжний контроль, у т.ч. 25 за модульні роботи.
Підсумковий контроль: екзамен	100
РАЗОМ по частині	100 / 100

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи

<i>Структурна частина картки</i>	<i>Максимальна кількість балів</i>
Повне вирішення тестових завдань	10
Питання, на яке дано повну відповідь	3x5=15
Разом	25

ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ

1. Оцінювання якості засвоєння дисципліни за всіма видами навчальних занять проводиться без участі студента на підставі усіх попередніх модульних контролів, що передбачені навчальним планом та робочою програмою шляхом визначення середньоарифметичного балу результатів модульних контролів за попереднє та поточне півріччя.

2. Загальна кількість балів та результати семестрового контролю доводяться до відома студента. При проведенні підсумків семестрового контролю необхідно враховувати наступне:

- у разі, якщо студент погоджується з результатом контролю, відповідна кількість балів та оцінка (за національною шкалою та шкалою ECTS) виставляються у екзаменаційну відомість;

- у разі, якщо студент отримав від 1 до 59 балів, то в екзаменаційну відомість за національною шкалою виставляється оцінка “незадовільно” (“F” та “FX” відповідно до шкали ECTS). Складання іспиту оцінюється в 100 балів (табл. 9) та проводиться за направленням з деканату;

- у разі, якщо студент, який отримав позитивну оцінку за результатами модульного контролю, має бажання підвищити результати семестрового контролю, то він складає іспит зі всього курсу під час сесії (за розкладом), результати якого виставляються в екзаменаційну відомість.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: НАЦІОНАЛЬНА ТА ECTS

<i>Оцінка ECTS</i>	<i>Оцінка за національною шкалою</i>	<i>Бали</i>
A	Відмінно	90 – 100
B	Добре	82 – 89
C	Добре	74 – 81
D	Задовільно	64 – 73
E	Задовільно	60 – 63
FX	Незадовільно, з обов'язковим перескладанням окремих модулів	35 – 59
F	Незадовільно, з обов'язковим перескладанням повного курсу	1 – 34

Теоретичні питання для складання проміжних (підсумкової) модульних робіт з курсу “Гроші і кредит” у третьому семестрі

1. Сутність грошей. Гроші як гроші і гроші як капітал.
2. Походження грошей. Роль держави у творенні грошей.
3. Еволюція форм грошей: товарні, металеві, паперові гроші. Монета.
4. Причини та значення, демонетизації золота. Дискусії навколо проблеми демонетизації золота.
5. Сутність неповноцінних грошей та характеристика їх видів – паперових і кредитних грошей. Роль держави у творенні кредитних грошей.
6. Види сучасних кредитних грошей. Характеристика банкноти, “класична” і сучасна банкнота. Депозитні та електронні гроші.
7. Функція грошей як мірила цінності.
8. Функція грошей як засобу обігу.
9. Функція грошей як засобу платежу.
10. Функція грошей як засобу нагромадження цінності.
11. Функція світових грошей.
12. Металістична теорія грошей.
13. Номіналістична теорія грошей.
14. Підходи класиків політичної економії до аналізу грошей.
15. Суть та причини походження кількісної теорії грошей.
16. Транзакційний варіант кількісної теорії грошей.
17. Кембріджський варіант кількісної теорії грошей.
18. Кейнсіанська модель кількісної теорії грошей.
19. Монетаристична версія кількісної теорії грошей.
20. Погляди К. Маркса на походження та сутність грошей.
21. Сутність та економічна основа грошового обороту.
22. Модель грошового обороту. Характеристика окремих потоків грошового обороту в їх взаємозв'язку.
23. Порядок балансування грошових потоків в окремих суб'єктів та в грошовому обороті в цілому.

24. Структура грошового обороту за формою платіжних засобів та за економічним змістом: грошовий обіг, кредитний оборот, фіскально-бюджетний оборот.

25. Грошова маса: сутність, склад, розміщення та фактори зміни обсягу і структури.

26. Характеристика грошової бази як вимірника маси грошей.

27. Характеристика грошових агрегатів як вимірників обсягу та структури грошової маси.

28. Швидкість обігу грошей, її сутність, порядок визначення, чинники зміни та роль.

29. Сутність, особливості та інструменти грошового ринку.

30. Інституційна модель грошового ринку, характеристика його секторів.

31. Структура грошового ринку за окремими критеріями. Характеристика суті та взаємозв'язку окремих сегментів грошового ринку.

32. Попит на гроші: сутність, мотиви та чинники, що впливають на попит на гроші.

33. Пропозиція грошей, її сутність, особливості формування та чинники, що впливають на її динаміку.

34. Графічна модель ринку грошей. Рівновага попиту і пропозиції та процент.

35. Інструменти ринку грошей.

36. Заощадження як джерело та межа пропозиції грошей на ринку капіталу. Крива заощаджень.

37. Попит на гроші як капітал. Крива інвестицій.

38. Графічна модель ринку капіталу. Механізм вирівнювання попиту і пропозиції на ринку капіталу. Проблема трансформації заощаджень в інвестиції.

39. Інструменти ринку капіталу.

40. Сутність, призначення та структура грошової системи.

41. Еволюція грошових систем, характеристика основних видів грошових систем.

42. Створення і розвиток грошової системи України.

43. Методи прямого регулювання грошового обороту і грошового ринку.

44. Платіжна система, її сутність та призначення; характеристика механізму платіжної системи України.

45. Методи опосередкованого регулювання грошового обороту і грошового ринку.

46. Грошово-кредитна політика як механізм регулювання грошового ринку та економіки.

47. Сутність і закономірності розвитку інфляції.

48. Види інфляції та способи вимірювання її рівня.

49. Причини інфляції. Монетаристський і кейнсіанський підходи до визначення причин інфляції.

50. Економічні та соціальні наслідки інфляції.

51. Особливості інфляції в Україні.

52. Державне регулювання інфляції: основні напрями й інструменти.

53. Сутність, цілі та види грошових реформ.
54. Особливості проведення грошової реформи в Україні в 90-ті роки ХХ ст.
55. Сутність валюти та валютних відносин. Конвертованість валюти, її суть, види, значення та передумови.
56. Валютний ринок: сутність та види, чинники, що визначають кон'юнктуру валютного ринку.
57. Функції та операції валютного ринку.
58. Валютний курс: сутність і призначення.
59. Види валютних курсів, їх коротка характеристика.
60. Економічні чинники, які визначають валютні курси. Регулятивні інструменти впливу на валютний курс.
61. Поняття та структура валютних систем. Валютна політика як призначення валютної системи.
62. Валютне регулювання та контроль, їх сутність та інструменти.
63. Особливості формування валютної системи в Україні.
64. Платіжний баланс: сутність, структура та роль у механізмі валютного регулювання.
65. Золотовалютні резерви: сутність, призначення та роль у механізмі валютного регулювання.
66. Поняття, розвиток та основні елементи світової і міжнародної валютних систем.
67. Необхідність державного регулювання пропозиції грошей. Економічні та фінансові наслідки зміни пропозиції грошей.
68. Загальна модель пропозиції грошей та учасники її формування.
69. Характеристика структурних елементів грошової бази та їх ролі в управлінні грошовою базою.
70. Механізм впливу НБУ на грошову базу через активні й пасивні операції.
71. Грошово-кредитний мультиплікатор, його сутність і роль у формуванні пропозиції грошей. Учасники грошово-кредитного мультиплікатора.
72. Механізм простого мультиплікатора депозитів. Роль центрального і комерційних банків у його формуванні.
73. Вплив небанківських інституцій на грошово-кредитний мультиплікатор. Коефіцієнт G_0/D_n та його зв'язок з мультиплікатором.
74. Вплив уряду та державного бюджету на пропозицію грошей.
75. Узагальнення чинників впливу на пропозицію грошей.
76. Роль грошово-кредитної політики в управлінні пропозицією грошей.
77. Поняття ролі грошей, його відмінності від функцій грошей. Якісний і кількісний аспекти ролі грошей.
78. Переваги монетарної економіки над бартерною як якісний прояв ролі грошей.
79. Концепція нейтральності грошей у процесі відтворення, причини її появи та аргументація.
80. Кейнсіанська критика концепції нейтральності грошей. Роль часового лагу в доведенні активної ролі грошей на коротких часових інтервалах.

81. Дискусія щодо нейтральності грошей на довгострокових часових інтервалах і її наслідки.

82. Передавальний механізм впливу грошей на реальну економіку: сутність, структура та етапи економічних змін, викликаних монетарними імпульсами.

83. Характеристика основних каналів передавального механізму: каналу процентної ставки, каналу фінансових активів, каналу кредитування, каналу валютного курсу.

84. Особливості передавального механізму в трансформаційній економіці України.

Теоретичні питання для складання проміжних модульних робіт (екзаменаційної роботи) з курсу “Гроші і кредит” у четвертому семестрі

1. Загальні передумови та економічні причини, що визначають необхідність кредиту.

2. Сутність кредиту, його структура, еволюція та зв'язок з іншими економічними категоріями.

3. Стадії та закономірності руху кредиту на мікро- і макрорівнях.

4. Принципи кредитування, суть та практичне значення окремих принципів.

5. Форми, види та функції кредиту.

6. Характеристика банківського кредиту.

7. Характеристика міжгосподарського кредиту, його переваги та недоліки, особливості розвитку в Україні.

8. Характеристика споживчого, державного та міжнародного кредитів.

9. Економічні межі кредиту. Кредитні відносини в умовах інфляції.

10. Роль кредиту в розвитку економіки.

11. Розвиток кредитних відносин в Україні в перехідний період до ринкових відносин.

12. Сутність, призначення та види фінансового посередництва.

13. Послуги фінансових посередників. Економічні переваги (вигоди) посередництва перед фінансовим ринком.

14. Банки як провідні інституції фінансового посередництва.

15. Поняття та роль банків. Дискусії навколо сутності банку.

16. Функції банків та їх характеристика.

17. Фінансове регулювання, його сутність, необхідність і цілі.

18. Банківська система в механізмі фінансового регулювання, її сутність і функції.

19. Специфічні риси побудови банківської системи та її особливості в Україні.

20. Небанківські фінансові посередники, їх види, призначення та особливості діяльності в Україні.

21. Інституції фінансового ринку та особливості їх діяльності в Україні.

22. Трансакційні та інформаційні витрати грошового ринку та роль посередників у їх зменшенні.

23. Поняття, призначення та класифікація комерційних банків.
24. Походження та розвиток комерційних банків.
25. Банківська діяльність як галузь економіки. Банківські проценти та участь банків у створенні ВВП.
26. Банк як фірма: порядок створення та реєстрації, ліцензування, регулювання діяльності та оргструктура.
27. Банківництво як вид бізнесу: його цілі й особливості організації. Баланс банку як його бізнесова модель, характеристика активів і пасивів балансу банку.
28. Характеристика пасивних операцій комерційних банків, їх роль у бізнесовій діяльності банків.
29. Характеристика активних операцій комерційних банків, їх роль у бізнесовій діяльності банків.
30. Комісійно-посередницькі операції банків.
31. Формування прибутку комерційних банків. Прибутковість банку як показник його фінансового стану та бізнесового успіху.
32. Банківські ризики, їх класифікація та вплив на бізнесові успіхи.
33. Стабільність банків та механізм її забезпечення. Роль державного гарантування вкладів у забезпеченні стабільності банків. Банківська паніка та її наслідки.
34. Сутність, призначення та характеристика економічних нормативів банківської діяльності.
35. Призначення, роль та основи організації центрального банку.
36. Походження та розвиток центральних банків.
37. Незалежний статус центральних банків, його сутність та значення.
38. Функції центральних банків.
39. Сутність, призначення та цілі грошово-кредитної політики.
40. Види грошово-кредитної політики, їх порівняльний аналіз.
41. Особливості передавального механізму грошово-кредитної політики в Україні.
42. Місце центрального банку в системі банківського регулювання і нагляду.
43. Інтеграційні процеси у світовій економіці та необхідність створення міжнародних валютно-кредитних установ.
44. Міжнародний валютний фонд, його призначення, організація та діяльність в Україні.
45. Світовий банк, його завдання, структура та діяльність в Україні.
46. Регіональні міжнародні кредитно-фінансові інституції.
47. Європейський банк реконструкції та розвитку, його призначення, організація та діяльність в Україні.
48. Банк міжнародних розрахунків, його призначення, організація та діяльність.

**Зразок картки для складання підсумкової модульної
(екзаменаційної) роботи з курсу “Гроші і кредит”**

Затверджено на засіданні кафедри фінансів
протокол № __ від “_27_” _серпня_ 2015 р.

Зав. кафедри _____ проф. О.М. Петрук

Житомирський державний технологічний університет
(назва вищого навчального закладу)

Форма № У-5.09

Напрямок підготовки: *Фінанси і кредит*

Семестр 3, 4

Навчальний предмет *Гроші і кредит*

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

Затверджено на засіданні кафедри: *фінансів*
протокол № 1 від “27” серпня 2015 р.

Теоретична частина

1. Функція грошей як міра вартості.
2. Металістична теорія грошей.
3. Ринок цінних паперів. Його структура та учасники.

Практична частина

№	Питання	Варіанти відповіді
1	2	3
1.	Яка з форм вартості притаманна первісному суспільству:	А. проста; Б. розгорнена; В. загальна; Г. грошова; Д. правильна відповідь відсутня
2.	Гроші обслуговують процес ціноутворення у функції:	А. міри вартості; Б. засобу обігу й платежу; В. засобу нагромадження й заощадження; Г. світових грошей; Д. всі відповіді вірні
3.	Білонна монета це:	А. знаки вартості, що використовуються як платіжні і купівельні засоби, випускаються державою з метою покриття бюджетного дефіциту; Б. з однієї сторони знаки вартості, з іншої – боргові зобов'язання, поява яких пов'язана з розвитком капіталістичного способу виробництва; В. дрібна розмінна монета, виготовлена із будь-якого сплаву недорогоцінних металів і використовується для дрібних платежів; Г. монета із дорогоцінного металу; Д. правильна відповідь відсутня

4.	Спроможність товару задовольняти потреби людини – це:	А. мінова вартість; Б споживча вартість; В. самозростаюча вартість; Г специфічна вартість Д. правильна відповідь відсутня
5.	Гроші як засіб погашення боргу обслуговують функцію:	А. міри вартості; Б. засобу обігу; В. засобу платежу; Г. світові гроші; Д. правильна відповідь відсутня
6.	Монометалізм – це коли:	А. роль загального еквіваленту закріплена за двома металами: золотом і сріблом; Б. в ролі загального еквіваленту виступає один метал: золото або срібло; В. в ролі загального еквіваленту виступає три і більше металів; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
7.	Грошова система, за якої в обігу відсутні золоті монети та їх вільне карбування, обмін банкнот здійснюється лише на золоті зливки з певним обмеженням:	А. золотодевізний стандарт; Б. золотозливковий стандарт; В. золотодоларовий стандарт; Г. немає правильної відповіді Д. всі відповіді правильні
8.	Вторинна емісія грошей – це:	А. випуск безготівкових кредитних грошей комерційними банками; Б. випуск готівкових грошей в оборот центральним банком; В. випуск грошей центральним і комерційними банками; Г. правильна відповідь відсутня; Д. всі відповіді правильні
9.	Відкрита грошова система – це коли:	А. на території країни дозволяється використовувати лише національні грошові одиниці; Б. на території країни дозволяється використовувати різні види валют; В. правильна відповідь А) і Б); Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні
10.	Відповідно до загальних законів функціонування грошей, грошові системи бувають:	А. ринкового та неринкового зразка; Б. закритого та відкритого типу; В. регульовані та саморегульовані; Г. немає правильної відповіді; Д. всі відповіді правильні

Зав. кафедрою _____ Екзаменатор _____
(підпис) (прізвище, ініціали) (підпис) (прізвище, ініціали)

Інформаційне забезпечення дисципліни:

Нормативні акти:

1. Господарський кодекс: Офіційний текст. – К.: Кондор, 2003. – 208 с.
2. Цивільний кодекс України. – Харків: “ФІНН”, 2003. – 464 с.
3. Закон України “Про банки та банківську діяльність” від 7 грудня 2000 р. № 2121.
4. Закон України “Про заставу” від 2 жовтня 1992 р., №2654-XII.
5. Закон України “Про іпотеку” від 5 червня 2003 р., № 898-IV.
6. Закон України “Про лізинг” від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР.
7. Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999 р. № 679-XIV.
8. Закон України “Про обіг векселів в Україні” № 2374-III від 5 квітня 2001 р.
9. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001 року № 2346-III.
10. Закон України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” від 23 вересня 1996р., № 185/94 ВР.
11. Закон України “Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 року, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі” № 826-XIV від 6 липня 1999 р.
12. Закон України “Про систему гарантування вкладів фізичних осіб” від 23 лютого 2012 року № 4452-VI.
13. Закон України Про фінансовий лізинг: від 16.12. 1997р. № 723/97-ВР.
14. Закон України Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг: від 12.07. 2001р. № 2664-III.
15. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18 вересня 1991 р., № 1560-XII.
16. Закон України “Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)” від 15.03. 2001 р. № 2299-III.
17. Закон України “Про цінні папери і фондовий ринок”: Закон України від 23.02. 2006 р. № 3480-IV.
18. Декрет Кабінету Міністрів України “Про систему валютного регулювання і валютного контролю” від 19 лютого 1993 р., № 15-93.
19. Інструкція з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України: Затв. постановою Правління НБУ від 20.08. 2003 р. №355.
20. Інструкція з організації перевезення валютних цінностей та інкасації коштів в установах банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 03.12. 2003 р. № 520.
21. Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 21.01. 2004 р. № 22.
22. Інструкція про касові операції в банках України: Затв. постановою Правління НБУ від 14.08. 2003 р. № 337.

23. Інструкція про міжбанківський переказ грошей в Україні в національній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 17.03. 2004 р. № 110.

24. Інструкція про порядок відкриття, використання та закриття рахунків у національній та іноземній валюті: Затв. постановою Правління НБУ від 12.11. 2003 р. № 492.

25. Інструкція про порядок організації та здійснення валютно-обмінних операцій на території України: Затв. постановою Правління НБУ від 12.12. 2002 р. № 502.

26. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 28.08. 2001 р. № 368.

27. Інструкція про порядок складання та оприлюднення фінансової звітності банків України: Затв. постановою Правління НБУ від 07.12. 2004 р. № 598.

28. Методичні вказівки з інспектування банків “Система оцінки ризиків”: Затв. постановою Правління НБУ від 15.03. 2004 р. № 104.

29. Методичні рекомендації щодо організації та функціонування систем ризик-менеджменту в банках України: Затв. постановою Правління НБУ від 02.08. 2004 р. № 361.

30. Положення “Про переказний і простий векселі”, затверджене постановою ЦНК і РНК СРСР від 07 серпня 1937 р., № 104/1341.

31. Положення про валютний контроль: Затв. постановою Правління НБУ від 08.02. 2000 р. № 49.

32. Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями Правління НБУ 30.06.2016 № 351.

33. Положення про відкриття та функціонування кореспондентських рахунків банків-резидентів і нерезидентів в іноземній валюті та кореспондентських рахунків банків-нерезидентів у гривнях: Затв. постановою Правління НБУ від 26.03. 1998 р. № 118.

34. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи: Затв. постановою Правління НБУ 17.09.2015 № 615.

35. Положення про порядок ведення касових операцій у національній валюті в Україні: Затв. постановою Правління НБУ від 15.12. 2004 р. № 637.

36. Положення про порядок визначення справедливості вартості та зменшення корисності цінних паперів // Постанова Правління НБУ від 17.12. 2003 р. № 561.

37. Положення про порядок емісії платіжних карток і здійснення операцій з їх застосуванням: Затв. постановою Правління НБУ від 19.04. 2005 р. № 137.

38. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України: Затв. Постановою Правління НБУ від 16.12. 2002 р. № 508.

39. Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами: Затв. постановою Правління НБУ від 03.12. 2003 р. № 516.

40. Положення про порядок здійснення операцій з чеками в іноземній валюті на території України: Затв. постановою Правління НБУ від 29.12.2000 р. № 520.

41. Положення про порядок формування обов'язкових резервів: Затв. постановою Правління НБУ від 16.03. 2006 р. № 91.

42. Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями [Електронний ресурс]: Затверджено Постановою Правління НБУ від 25.01.2012 № 23. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0474-0016>.

43. Постанова Верховної Ради України “Про застосування векселів в господарському обороті України” № 2470-ХІІ від 17 червня 1992 р.

44. Правила випуску та обігу валютних деривативів: Затв. постановою Правління НБУ від 07.07. 1997 р. № 216.

45. Правила здійснення переказів іноземної валюти за межі України за дорученням фізичних осіб та одержання фізичними особами в Україні переказаної їм із-за кордону іноземної валюти: Затв. постановою Правління НБУ від 17.01. 2001 р. № 18.

46. Правила організації статистичної звітності, що подається до Національного банку України: Затв. постановою Правління НБУ від 19.03. 2003 р. № 124.

47. Правила торгівлі іноземною валютою: Затв. постановою Правління НБУ від 10.08. 2005 р. № 281.

Основна література:

48. Александрова М.М., Кірейцев Г.Г., Маслова С.О. Гроші. Фінанси. Кредит: Навч.-метод. посібник. В 2-х ч., Ч.1. – Ж.: ЖІТІ, 2002. – 224 с

49. Александрова М.М., Маслова С.О. Гроші. Фінанси. Кредит: Навч. Посібник / За ред. Г.Г.Кірейцева. -2-е вид., перероб. і доп. – К.: ЦУЛ, 2002. – 336 с.

50. Центральний банк та грошово-кредитна політика: Підручник / За ред. д.е.н. проф. А.М. Мороза. – К.: КНЕУ, 2005. – 556 с.

51. Гроші та кредит : підручник / [М. І. Савлук, А. М. Мороз, І. М. Лазепко та Г 86 ін.] ; за наук. ред. М.І. Савлука. – 6-те вид., перероб. і доп. – К. : КНЕУ, 2011. – 589, [3] с.

52. Івасів Б.С. Гроші та кредит: Підручник. – Вид. 2-ге, змін. й доп. – Тернопіль: Карт-бланш, 2005. – 528 с.

53. Луців Б.Л. Гроші, банки та кредит: у схемах і коментаріях: Навч. посіб. – Львів: 1999. – 153 с.

Допоміжна література:

54. Petruk O., Zavodovska L. Стан та напрями обліково-аналітичного забезпечення управління операціями з інноваційними банківськими продуктами. 2016. Vol. 7(14), P. 20 – 29.

55. Авраменко О.О. Сучасні інструменти грошово-кредитної політики та їх роль у забезпеченні економічної безпеки держави [Електронний ресурс] / О.О. Авраменко // Наукові праці НДФІ. - 2014. - Вип. 3. - С. 104-110. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Npndfi_2014_3_11.pdf

56. Амоша О. Гроші та кредит: еволюція розвитку / О. Амоша // Вісник Національного банку України. - 2012. - № 11. - С. 56.
57. Арбузов С. Стан і перспективи розвитку грошово-кредитного ринку України / С. Арбузов, О. Щербакова // Вісник НБУ. – №6. – 2012. – С. 3-9.
58. Банківська енциклопедія / Під редакцією д.е.н., проф. Мороза А.М. – К.: “ЕЛЬТОН”, 1993. – 328 с.
59. Банківський менеджмент: питання теорії та практики: монографія / [О.А. Криклій, Н. Г. Маслак, О. М. Пожар та ін.]. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – 152 с.
60. Банківський менеджмент: Підручник / За ред. проф. О.А. Кириченка, проф. В.І. Міщенко. – К.: Знання, 2005. – 831 с.
61. Банківські операції: Підручник. - 3-тє вид., перероб. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. А.М. Мороза. - К.: КНЕУ, 2008. – 608 с.
62. Бахтарі Е. Еволюція золота: історія і сучасність / Е. Бахтарі, М. Диба // Вісник НБУ. – 2008. – № 10. – С. 20-28.
63. Болгар Т.М. Проблемні кредити у банківській діяльності в умовах фінансової кризи: монографія / Т.М. Болгар – Кременчук : Видавництво ПП Щербатих О. В., 2013. – 372 с.
64. Боришкевич О. Режими валютного курсу: пошук оптимальності / О. Боришкевич // Банківська справа. – 2014. – №3-4. – 2014. – С.66-74.
65. Бочан В.І. Оцінювання грошового обігу та перспективи розвитку грошово-кредитного ринку в Україні [Електронний ресурс] / В.І. Бочан, С.В. Васильчак // Науковий вісник НЛТУ України. - 2013. - Вип. 23.4. - С. 180-184. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvnltsu_2013_23.4_31.pdf
66. Буковинський С.А. Грошово-кредитна політика в сучасних умовах / С.А. Буковинський // Економіка України. – 2014. – №6. – С.23-36.
67. Бунге Н.Х. Теория кредита. Сочинение Н. Бунге. К.: В унив. тип. 1852. 312 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://books.e-heritage.ru/book/10079379>.
68. Васильченко З. Методологічні аспекти дослідження сутності банківських установ як фінансових посередників / З. Васильченко // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 11-23.
69. Вешкин Ю.Г., Авагян Г.Л. Банковские системы зарубежных стран: курс лекцій. – М.: Экономистъ, 2006. – 400 с.
70. Виговський В.Г. Визначення кредитоспроможності в економічній літературі: оцінка підходів /В.Г. Виговський // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер.: Економічні науки. – 2013. – № 2. – С. 206-213.
71. Вовчак О. Кредит у системі макроекономічної рівноваги / О. Вовчак, М. Могильницька, М. Хмелярчук // Вісник НБУ. – № 2. – 2011. – С. 28-33.
72. Габбард Р.Г. Гроші, фінансова система та економіка: Підручник – К.: КНЕУ, 2004. – 889 с.
73. Гальчинський А. Теорія грошей: Навч. посібник. – К.: Основи, 1998. – 415 с.

74. Гетманцев Д. До питання про правову природу грошей на банківському рахунку / Д. Гетманцев // Фінансове право. – 2006. – № 9. – С. 78-81.
75. Гойко А.Ф. Гроші та кредит: навч. посібник / А.Ф. Гойко, А.Л. Скрипник, Ю.В. Четверіков, Н.Б. Сердюченко. – К.: КНУБА, 2010. – 244с.
76. Гонтарева В. Про введення додаткових механізмів для стабілізації грошово-кредитного та валютного ринків України: Правління національного банку України. Постанови від 29 серпня 2014 року № 540 / В. Гонтарева // Все про бухгалтерський облік. – 2014. – № 83. – 2014. – С.15-17.
77. Дзюблюк О. Генезис функцій центрального банку в ринкових умовах господарювання / О. Дзюблюк // Вісник НБУ. – 2002. – № 7. – С. 18-23.
78. Диба О. Еволюція валютного ринку в Україні [Електронний ресурс] / О. Диба, А. Мироненко, Г. Змійчук // Ринок цінних паперів України. - 2014. - № 9-10. - С. 53-62. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/rcpu_2014_9-10_7.pdf
79. Дячек С М. Грошово-кредитна безпека України: сутність, загрози, оцінка / С.М. Дячек, О.О. Панасюк // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Сер. : Економічні науки. - 2013. - № 2. - С. 227-232.
80. Енциклопедія банківської справи України. / Редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. – Київ: “Молодь”, “Ін Юре”, 2001. – 680 с.
81. Євтух О. Гроші як соціально-економічне явище // Банківська справа. – 2006. – № 1. – С. 64-74.
82. Євтух О.Т. Кредит як соціально-економічне явище // Фінанси України. –2006. – № 3. – С. 7.
83. Єгоричева С.Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах: Навч. посібник / С.Б. Єгоричева – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 208 с.
84. Жигадло І.В. Забезпечення конкурентоспроможності банків на ринку кредитних послуг України [Електронний ресурс] / І.В. Жигадло, Г.Р. Балянт // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2014. - Вип. 1. - С. 79-85. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fkd_2014_1_11.pdf
85. Ільїн В. Еволюція грошей: від засобу обміну – до загальної міри цінностей / В. Ільїн // Вісник НБУ. – 2011. – № 4. – С. 60-64.
86. Карачарова К.А. Операції на відкритому ринку як інструмент грошово-кредитної політики НБУ [Електронний ресурс] / К.А. Карачарова // Вісник економіки транспорту і промисловості. - 2014. - Вип. 48. - С. 38-43. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vetp_2014_48_9.pdf
87. Коваленко Д.І. Гроші та кредит : навч. посібник. – К. : Каравела, 2012. – 360 с.
88. Костюченко Н. Грошово-кредитна політика ЄЦБ та її вплив на рівень зайнятості в країнах вишеградської групи (Угорщини, Польщі, Словаччини та Чехії) [Електронний ресурс] / Н. Костюченко // Науковий вісник [Одеського національного

економічного університету]. - 2014. - № 10. - С. 73-86. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nv_2014_10_9.pdf

89. Кравець В.М. Західноєвропейський банківський бізнес: становлення і сучасність / За ред. В.І. Міщенко. – К.: Знання-Прес, 2003. – 470 с.

90. Кричевська Т.О. Можливості підвищення ефективності грошово-кредитного стимулювання економіки (досвід Бразильського банку розвитку) / Т.О. Кричевська // Економіка України. - 2014. - № 3. - С. 20-41.

91. Кричевська Т.О. Пріоритети та інструменти грошово-кредитної політики в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Т.О. Кричевська // Вісник Інституту економіки та прогнозування. - 2014. - 2014. - С. 42-47. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vier_2014_2014_8.pdf

92. Кузнецов О. Інфляційне таргетування як механізм стабілізації цін у Великій Британії // Банківська справа. – 2009. – № 6. – С. 40-50.

93. Кузнецова С.А. Банківська система [текст]: навч. посіб. / С.А. Кузнецова, Т.М. Болгар, З.С. Пестовська; за ред. С.А. Кузнецової. – К.: “Центр учбової літератури”, 2014. – 400 с.

94. Лапчук Я.С. Суть та цілі грошово-кредитної політики [Електронний ресурс] / Я.С. Лапчук // Науковий вісник НЛТУ України. - 2014. - Вип. 24.6. - С. 235-242. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvntlu_2014_24.6_38.pdf

95. Левченко Л.В. Гроші та кредит : навч. посібник / Л.В. Левченко – К. : ЦУЛ, 2011. – 224 с.

96. Лисенок О. В. Управління фінансово-економічною діяльністю банків: теорія, методологія, практика: монографія / О.В. Лисенок. – Житомир: ЖДТУ, 2014. – 424 с.

97. Ліфанова М.І. Проблеми та перспективи розвитку світової валютної системи в посткризовий період [Електронний ресурс] / М.І. Ліфанова. // Економіка. Управління. Інновації. - 2014. - № 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_2014_1_63.pdf

98. Лук'янов В. Розвиток міжнародних платіжно-розрахункових відносин та їх вплив на платіжні системи в Україні / В. Лук'янов // Банківська справа. – 2010. – № 2-3. – С. 86-94.

99. Лук'янов В. Платіжна система України: її складові та принципи формування / В. Лук'янов // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 87-90.

100. Лютий І. Сучасний погляд на теоретичні проблеми грошей і систему їх обігу / І. Лютий // Вісник НБУ. – №2. – 2012. – С. 32-33.

101. Марків Г.В. Реалії та перспективи співпраці України з міжнародним валютним фондом [Електронний ресурс] / Г.В. Марків // Інноваційна економіка. - 2013. - № 10. - С. 11-15. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/inek_2013_10_3.pdf

102. Маркович Т.Г. Наукові розвідки щодо сутності оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання. European Cooperation, 2015. Vol 5. P. 163-175.

103. Матвійчук Ю. Нові підходи Національного банку України до проведення монетарної і валютної політики / Ю. Матвійчук // Вісник Національного банку України. - 2015. - № 3. - С. 9-12.
104. Мещеряков А.А. Проблеми розвитку валютного ринку України в контексті забезпечення фінансової безпеки [Електронний ресурс] / А.А. Мещеряков, С.В. Сопотян // Вісник Академії митної служби України. Сер. : Економіка. - 2014. - № 1. - С. 40-45. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vamsue_2014_1_8.pdf
105. Міжнародні фінанси: Підручник / За ред. О.І. Рогача. – К.: Либідь, 2003. – 784 с.
106. Міщенко В.І. Удосконалення дії каналів трансмісійного механізму грошово-кредитної політики в Україні в умовах переходу до таргетування інфляції / В.І. Міщенко // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – №1(163). – С.421-428.
107. Міщенко С. Методологічні та практичні аспекти планування і прогнозування виготовлення та випуску в обіг готівки / С. Міщенко // Банківська справа. – 2010. – № 2-3. – С. 24-23.
108. Міщенко В.І. Банківські операції: Підручник. - 2-ге вид., перероб. і доп. //В.І. Міщенко, Н.Г. Слав'янська., О.Г. Коренева - К.: Знання, 2007. - 796.
109. Міщенко С. Протиріччя сучасних грошових систем і шляхи їх подолання / С. Міщенко // Вісник НБУ. –№8. – 2012. – С. 24-34.
110. Міщенко С.В. Проблеми оцінки впливу стабільності функціонування грошово-кредитної сфери на економічну безпеку країни / С.В. Міщенко // Фінанси України. - 2010. - № 7. - С. 35-49.
111. Морозов А.С. Еволюція економічної ролі золота / А.С. Морозов // Економіка та держава. – 2010. – №12. – С.53.
112. Мошенський С.З. Еволюція векселя. – К.: ТОВ “ПоліграфКонсалтинг”, 2005. – 432 с.
113. Нідзельська І. Валютна політика: основні етапи та особливості її реалізації в Україні / І. Нідзельська // Банківська справа. – 2009. – № 4. – С. 12-18.
114. Нікіфоров П. Формування нової парадигми банківського нагляду в Україні / П. Нікіфорович, Н. Швець // Банківська справа. – 2008. – № 4. – С. 3-10.
115. Новак С.М. Еволюція світової валютної системи [Електронний ресурс] / С.М. Новак // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. - 2014. - Вип. 1. - С. 213-220. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Fkd_2014_1_28.pdf
116. Операції комерційних банків / Р.Котовська, Г.Табачук, Л.Грудзевич та ін. – 3-тє вид. – Львів : ЛБІ НБУ, 2003. – 500 с.
117. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 5(231). – С. 6-11.
118. Основы банковского дела / Под. ред. д.э.н. А.Н. Мороза – К.: “Либра”, 1994. – 336 с.

119. Оцінка кредитоспроможності та інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання : монографія / А.О. Єпіфанов, Н.А. Дехтяр, Т.М. Мельник, та ін. ; за ред. А.О. Єпіфанова. – Суми : УАБС НБУ, 2007. – 286 с.
120. Паливода К. Капітальні інвестиції: фінансово-економічна сутність та форми прояву / К. Паливода // Банківська справа. – 2009. – № 3. – С. 46-55.
121. Пантелеева Н. Нові форми грошей в умовах формування інформаційного суспільства / Н. Пантелеева // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 5(231). – С. 25-31.
122. Панчишин С. Сучасний погляд на економічну природу грошей та макроекономіку / С. Панчишин // Вісник НБУ. – 2009. – № 8. – С. 25.
123. Пацера М. Від гривні Київської Русі – до валюти України / М. Пацера // Вісник НБУ. – № 9. – 2011. – С. 6-10.
124. Петрик О. Інфляція в Україні та її прогнозування в Національному банку / О. Петрик // Вісник НБУ. – №5. – 2012. – С. 8-13.
125. Петрик О. Теоретико-концептуальні основи таргетування інфляції / О. Петрик, С. Ніколайчук // Банківська справа. – 2009. – № 2. – С. 3-12.
126. Петрук О.М. Банківські операції: [навч. посіб.] / О.М. Петрук, С.З. Мошенський, О.С. Новак. – Житомир: ЖДТУ, 2011. – 568 с.
127. Петрук О.М. Концептуальні підходи до сутності грошей в постіндустріальній економіці / О.М. Петрук, Н.Г. Виговська // Вісник НБУ. – 2010. – № 7. – С. 40-44.
128. Петрук О.М. Сутність грошей і грошово-кредитної політики у відкритій економіці // Розвиток фінансів в умовах відкритої економіки: колективна монографія [М.М. Александрова, Н.Г. Виговська та ін.]; за ред. проф. О.М. Петрука. – Житомир: ПП “Рута”, 2012. – 416 с. – С. 6-33.
129. Петрук О.М., Григоруk І.О. Оцінка інвестиційно-кредитного потенціалу підприємств АПК / О.М. ПЕТРУК, І.О. ГРИГОРУК // Облік і фінанси. – 2014. – № 4 (66). – С. 108-114.
130. Петрук О.М., Григоруk І.О., Новак О.С. Розвиток системи іпотечного кредитування підприємств АПК: Монографія. – Житомир: ПП “Рута”, 2015. – 160 с.
131. Петрук О.М., Лисенок О.В. Аналіз в управлінні фінансово-економічною діяльністю банків // Вісник ЖДТУ / Серія: Економічні науки. – 2013. – № 4 (66). – С. 82-89.
132. Петрук О.М., Мельниченко О. В. Сучасні міжнародні тенденції в організації обігу електронних грошей / Петрук О. М., Мельниченко О. В. // Збірник наукових праць: випуск 22. Том 2. Економічні науки / Подільський державний аграрно-технічний університет; Кам'янець-Подільський Подільський державний аграрно-технічний університет, 2014. – 290 с. – С. 160 – 165.
133. Петрук О.М., Мошенський С.З. Закономірності виникнення фінансових криз: криза 1873 року, її причини, перебіг і наслідки // Зовнішня торгівля. Економічна безпека / Вищий навчальний заклад “Університет економіки та права “КРОК”. – Вип. 2. – 2010. – 86 с., С. 52-58.

134. Петрук О.М., Новак О.С. Клієнтська база комерційних банків як облікове поняття // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. Міжнародний збірник наукових праць. / Серія: Бухгалтерський облік, контроль і аналіз. Випуск 2 (29). – Житомир: ЖДТУ, 2014. – С. 128-137.
135. Петрук О.М., Новак О.С. Роль и место инвестиционных фондов в операциях секьюритизации активов в Украине // Финансы и кредит. – 2013. – № 11 (539). – С. 36-42.
136. Петрук О.М., Новак О.С. Управління ризиками сек'юритизації інвестиційних фондів// Облік і фінанси АПК. – 2012. – № 2. – С. 86-90.
137. Петрук О.М., Смагло О.В. Зарубіжний досвід організації фінансового моніторингу та перспективи його впровадження в Україні / О.М.Петрук, О.В. Смагло // European Cooperation, 2015. Vol. 2 (2), P. 89-99.
138. Петрук О.М., Травін В.В. Удосконалення фінансово-кредитного забезпечення малого бізнесу регіону // Економічні науки. Серія “Облік і фінанси”. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. Випуск 10 (37) – Луцьк, 2013. – 420 с.
139. Піонтковська Я.О. Формування системи управління рівновагою грошово-кредитного ринку України // Я.О. Піонтківська / Економіка, фінанси, право. – 2014. – №8. – С.14-18.
140. Платон. Диалоги: [пер. с древнегреч.] / Платон. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. – 381 с.
141. Плачинда В. Класифікація режимів валютного курсу / В. Плачинда // Вісник Національного банку України. - 2013. - № 8. - С. 31-35.
142. Полозенко Д. Гроші, фінанси і кредит у контексті забезпечення добробуту людини / Д. Полозенко // Вісник НБУ. – №1. – 2011. – С. 39-42.
143. Полозенко Д. Історія грошей та кредиту / Д. Полозенко // Фінанси України. – №. 8 – 2011. –С. 125-126.
144. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку: підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. / Л. О. Примостка. – К.: КНЕУ, 2004. – 468 с.
145. Реверчук С.К. Банківська система (підручник) – Львів, “Магнолія 2006”, 2013. – 400 с.
146. Ревечук С. К. Управління і регулювання банківською інвестиційною діяльністю: монографія / С. К. Ревечук, Л. Г. Кльоба, М. Б. Паласевич / за ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. – Львів: Вид-во “Тріада плюс”, 2007. – 352 с.
147. Рекуненко І.І. Періодизація розвитку грошового та кредитного ринків України [Електронний ресурс] / І.І. Рекуненко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2014. - Вип. 39. - С. 171-183. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2014_39_20.pdf
148. Рид Эдвард, Котер Ричард, Гилл Эдвард, Смит Ричард. Коммерческие банки. Пер. с англ. – М: СП “Космополис”, “Молодая гвардия”, 1991 – 480 с.

149. Руденко Л.В. Міжнародні кредитно-розрахункові і валютні операції: Підручник. – К.: ЦУЛ, 2003. – 616 с.
150. Рябіна Л. До проблем розвитку теорії сучасних грошей / Л. Рябіна // Вісник НБУ. – 2008. – № 7. – С. 32-35.
151. Рябіна Л. Проблеми розвитку теорії сучасних грошей / Л. Рябіна // Вісник НБУ. – 2008. – № 1. – С. 26-31.
152. Рябініна Л. Дискусійні питання щодо форм сучасних грошей / Л. Рябіна // Вісник НБУ. – 2010. – № 6. – С. 10.
153. Рябініна Л. Роль золота і сучасних грошей в економічному розвитку країни / Л. Рябініна // Вісник національного банку України. – 2013. – №6(208). – С.12.
154. Савлук М.І. Інфляція в Україні / М.І. Савлук // Економіка України. – 1994. – № 2.
155. Савченко Т.Г. Структура та інструменти грошово-кредитного ринку [Електронний ресурс] / Т.Г. Савченко, Я.О. Піонтковська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. - 2013. - Вип. 37. - С. 169-180. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pprbsu_2013_37_20.pdf
156. Селіверстов В.В. Вплив інструментів грошово-кредитної політики Банку Англії на рівень інфляції / В.В. Селіверстов // Фінанси України. - 2014. - № 7. - С. 87-98.
157. Скоморович І.Г. Історія грошей і банківництва: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, С.К. Реверчука. – К.: Атака, 2004. – 340 с.
158. Скоморович І.Г. Функціонування грошових систем на основі золотого стандарту в кінці ІХХ та протягом ХХ ст. на українських землях / І.Г. Скоморович // Формування ринкових відносин в Україні. – 2012. – №3(130). – С.8.
159. Сомик А.В. Еволюція основних засад грошово-кредитної політики в аспекті визначення монетарного та валютного режимів [Електронний ресурс] / А.В. Сомик // Вісник Української академії банківської справи. - 2013. - № 1. - С. 37-44. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/VUABS_2013_1_8.pdf
160. Федоренко В.М. Денежное обращение и кредит капиталистических стран / В.М. Федоренко, А.В. Федоренко. – К.: “Высшая школа”, 1989 – 288 с.
161. Финансы и кредит СССР: [учебник] / Лавров В.В. [и др]. Москва: Финансы, 1964. – 448 с.
162. Черевань І. Лізинг як метод фінансування інноваційного розвитку виробничої бази вітчизняних підприємств // Банківська справа. – 2008. – № 2. – С. 46-56.
163. Чуб О. Становлення та розвиток банківської системи України в контексті присутності іноземного капіталу // Банківська справа. – 2008. – № 6. – С. 81-89.
164. Чухно А. Природа сучасних грошей, кредиту та грошово-кредитної політики. – Фінанси України. – 2007.– № 1. – С. 3-16.
165. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. Посібник. – К.: КНЕУ, 2001. – 195 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. Навчальний контент курсу “Гроші та кредит”	5
РОЗДІЛ II. Склад модулів, розподіл часу на їх засвоєння, терміни контролю	13
РОЗДІЛ III. Робоча програма та методичні вказівки з вивчення курсу “Гроші та кредит”	14
Заняття 1 Сутність та функції грошей	14
Заняття 2 Грошовий оборот та грошова маса, що його обслуговує	31
Заняття 3 Грошовий ринок	46
Заняття 4 Грошові системи	72
Заняття 5 Інфляція та грошові реформи	92
Заняття 6 Валютний ринок та валютні системи	107
Заняття 7 Механізм формування грошей та монетарна політика	127
Заняття 8 Роль грошей в ринковій економіці	143
Заняття 9 Теорії грошей	153
Заняття 10 Сутність та функції кредиту	168
Заняття 11 Форми, види та роль кредиту	177
Заняття 12 Теоретичні основи процента	189
Заняття 13 Фінансові посередники грошового ринку	196
Заняття 14 Теоретичні засади діяльності комерційних банків	208
Заняття 15 Центральні банки в системі монетарного управління та банківського регулювання	222
Заняття 16 Міжнародні валютно-кредитні установи та форми їх співробітництва з Україною	236
Розділ IV Поточний контроль виконання самостійної роботи у четвертому семестрі	252
Теоретичні питання для складання проміжних (підсумкової) модульних робіт з курсу “Гроші і кредит” у третьому семестрі	255
Теоретичні питання для складання проміжних модульних робіт (екзаменаційної роботи) з курсу “Гроші і кредит” у четвертому семестрі	258
Зразок картки для складання підсумкової модульної (екзаменаційної) роботи з курсу “Гроші і кредит”	261
Інформаційне забезпечення дисципліни	263

Додаток 1

Динаміка облікової ставки НБУ в 1992 – 2010 рр.

Період дії		Відсотки річних
від	до	
1	2	3
1992 р.		30.0
16.11.1992 р.	28.02.1993 р.	80.0
01.03.1993 р.	30.04.1993 р.	100.0
01.05.1993 р.	31.06.1994 р.	240.0
01.07.1994 р.	31.07.1994 р.	190.0
01.08.1994 р.	14.08.1994 р.	175.0
15.08.1994 р.	24.10.1994 р.	140.0
25.10.1994 р.	11.12.1994 р.	300.0
12.12.1994 р.	09.03.1995 р.	252.0
10.03.1995 р.	28.03.1995 р.	204.0
29.03.1995 р.	06.04.1995 р.	170.0
07.04.1995 р.	30.04.1995 р.	150.0
01.05.1995 р.	06.06.1995 р.	96.0
07.06.1995 р.	14.07.1995 р.	75.0
15.07.1995 р.	20.08.1995 р.	60.0
21.08.1995 р.	09.10.1995 р.	70.0
10.10.1995 р.	30.11.1995 р.	95.0
01.12.1995 р.	31.12.1995 р.	110.0
01.01.1996 р	03.03.1996 р	105.0
04.03.1996 р	25.03.1996 р	98.0
26.03.1996 р	31.03.1996 р	90.0
01.04.1996 р	07.04.1996 р	85.0
08.04.1996 р	24.04.1996 р	75.0
25.04.1996 р	21.05.1996 р	70.0
22.05.1996 р	06.06.1996 р	63.0
07.06.1996 р	01.07.1996 р	50.0
02.07.1996 р	09.01.1997 р	40.0
10.01.1997 р	07.03.1997 р	35.0
08.03.1997 р	25.05.1997 р	25.0
26.05.1997 р	07.07.1997 р	21.0
08.07.1997 р	04.08.1997 р	18.0
05.08.1997 р	31.10.1997 р	16.0
01.11.1997 р	14.11.1997 р	17.0
15.11.1997 р	23.11.1997 р	25.0
24.11.1997 р	05.02.1997 р	35.0
06.02.1998 р	17.03.1998 р	44.0
18.03.1998 р	20.05.1998 р	41.0
21.05.1998 р	28.05.1998 р	45.0
29.05.1998 р	06.07.1998 р	51.0
07.07.1998 р	20.12.1998 р	82.0
21.12.1998 р	04.04.1999 р	60.0
05.04.1999 р	27.04.1999 р	57.0
28.04.1999 р	23.05.1999 р	50.0
24.05.1999 р	31.01.2000 р	45.0

01.02.2000 p	23.03.2000 p	35.0
24.03.2000 p	09.04.2000 p	32.0
10.04.2000 p	14.08.2000 p	29.0
15.08.2000 p	09.03.2001 p	27.0
10.03.2001 p	06.04.2001 p	25.0
07.04.2001 p	10.06.2001 p	21.0
11.06.2001 p	08.08.2001 p	19.0
09.08.2001 p	09.09.2001 p	17.0
10.09.2001 p	09.12.2001 p	15.0
10.12.2001 p	10.03.2002 p	12.5
11.03.2002 p	03.04.2002 p	11.5
04.04.2002 p	04.07.2002 p	10.0
05.07.2002 p	04.12.2002 p	8.0
05.12.2002 p	08.06.2004 p	7.0
09.06.2004 p	06.10.2004 p	7.5
07.10.2004 p	08.11.2004 p	8.0
09.11.2004 p	09.08.2005 p	9.0
10.08.2005 p	09.06.2006 p	9.5
10.06.2006 p	30.06.2006 p	8.5
01.06.2007 p	30.06.2007 p	8.0
01.01.2008 p	29.04.2008 p	10.0
30.04.2008 p	14.06.2009 p	12.0
15.06.2009 p	11.08.2009 p	11.0
12.08.2009 p	07.06.2010 p	10.25
08.06.2010 p	07.07.2010 p	9.5
08.07.2010 p	09.08.2010 p	8.5
10.08.2010 p	22.03.2012 p	7.75
23.03.2012 p	09.06.2013 p	7.5
10.06.2013 p	12.08.2013 p	7.0
13.08.2013 p	14.04.2014 p	6.5
15.04.2014 p	16.07.2014 p	9.5
17.07.2014 p	12.11.2014 p	12.5
13.11.2014 p	05.02.2015 p	14.0
06.02.2015 p	03.03.2015 p	19.5
04.03.2015 p	27.08.2015 p	30.0
28.08.2015 p	24.09.2015 p	27.0
25.09.2015 p	21.04.2016 p	22.0
22.04.2016 p	26.05.2016 p	19.0
27.05.2016 p	23.06.2016 p	18.0
24.06.2016 p	28.07.2016 p	16.5
29.07.2016 p		15.5

**Мошенський С.З.
Новак О.С.
Петрук О.М.**

Гроші і кредит

Технічний редактор Прохорчук Н.О.
Макетування Прохорчук Н.О.

Підписано до друку _____ грудня 2016 р. Формат 60x90/16.
Ум друк арк. 8,52. Обл. – вид арк. 8.5.
Тираж 100 примірників. Зам. № _____.

Навчально-методичний посібник
Видавець та виготовлювач
ПП “Рута”
вул. м. Бердичівська 17а, м. Житомир, Україна, 10014